

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

2019

ПЕРЕДМОВА

Мова — запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, яка має кодифікований правопис. Правописна кодифікація мови завжди вписана в соціолінгвістичний контекст. Коли разом з тоталітарним періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль над дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництв, освітніх закладів і т. ін. стали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних. Це дезорієнтує широке коло користувачів української мови, спричиняє непевність у власній мовній компетенції, перешкоджає розширенню суспільних функцій української мови і врешті розхитує мовну норму.

Завдяки сучасним ЗМІ сьогодні маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків України, а й з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій, бо це *усне* українське мовлення з його природними терitorіальними, соціальними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню, правопис — це еталон *письменої* літературної мови, яка, за слушним спостереженням Ю. В. Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутої «з уст народу».

Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букв, якими позначають найтиповіші звуки), орфографії (закономірностей поєднання букв для передавання на письмі звукового образу української мови) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають змістове й інтонаційне членування висловленої думки). Кожна з цих підсистем, як і кожний з розділів правопису, має свою історію.

Українська графіка бере початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є буква, якої не було в традиційній кирилиці, — це г, що відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII ст. Буква ї в українських текстах спочатку вживалася замість колишньої ъ та на місці е в новозакритому складі, а згодом перебрала на себе функції позначення сполучення j + i. Зазнала специфікації в українському правописі й буква є, що вживається на позначення йотованого е (j + e) та е з м'якістю попереднього приголосного (ъ + e); її немає в інших сучасних кириличних правописах.

З розвитком нової української літературної мови, яку пов'язують з виходом у світ «Енеїди» Івана Котляревського, письменники, які писали живою українською мовою, шукали засобів передавати справжнє звучання слів, а не йти за їхнім давнім традиційним написанням. Цей пошук був великою мірою стихійним: від 1798 до 1905 року нараховується близько 50 різних (більш і менш поширених, іноді суто індивідуальних) правописних систем. Найпомітнішими серед них були правописні системи Олексія

Павловського, «Русалки Дністрової», Пантелеймона Куліша, Євгена Желехівського, Михайла Драгоманова. У становленні українського правопису брали участь науковці й культурні діячі і східних, і західних українських земель: Володимир Антонович, Павло Житецький, Костянтин Михальчук, Павло Чубинський, Євген Желехівський, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович та ін.

У 1876 році російський імператор Олександр II ухвалив акт, згідно з яким українська графіка опинилася під забороною. Українські тексти, навіть дозволені урядовою цензурою, слід було друкувати з використанням російської абетки. Після скасування цієї заборони в 1907 — 1909 роках вийшов друком знаменитий словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, у якому застосовано принцип фонетичного українського правопису. У 1918 році опубліковано проект офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком, у доопрацюванні якого згодом взяли участь академік Агатангел Кримський і професор Євген Тимченко. У 1919 році цей проект був виданий під назвою «Головніші правила українського правопису». Цього ж року спільне зібрання Української академії наук схвалило «Найголовніші правила українського правопису» — перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він спроявляв визначальний вплив на формування української мови як національного, а не етнологічного феномену. Його творці орієнтувалися, по-перше, на специфіку історичної й діалектної основи української мови, на її характерні ознаки порівняно з іншими слов'янськими мовами, і, по-друге, на мовну практику визначних українських письменників і перекладачів.

У 1925 р. уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 році за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проект всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Та вже за кілька років після згортання політики «українізації» й самогубства Миколи Скрипника за вказівкою влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як націоналістичних і таких, що «покликані штучно відрівати українську мову від великої братньої російської». У 1933 р. Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який з незначними змінами й доповненнями (упродовж 1930-х рр., 1946 р., 1960 р.) діяв до 1989 р. З алфавіту було свавільно вилучено букву г, що вплинуло на функціонування графічної й фонетичної систем мови. Репресований «харківський» правопис з деякими змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори.

У 1989 р. затверджено і в 1990 р. опубліковано нову редакцію Українського правопису, у якій поновлено букву г, уточнено й доповнено окремі правописні норми. У 2015-2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів України, розробила проект нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти й науки України 24 жовтня 2018 року.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан. Нинішня українська мова — це багатофункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами.

У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Правописна норма, з одного боку, **ґрунтуються на тісних зв'язках елементів сучасної мовної системи**, що **відображається на письмі, а з другого боку**, — на дотриманні мовної традиції і на залежності від неї. Здебільшого традиція відображає вchorашні або позавчорашні параметри системи. Так само, як і система, традиція є закономірним регулятором мовної норми.

Сучасна українська мова — відкрита й динамічна. Змінюються словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити ї, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми. Хоч уточнення й корегування орфографічних правил — це завдання насамперед професійних мовознавців, співтворцями Українського правопису є також широке коло освічених українців, чия писемна практика узвичає те чи те написання.

Кожна мова засвоює іншомовні елементи, і вони здебільшого відрізняються від питомих елементів за своїми системними ознаками. В історії правопису написання слів іншомовного походження було й залишається предметом гострих дискусій. Ці слова значною мірою

зберігають свій іншомовний колорит. Намагання передати звукову форму запозичуваних слів або особливості їхнього оригінального написання веде до проникнення в українську мову нових звуків і їхніх поєднань, екзотичних граматичних явищ. Водночас, стаючи частиною української мовної системи ці слова поступово адаптуються до української фонетики, морфології, орфографії. При цьому вони не завжди вкладаються в традиційні українські парадигми й нерідко потрапляють до категорії невідмінюваних: *ательє, кафе, буржуза, какао, мадам, радіо, таксі, ханум* і т. ін.

Одні запозичення приходять в українську мову писемним, інші — усним шляхом. У мові-джерелі звучання слова часто не збігається з прочитанням сукупності букв, з яких воно складається (*Carlisle — Карлайл, Hermes — Ерме, Worcester — Вустер, billet — білет, pioneer — піонер* і т. ін.). В українській, так само, як і в багатьох інших мовах, і транскрибування, яке передає звукову форму іншомовного слова, і транслітерування, яке відтворює його графічну форму, і комбіноване застосування цих підходів, і орфографічна адаптація слова були й залишаються природними й легітимними способами поповнення національного лексикону.

Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори виходили з того, що варіативність — це органічна частина правописного кодексу і тією чи іншою мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Відповідь на те, який з варіантів залишиться в минулому, зможе дати лише майбутнє.

Якою має бути «правильна українська мова»? Чи загрожують їй іншомовні впливи, а якщо загрожують, то в якій частині мовної системи й насکільки? Яку мову ми передамо нащадкам? Ці й подібні питання, що десятиліттями не втрачають своєї актуальності, спонукають до періодичного оновлення, перегляду й доопрацювання правописного кодексу, граматики й словників. Спадкоємність у мові — це зв'язок між поколіннями, які жили, живуть і житимуть в Україні. Пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, й різночасовими прикметами української мовної традиції, з другого боку, — найскладніше із завдань, що поставали перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку. Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації.

Українська національна комісія
з питань правопису

I. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И

Наголошенні голосні **е** та **и** у вимові виразні, тому їх передаємо тими самими буквами: *далéко, вýсоко*. Ненаголошенні **е** та **и** невиразні у вимові. Їх передаємо тими самими буквами, що й під наголосом: *вельíкий, величéзний, бо вéлич; держу́, бо одéржати; клекотíти, бо клéкіт; несу́, бо принéсений; село́, бо сéла; шепотíти, бо шéпіт; кривé, бо крíво; тrimáти, бо стримувати, ширóкий, бо широкó та ін.*

У словах із постійним наголосом невиразний звук перевіряємо за словником: *левáда, кишéня, минúлий*.

§ 2. Уживання І, И на початку слова

На початку слова звичайно пишемо **і** відповідно до вимови: *Iвáн, іграшка, ідол, ікати* ('вимовляти *i* замість *u*'), *ікона, іменувáти, ім'я, індик, іноді, іржá, існувáти, істíна, ітí*.

Деякі слова мають варіанти з голосним **и**: *ірій* і *ірій*, *ірод* і *ірод* ('дуже жорстока людина').

И пишемо на початку окремих вигуків (*иch!*), часток (*иch який хитрий*), дієслова *ікати* ('вимовляти *i* замість *i*') та похідного від нього іменника *ікання*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: *ийбéн, ip, Ич-обá, Кíм Чен Ин*.

§ 3. Ї

Букву **ї**, що позначає звуки **й + i**, пишемо:

1. На початку слова та після букви, що позначає голосний: *героíзм, і́жса, і́жак, і́здéць, і́здити, і́сти, іх, і́хати, краіна, моі, наівний, твоі, руіна*.
2. Після м'якого знака: *Anáныйн, Віньї*.
3. Після апострофа: *в'їзд, з'їзд, об'їхати, під'їзд, Захár'їн*.
4. В іншомовних словах після букви, що позначає голосний: *архаíчний, егоíзм, еліпсóїд, мозаїка, прозáїк, целулóїд* (див. ще § 126).

Примітка. Ї не пишемо після префікса або першої частини складного слова, якщо вони закінчуються буквою, що позначає голосний, а наступний склад або друга частина складного слова починаються з **і**: *доісторíчний, зaiнтригуváти, переінáкшити, поiнформувáти; новоіrláндський, староіндíйський*.

§ 4. Я, Ю, Є

Букви я, ю, є пишемо:

1. На початку слова, після голосного та після апострофа для позначення звукосполучень **й + а**, **й + у**, **й + е**: якість, юродивий, ество; моя, знаю, твоє; н'ять, м'ята, в'юн, б'ють, п'ємо.

2. Після букви на позначення приголосного звука для передання його м'якості: дядько, лоди, остянне, сюди, ряд, рясно, рюкзак, рюши.

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 5. Буква Г

Буква г передає на письмі глотковий щілинний приголосний звук як в українських словах (*берегти*, *вогонь*, *гадка*, *гукати*, *дорогий*, *жага*, *згин*, *крига*, *могутній*, *пагінець*), так і в загальних та власних назвах іншомовного походження (на місці **h**, **g**) (*абориген*, *агітація*, *агресія*, *багаж*, *болгарин*, *бригада*, *газета*, *генерал*, *геологія*, *горизонт*, *грамота*, *делегат*, *кілограм*, *логопед*, *магазин*, *педагог*, *фотографія*; *Свангеліє*, *Гомер*, *Англія*, *Гаага*) (див. ще § 122).

§ 6. Буква Г

Буква г передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний:

1. в українських та в давно запозичених і зукраїнізованих словах: *агрус*, *тава*, *тазда*, *тандж*, *танок*, *татунок*, *твалт*, *тегати*, *тедзь*, *телготати*, *телготити*, *тергелі*, *терготати*, *терготити*, *тігнути*, *тирліга*, *тлей*, *тніт* (у лампі), *тогельмогель*, *тонт(a)*, *трасувати*, *трати* (іменник), *тречний*, *тринджоли*, *трунт*, *тудзик*, *туля*, *туральня*, *джитун*, *дзіта*, *дзіглик*, *дригати* і *дрігати*, *ремигати* тощо та в похідних від них: *агрусовий*, *таздувати*, *твалтувати*, *тегтіт*, *тратчайстий*, *трунтовий*, *трунтувати(ся)*, *тудзиковий*, *тулька*, *протавити* і под.

2. у власних назвах — топонімах України: *Горгани* (гірський масив), *Горонда*, *Угля* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Галаган*, *Галятовський*, *Генік*, *Герзаніч*, *Гердан*, *Жесіцький*, *Гита*, *Гота*, *Гайдич*, *Гонта*, *Грига*, *Гудзь*, *Гула*, *Ломата*.

§ 7. Апостроф

Роздільність вимови **я**, **ю**, **є**, **ї** та попереднього твердого приголосного на письмі позначаємо апострофом.

Апостроф пишемо перед **я**, **ю**, **є**, **ї**:

1. Після букв на позначення губних приголосних **б**, **п**, **в**, **м**, **ф**: *б'ю*, *н'ять*, *п'є*, *в'язи*, *солов'ї*, *м'ясо*, *рум'яний*, (на) *тім'ї*, *жираф'ячий*, *мереф'янський*; *П'яста*, *В'ячеслав*, *Дем'ян*, *Максим'юк*, *Стеф'юк*.

Примітка. Апостроф не пишемо, коли перед буквою на позначення губного звука є інша буква (крім **p**), що належить до кореня (основи): *дзвікнути*, *духмяний*, *мáвпячий*,

медвя́ний, морквя́ний, різдвя́ний, свя́то, тьмя́ний, цвя́х, але: *арф'яр*, *вérб'я*, *торф'яний*, *черв'як*. Коли така буква належить до префікса, то апостроф пишемо, як і в спільнокореневих словах без префікса: *зв'язóк*, *зв'ялýти*, *підв'язáти*, *розм'якнúти*, *сп'янíти*.

2. Після **р**: *бур'ян*, *міжгíр'я*, *нір'я*, *мáтір'ю*, *кур'ер*, (на) *подвíр'i*; *Валер'ян*, *Мар'ян*, *Мар'яна*.

Примітка. Апостроф не пишемо, коли **ря**, **рю**, **ре** означають сполучення м'якого **р** із наступними **а**, **у**, **е**: *буráк*, *бúряний*, *к्रякати*, *рябíй*, *рюмсати*, *крюк*.

3. Після **к** у слові *Лук'ян* і похідних від нього: *Лук'яненко*, *Лук'яню́к*, *Лук'янéць*.

4. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: *без'ядерний*, *без'язíкий*, *від'їзд*, *з'єднаний*, *з'їхати*, *з'явитися*, *напів'європéйський*, *об'єм*, *під'їхати*, *під'юдити*, *роз'ю́шити*, *пан'європéйський*; *дит'ясла*, *камер'юнкер*, *Мін'юст*.

Примітка 1. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і**, **е**, **а**, **о**, **у** апостроф не пишемо: *безімénний*, *зініціюáти*, *зекономíти*, *загітуváти*, *зорієнтуváти*, *зуміti*.

Примітка 2. Про апостроф у словах іншомовного походження див. § 138, у прізвищах та географічних назвах див. §. 144, 151.

§ 8. ЙО, ЬО

1. **ЙО** передає звукосполучення **й + о**:

1) на початку слова та після букви, що позначає голосний: *йогó*, *йому́*, *завойóваний*, *привileйóваний*, *райón*, *чийого*;

2) після букви на позначення приголосного, переважно на початку складу: *батальйón*, *бульйón*, *вийкати*, *Воробйóв*, *курийóз*, *мільйón*, *Соловйóв*.

2. **ЬО** пишемо після букви на позначення м'якості приголосного перед **о**: *всьогó*, *Ковальóв*, *Линьóв*, *льон*, *льох*, *сьогóдні*, *сьомий*, *трьох*, *тьохкати*, *цьогó*.

Чергування голосних

§ 9. Чергування О — I, E — I

1. У сучасній українській мові звуки **о**, **е** у відкритих складах чергаються з **і** в закритих складах:

1) під час словозміни:

а) *водопíй* — *водопóю*, *дохíд* — *дохóду*, *кінь* — *коня́*, *кáмінь* — *кáменя*, *лід* — *льóду*, *мíй* — *могó*, *сíм* — *семí*, *устрíй* — *устрою*; *нíч* — *ночí* — *нíччу*,

пéвність — пéвностi — пéвністю, ráдість — ráдостi — ráдістю, вíселок — вíсілка, óсінь — óсенi — óсінню, (у) велíкому — (у) велíкім;

б) гíр — горá, нíг — ногá, осíb — осóба, слíв — слóво, сíл — селó;

в) бáтьків — бáтькового, бáтькова; бráтів — бráтового, бráтова; Василíв — Василéвого, Василéва; ковалíв — ковалéвого, ковалéва; Петрív — Петрóвого, Петрóва; шевцíв — шевцéвого, шевцéва;

г) Kánів — Káнева, Kýїв — Kýєва, Fáстів — Fáстова, Xárkів — Xárkova, Чернігів — Чернігова;

г) вíвсá — овéс, вíвцá — овéць, вíсь — óci;

д) бíйся — боюся, стíй — стояти;

е) вíв, вíши — велá (вестí); замíв, замівши — замелá (заместí); мíг, мíгши — мόжу (могла́, могти́); níс, níши — несú (несла́, нестí); плíв, плíвши — плелá (плестí), а також ríс, ríши — рослá, ростí.

2) під час словотворення: будíвníк (пор. будóва), вíльний (пор. вóля), kíлля (пор. колá), піdníжжя (пор. ногá), подвír'я (пор. дворá), robítник (пор. robótа); зíлля (пор. зелéний), сíльський (пор. селó) та ін.

O, E, що не переходят в I

2. O, e не переходят в i в закритому складі за таких умов:

1) коли ці звуки вставні або випадні: víknó — víkon, земля́ — земéль, kázka — казók, sóтня — sóтень; víter — vítru, víter — vítru, vogónь — vognó, день — дња, rozdér — rozídráti, smútok — smútku, сон — сну, trávень — travnya.

Примітка 1. У формах окремих слів o, e не випадають: лоб — лóба, moх — móху, rot — róta, лев — лéва.

Примітка 2. За аналогією до форм книжóк, казóк маємо o між приголосними в родовому множини й у деяких іншомовних словах: árka — árok, márka — márok, nápka — nápok тощо, але: part, form, sakль та ін.

2) у групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: torg — tórgu, хорт — хортá, смерть — смérti, вовк — вóвка, шовк — шóвку, але погíрдний (пор. погóрда);

3) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-,** а також **-еле-:** горóд, морóз, подорож, порох, сторож; вóлос, сóлод; бéрег, néред, сéред, чéрез; зéлень, nélex, шéлест та ін., але: морíг, оборíг, порíг, смóрід;

4) у родовому відмінку множини іменників середнього роду на **-енн(я):** знáченъ (знáчення), полóжень (полóження), твéрджень (tvérdження), твóренъ (tvóрення);

5) в абревіатурах і в похідних утвореннях: соцстрáх, соцстрáхівський, спецвíпуск, спецkóр, спецkóрівський, спецóдяг, торгфлóт та ін.;

6) у словах іншомовного походження: agronóm, інженér, студéнт, том та ін.

Примітка. За аналогією до слів української мови, де є чергування **о, е з і**, таке чергування з'явилося й у деяких давно засвоєних словах іншомовного походження: *Антін* — *Антона*, *тніт* — *тнота*, *кільору* — *кольору*, *Прокіп* — *Прокопа*; *курінь* — *куреня*, *панір* — *панеру*.

Відхилення в чергуванні О — И, Е — И

3. Є багато позицій, коли чергування **о, е з і** у відкритих і закритих складах немає всупереч наведеним правилам:

1) **і** наявне у відкритому складі в словах з основою, вирівняною за іншими відмінками чи формами:

а) у формах називного відмінка однини: *гребінέць* (*гребінця*), *дзвінок* (*дзвінка*), *камінέць* (*камінця*), *кіготь* (*кігтя*), *кілóк* (*кілка*), *кінéць* (*кінця*), *ніготь* (*нігтя*), *олівéць* (*олівця*), *ремінéць* (*ремінця*), *рівень* (*рівня*), *стіжсóк* (*стіжскá*), *торгівéць* (*торгівця*), *фахівéць* (*фахівця*) та ін.;

б) у формах родового відмінка множини: *вікон* (*вікнó*), *вічок* (*вічко*), *гілóк* (*гілка*), *зірóк* (*зірка*), *кілéць* (*кільце*), *ліжсóк* (*ліжко*), *ніжсóк* (*ніжка*), *плітóк* (*плітка*);

в) у формах іменників зі значенням зменшеності за аналогією до таких форм, як *кіл* — *кілка*, *міст* — *містка*, *гірка* (де **і** в закритому складі): *кілóчок*, *містóчок*, *ніжсéнка*, *гіронька*, але *слівцé* — *словéчко*;

2) у групах **-оро-, -оло-, -ере-** **о, е** переходят в **і**:

а) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду (здебільшого з рухомим наголосом) і в похідних від них іменниках на **-к-(а)** зі значенням зменшеності: *бородá* — *борід* — *борідка*, *боронаá* — *борін* — *борінка*, *головá* — *голів* — *голівка* (і *головка* — з іншим значенням), *сторонаá* — *сторін* — *сторінка*, *чередá* — *черід* — *черідка*;

б) у родовому відмінку множини іменників здебільшого середнього роду й відповідних іменниках зі значенням зменшеності: *болóто* — *боліт* — *болітце*, *ворóта* — *воріт* — *ворітця*, *доломó* — *доліт* — *долітце*, але: *дерево* — *дерев* — *деревцé*, *джерелó* — *джерéл* — *джерéльце*;

в) у деяких похідних іменниках середнього роду з подовженим приголосним: *бездоріжжя*, *Запоріжжя*, *підборіддя*, *роздоріжжя* (але: *лівоберéжжя*, *узберéжжя*), а також без подовження: *безголів'я*, *поголів'я*, *хоч безголóсся*, *повноголóсся*;

3) **і** в закритому складі маємо у формах чоловічого роду однини дієслів минулого часу й дієприслівників з повноголоссям, якщо відповідні форми жіночого та середнього роду однини й форма множини мають наголос на кінцевому складі: *волíк*, *волíкши* (*волоктý*), *зберіг*, *зберігши* (*зберегтý*), *стеріг*, *стерігши* (*стерегтý*), бо: *волоклá*, *збереглá*, *стереглá*; *волокло*, *збереглó*, *стереглó* та ін., але: *борóв*, *колóв*, *молóв*, *полóв*, *поров*; *борóла*, *колóла*, *молóла*, *полóла* та ін.;

4) у віддієслівних іменниках середнього роду на **-нн-(я)** **і** звичайно буває тільки під наголосом, а без наголосу — **е**: *носіння*, *ходіння*; *вráження*,

завершення, збільшення, значення, пояснення, але: варення (і варіння, варення — процес), вчення. Так само **-ення**, а не **-іння** мають іменники, похідні від слів з основою на **-ен**: імення, наймення;

5) **о, е** наявні в закритому складі:

а) у непрямих відмінках іменників чоловічого роду з вирівняною за називним відмінком основою: борéць — борцá (борцéви, борцéм та ін.), вýборе́ць — вýборцá, ловéць — ловцá, творéць — творцá; моток — моткá, носóк — носкá, пárосток — пárостка; вóдень — водню; котéл — котлá, орéл — орлá;

б) у повноголосних формах **-оро-**, **-оло-** зі сталим наголосом іменників переважно жіночого роду: колóд (колóдка), долóнь (долóнька), сорóк, огорóж, морóк, нагорóд (від них немає зменшених форм з **і**). Але: дорíг, дорíжка, корíв, корíвка, берíз, берíзка (проте берéзка — виткий бур'ян);

в) у родовому відмінку множини деяких іменників переважно жіночого роду: будóв, вод, істóт, оснóв, підпóр, проб, субóт, топóль, шкод; лелéк, меж, озér, потréб, але: осíб, підкíв;

г) у прикметниках, утворених від власних імен на **-ов (-ью, -юв)**, **-ев (-ев)**: Мáлишев — мáлишевський, Пáвлов — пáвловський. Але в прикметниках, утворених від власних імен на **-ів (-їв)**, зберігаємо **і** (**ї**): Гаврíлів — гаврíлівський, Демíдів — демíдівський, Андрíїв — Андрíївський (див. ще § 153, п. 2.);

г) у префіксальних безсуфіксних іменниках на зразок: затóн, переóр, потóп (під впливом родового відмінка однини: затóну, переóру, потóпу), але звичайно потíк, розгíн, удíй.

Зрідка, навпаки, під впливом називного відмінка однини **і** поширене на решту форм: óпíк (родовий однини óпíку);

д) під наголосом у словотворчих компонентах **-вод**, **-воз**, **-нос**, **-роб** складних слів, що означають людей за професією, видом заняття та в похідних від цих слів: експурсовоóд, ляльковоóд; водовóз; дровоноóс; хліборóб, хліборóбство, чорнорóб та ін. Проте в словах, що означають предмети, та в похідних від них утвореннях такий **о**, незалежно від наголосу, переходить в **і**: водопровíд, газопровíд, газопровідний, електропрóвід, трубопрóвід; у словах зі складником **-воз** **о** здебільшого зберігаємо: електровóз, лісовóз, тепловóз. Незалежно від семантики слова в словотворчих компонентах **-хід**, **-ріг** уживаємо тільки **і**: всюдихíд, місяцехíд, пішохід, пішохідний, самохід, самохідний, стравохід, швидкохід, швидкохідний; козерíг і Козерíг (сузíр'я), носорíг та ін.;

е) у деяких словах книжного й церковного походження та в похідних від них: Бог, верхóвний, виробни́цтво, вýрок, закóн, закónний, нарóд, нарóдний, основníй, потóп, прáпор, прорóк, словníк, а також за традицією в деяких прізвищах: Артемóвський, Боровикóвський, Грабóвський, Котляре́вський, Пýсемський та ін. Але: Верикíвський, Желехíвський, Минькíвський.

§ 10. Чергування Е — О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й

1. Після **ж**, **ч**, **ш**, **щ**, **дж**, **й** перед м'яким приголосним, а також перед складами з **е** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **и**) пишемо **е**: *вечéря, вишéнь, джерелó, женíти, нíженька, пшениця, стáень, увéчери, учéнь, чернéтка, четвérтй, шестидéнка, щемíти, щетíна*.

Після **ж**, **ч**, **ш**, **щ**, **дж**, **й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **а**, **о**, **у** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **ы**) пишемо **о**: *бджолá, будýночок, вечорý (пор. вечéря), жонáтий (пор. женíти), іграшок, копíйóк, пшонó (пор. пшениця), чоловíк, чомусь, чóрний (пор. чернéтка), чотíри (пор. четвérтй), шóстий (пор. шестíй), щокá*.

Примітка. У словах *лóжечка* — *лóжечок*, *книжечка* — *книжечóк*, *ліéчка* — *ліéчок* і под. зберігаємо **е** (**€**), бо приголосний **ч** у наступному складі в давні часи був м'яким.

2. **О** вживаємо замість сподіваного **е** після шиплячих та **й** перед м'яким приголосним:

1) в іменниках жіночого роду III відміни в суфіксі **-ост-(i)/(и)**: *безкрайості* (*безкрайости*), *мéниості* (*мéниости*), *пекúчості* (*пекúчости*), *свíжості* (*свíжости*) та ін. (відповідно до *вíчності* (*вíчности*), *ráдості* (*ráдости*) й т. ін., де **о** стоїть не після шиплячих);

2) у давальному **й** місцевому відмінках однини деяких іменників: *бджолí, (на) бджолí, вечорí, пшонí, щоцí, (на) щоцí* (відповідно до більшості відмінкових форм із наступним твердим приголосним: *бджолá, бджолú, вечора, вечерý* та ін.);

3) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників та числівників прикметникового типу жіночого роду: *безкрайої, безкрайою, гарячої, гарячою, на́шої, на́шою, пéршиої, пéршиою* та ін. (відповідно до *безкрайого, безкрайому, на́шого* та ін. або до *дрóгої, молодої* тощо, де **о** закономірне);

4) у похідних утвореннях *вечорíти, вечорíс* (відповідно до *вéчора, вéчорові* й т. ін.), *чорнíти, чорнíс, чорнýци, чорнýти, чорнýло* та ін. (відповідно до *чóрний, чóрного* тощо).

Примітка. У прислівниках *ворóже, гарячé* після шиплячих пишемо **е**, але: *твóрчо, законодáвчо, хýжо* та ін.

Чергування голосних у дієслівних коренях

§ 11. Чергування О — А

1. Це чергування відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення. Дієслова з **о** звичайно позначають тривалу, нерозчленовану дію або одноразову, закінчену, дієслова з **а** — повторювану, багаторазову дію: *допомогти — допомагати, гонýти — ганýти, котýти — качáти, кróйти —*

кряти, ломити — ламати, скочити — скакати, схопити — хапати; стояти — стати.

Проте багато дієслів має кореневий **o**, який не чергуємо з **a**: *вимовити — вимовляти, виростити — вирощувати, простити — прощати, виношувати, відгороджувати, договірювати, заспокіювати, переконувати, установлювати та ін., але впровадити — випроводжати.*

E (невипадний) — I (невипадний)

2. Це чергування також відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення: **e** вживаємо в префіксальних дієсловах доконаного виду, **i** — в утворених від них дієсловах недоконаного виду: *вигребти — вигрібати, викоренити — викорінювати, випекти — випікати, заместі — замітати, зберегти — зберігати, перелетіти — перелітати, наректи — нарікати, спостерегти — спостерігати, причепити — причіпляти (так само виволокти — виволікати, де **o** чергуємо з **i**).*

E чергуємо з **i** також у дієсловах із суфіксом **-ува-** (**-юва-**), коли наголос падає на кореневий **i**, та в похідних від цих дієслів іменниках на **-нн-(я)**: *брехати — набріхувати, викоренити — викорінювати, завертіти — завірчувати, тесати — затісувати, чекати — очікувати; викоренення — викорінювання, чекання — очікування; так само віполоскати — віполіскувати (де **o** чергуємо з **i**). Але: вивернувати, завернувати, перевернувати, потребувати, прищеплювати.*

E (випадний) — II Випадний **e** чергуємо з **i** перед **л, р**: *беру — брати — вибирати, вистелю — віслати — вистилати, завмер — замрі — завмирати, запер — запрі — запирати, стер — зітрі — стирати та ін.*

Чергування приголосних

У сучасній українській мові під час утворення форм слів та нових слів відбуваються зміни (чергування) приголосних, спричинені різними історичними законами її фонетичної системи.

Чергування приголосних під час словозміни

До найпоширеніших чергувань приголосних звуків під час словозміни належать такі:

§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Щ, С

1. У давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дуга — дузі, (на) дузі; перемога — перемозі, (у) перемозі; квітка — квітці, (на) квітці; сваха — свасі, (на) свасі.*

2. У місцевому відмінку однини іменників чоловічого та середнього роду другої відміни: *терпуг* — (на) *терпузі*; *байрак* — (у) *байраці*, *друк* — (у) *дрӯці*; *кожух* — (у) *кожусі*, *вухо* — (у) *вусі*.

§ 13. Чергування Г із м'яким З: у давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дзіта* — *дзізі*, (на) *дзізі*, *тирліта* — *тирлізі*, (на) *тирлізі*, *Ломата* (прізвище) — *Ломазі*, (на) *Ломазі*.

§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш

1. В іменниках перед суфіксами **-к-**, **-ок**, **-ин-** зі значеннями зменшеності та пестливості: *нога* — *ніжка*, *плуг* — *плужок*; *рукá* — *ручка*, *крюк* — *крючок*; *муха* — *мýшка*, *горóх* — *горошина*.

2. У клічному відмінку іменників чоловічого роду другої відміни перед закінченням **-е**: *друг* — *дру́же*, *луг* — *луже*; *козак* — *козаче*, *юнак* — *юначе*; *пастух* — *пасту́ше*.

3. В усіх особових формах дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду, формах наказового способу та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *берегти* — *бережу*, *бережеш*, *бережé*, *бережемо*, *бережетé*, *бережутъ*; *бережи*, *бережімо*, *бережіть хай* (нехай) *бережутъ*; *зберегти* — *збережу*, *збережеш*, *збережé*, *збережемо*, *збережетé*, *збережутъ*; *збережи*, *збережімо*, *збережіть*, *хай* (нехай) *збережутъ*; *зберéжений*; *пекти* — *печу*, *печéш*, *печé*, *печемо*, *печетé*, *печу́ть*; *печи*, *печíмо*, *печítъ*, *хай* (нехай) *печу́ть*; *печений*; *спекти* — *спечу*, *спечéш*, *спечé*, *спечемо*, *спечетé*, *спечу́ть*; *спечи*, *спечíмо*, *спечítъ*, *хай* (нехай) *спечу́ть*; *спéчений*; *колихати* — *колишу*, *колишаеш*, *колишие*, *колишимо*, *колишиете*, *колишиутъ*; *колишій*, *колишімо*, *колишіть*, *хай* (нехай) *колишиутъ*; *поколихати* — *поколишу*, *поколишаеш*, *поколишие*, *поколишимо*, *поколишиете*, *поколишиутъ*; *поколишій*, *поколишімо*, *поколишіть*, *хай* (нехай) *поколишиутъ*.

§ 15. Чергування Д із ДЖ у першій особі однини дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *садити* — *саджу*; *посадити* — *посаджу*, *посаджений*; *рдити* — *рджу*; *сходити* — *сходжу*, *сходженій*;

§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ у першій особі однини дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *крутити* — *кручу*, *крученій*; *лєтити* — *лечу*; *лázити* — *лажу*; *косити* — *кошу*, *кошений*; *покосити* — *покошу*, *покошений*; *їздити* — *їжджу*, *їждженій*; *пустити* — *пущу*; *пущений*.

§ 17. Чергування СТ із ІІІ у формі першої особи однини теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-: *запустити* — запущу́, запущеній; *мостити* — мошу́, мощений; *простити* — прошу́, прощений.**

§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ, причому звук Л у названих звукосполученнях м'який: у першій особі однини та третій особі множини теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *любити* — люблю́, люблять; *ліпити* — ліппю́, ліплять, ліплений; *зловити* — зловлю́, зловлять, зловлений; *стомити* — стомлю́, стомлять, стомлений; *розграфити* — розграфлю́, розграфлять, розграфлений.

Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення

§ 19. Зміни приголосних перед **-СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)**

1. Під час утворення нових слів деякі приголосні перед **-ськ-(ий), -ств-(о)** зазнають звукових змін, що зафіксовані на письмі, а саме:

1) **к, м'який ц, ч + -ськ-(ий), -ство-(о) → -цьк-(ий), -цтв-(о):** *гірник* — гірніцький — гірніцтво; *козак* — козацький — козацтво; *пáрубок* — парубóцький — парубóцтво; *молодéць* — молодéцький, молодéцтво; *стрілець* — стрілéцький; *ткач* — ткацький — ткацтво;

2) **г, ж, з + -ськ-(ий), -ств-(о) → -зьк-(ий), -звт-(о):** *Прáга* — прázький; *убóгий* — убóзтво; *Запорíжжя* — запорíзький; *Збáраж* — збáразький; *боягу́з* — боягу́зький — боягу́зтво, але *герцог* — герцогський;

3) **х, ш, с + -ськ-(ий), -ств-(о) → -ськ-(ий), -ств-(о):** *волох* — воло́ський; *чех* — чéський; *зали́сся* — залі́ський; *товарáши* — товари́ський — товари́ство; але: *шах* — шахсéкий, *Цюрих* — цюрихсéкий.

2. Решту букв на позначення приголосних перед суфіксами **-ськ-(ий), -ств-(о)** на письмі зберігаємо: *агент* — агéнтство; *багáтий* — багáтство; *брат* — братсéкий — бráтство; *завóд* — заводсéкий; *інтелігéнт* — інтелігéнтський; *люд* — людсéкий — людство; *сиротá* — сирітсéкий — сирітство; *пропагандíст* — пропагандíстський; *студéнт* — студéнтський — студéнство.

Примітка. Про творення прикметників за допомогою суфікса **-ськ-(ий)** від географічних назв і назв народів див. § 150.

§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння

Під час творення прикметників і прислівників вищого ступеня порівняння **г, ж, з** змінююємо на **жч, а с** — на **щ**: *дорогий — дорожчий* (*дорожче*); *дужий — дужчий* (*дужче*); *вузький — вужчий* (*вужче*); *низький — нижчий* (*нижче*); *високий — вищий* (*вище*), але: *легкий — лёгший* (*лёгше*).

§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом -Н-

Приголосні звуки **к, м'який і твердий ц** перед суфіксом **-н-** змінююємо на **ч**: *безпека — безпечний; вік — вічний; рік — річний; місяць — місячний; околиця — окіличний; пшениця — пшеничний; серце — сердечний; сонце — сонячний; яице — яєчня*, а звуки **г, х** перед цим суфіксом — на **ж, ш**: *дорога — дорожній, перемога — переможній, пиха — пішній*. Приголосний твірної основи **Ч** зберігаємо в похідних словах *помічний* (від *поміч*); *нічний* (від *ніч*); *ячний, ячмінний* (від *ячмінь*).

Виняток становлять слова *дворішник, мірошиник, рушник, рушніця, сердешній* (зі значенням ‘бідолашний’), *соянішник, торішній*.

§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення

Під час словотворення зазнають змін такі звукосполучення та окремі приголосні перед суфіксальним голосним:

1) буквосполучення **—цьк-** змінюємо на **—чч-**, а **—ськ-** — на **ч** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *войцький — войчина; козацький — Козаччина; німецький — Німеччина; турецький — Туреччина* (але: *галицький — Галичинá*); *рекрутський — рекрутчина; солдатський — солдатчина*;

2) буквосполучення **-ськ-, -ск** змінюємо на **щ** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *полтавський — Полтавчина; віск — вощина; пісок (піскý) — піщина*;

3) буквосполучення **-ск, -шк-** змінюємо на **щ** у прикметниках перед голосним **а** суфікса **-ан-**: *віск — вощаний; дошка — дощаний, пісок (піскý) — піщаний*;

4) буквосполучення **-ськ-, -зьк-** змінюємо відповідно на **щ, жч** у прізвищах перед суфіксами **-енк-, -ук**: *Васько — Ващенко — Ващук; Ісько — Іщенко — Іщук, Онісько — Онейченко — Онищук, Водолазький — Водолажченко; Кузько — Кужчёнко*.

Примітка. У присвійних прикметниках від власних імен із буквосполученнями **—ск-, -ськ-** букву **с** на письмі зберігаємо, а букву **к** змінюємо на **ч**: *Параска — Парасчин, Оніська — Онісьчин; -шк-* змінюємо на **щ**: *Мелашка — Мелашин*.

5) приголосні **г**, **к**, **х** змінююємо на **ж**, **ч**, **ш** у присвійних прикметниках перед суфіксом **-ин**: *Ольга — Ольжин; Наталка — Наталчин, Одарка — Одарчин, дочка — доччин; Домаха — Домашин, сваха — свашин* та у відіменних дієсловах перед суфіксами **-и-**, **-а-**: *батіг — батожити, друг — другіти, крик — кричати, сухий — сушити*.

§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів У та В

1. Щоб уникнути збігу букв на позначення приголосних звуків, що є важкими для вимови, та щоб досягти милозвучності, в українській мові вживають на письмі прийменник **у** та префікс **у-** на початку слів у таких позиціях

1) між буквами, що позначають приголосні: *Десь у житі кричав перепел; Наши учитель,*

2) на початку речення або слова перед буквою на позначення приголосного: *У лісі пахло квітами; Угорі яскраво сяло сонце; Унаслідок зливи пошкоджено дороги;*

3) на початку речення або слова перед двома чи трьома буквами, що позначають приголосні: *У присмерку літають ластівки низько; У структурі слова таких морфем немає; Утroe склали папір; Упритул підійшли до юрби;*

4) незалежно від кінця попереднього слова перед наступними **в**, **ф**, а також перед буквосполученнями **льв**, **зв**, **св**, **дв**, **тв**, **гв**, **хв** і под.: *Сидимо у вагоні; Не спіставши броду, не лізь у воду (Укр. прислів'я); Хлопчик уволю награвся; Велике значення у формуванні характеру має самовиховання; Забіг у фое; Діти побували у Львові; Він жив у Львові; Поринути у звучання пісні; Лікар глянув у звужені очі хворого; Прожили рік (роки) у своїй хаті; Постукали у двері; Юнак переміг у двоборстві; Коріння вросло у тверду землю; Чужинці живуть у твоєму будинку; Хлопці служили у гвардії; Лікар побував у Гвінеї; Схили гори одягнені у хвою; Промінчик заграв у хвилях.*

Примітка. Після слова, що закінчується на голосний, у деяких дієсловах, прикметниках (дієприкметниках), прийменниках та прислівниках перед **в** пишемо префікс **в-**: *Дослідниця вважає експеримент успішним; Гости ввійшли до зали; Діти ввічливі; Дитина вві сні посміхається; Вони ввісімох вийшли на Говерлу.*

5) після паузи, що на письмі позначена комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед буквою, що передає приголосний: *До мене зайшла товаришка, учителька із сусіднього села; Стоїть на видноколі мати — у неї вчись (Б. Олійник); Це було... у Києві.*

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, та щоб досягти милозвучності, в українській мові на письмі вживають прийменник **в** між словами та префікс **в-** на початку слів у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У нього в очах засвітилась відрада* (Панас Мирний); *Вона побувала в Одесі*;

2) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *В очах дівчини бриніла слоза; В Антарктиді працюють наукові експедиції*;

3) після слова, яке завершує буква на позначення приголосного, перед словом, яке починає буква, що передає голосний: *Вартовий поглянув в отвір*.

4) перед абревіатурою, у назві першої букви якої вимовляють голосний: *В НБУ (В ен бе у), В МВФ (В ем ве еф)*;

5) після скороченого слова на приголосний, яке вимовляють повністю з кінцевим голосним: *1990 р. в місті сталася незвичайна подія*;

6) після букви на позначення приголосного перед більшістю букв, що передають приголосні (крім **в**, **ф**, **льв**, **зв**, **св**, **дв**, **тв**, **гв**, **хв** і под.): *Пішла в садок вишневий* (Т. Шевченко); *Люди врозкид розляглися в траві* (К. Гордієнко); *Вона повернула вбік*.

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **у**, **в**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

3. Деякі слова української мови — загальні та власні назви в будь-якій позиції вживаємо або тільки з **у** (*увага, увертюра, ударник, узбережжя, указ, ультиматум, умова, усталення, установа, утопія, уяві; Угорщина, Удовиченко, Урал*), або тільки з **в** (*взаємини, влада, власний, властивість, вплив, впливовий; Владивосток, Врублев та ін.*). У кількох словах уживання **в**, **у** залежить від їхнього значення, пор.: *вдача* і *удача*, *вклад* і *уклад*, *вправа* і *управа*, *вступ* і *уступ*.

Примітка. У поезії, крім узвичаєної назви *Україна*, уживали і вживають *Вкраїна*: Як сонях той до сонця, до *Вкраїни* свій погляд я з любов'ю повертає (Ф. Малицький).

§ 24. Позиції вживання сполучників і часток I, Й та I, Й на початку слів

1. Щоб уникнути збігу букв, що позначають важкі для вимови приголосні звуки, та для досягнення милозвучності, на письмі вживаємо **і** в таких позиціях:

1) між буквами на позначення приголосних: *Вірю в пам'ять і серце людське* (Б. Олійник); *Він іде; Тут ідеться про народні звичаї*;

2) після паузи, що на письмі позначена крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, крапками, перед словом або складом, які починає буква, що передає приголосний звук: *Нема вже тієї хатини. I я в сивині, як у сні* (Д. Павличко); *Він, імовірно, нічого не зробить*;

3) на початку речення: *I долом геть собі село Понад водою простяглось* (Т. Шевченко); *I приковують [гори] до себе очі, і ваблять у свою далечінню імлисту* (М. Коцюбинський); *Імовірне водопілля цього року*.

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, уживаємо **й** у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У садку співали Ольга й Андрій; Оце й уся врода* (Панас Мирний); *Квіти вишні й одцвітали* (Ф. Малицький);

2) між буквами, що передають голосний і приголосний: *Навчає баєчка великого й малого* (Л. Глібов); *На траві й квітках росинки, шелестіння й гомін гілки, щебетання й пісня пташки* (Я. Щоголів); *Висока ймовірність захворіти; Вона йде; Високе ймення — патріот.*

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **і**, **й**, що спричинено вимогами ритму або мовними вподобаннями автора.

3. Тільки **і** вживаємо:

1) якщо зіставляємо поняття: *Дні і ночі; Батьки і діти; Правда і кривда; Просте і складне речення;*

2) перед словом, на початку якого стоять букви **й**, **є**, **ї**, **ю**, **я**: *Ольга і Йосип — друзі; Світлана і Єва навчаються в коледжі; Василь і Юрій повернулися додому; Куди, для чого, хто і як?* (М. Рильський).

4. Після букв **й**, **я**, **ю**, **є**, **ї** вживаємо єднальні сполучники **і** або **та**, пор.: *Неподалік вони побачили зелений гай і широку долину і Неподалік вони побачили зелений гай та широку долину; Теорія і практика перекладів і Теорія та практика перекладів; Студенти вивчили морфологію і синтаксис і Студенти вивчили морфологію та синтаксис; Висловити свої найпотаємніші мрії і обережні прогнози і Висловити свої найпотаємніші мрії та обережні прогнози.*

§ 25. Позиції вживання прийменника З та його варіантів ІЗ, ЗІ (ЗО)

1. **З** уживаємо:

1) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *З одним рибалкою він дуже подружив* (Л. Глібов); усередині речення перед такою самою буквою незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Диктант з української мови; Контрольна робота з української мови; На додаткових заняттях учитель працює по-різному: з усіма учнями або з одним-двома;*

2) на початку речення перед буквою, що позначає приголосний (крім свистячих **з**, **с**, **ц** та шиплячих **ч**, **ш**, **щ**): *З лісу потягло прохолодою; З її приїздом якось повеселіла хата* (Леся Українка); рідше — перед початковим буквосполученням чи буквосполученням наступного слова, якщо попереднє слово закінчує буква, що передає голосний: *З другого боку простяглися поля; Вона відвідала з друзями Київ; Плугатарі з плугами йдуть* (Т. Шевченко);

3) між двома буквами, перша з яких позначає голосний, а друга — приголосний: *Як сонях той до сонця, до Вкраїни свій погляд я з любов'ю повертає* (Ф. Малицький).

Варіанти **із**, **зі** (**зо**) вживаємо перед буквами, що передають важкі для вимови збіги приголосних, та для досягнення милозвучності.

2. **Із** уживаємо переважно перед буквами, що позначають свистячі та шиплячі звуки (**з**, **с**, **ц**, **ч**, **ш**, **щ**) незалежно від закінчення попереднього слова та між буквосполученнями (після них або перед ними): *Перстень виготовлено із золота; Родина із семи душ; Гнат... запріг коні й так їх гнав із села, що вони із шкури вилазили* (М. Стельмах); *Із шовку виготовили вітрила; А вже весна, а вже красна! Із стріх вода капле* (Нар. пісня); *I місив новий заміс із тіста старого* (І. Драч); *Тихович разом із сходом сонця зірвався на рівні ноги* (М. Коцюбинський); *Лист із Бразилії* (І. Франко).

3. **Зі** вживаємо, якщо буквосполучення наступного слова має початкові **з**, **с**, **ш**, **щ** та ін., незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Ви зустріли ворога... зі зброєю в руках* (Ю. Яновський); *Балада зі знаком запитання* (І. Драч); *Бере книжку зі стола* (Леся Українка); *Зі школи на майдан вивалила дітвора* (А. Головко); *Прибув зі Львова*.

У позиції перед деякими буквосполученнями варіанти **із** та **зі** можуть бути взаємозамінними, пор.: *Устав разом із сходом сонця* і *Устав разом зі сходом сонця*.

Примітка. Трапляються відхилення від поданих правил уживання прийменника **з** та його варіантів **із**, **зі**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

Зо як фонетичний варіант прийменника **зі** завжди вживаємо із числівниками *два, три*: *Позичив зо дві сотні; Проспав зо три години* та із займенником *мною*: *Він був зі (зо) мною*.

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА (Ь)

§ 26. Коли пишемо Ъ. Буквою **ъ** позначаємо на письмі м'якість приголосних звуків.

1. **Ъ** пишемо:

1) після букв **д**, **т**, **з**, **с**, **дз**, **ц**, **л**, **н** у кінці слова та складу: *мідъ, сутъ, нáморозъ, вісъ, тедъ, пáлецъ, крохмáль, кінь; дядъко, молотъба, близъко, вóсъмий, Грицъко, кільцé, ганьба;*

2) після перелічених у п. а) букв та **р** усередині слова перед **о**: *дъготъ, дъзоб, тъхкати, събмий, лъон, ларьок, тръох, царьок;*

3) після л перед наступною буквою на позначення приголосного: Гáльченко, Гуцульщина, ідáльня, кíльцé, ковáльський, пálци, рибáльство, сíльський, спíльник.

Примітка. Не пишемо ь після л у буквосполученнях лц, лч, коли вони походять із лк: бáлка — бáлci, гáлка — гáлci, галченá, монгóлка — монгóлci, Натáлка — Натálcí, Натáлчин, рибáлка — рибáлci, рибáлчин, спíлка — спíлci, спíлчáнський, але: гúлька — гúльci, кúлька — кúльci, шíпилька — шíпильci.

2. Також пишемо Ъ:

1) у словах на:

а) -зък-(ий), -сык-(ий), -цък-(ий); -зъкість, -сыкість, -цъкість; -зъко, -сык-(о), -цъко; -зъкому, -сыкому, -цъкому; -зъки, -сыки, -цъки: близъкýй, вузъкýй, волынський, донецъкýй; близъкість, людськість; близъко, військо, багацъко; по-французъкому (по-французъки), по-українському (по-українськи), по-німецъкому (по-німецъки).

Примітка. У словах баскýй, боязкýй, в'язкýй, дерзкýй, жаскýй, ковзкýй, пласкýй (плóский), порскýй, різкýй і похідних утвореннях боязкість, в'язкість, бáско, різко тощо ь не пишемо.

б) -енък-(а), -енък-(о), -онък-(а), -онък-(о); -енък-(ий), -есенък-(ий), -ісінък-(ий), -юсінък-(ий): рученька, бáтенъко, голівонъка, соколоնъко; гарнёнъкýй, малесенъкýй, свіжісінъкýй, тонюсінъкýй (див. ще § 32);

2) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи першої відміни на -я: гри́венъ, друкáренъ, ідáленъ, пісéнь, стáєнь; крамніцъ, матріцъ, робітніцъ та середнього роду другої відміни на -нн-(я), -ц-(е): бажа́нь, знанъ, кілецъ, місцъ, сердéцъ і серцъ, але бур, зір, Мотр (після р);

3) у дієслівних формах дійсного та наказового способу: бу́дить, бу́дять, кóсить, кóсять, рóбить, рóбляте, хóдить, хóдяте; будь, бу́дьте, бу́дьмо, лíзь, лíзьте, лíзьмо, кинь, кíньте, кíньмо, трать, тра́тьте, тра́тьмо (див. ще: § 118, прим. 1).

Примітка. Про вживання ь в словах іншомовного походження див. § 139. у прізвищах — § 144, у географічних назвах — § 151.

§ 27. Коли не пишемо Ъ

Ь не пишемо:

1. Після р у кінці складу або слова: вір, вірте, гірка, гіркій, кобзár, ларка, лікар, монастир, перевір, секретár, тепér, тюрма, школár, Хárків, царка (від царьоک).

2. Після н перед ж, ч, ш, щ та перед суфіксом -сык-(ий): кінчик, промінчик, мénіший, тóниший, Уманщина; волынський, громадянський,

освіт'янський, селянський; але: бриньчáти, дóньчин, нáньчин, нáньчiti та ін., бо у твірних основах між буквами на позначення приголосних є ь: *бринькati, дóнька, нáнька.*

3. Після всіх букв на позначення приголосних звуків, крім л, якщо за ними стоять інші букви, що передають м'які або напівпом'якшені приголосні: *Бéршадь — бéршадський, вíнця, дзвéкнути, кíнцíвка, кóристю, ланцюжóк, Прип'ять — прип'ятський, рáдість, рíздвяний, свíт, свято, слíд, смíх, sníг, sníp, съогóдні, танцювáти, цвях, щáстя, але: ríзьбár (i ríзьbár), тъмяний i похідні від них.*

Примітка. Коли ь наявний у формі називного відмінка іменника, то його зберігаємо в усіх інших відмінках; коли ж у називному відмінку його немає, то й в інших відмінках його не пишемо; пор.: *кулька — кульci, дівчíнонъка — дівчíнонъci, письмó — (на) письmí, рéдъка — рéдъci, але: гálка — гálci, гíлка — гíлci, сторíнка — сторíнci, пásмо — (у) пásmi.*

4. Після л в іменниковах суфіксах **-алн-(о), -илн-(о): дéржално, пўжално, ціпíлно** та ін., але в іменниках зі значенням зменшеності ь пишемо: *дéржальце, пўжальце* й под.

5. Між двома однаковими буквами, що позначають м'які приголосні: *буттý, волóсся, галúзя, гіллястíй, життý, каміння, ллéться, прилáддя, сіллю.*

6. Після букв д, н, т перед суфіксами **-ченк-(о), -чук, -чишин:** *Фéдченко, Пáнченко, безбáтченко; Радчúк, Степанчuk; Федчíшин, Гринчíшин, але після л пишемо ь: Гáльченко, Гальчuk; Михáльченко, Михальчúк, Михальчíшин.*

7. Після букви ц у деяких вигуках (звуконаслідуальних словах): *бац, буц, гоц, клац* та в кінці іменників чоловічого роду іншомовного походження: *кварц, палáц, паяц, Суéц, шприц* (див. ще § 139).

Спрощення в буквосполученнях

§ 28. **-ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-**

У буквосполученнях **-ждн-, -здн-, -стн-, -стл-** випадають д і т на письмі: *тýжденъ — тýжня — тиžnéвий; виїздíти — виїзний; проїзд — проїзний; вість — вісник; кóристъ — кори́сний; перстень — персня; честь — чесnий; якість — якісний; лéстощи — улесливий; стеліти — слáти; щáстя — щасливíй.* Але в словах *зап'ястnий, кістлявий, пестліvий, хвастліvий, хвастнúти, шістнáдцять, дев'яностники* букву т зберігаємо.

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження на -ст, букву т у буквосполученні **-стн-** зберігаємо, хоч відповідний звук не вимовляємо: *авантóст — авантóстnий, балáст — балáстnий, компóст — компóстnий, контráст — контráстnий, форпóст — форпóстnий.*

-ЗКН-, -СКН-

У буквосполученнях **-зкн-**, **-скн-** перед дієслівним суфіксом **-ну-** випадає **к**: *брізки* — *брізнути*, *брязк* — *брязнути*, *блиск* — *бліснути*, *писк* — *піснути*, *плюск* — *плюснути*, *тріск* — *тріснути*, але: *випуск* — *випускний*, *виск* — *віскнути*.

-СЛН-

У буквосполученні **-слн-** випадає **л**: *мáсло* — *масний*; *мисль* — *умісний*, *навмісне*; *ремесло* — *ремісник*.

Подвоєння букв

§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу

1. Подвоєння букв на позначення приголосних звуків маємо, якщо збігаються однакові приголосні:

1) префікса **й** кореня: *ввіч*, *ввічливий*, *віддати*, *відділ*, *заввишки*, *ззаду*, *беззвучний*, *оббіти*, *розвбрóйти*, *розвява*.

Примітка. Немає подвоєння букв у таких словах, як *отóй*, *отýт*, *отák*, *отáм*, *отепér*, *отóді*, а також *оцéй* тощо.

2) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *військомáт* (військовий комісаріат), *міськком* (міський комітет), *юннáт* (юний натураліст);

3) кореня або основи і суфіксів прикметників чи іменників: *день* — *дénний*, *закón* — *закónний*, *кінь* — *кіnnий*, *осінь* — *осínnій*, *тумáн* — *тумánnий*; *баштáнник*, *годíнник*, *письмéнник*, *свящеñник*; *вікónниця*, *Вінница*; дві букви **н** зберігаємо **й** перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із двома **н**: *закónний* — *закónність* — *закónно*, *тумánnий* — *тумánnість* — *тумáнно*;

2. Якщо збігається буква **с** основи дієслова минулого часу і постфікса **-ся**: *вýнісся*, *пáсся*, *розвrісся*, *трýсся*.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо також:

1) у наголошених суфіксах **-анн-(ий)** (**-янн-(ий)**), **-енн-(ий)** прикметників, що вказують на більшу, ніж звичайна, міру якості або на можливість чи неможливість дії: *невблагáнний*, *недоторканний*, *нездолáнний*, *незрівнянний*,

неказанний; височений, здоровений, нездійснений, незлічений, непримирений, нескінчений, силений, страшений, численний;

2) у суфіксах **-енн-**(ий), **-янн-**(ий) прикметників старослов'янського походження зі значенням можливості або неможливості дії: *благословений, блажений, мерзений, огнений, окаянний, священий, спасений*, а також у прикметникові *божествений*; дві букви **н** зберігаємо також в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *нездоланість, нездоланно, численастіть, численасто тощо.*

Примітка. Немає подвоєння **н** у дієприкметниках: *віверений, вихований, зроблений, пообраний, скázаний, спечений*, у прикметниках на **-ен-**(ий), співвідносних із відповідними дієприкметниками (що мають інший наголос): *варений* (пор. дієприкметник *варений*), *печений* (пор. дієприкметник *печений*), а також у прикметниках від дієприкметникового походження: *довгожданій, жаданий, навіжений, скажений, шалений*.

Треба розрізняти такі слова, як *здійснений* (який може здійснюватися — прикметник) і *здійснений* (який здійснився — дієприкметник), *нездоланий* (непереможний) і *нездоланий* (якого не подолали), *незлічений* (представленний у дуже великій кількості) і *незлічений* (не порахований) та ін.

4. Маємо подвоєння приголосних у словах *бовван*, *Ганна*, *ляний*, *овва*, *ссати*, а також у похідних від них словах *бовваніти*, *Ганнин*, *віссати*, *ссавці* та ін.

§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних

1. Приголосні **д**, **т**, **з**, **с**, **л**, **н**, **ж**, **ш**, **ц**, **ч** подовжуються (на письмі їх позначаємо двома буквами), коли вони вжиті після голосного:

1) перед **я**, **ю**, **і**, **е** в усіх відмікових формах іменників середнього роду другої відміни (крім форми родового множини): *знаряддя, знаряддю, (на) знарядді* та ін.; *життя, життю, (у) житті; мотузя, (у) мотуззі; колосся, колоссю, (у) колоссі; гілля, гіллю, (на) гіллі; знання, знанню, (у) знанні; збіжжя, збіжжю, (у) збіжжі; сторіччя, сторіччю, (у) сторіччі; піддашия, піддашию, (на) піддаши; а також у похідних словах: *гілля — гіллястий, гіллячка; життя — життєвий (і життєвий), життєпис* та ін., але: *знань, знарядь, піддаш, сторіч, угідь; якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на -ів, подовження зберігаємо: відкриття — відкриттів, почуття — почуттів;**

2) перед **я**, **ю**, **і**, **е** в усіх відмікових формах деяких іменників чоловічого та жіночого роду першої відміни (за винятком родового множини на **-ей**): *суддя, судді, суддю, суддів і т. д.; стаття, статті, статтєю* (але в родовому множини — *статеї*); *рілля, ріллі, ріллю, ріллєю; Ілля, Іллі, Іллю, Ілле* та ін.;

3) перед **ю** в орудному відмінку іменників жіночого роду однини третьої відміни, якщо в називному відмінку їхня основа має один м'який або

шиплячий приголосний: *мόлодь — мόлоддю, мить — мýттю, мазь — мáззю, вісъ — віссю, міць — мíцю, сіль — сіллю, тінь — тінню, пóдорож — пóдорожжю, ніч — ніччю, рóзкіш — рóзкішию.*

Примітка. Якщо основа закінчується на два приголосні, губний або **р**, їх подовження немає: *молодість — молодістю, приязнь — приязню, пóвість — пóвістю, кров — кров'ю, матір — матір'ю, нéхворощ — нéхворощю.*

4) перед **я, ю** в прислівниках *зráння, навмання́, спросónня; попідвікóнню, попідтýнню;*

5) перед **ю, є** у формах теперішнього часу дієслів *лýти, лýтися: ллю, ллєши, ллємо, ллєтé, ллють; ллéться, ллютýсь, а також у похідних від них: вýллю, віділлю, наллю, розіллю; розіллéться, розіллютýсь та ін.*

Примітка. Немає подвоєння букв на позначення приголосних в іменниках *кутý, попадý, свинý* та в порядкових числівниках *трéтýя, трéтé* та ін.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

§ 31. З- (ІЗ-, ЗІ-)

1. Префікс з- перед буквами на позначення глухих приголосних **к, п, т, ф, х** переходить у **с-**: *сказáти, спалахнúти, стовкти, сфотографувáти, схилити.* Перед усіма іншими буквами пишемо з (зрідка **із**): *збáвити, звестí, зжýтися, ззирнúтися, зсадýти, зцíпти, зчепýти, зши́ток; ізжóвкнути, ізноў, ізсерéдини.*

Префікс з- (**с-**) уживаємо переважно перед коренем, що починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зеконóмити, зігнорувáти, зорієнтуватýся, зумовити; здрібнýти, зскрібáти, скласти, скріпти* і под.

Коли ж корінь слова починають дві букви на позначення приголосних, пишемо здебільшого префікс зі-: *зібгáти, зігнúти, зігрáти, зідрáти, зізнáтися, зіпсува́ти, зістáвти, зіткнення, зіщулитися* та ін. Префікс зі- вживаємо також у словах із коренем, перший склад якого становить звукосполучення губний + **й**: *зів'ялий, зім'яти, зіп'ястися* (і *сп'ястися*) тощо. У деяких словах можна паралельно вживати префікси зі- та зо-: *зігрівáти і зогрівáти, зімлівáти і зомлівáти, зіпрівáти і зопрівáти, зітліти і зотліти.*

БЕЗ-, ВІД-, МІЖ-, НАД-, ОБ-, ПЕРЕД-, ПІД-, ПОНАД-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ-

2. У префіксах **без-, від-, між-, над-, об-, перед-, під-, понад-, роз-, через-** кінцевий дзвінкий приголосний перед наступним глухим не змінююємо:

безкорісливий, безкрай, відкриття, відстань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпалити, обтрусити, передплатити, передчасний, підтримка, понадплановий, розтягнути, розчин, розхитати, черезплічник.

ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-

3. Префікс **пре-** вживаємо переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня вияву ознаки: *прегарний*, *презавзятий*, *прекрасний*, *премудрий*, *препогано*, *пречудово*, а також у словах *презирливий*, *презирство* та словах старослов'янського походження: *преосвящений*, *преподобний*, *престол*.

Префікс **при-** пишемо переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, та в похідних від них словах: *прибігти*, *приборкати*, *прибудувати*, *привабити*, *прикрутити*, *пришивідшити*; *приброканий*, *прибудований*, *привабливий*, *прикручений*, *пришивідшення*; в іменниках та прикметниках, утворених унаслідок поєднання іменників із прийменником **при** та суфіксом: *пригірок*, *приярок*; *прибережний*, *прикордонний*; у прикметниках на означення неповноти ознаки: *пристаркуватий*.

Префікс **прі-** вживаємо тільки в словах *прізвисько*, *прізвище*, *прірва*.

АРХI-

4. В іменниках і прикметниках уживаємо префікс **архі-**: *архіважливий*, *архімільйонер*, *архіскладний*.

Примітка. У назвах церковних звань, титулів та чинів уживаємо префікси **архи-** та **архі-**: *архимандрит* і *архімандрит*, *архієрей* і *архієрей*, *архістратиг* і *архістратиг* та ін.

АНТИ-, КВАЗI-

5. Уживання голосного **и** в префіксі **анти-** та голосного **і** в префіксі **квазі-** не підпадає під правила вживання голосних **и**, **і** в загальніх назвах іншомовного походження, пор.: *антиалкогольний*, *антиароматичний*, *антиаргумент*, *антиестетичний*, *антиєвропейський*, *антиінфляційний*, *антинауковий*, *антиурядовий*, *антиядерний*; *квазіглобальний*, *квазіберта́ння*, *квазіоптика*, *квазіплоский*, *квазіружність*, *квазірінок*, *квазістійкість*, *квазічастинка*.

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

Іменникові суфікси

§ 32. **-ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК**

1. В українських суфіксах **-ик, -ник / -івник, -льник** пишемо **и**: *брáтик, вузлик; колядник, лірник, мрійник, настáвник; газівник, працівник; верстальник, регулювальник, уболівальник.*

Примітка. Від українського суфікса **-ик** потрібно відрізняти іншомовні суфікси **-ик, -ік (-їк)**, у яких пишемо **и** або **і (ї)** відповідно до правил уживання **и** та **і (ї)** в словах — загальних назвах іншомовного походження: *істóрик, мéдик, ромáнтик, фíзик, але: акадéмік, мехáнік, прозáїк, хíмік.*

У суфіксі **-льник** після **л** перед **и** завжди пишемо **ь**: *волочíльник, мастильник, полíльник, постачáльник, уболівáльник.*

-ИВ-(О)

2. У суфіксі **-ив-(о)**, що виражає збірні поняття, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки **и**: *вáриво, дóбриво, кúриво, мéливо, мерéживо, мísиво, морóзиво, пáливо, пéчиво, прýдиво, але мáриво — з іншим значенням.*

-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЕЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ

3. В усіх словах із суфіксами **-аль, -ень, -ець (-ець), -ість, -тель** пишемо **ь**: *ковáль, скрипáль; вéлетень, учéнь; борéць, італіéць, мовознáвець, перемóжець; здáтність, свíжість; виховáтель, любíтель.*

-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС-

4. За допомогою суфіксів **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднується з різними типами основ: *авторка, дизайнерка, дирéктorka, редакторка, співáчка, студéнтка, фігуристка* та ін.

Суфікс **-иц-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верстáльнициá, набíрница, порáдница та -енъ: ученициá.*

Суфікс **-ин-(я)** сполучаємо з основами на **-енъ**: *кравчíня, плавчíня, продавчíня, на приголосний: майстрíня, філологíня; бойкíня, лемкíня.*

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконéса, патронéса, поетéса.*

-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я)

5. Суфікси **-нн-(я) / -інн-(я), -анн-(я) (-янн-(я))** пишемо з двома буквами **н**. Варіант суфікса **-інн-(я)** мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосними основи **и** та **і**: *горíти — горіння, носíти — носіння,*

*ходіти — ходіння, шарудіти — шарудіння; варіант суфікса -анн-(я) (-янн-(я)) — віддієслівні іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи **а** (**я**): гукати — гукання, гуляти — гуляння, зростати — зростання, сприяти — сприяння; варіант -енн-(я) — віддієслівні іменники середнього роду, у яких наголос падає на корінь: звірнення, напруження, піdnесення, уdosконалення.*

-ИНН-(Я)

6. Суфікс **-инн-(я)** вживаємо в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: *бобовиння, гарбузиння, картоплиння, павутиння*.

-ЕН-(Я) (-ЕН-(Я))

7. Суфікс **-ен-(я)** (**-ен-(я)**) вживаємо в іменниках середнього роду, що означають малі істоти: *вовченя́, гусеня́, совеня́, чаєня́*.

-ЕЧОК (-ЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЧК-(А)), -ЕЧК-(О) (-ЧК-(О)), -ИЧОК-ИЧК-(А)

8. У суфіксах зі зменшено-пестливим значенням **-ечок** (**-чок**), **-ечк-(а)** (**-чк-(а)**), **-ечк-(о)** (**-чк-(о)**) пишемо **е** (**€**): *вершечок, мішечок, краечок; діжечка, копієчка, Марієчка, річечка; вікінечко, словечко, яєчко*. Ці суфікси потрібно відрізняти від суфіксів **-ичок**, **-ичк-(а)** у словах на зразок: *ножичок, травичка*.

-ЕНК-(О) (-ЕНК-(О)) і -ЕНЬК-(О, А)

9. Правопис цих суфіксів залежить від значень іменників, які вони утворюють: суфікс **-енк-(о)** (**-енк-(о)**) вживаємо здебільшого в іменниках, що означають прізвища: *Адаменко, Кравченко, Мусієнко, Олексієнко*, зрідка — у загальних назвах: *безбáтченко, безхáтченко, ковалéнко*; суфікс **-енък-(о, а)** (**-енък-(о)**) — для утворення пестливих назв: *бáтенько, коничéнко, сéрдéнко; нíженька, тополéнька; зáенько*.

-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О)), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е))

10. За допомогою суфіксів **-иськ-(о)** (**-їськ-(о)**), **-иш-(е)** (**-їш-(е)**) утворені слова переважно з емоційно-негативним забарвленням від іменників усіх родів, причому після букви на позначення приголосного пишемо **и**, а на позначення голосного — **ї**: *гноїсько, дівчицько, хлопчицько; вогнище, побоїще*.

-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А))

11. Суфікс **-ович** (**-ьович**) уживаємо тільки для утворення чоловічих імен по батькові: *Вікторович, Васильович, Іванович, Ігорович, Микитович, Олексійович, Юрійович*.

Суфікс **-івн-(а)** (**-ївн-(а)**) вживаємо для утворення жіночих імен по батькові від особових імен відповідно на приголосний і на **-й**: *Борисівна, Василівна, Ігорівна; Валерівна, Гордівна, Сергівна, Юрівна*.

Від таких імен, як *Григорій, Ілля, Кузьма, Лука, Микола, Сава, Хома, Яків*, відповідні імена по батькові будуть: *Григорович, Григорівна; Ілліч, Іллівна; Кузьмович* (і *Кузьміч*), *Кузьмівна; Лукіч, Луківна; Миколайович* (і *Миколович*), *Миколаївна* (і *Миколівна*); *Савович* (і *Савич*), *Савівна; Хомович* (і *Хоміч*), *Хомівна; Якович, Яківна*.

Примітка. В основі особового імені чергуємо **і** з **о** в імені по батькові: *Антон — Антонович, Антонівна; Федір — Федорович, Федорівна*.

-ІВК-(А), -ОВК-(А)

12. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, уживаємо суфікс **-івк-(а)** (**-ївк-(а)**): *голівка, долівка, ножівка, полівка, спиртівка, частівка, шалівка, шихтівка*. У деяких іменниках маємо суфікс **-овк-(а)**: *головка* (капусти), *духовка*.

-ОК

13. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживаємо суфікс **-ок**, голосний **о** якого в непрямих відмінках випадає: *вершок, гайок, кийок, кілок, лужок, стручок*; після букв на позначення м'яких приголосних перед суфіксом **-ок** пишемо **ъ**: *деньок, пеньок*.

-ИР, -ИСТ, -ИЗМ, -ИР, -ИСТ, -ИЗМ

14. **И** пишемо в іншомовних суфіксах **-ир, -ист, -изм**, ужитих після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**: *бригадир, касир, командир; бандурист, пейзажист, хорист; класицизм, романтизм, педантізм, тероризм*; після решти приголосних пишемо **-ір, -іст, -ізм**: *банкір, пломбір; ідеаліст, піаніст, романіст; модернізм, реалізм*, зокрема **й** в утвореннях від українських коренів: *боротьбіст, побутовізм, речовізм* та ін.

Після букв на позначення голосних у цих суфіксах пишемо **ї**: *конвоїр, ліцеїст, героїзм*.

Прикметникові та дієприкметникові суфікси

§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ИЙ)

1. За допомогою суфікса **-н-(ий)** від іменників і дієслівних основ утворено основний склад якісних і відносних прикметників: *влучний, дружний* (спів), *західний, згубний, мільйонний, напускний, принадний, природний, холодний, нарідний*.

Суфікс **-н-** — один з основних прикметників суфіксів, приєднуваний до основ іншомовних іменників на **-я**: *гармонійний, емоційний, категорійний, коаліційний, традиційний, пропорційний* та ін.

Суфікс **-н-(ий)** ужитий порівняно в небагатьох прикметниках, переважно відносних: *брátній, всесvітній, горódній, dávníй, жýтній, zádníй, krájníй, lítníй, mайбúтній, máтерnій; незабúтній, осvítній, pízníй, ránній, самобúтній, субóтній, хáтній* та ін. Цей суфікс типовий для всіх прикметників відприслівникового та відіменникового походження, що мають перед ним **ж, ш**: *блíжній, вчорáшній, dávníshnій, domášnій, doróžnій, drúžnій* (потиск руки), *zóvníshnій, kolíshnій, mýžnій, pоздóvžnій, poróžnій, прийdéшnій, ráníshnій, cínešnій, správžnій, cьogódníshnій, тутéшnій, худóžnій*, але — *potúžnій*.

-ИЧН-(ИЙ), -ІЧН-(ИЙ) (-ЇЧН-(ИЙ))

2. Після букв **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** у прикметниках, утворених від основ іншомовного походження, пишемо похідний суфікс **-ичн-(ий)**: *iсторýчний, класíчний, математíчний, ортопедíчний*; після решти приголосних — **-ічн-(ий)**: *академíчний, анархíчний, археологíчний, епíчний, ідилíчний, органíчний*; після **голосних** — **-їчн-(ий)**: *архаíчний, мозаíчний, прозаíчний*.

-ИН, -ЇН

3. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин**: *бáба — бáбин, мама — мáмин, Гáнна — Гáннин, Кáтря — Кáтрин, Марúся — Марúсин, свекrúха — свекrúшин, tíтка — tíтчин*; після голосних — **-їн**: *Зóя — Зоїн, Марíя — Марíїн, Соломíя — Соломíїн, Софíя — Софíїн*.

-ИН-(ИЙ), -ЇН-(ИЙ)

4. У прикметниках зі значенням присвійності, утворених від назв тварин, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин-(ий)**: *бджолíний, голубíний, горобíний, качíний, орлíний*; після букв, що передають голосний, та апострофа — **-їн-(ий)**: *змíїний, слов'їний*.

-ИСТ-(ИЙ), -ЇСТ-(ИЙ)

5. Ці прикметникові суфікси вказують на інтенсивний вияв ознаки. Суфікс **-ист-(ий)** пишемо після букв, що позначать приголосні: *барвíстий, голосíстий, іскри́стий, перíстий* (подібний до *пера*; але *перíстий* — рябий), *променíстий, -їст-(ий)* — після букв на позначення голосних: *вibóїстий, гnoїстий, олїстий, троїстий*.

-ЕВ-(ИЙ), -ЄВ-(ИЙ), -ОВ-(ИЙ)

6. Суфікс **-ев-(ий)** уживаємо в прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву на позначення м'якого або шиплячого приголосного і в яких наголос падає переважно на основу слова: *березнéвий, грушéвий, овочéвий*,

сítцевий. Якщо перед суфіксом стоять букви на позначення м'яких н, т та й, то пишемо **-ев-**(ий): *алюмінієвий, значеннєвий, мисленнєвий, життєвий, поняттєвий, суттєвий, дієвий, кáлієвий*.

Суфікс **-ов-**(ий) незалежно від наголосу вживаємо у прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву, яка передає твердий приголосний: *вітровий, казковий, квárцовий, палацóвий, святковий, службóвий*. Крім того, суфікс **-ов-**(ий) пишемо у прикметниках, що мають перед ним букви на позначення шиплячих (**ж, ч, ш, шч**), м'яких приголосних або **й**, причому наголос у них падає на закінчення: *бíржовий, речовий, грошовий, дощовий; нульовий, стильовий; бойовий, гайовий, крайовий*. За цими правилами пишемо суфікси **-ов-, -ев- (-ев-)** у присвійних прикметниках жіночого та середнього роду: суфікс **-ов-** уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду твердої групи: *бáтько — бáтькова, бáтькове; мáйстер — мáйстрова, мáйстрове; Петрó — Петрóва, Петрóве; сусíд — сусíдова, сусíдове; Шевчénko — Шевчénкова, Шевчénкове*; суфікс **-ев-** (після голосного **-ев-**) уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду м'якої та мішаної груп: *Андрíй — Андрíєва, Андрíєве; Ігор — Ігорева, Ігореве; кобзár — кобзарéва, кобзарéве; пісняр — піснярéва, пісняреве; скрипаль — скрипалéва, скрипалéве; стóрож — стóрожева, стóрожеве; товáриши — товáришева, товáришеве*.

Голосні **о, е** суфіксів **-ов-, -ев- (-ев-)** чергуємо в закритому складі з **і**: *Василéва — Василíв, мáйстрова — мáйстрів, Олексі́єва — Олексíїв*.

-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ)

7. Суфікс **-уват-**(ий), а після букв на позначення м'яких приголосних звуків — **-юват-**(ий), уживаємо в прикметниках на позначення неповного ступеня вияву ознаки: *бíлуватий, горбуватий, круглуватий, синюватий, темнуватий*, а також властивості, подібності, схильності до чогось: *дуплюватий, злодíйкуватий, остюкуватий, піскуватий*.

Суфікс **-оват-**(ий) з наголошеним **о** маємо в небагатьох прикметниках: *пліскóватий, стовбóватий*.

Суфікс **-овит-**(ий) уживаємо у прикметниках на позначення високого ступеня вияву ознаки: *гордовýтий, грошовýтий, талановýтий*.

Дієслівні суфікси

§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-

1. У багатьох дієсловах української мови пишемо суфікс **-ува-** (**-юва-**): *будувáти, гостювати, керувáти, мíркувати; лíкарювати, учителювати*. У віддієслівних іменниках та дієприкметниках **-ува-** (**-юва-**) пишемо тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: *викручuvати — викручування, викручуваний; очíкувати — очíкування, очíкуваний; підсíнювати — підсíнювання, підсíнюваний*; якщо на перший голосний суфікса падає наголос, то в дієприкметникові і зрідка в іменниківі пишемо -

ова-: друкувáти — друкувáння, але друкóваний; малювáти — малювáння, але мальóваний; пíдпорядкувáти — пíдпорядкувáння, але пíдпорядкóваний; ришитувáти — ришитувáння, але ришитоvання (предметне значення), ришитоvаний; упакувáти — упакувáння, але упакóвання (предметне значення), упакóваний.

-ОВУВА- (-ЬОВУВА-)

2. Суфікс **-овува-(-ьовува-)** уживаємо в дієсловах і похідних від них іменниках та дієприкметниках, його перший голосний завжди наголошений: *завойóувати* — *завойóування, завойóуваний*; *перемальóувати* — *перемальóування, перемальóуваний*; *скупóувати* — *скупóування, скупóуваний*.

-ІР-, -ИР-

3. Дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс **-ір-**, в українській мові звичайно втрачають цей суфікс у всіх формах: *дотувáти* — *дотований, загітувáти* — *загітóваний, закомпостувáти* — *закомпостóваний, зареєструвáти* — *зареєстрóваний, лобіювáти* — *лобійóваний, поінформувáти* — *поінформóваний, сконструювáти* — *сконструйóваний*. Лише в деяких дієсловах для усунення небажаної омонімії зберігаємо суфікс **-ір-** (після д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р — **-ир-**): *буксýрувати* (бо є *буксувáти*), *парýрувати* (бо є *парувáти*), *полíрувати* (бо є *полювáти*), *репетíрувати* (бо є *репетувáти*). Суфікси **-ір-, -ир-** пишемо також у поодиноких дієсловах: *драгíрувати, котíрувати, лавíрувати, марширувáти, пíкíрувати, третíрувати, солíрувати*.

ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО

Загальні правила правопису складних слів

Складні слова можна утворювати з двох і більше основ (слів) за допомогою сполучних голосних звуків і без них.

§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є)

1. Коли перша частина складного слова — основа прикметника твердої групи, то сполучним звуком є **о**: *важкоатléт, гірничопромислóвий, чорнózem, яснозóрий*; якщо ж перша частина такого слова — основа прикметника м'якої групи, то перед **о** пишемо **ь**: *верхньолúжицький, давньорúський, задньоязикóвий, нижньогíрський*,

передньобоковий, ранньостіглий, середньовіччя, середньодобовий, синьоокий.

2. Коли перша частина складного слова — основа іменника, числівника або займенника, то сполучним звуком буває:

1) **о** після твердого приголосного, зокрема й шиплячого: *водозабір, Водохрещя, грушоподібний, дощомір, душогуб, кашовар, крайнознавство, одноденний, рибокомбінат, самовиховання, самовчитель, сировар, торфоріз, цементовоз;*

2) **о** в числівниковій основі **дво-** перед наступним приголосним, голосним та **й** у прикметниках та іменниках: *двоактний, двоелектродний, двоєдіний, двоокис, двоокисень, двооксид, двоопуклий, двоосьовий, двотижнівий, двоярусний;*

3) **е** після м'якого приголосного (неподовженого), яким закінчується основа іменника м'якої групи: *буителом, землемір, землетрус, киснетерапія, краплеподібний, працездатний, скелелаз, а в деяких словах — і після шиплячого: дружелюбний, ножетримач, овочесховище, Січеслав, але традиційно: конов'язь, коногін, kostogrіz, kostopráv, повітрородув, повітrozabірник, свиномáтка, свинопáс;*

4) **е** після **й**, яким закінчується основа іменника м'якої групи, та після м'якого подовженого приголосного першої частини графічно передаємо буквою **е**: *боєздатність, краєзнавство, націєтворення, життєздатний, життєпис, сміттєзвіральний, хімітерапія.*

Роль сполучного звука у складних словах виконує також останній голосний першого невідмінованого іменника чи першої незмінної основи іншомовного походження, переважно **о**, **а** (*автовокзал, відеозапис, дискоклуб, Євросоюз, Європарламент, кінофільм, наночастинки, радіокомітет, стереоапаратура; медіалінгвістика, медіастилістика*), а також голосний, яким закінчується перше слово, зокрема **и** (*всюдихід, двадцятирічний, триатомний, трикілометровий, триніжок, триокисень, чотирибальний, чотирикутник, чотириосьовий, семиденний,), е* (*морепродукти, сонцестояння*), **а** (*кількаразовий, кількаповерховий, півтораметровий, сім'ядоля, сім'япробід, сорокарічний*), **о** (*дев'яносторічний, стометровий, сторіччя*), **у** (*двоюрідний, троюрідний*).

Складні слова без сполучного голосного звука

3. Складні слова утворюємо без сполучного голосного звука, якщо:

1) перша основа закінчується на приголосний звук (*Болград, Вишгород, Миргород, Нівгород, крайнебо, південь, хлорбензол, хлорвініл*) та **-ox**, що є закінченням родового відмінка числівників **два** — **четири** в порядкових числівниках і співвідносних із ними іменниках (*двохсотий, трьохтисячний, чотирьохмільйонний, чотирьохмільярдний; двохсотріччя, трьохсотріччя, чотирьохсотріччя*);

2) першу основу скорочено до приголосного: *артпóлк*, *будмайдáнчик*, *драмтеáтр*, *завкáфедри*, *літстúдія*, *медзákлад*, *міськráда*, *педунíверситéт*.

Складні слова пишемо разом і з дефісом

4. Разом пишемо:

1) складноскорочені слова (мішані та складові абревіатури) й похідні від них: *адмінресурс*, *адмінрефóрма*, *академвідпúстка*, *багатвéчір*, *бухóблік*, *виконрóб*, *власкóр*, *держмýто*, *держустанóва*, *елітжситло*, *інвалю́та*, *інофíрма*, *інвестстроéкт*, *інтербригáда*, *інформповідомлення*, *інформцéнтр*, *Кабмíн*, *Київзеленбúд*, *комбáт*, *лісгóсп*, *медперсонáл*, *мультифíльм*, *Нацбáнк*, *нардéп*, *ощадкñíжска*, *епідемситуáція*, *профспíлка*, *Святвéчір*, *соцзабезпéчення*, *соцстрах*, *спецзавдáння*, *специпуск*, *спортомайдáнчик*, *фармпрепарат*; *комбáтівський*, *профспíлковий*, *соцстрахівський*;

2) слова з першими регулярно вживаними іншомовними компонентами на голосний та приголосний: **абро-**, **авіа-**, **авто-** ('само', 'автоматичний'), **агро-**, **аero-**, **аква-**, **алко-**, **арт-**, **астро-**, **аудіо-**, **біо-**, **боди-**, **боді-** (перед голосним), **веб-**, **геліо-**, **гео-**, **гідро-**, **дендро-**, **екзо-**, **еко-**, **економ-**, **етно-**, **евро-**, **зоо-**, **ізо-**, **кібер-**, **мета-**, **метео-**, **моно-**, **мoto-**, **нарко-**, **нео-**, **онко-**, **палео-**, **пан-**, **пара-**, **поп-**, **прес-**, **псевдо-**, **соціо-**, **теле-**, **фіто-**, **фолк-** (фольк-), **фоно-** та ін.: *аброморфéма*, *авіарéйс*, *автовідповідáч*, *агробíзнес*, *аеромéтод*, *акватéхніка*, *алкотéст*, *артрýнок*, *астрокорéкція*, *аудіоальбóм*, *біоцикл*, *бодибíлдинг*, *бодіáрт*, *вебсторíнка*, *геліоцéнтр*, *геополітика*, *гідропáрк*, *дендропáрк*, *екопродукти*, *економклáс*, *етногúрт*, *єврозóна*, *євроремóнт*, *зоосáд*, *кібермашина*, *метамóва*, *метеостáнція*, *моновистáва*, *мотокróс*, *наркобíзнес*, *неомодерніст*, *онколікарня*, *панамерикáнський*, *параолíмпíець*, *попмúзика*, *попгúрт*, *пресконферéнція*, *псевдонаука*, *псевдогромадýнський*, *соціосфéra*, *телехрónіка*, *фітотерапія*, *фолкгúрт*, *фолькмúзика*, *фонозáпис*; так само слова з питомими компонентами **іно-** (**іншо-**, **інако-**), **лже-**: *іновíрець*, *інишовíрець*, *інакодúмець*, *інишодúмець*; *лжепрорóк*, *лжесвідок*.

Примітка. Якщо такі іншомовні компоненти приєднані до власного імені, то їх пишемо з дефісом: *пан-Єврóпа*, *псéвдо-Фáуст*.

3) слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т.ін.) вияв чого-небудь: **архí-**, **архи-**, **блíц-**, **гíпер-**, **екстра-**, **макро-**, **максí-**, **мідí-**, **мікро-**, **міні-**, **мульти-**, **нато-**, **полí-**, **премíум-**, **супер-**, **топ-**, **ультра-**, **флеш-**: *архíскладníй*, *архíшахráй*, *архидíякон*, *блíцновýни*, *блíцопитування*, *гíперзвýк*, *гíпермárket*, *екстраклáс*, *макромолéкула*, *макроекономíка*, *максíодяг*, *мідіодяг*, *мікроорганíзми*, *мікрохвýлі*, *мікросистема*, *мініблóк*, *мінідýск*, *мінікомп'ютер*, *мультимíльйонér*, *нанокомп'ютер*, *наночастíнки*,

полісахаріди, полімотивáція, преміумклás, супермárket, супермодéль, супермódний, топмénеджер, топмодéль, ультразвúк, ультрамодний, флешинтерв’ю.

Примітка 1. У компонентах **максі-, міді-** кінцевий **і** в позиції перед приголосним наступного слова не переходить в **и**: *максімода, максісúкня, мідімода, мідіспідніця*.

Примітка 2. Компонент **топ-** із числівниками не поєднуваний.

4) слова з першим іншомовним компонентом **анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**: *антивíрус, віцепрем’ér, віцекónул, ексчемпіónка, ексміністр, експрезидéнт, контрадмірál, контрудáр, лейбгвардіе́ць, лейбмéдик, обермайстер, оборофіцéр, оберлейтенáнт, оберпрокурóр, штабскапітáн, унтерофіциéр*.

Примітка 1. Із власною назвою (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: *«Анти-Дюринг», екс-Югославія*.

Примітка 2. У компонента **анти-** кінцевий **и** в позиції перед голосним наступного слова не переходить в **і**: *антиелектро́н, антиімперіа́лістичний, антиінфекційний, антиінфляційний, антиісторичний, антиокисловач, антиурядовий* (див.: § 31).

5) складні слова, першою частиною яких є кількісний числівник, записаний словом: *двадцятip’ятиповерхóвий, двобічний, двоóкий, півтораметрóвий, п’ятсотдвадцятip’ятиріччя, сімдесятіріччя, сімсотсорокаріччя, сорокарічний, сторіччя, тривідсотковий, трикутник, трия́русний, чотириактний, чотири́місячний*.

5. З дефісом пишемо:

1) слова, утворені повторенням того самого діеслова, що виражають інтенсивну дію: *писáв-писáv, робíв-робív, ходív-ходív*; прикметника чи прислівника, що передають високий ступінь вияву ознаки: *бі́лий-бі́лий, багáто-багáто, далéко-далéко, легéнький-легéнький, лéдвє-лéдвє, сíньо-сíньо, тíхо-тíхо*;

2) складні слова, утворені внаслідок поєднання слів синонімів: *гýдко-брýдко, зróду-вíку, тíшком-нýшком, чáсто-гúсто*; слів-антонімів: *більши-мені, вýдимо-невýдимо, купíвля-прóдаж*; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *бáтько-мáти* (батьки), *хлíб-сíль* (їжа); слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами чи суфіксами: *велíкий-превелíкий, з дávnіх-давéн, з дíда-пráдіда, мáло-помáлу, повík-вíki, радíй-радісíнький, сíла- силéнна, тíхий-тихéсенький*.

Примітка. Два однакових іменники або числівники, один з яких має форму називного відмінка, а другий — орудного, пишемо окремо: *кіnéць кінцéм, честь чéстю, чин чíном, однíм однá*.

3) складні слова, що означають приблизність: *день-другий, година-две, не сьогодні-завтра, три-чотири*.

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися й з двох числівників, позначених цифрами. У такому разі між ними ставимо тире: *3 — 4 дні, учні 8 — 10 класів*.

4) складні вигуки та звуконаслідування, утворені переважно повторенням того самого звукосполучення: *гей-гéй, ге-ге-гé, дзень-дзелéнь, їй-бóгу, їй-прáво, кру-кру́, ку-ку́, курлý-курлý, ого-го-гó, ой-ой-óй, ох-хо-хó, тук-тúк, тьюх-тьóх*;

5) скорочення з належними до них цифрами: *Ан-124, Ан-225, Б-17, БУ-1, ДС-3, ЖЕК-9, Зеленбúд-4, Су-53, Ту-154, Як-42*;

6) числівниково-літерні найменування класів, будинків, корпусів, поштових відділень тощо: *7-А клас, 10-В клас, будинок № 28-Г, кóрпус 3-А; Кíїв-1*;

7) ініціальну абревіатуру, написану великими або малими літерами, з будь-яким словом: *ВІЛ-інфекція, ДНК-аналіз, ДНК-експертіза, ВІП-зала, е-декларування, е-декларáція*;

8) дві ініціальні абревіатури, написані великими літерами: *ВІЛ-СНІД*;

9) слова-терміни, до складу яких уходить літера алфавіту: *П-подібний, Т-подібний*;

10) за традицією *карт-блáни, стáтус-кво* та ін.

§ 36. Складні іменники

1. Разом пишемо:

1) складні іменники, у яких поєднані за допомогою сполучного голосного звука дві основи, друга з яких — віддісслівного походження: *водопíй, водолáz, газогíн, глибиномíр, глинокón, дроворúб, лісосплáв, ляльковóд, металорíз, м'ясоíд, самохíд, сінокíс, солевáр, стрíчкорíз, тепловóз, трубокláд, хлібодár, хліборíз*;

2) складні іменники, утворені поєднанням притметникової та іменникової основ за допомогою сполучного голосного звука: *білокrіvci, високогíр'я, густолíсся, дрібнолíс, жовтóцвít, синьоцvít, червононíжска, червонопíрка, чорнózem, чорнolíс, чорнóслив*;

3) складні іменники, утворені за допомогою сполучного голосного звука з двох іменникових основ: *верболíз, газобалóн, глинопíсóк, лісостéп, людинодéнь, льонолавсáн, металоплáст, носорíг, сталебетóн, тóннокіломéтр, торфогníй, шлакоблóк*), а також іменники, першою частиною яких є незмінна основа іншомовного походження на **о**, **а**: *автомагістрáль, агрокультúра, велопробíг, відеофíльм, дискомúзика, кінозáл, радіокоміtéт, стереоекráн, фотоспráва, єврорíнок, нанодiагnóстика, медіалінгвíстика*;

4) складні іменники, утворені з дієслова у формі другої особи однини наказового способу та іменника: *горі́цвіт*, *зірві́голова*, *перекоті́полье*, *пройді́світ*; *Колі́вушко*, *Непі́йтиво*, *Непі́йвода*, *Перебі́йніс*, *Тягнібік*, *Убі́йзовок* (прізвища);

5) складні іменники, утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка (для числівників *дев'яносто*, *сто* — називного), іменникової основи та суфікса: *дванадцятитонка*, *двохсотріччя*, *дев'яностоп'ятиріччя*, *дев'яносторіччя*, *стоп'ятдесятитиріччя*, *сторіччя*, *трьохсотп'ятдесятитиріччя*, *шестиденка*.

Примітка. Якщо такий числівник у складних іменниках означає дво-, тризначне число і записаний цифрами, то його приєднуємо до другої частини за допомогою дефіса: *750-річчя*, *900-річчя*.

6) складні іменники з першою частиною **напів-**, **полу-**: *напівавтомат*, *напівімлá*, *напівкúщ*, *напівлюдíна*, *напівмáвна*, *напівпітьмá*, *напівпра́вда*, *напівфабрикат*; *полу́дробок*, *полу́кіпок*, *полу́мисок*.

Примітка. Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням ‘половина’ з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: *пів а́ркуша*, *пів відрá*, *пів годíни*, *пів літ́ра*, *пів міста*, *пів огіркá*, *пів óстрова*, *пів яблука*, *пів ящика*, *пів ями*; *пів Єврóпи*, *пів Кýєва*, *пів України*. Якщо ж **пів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *півárкуш*, *південь*, *півзахист*, *півколо*, *півкуля*, *півлітра* (розм. ‘пляшка з горілкою або іншою випивкою ємністю 0,5 літра’), *півмісяць*, *півоберт*, *півовáл*, *півóстрів*.

7) складні іменники, утворені з трьох і більше основ: *автомотогурто́к*, *радіоспектроГЕЛОГРАФІЯ*, *світловодолікувáння*, *термогідродинаміка*.

2. З д е ф і с о м пишемо:

1) складні іменники, утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звука.

У них відмінююємо або обидва іменники, або тільки другий. Обидва іменники відмінююємо, якщо вони означають:

а) спеціальність, професію, наукові звання: *гінекóлог-ендокринóлог*, *лікар-екóлог*, *магнітóлог-астронóм*, *художниця-карикатуристка*, *членкореспондéнт*;

б) протилежні за змістом поняття: *купівля-прóдаж*, *рóзтяг-стиск*;

в) казкових персонажів: *Зáйчик-Побігáйчик*, *Лисíчка-Сестрýчка*, *Цап-Відбува́йло*;

г) рослини: *брат-i-сестrá*.

2) другий іменник складного слова відмінюємо, якщо перший:

а) визначає певну прикмету чи особливість предмета, особи, явища, названих другим: *бізнес-план*, *бізнес-проект*, *блок-система*, *буї-тур*, *дізель-мотор*, *допінг-контроль*, *дур-зілля*, *жар-птиця*, *інтернет-видання*, *інтернет-послуга*, *козир-дівка*, *компакт-диск*, *крекінг-процес*, *піар-акція*, *піар-кампанія*, *розрив-трава*, *фітнес-клуб*, *чар-зілля*;

б) є назвою літери грецького алфавіту, що лексикализувалася: *альфа-промені*, *альфа-розвад*, *альфа-частинка*, *бета-промені*, *бета-розвад*, *бета-частинка*, *дельта-проміння*, *дельта-функція*, *дельта-частинка*;

в) разом із другим становить єдине найменування військового звання, державної посади (*генерал-капітан*, *генерал-лейтенант*, *генерал-майор*, *прем'єр-міністр*), одиниці вимірювання чого-небудь (*кіловат-година*, *мегават-година*), узвичаєних музичних понять (*до-дієз*, *мі-бемоль*, *сі-бемоль*, *соль-дієз* та ін.), проміжних сторін світу (*норд-вейст*, *норд-ост*), деяких рослин (*сон-трава*, *мати-й-мачуха*);

г) є невідмінюваним іменником іншомовного походження: *суші-бар*, *карабеке-бар*;

3) складні іменники, утворені з двох самостійних слів за допомогою сполучного голосного **о**: *монголо-татари*, *угро-фіни*, *Австро-Угорщина*;

4) першу частину складного слова (написану разом або з дефісом), за якою вжите слово з такою самою, як у першої, другою частиною: *аудіо-та відеопродукція*, *кулько-й роликовідшайпники*, *націє-й державотвірні процеси*, *радіо-й телепаратори*, *тепло-й гідроелектростанції*.

§ 37. Прикладка

Між прикладкою та означуваним іменником ставимо дефіс або ж пишемо їх окремо, що залежить від їхнього значення та місця одне щодо одного.

Примітка. Про вживання розділових знаків із поширеними прикладками читай у § 121.

1. Дефіс ставимо:

1) якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника: *вовк-жаднога*, *дівкі-чарівніці*, *дівчина-розумниця*, *земля-мати*, *козак-характерник*, *країна-інвестор*, *країна-кредитор*, *мова-джерело*, *мова-посередниця*, *очі-намистинки*, *хлопець-патріот*, *хлопчик-мізинчик*, *Україна-ненька*.

2) якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника — видової назви: *Дніпро-ріка*, *звіробій-трава*, *Йордан-річка*, *Сапун-гора*;

3) якщо означуваний і означальний іменники можуть мінятися місцями, але означальну роль виконує другий іменник: *дівчина-грузинка* і *грузинка-*

дівчина, учитель-фізик і фізик-учитель, художник-пейзажист і пейзажист-художник;

4) якщо означальний іменник уходить до складу терміна, де він утратив своє значення, унаслідок чого постав складний іменник без сполучного звука: *гриб-паразит*, *жук-короїд*, *зáець-біляк*, *зáець-русак*, *льон-довгунéць*, *льон-кучерявець*, *льон-сирéць*.

2. Дефіс не ставимо:

- 1) якщо означальний іменник ужито перед означуваним: *нéнька Україна*:
- 2) якщо означальний іменник є видовою назвою щодо першого іменника — родової назви: *горá Сапúн*, *держáва Україна*, *мíсто Київ*, *ріка Дніпрó*, *селó Моринцí*, *травá звіробій*.

§ 38. Складні числівники

1. Р а з о м пишемо:

- 1) складні кількісні числівники: *одинáдцять*, *пíвторá*, *п'ятдесят*, *три́ста* (*трьохсóт*, *трьомстáм*, *трьомастáми*, (на) *трьохстáх*);
- 2) складні порядкові числівники, останнім компонентом яких є **-сотий**, **-тисячний**, **-мільйонний**, **-мільярдний**: *дев'ятисóтий*, *трьохсóтий*; *двохтýсячний*, *десятитýсячний*, *п'ятсоттридцятитýсячний*; *четирихмільйóнний*, *п'ятдесятимільйóнний*, *шістдесятип'ятимільйóнний*; *семимільярдний*, *трьохмільярдний*.

Примітка 1. Складені кількісні та порядкові числівники пишемо окремо: *тýсяча п'ятсóт*, *тридцять вíсім*; *мільйóн трьохтýсячний*, *мільярд чотирихмільйóнний*, *тýсяча дев'ятисóт вíсімдесят восьмий*.

Примітка 2. Кількісні та порядкові числівники, до складу яких уходить форма з **половиною** й под., також пишемо окремо: *двí з половíною тýсячí*, *три з половíною тýсячí загíн*.

2. З дефíсом пишемо порядкові числівники, перша частина яких передана цифрами: *3-тýсячний*, *35-мільйóнний*, *4-мільярдний*.

§ 39. Складні займенники

1. **Разом** пишемо складні неозначені займенники, утворені від займенників інших семантичних груп за допомогою словотворчих часток **аби-**, **ані-**, **де-**, **-сь**: *абýхто* (*абýкого*, *абýкому* і т. д.), *абýякий* (*абýякого*, *абýякому* і т. д.), *абýчий* (*абýчого*, *абýчому* і т. д.), *анíхтó* (*анíкого*, *анíкому* і т. д.), *анíщó* (*анíчого*, *анíчому* і т. д.), *анíякий* (*анíякого*, *анíякому* і т. д.), *анíчíй* (*анíчíйого*, *анíчíйому* і т. д.), *дéхто* (*дéкого*, *дéкому* і т. д.), *дéщо* (*дéчого*, *дéчому* і т. д.), *дéякí* (*дéяких*, *дéяким* і. т. д.), *хтось* (*когóсь*, *комúсь* і т. д.), *щось* (*чогóсь*, *чомúсь* і т. д.) *якýйсь* (*якóгось*, *якóмусь* і т. д.), *котрýйсь* (*котрóгось*, *котрómусь* і т. д.).

2. З **дефісом** пишемо складні неозначені займенники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-**, **-будь**, **-небудь**, **казна-**, **хтозна-**, **бозна-**: будь-хтό, (будь-когó і т. д.), будь-щó (будь-чогó і т. д.), будь-чий, будь-який; котрýй-будь, хто-бúдь, чий-бúдь, що-бúдь, який-будь; котрýй-небудь, хто-небудь, чий-нéбудь, що-нéбудь, який-нéбудь; кáзна-хто, кáзна-чий, кáзна-що, кáзна-який; хтозна-який; бóзна-що. Але: будь у кóго, будь на чóму, кáзна з ким, хтозна при кóму, бóзна в кóго, бо між часткою і займенником ужито прийменник.

§ 40. Складні прикметники

1. **Р а з о м** пишемо складні прикметники зі сполучними голосними **о**, **е** (е після м'якого приголосного та графічно є після й); з першою іменниковою основою на приголосний; з першою числівниковою основою на **и**, **о**, **а**, що виконують роль сполучного голосного, та на приголосний. Вони охоплюють:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, які пишуть разом: *агрокультурний* (агрокультура), *електросиловий* (електросíла), *лісостеповий* (лісостéп), *монокультурний* (монокультура), *м'ясозаготівельний* (м'ясозаготівля), *радіофізичний* (радіофізика), *самохідний* (самохíд), *сірковідневий* (сірковідень), *теплообмінний* (теплообмін), *хлібозаготівельний* (хлібозаготівля), *цементобетонний* (цементобетон), *чорноземний* (чорнозем);

2) складні прикметники, утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника: *високоврожайний* (висóкий урожáй), *внутрішньоочний* (внутрішнє óко), *довгохвильовий* (дóвгі хви́лі), *загальнодоступний* (загálльний дóступ), *загальноосвітній* (загáльна освіта), *західноукраїнський* (Західна Україна), *зовнішньополітичний* (зóвнішня політика), *короткостебловий* (корóтке стебло), *легкоатлетичний* (легкá атлéтика), *мовностильовий* (мóвний стиль), *молочнопромисловий* (молочна промисловість), *м'якопіднебінний* (м'якé піднебіння), *народногospодáрський* (нарóдне господárство), *народnopoетичний* (нарóдна поéзія), *низькопродуктивний* (низькá продуктивність), *первіснообщинний* (первісна община), *правобережний* (правий бéрег), *сільськогосподáрський* (сільськé господárство), *східнослов'янський* (схídní слов'яni);

3) складні прикметники, утворені з дієслова і залежного від нього безсуфіксного іменника: *волелюбний*, *деревообробний*, *машинобудівний*, *світлоглиняльний*, *сміттєочисний*, *соломоподрібнювальний*, *сталерозливний*, *струмовимірювальний*.

Примітка. Якщо друга частина походить від префіksального дієслова, то складний прикметник пишемо з дефісом: *ванта́жно-розванта́жувальний*, *контрольно-вимірювальний*;

4) складні прикметники, перший компонент яких утворений від прислівника, а другий — від прикметника: *багатопрогінний*, *важкорозчінний*, *круглообертальний*, *легкозаймістий*, *малочутливий*, *сильнодійний*, *тонкомірний*, *тугоплавкий* чи від дієприкметника: *багатоспрамований*, *важкопрогнозуваний*, *високооплачуваний*, *густозаселений*, *довгоочікуваний*, *маловживаний*, *низькооплачуваний*, *новоутворений*, *новозаснований*, *різноспрямований*, *свіжозорубаний*, *свіжоскіпаний*, *слабконатягнутий*, *тонкомелений*, *тонкорозпорощений*.

Примітка 1. Прислівники, утворені з відносних (зрідка — якісних) прикметників, здебільшого зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником: *абсолютно сухий*, *валентно пов'язаний*, *вільно конвертований*, *діаметрально протилежний*, *компетентнісно орієнтований*, *науково обґрунтований*, *послідовно миролюбний*, *професійно орієнтований*, *соціально акtyвний*, *соціально свідомий*, *соціально небезпечний*, *супільно корисний*, *супільно необхідний*, *хімічно стійкий*, *чітко окреслений*.

Примітка 2. У складних термінах перший прислівниковий компонент, що уточнює значення другого прикметникового компонента, пишемо разом із ним: *видовженотупоконічний*, *короткогрушоподібний*, *округлояйцеподібний*;

5) складні прикметники (з двох або кількох компонентів), у яких основний, переважно термінологічний зміст передає останній прикметник, а попередні лише звужують, уточнюють його: *вузькодіалектне* (мовне явище), *глибокозадньоязиковий* (звук), *давньоверхньонімецька* (мова), *дловуглекіслий* (газ), *лінгвостилістичні* (особливості), *середньоверхньонімецька* (мова), *середньонижньонімецька* (мова); також — *глухонімий*, *сліоглухонімий*;

6) складні прикметники, першою частиною яких є іменник з основою на *м'який* приголосний: *вуглецевмісний* та на *й*: *кальцієвмісний*, *натрієвмісний*;

7) складні прикметники з першою іменниковою основою на приголосний: *натрійорганічний*, *хлорфенольний*;

8) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний словом, з основою на *и*: *двадцятоверховий*, *десятиметрівий*, *п'ятдесятитонний*, *семиразовий*, *стодвадцят'ятирічний*, *трипудовий*, *четириколісний*, *о:* *дволетровий*, *двоосьовий*, *столітровий*, *а:* *сорокагодинний*, *сорокаденний* та на приголосний: *піввідерний*, *півкіограмовий*, *півкілометровий*, *півлітровий*.

2. З дефісом пишемо:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, що їх також пишуть із дефісом: *генерал-губернаторський* (генерал-губернатор), *дізель-мотроний* (дізель-мотор), *монголо-татарський* (монголо-татари), *націонал-патріотичний* (націонал-патріот), *норд-остовий* (норд-ост), *сі-бемольний* (сі-бемоль), *соціал-демократичний* (соціал-демократ), *соціал-патріотичний* (соціал-патріот), *соціал-нацифістський* (соціал-нацифіст), *у́гро-фінський*

(у́гро-фі́ни); *Іва́но-франківський* (Іва́но-Франківськ), *Пу́ща-води́цький* (Пу́ща-Водиця);

2) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **o** з двох прикметників основ; вони об'єднують:

а) складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття *аграрно-промисловий*, *архітектурно-будівельний*, *військово-морський*, *військово-польовий*, *військово-спортивний*, *воєнно-промисловий*, *воєнно-стратегічний*, *електронно-обчи́слювальний*, *киснєво-воднєвий*, *крапково-штриховий*, *культурно-технічний*, *лінійно-стрічковий*, *лісопильно-стругальний*, *мовно-літературний*, *молочно-м'ясний*, *музично-танцювальний*, *м'язально-тілальній*, *навчально-виховний*, *навчально-науковий*, *науково-експериментальний*, *науково-прикладний*, *постачально-збутовий*, *свердлильно-довбальний*, *свердлильно-шліфувальний*, *свинцево-мідний*, *спинно-черевний*, *столярно-теслярський*, *судінно-капілярний*, *сушильно-сортувальний*, *сuspільно-політичний*, *художньо-реставраційний*; між компонентами таких складних прикметників можна вставити сполучник **i**, пор.: *аграрний і промисловий*, *навчальний і виховний*.

Примітка. Складні субстантивовані прикметники *військовозобов'язаний*, *військовополонений* пишемо разом;

б) складні прикметники, перша основа яких закінчується на **-ико** (-**іко**): *діалектико-матеріалістичний*, *історико-культурний*, *лірико-епічний*, *логіко-граматичний*, *медико-генетичний*, *механіко-математичний*, *політико-економічний*, *хіміко-бактеріологічний*;

в) складні прикметники, перша основа яких не має прикметникового суфікса, але за змістом вона однорідна з другою основою *золото-валютний*, *крохмале-пітоковий*, *м'ясо-вовняний*, *м'ясо-молочний*, *м'ясо-саланий*, *м'ясо-яечний*, *овоче-картопляний*, *овоче-молочний*, *цукро-протеїновий*.

Примітка. Складні прикметники такого зразка, уживані як наукові терміни, пишемо разом: *головоногі*;

г) складні прикметники, основи яких означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєдання кількох кольорів в одному предметі: *блакитно-сіній*, *гіркувато-солоний*, *жовто-блакитний*, *жовтувато-рожевий*, *кисло-солодкий*, *молочно-блілий*, *сіро-голубий*, *сліпучо-блілий*, *тёмно-зелений*, *червонозелено-сіній*, але: *жовтогарячий*, *червоногарячий* (окремі кольори);

г) складні прикметники, основи яких називають проміжні сторони світу: *південно-західний*, *південно-східний*, *північно-західний*, *північно-східний*;

3) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметників основ, що називають поняття з уточнювальним змістом: *всесвітньо-історичний, літературно-художній, народно-візвольний, підзольсто-болотний*;

4) складні прикметники, перша основа яких є числівником, записаним цифрою, але в його вимові наприкінці з'являється голосний **и**: *20-поверховий, 7-разовий, 125-річний, 30-кілограмовий; о: 90-метровий, 90-річний, 100-годинний; а: 40-градусний, 40-денний*.

§ 41. Прислівники

1. Разом пишемо:

1) прислівники, утворені сполученням прийменника з прислівником: *відніні, відтепер, доніні, дотепер, забагато, задовго, занадто, набагато, навічно, надалі, надовго, назавжди, назовсім, наскрізь, насправді, невтамкі, негаряд, отак, отам, отут, повсюди, подекуди, позавчора, позаторік, потріху, утрічі*.

Примітка. Від таких прислівників потрібно відрізняти сполучення прийменників із незмінюваними словами, уживаними зі значенням іменника. Такі сполучення пишемо окремо: *від сьогодні, до звітра, на звітра, на пітім* (пор. *не відкладайте цього до звітра, на звітра, на пітім*); *за багато* (пор.: *забагато гуляєши і за багато років утірєш приїхав*), *на багато, на добраніч, на урі*;

2) прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником: *безвісти, вбік (убік), ввечері (увечері), вволю (уволю), вголос (уголос), вгорі (угорі), вгору (угору), вдень (удень), взимку (узимку), взнаки (увзнаки), вниз (уніз), відразу, вкрай (украй), вкүпі (укупі), влад (улад), влітку (улітку), внизу (унизу), вночі (уночі), восени (увесні), втінь (утінь), вперед (уперед), впоперек (упоперек), впоро (упоро), враз (ураз), вранці (уранці), врешті (урешті), врівень (урівень), врівні (урівні), вряд (уряд), всередині (усередині), вслід (услід), всмак (усмак), вищерть (ущерть), доверху, довіку, довколо, доволі, дотори, додолу, додому, докути, донізу, дотла, дощенту, заміж, заочі, запівніч, зараз, заразом, збоку, зверху, звіку, згорі, ззаду, зісподу, знізу, зозла, зокола, зразу, зранку, зрештою, зроду, зсередини, набік, наверх, наверху, навесні, навіворіт, навік, навіки, навіч, нагору (але *на-гора*), надвічір, надвірі, надголодь, надзелень, надмір, надміру, назад, наніз, нанизу, наостанок, наостанку, напам'ять, наперед, наполовину, напочатку, наприклад, напрівесні, нараз, нарешті, нарівні, насилу, наспід, насподі, насторожі, наяву, обік, обіч, одвіку, опліч, підряд, побіч, поверх, повік, поволі, позаду, піночі, піпліч, поруч, поряд, посередині, почасти, скраю, спереду, спочатку;*

3) прислівники, утворені сполученням прийменника з віддієслівним коренем: *впам'ятку (упам'ятку), впереміш (упереміш), вплав (уплав), вплач*

(упла́ч), вро́зкид (уро́зкид), вро́зліт (уро́зліт), вро́зсип (уро́зсип), вро́зтіч (уро́зтіч), наві́літ, наві́ліг, наві́дріз, наза́хват, наздо́га́д, назу́стріч, наперебій, напереваги, наперекір, напереріз, напідпітку, напокáз, напóхваті, напролом, напропáле, нарóхват, наскоком, наспіх;

4) прислівники, утворені сполученням прийменника з коротким (нечленним) прикметником: відда́вна, воста́ннє, вручу́ (уручну́), дóголá, допíзна, зави́дна, замо́лоду, зáново, затéмна, зви́сока, згáрячу, злéгка, злíва, зно́ву, зríдка, напéвне, нари́зно, наши́дку, поблизу́, помáлу, спóвна, спróста, сп'я́ну;

5) прислівники, утворені сполученням прийменника та числівника: вдвóе (удвóє), втрóе (утрóє), вчéтверо (учéтверо) і т. д.; впérше (упérше), вдрóге (удрóге), втрéтє (утрéтє) і т. д.; на́двóе, на́трóе, начéтверо і т. д.; удвóх, утрýбóх, учи́тисьюх і т. д.; воднó, заоднó, пооди́нцí, спéришу;

6) прислівники, утворені сполученням прийменника із займенником: вníчиó (унíчиó), вtím (утíм), навíщo, нáщo, передусíм, почíм, почóму, але: до чóго, за вíщo, за ѹщo та ін. в ролі додатків;

7) прислівники, утворені сполученням кількох прийменників з основою слова будь-якої частини мови: вdóсвіта (удóсвіта), вподóвж (уподóвж), завbíльшиki, завглýшиki, завдóвжски, завтóшиki, завчáсу, завши́шиki, знадвóру, навздогíн, нáвзнак, навкíдьки, навkólo, навкругý, навкулáчки, навмисne, навпакí, навперéйми, навпри́сядки, навпростéць, навrяд, нáвскáч, нáвскíс, навскосí, навсправжки, нáвстíж, навтíкачá, назdogíн, наóсліp, напоготóві, позавчóра, попідти́нню, спídlóба;

8) складні прислівники, утворені з кількох основ (із прийменником чи без нього): босóníж, воднóсталь, лíвóруч, мимовóлі, мимоíздом, мимохíдь, мимохíть, насáмперед, нати́шесерце, наши́дку́рч, обáбіч, обíруч, очевíдно, повсякчáс, правóруч, привселю́дно, самохíть, стрímgolóv, тимчасóво, чимdúж, чимráз;

9) прислівники, утворені поєднанням словотворчих часток **аби-**, **анí-**, **де-**, **чи-**, **що-**, **як-** зі словом будь-якої частини мови: *абíкуди*, *абíяк*; *анíскíльки*, *анíтелéнь*, *анíтрóхи*, *анíчичíрк*, *анíяк*; *дедáлі*, *деínde*, *дéколи*, *дéкуди*; *чimalо*; *щовéчора*, *щогодíни*, *щodáлі*, *щodéнно*, *щodня*, *щodúху*, *щомíсíя*, *щомóга*, *щонайbíльше*, *щонайдóвше*, *щонайдúжче*, *щонайkráще*, *щонайméние*, *щонайши́рише*, *щонóчí*, *щопráвda*, *щораз*, *щоразу*, *щорóку*, *щосíли*, *щохвилини* і т. д., *якомóга*, *якóсь* і *якóсь* (з різними значеннями), *яkráz*, *якнайbíльше*, *якнайдóвше* і т. д.

Примітка. Потрібно відрізняти прислівники, утворені з прийменників або часток і слів різних частин мови (їх пишемо разом), від прийменників або часток та іменників, прикметників, займенників, прислівників, що зберігають у реченні свої функції як окремі частини мови (їх пишемо окремо). Пор.:

Він повернув убíк і Хтось ударив спортсмена у бíк. Спочатку було слово і З початку розмови вони зрозуміли вашу думку. Прочитай вірш напам'ять і На пам'ять він подарував мені книжку. Усередині щось дуже заболіло і Це правило шукай у середині

розділу. Хлопці домовилися йти вкupi до міста і У купi піску гралися діти. Зауважую вам востаннє і Вони постукали в останнє вікно. Ми чуємо це вперше і Зайдемо в перше село. Утім, я не заперечую і У тім спектаклі виступав і я. Ми зробили чимало і Чи мало вам допомагали в житті? Нащо було починати справу? і На що ви натякаєте? Ми теж виступали на зборах і Він говорив те же, що і я. Якось ужсе воно буде і Як ось і батько на поріг.

2. Окремо пишемо:

1) прислівникові сполучки, що складаються з прийменника та іменника, у яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і поєднаним із ним іменником можливе означення, виражене прикметником, займенником, числівником: *без відома, без жалю, без кінця, без кінця-краю, без краю, без ладу, без ліку, без мети, без наміру, без пуття, без сліду, без смаку, без сомніву, без угáву, без упíну, без чéрги, в (у) зáтишку, в (у) нагорóду, в (у) ногу, в óбмíн, в обрíз, в (у) пóзику, в (у) цílosti, до бíса, до вподоби, до гúрту, до дíла, до загýну, до запитáння, до краю, до крýхти, до ладу, до лíха, до лиця, до мíри, до ноги, до обíду, до остáнку, до пáри, до пнá, до побáчення, до порý, до пуття, до рéчи, до ре́шти, до смаку, до смéрти, до снаги, до сьогóднi, за годíни, за днá, за кордóн, за кордóном, за рахýнок, за свíтла, з болю, з-за кордóну, з краю в край, з переляку, з рáдостi, з розгону, на бíгу, на бíс, на вагу, на вéсну (але навеснi), на вýбíр, на виднотi, на відчáй, на відмíнно, на вíку, на гáмуз, на голову, на дíво, на дозвíллi, на жáль, на злó, на зразóк, на льоту, на мýть, на нíщó, на óко, на порýки, на прощáння, на рáдість, на рáдощах, на руку, на самотi, на свítánku, на скаку, на слáву, на слово, на смíх, на сóвість, на сóром, на ходу, на шкóду, на щáстя, над сíлу, не з рукí, нí на грíш, пíд бóком, пíд гору, пíд сíлу, по закону, по зmóзi, по знáку, по прáвdi, по сíлi, по сóвістi, по сусíдству, по сýti, по чéрzi, по юиростi, уві sní, у пómích, у стокráт, чéрез сíлу, як трéба;*

2) словосполучки, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка — займенників, числівників) та одного або двох прийменників: *від рáнку до вéчора, день у дéнь, з бóку на бík, з дня на дéнь, одýn в одýn, раз у раз, rík у rík, сам на сám, час від часу;*

3) словосполучки, що виконують у реченні функцію прислівника і утворені з узгоджуваного прикметника (числівника, займенника) та іменника: *дрóгого дня, тéмної нóчi, тим rázom, тим часом;*

4) прислівники, утворені сполученням прийменника **по** зі збірним числівником: *по двóe, по трóe, по чéтверо.*

3. З д e ф i c o m пишемо:

1) прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника-префікса **по** та суфіксів **-ому** або **-(к)i**, зрідка — **-(ч)i**, **-(ж)i**: *по-бáтькíвському, по-бойовому, по-брáтньому, по-господáрському, по-іншому, по-козáцькому, по-нашому, по-свóєму, по-сусíдському, по-*

українському, по-християнському; по-батьківськи, по-братерськи, по-господарськи, по-людськи, по-сусідськи, по-українськи; по-заячи, по-ведмежи; також по-латині.

Примітка 1. У прислівниках такого зразка, утворених від складних прикметників, що їх пишемо з дефісом, дефіс ставимо тільки після **по-**: по-соціалдемократичному, по-генералгубернаторському.

Примітка 2. Прийменник **по** пишемо окремо від форми місцевого відмінка іменника *батько*: *по батькові*;

2) прислівники, утворені за допомогою прийменника-префікса **по** від порядкових числівників: *по-перше*, *по-друге*, *по-третьє* і т. д.;

3) неозначені прислівники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-**, **-будь**, **-небудь**, **казна-**, **-то**, **хтозна-**: *будь-де*, *будь-коли*, *будь-куди*; *коли-будь*, *куди-будь*; *де-небудь*, *коли-небудь*, *куди-небудь*, *як-небудь*; *кáзна-де*, *кáзна-коли*; *аби-то*, *десь-то*, *так-то*; *хтозна-де*, *хтозна-як*;

4) складні прислівники, утворені з двох прислівників: *вряди-годи*, *десь-інде*, *десь-інколи*, *сяк-так* та ін.;

5) складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів чи зі службовими словами між ними: *далéко-далéко*, *лéдві-лéдве*, *ось-ось*, *тýхо-тýхо*; *будь-що-бу́дь*, *віч-нá-віч*, *всьогó-нá-всього*, *де-не-де*, *коли-не-коли*, *плíч-ó-плíч*, *хоч-не-хóч*, *як-не-як*;

6) прислівники термінологічного характеру за традицією: *де-фáкто*, *де-юре*.

§ 42. Прийменники

1. Разом пишемо:

1) складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (іноді — трьох) прийменників зі словом будь-якої частини мови: *внаслідок* (*унаслідок*), *вподóвж* (*уподóвж*), *впродóвж* (*упродóвж*), *замість*, *навзdogін*, *навколо*, *навперéми*, *назустріч*, *напередо́дні*, *наприкінці*, *повзодóвж*;

2) складні прийменники, утворені з двох і більше простих прийменників: *зáдля*, *зарáди*, *окрíм*, *пóза*, *помíж*, *пóнад*, *поперéд*, *пóри*, *посéрéд*, *промíж*.

2. З **дефісом** пишемо складні прийменники, початковим компонентом яких є прості прийменники **з**, **із**: *з-за* (*із-за*), *з-над*, *з-пérед*, *з-píд* (*із-píд*), *з-пóза*, *з-помíж*, *з-пóнад*, *з-пópíd*, *з-пóсеред*, *з-прóмíж*.

3. **Окремо** пишемо складені прийменники у (в) *разі*, *під кінéць*, *під ча́с*.

§ 43. Сполучники

1. **Разом** пишемо складні сполучники, утворені внаслідок поєднання повнозначних чи службових слів із частками або прийменниками: *аніж, зате, мовби, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито, ніж, отож, причому, проте, себто, тобто, щебто, щоб, якби, якщо*; також слова: *абоющо, тоющо*.

Примітка. Складні сполучники *зате, проте, щоб, якби, якщо* треба відрізняти від спільнозвучних займенників (*те, що*) та прислівника (*як*), що їх пишуть із простими прийменниками **за, про** та часткою **би (б)** окремо. Сполучники **зате, проте** можна замінити одним із протиставних сполучників (**а, але, однак**), тоді як прийменники **за, про** та вказівний займенник **те** — не можна, пор.: *Хоч не застав Івана вдома, зате пройшовся і За те оповідання його похвалили.*

Сполучник **щоб** відрізняється від займенника **що** із часткою **б** тим, що на займенник **що** виразно падає логічний наголос. Пор.: *Він сказав, щоб усі прийшли і Що б ви сказали, коли б я не приїхав?*

Сполучники **якби, якщо** відрізняються від спільнозвучного з ними прислівника **як** із часткою **би** та займенником **що** тим, що вони поєднують частини в складному реченні, а на прислівник **як** завжди падає логічний наголос. Пор.:

Якби тут був мій товариш, я був би щасливий і Як би краще виконати це завдання! Якщо хочеш, допоможу тобі і Як що трапиться, нарікай на себе.

2. Окремо пишемо:

1) сполучники із частками **би (б), же (ж)**: *коли б, коли б то, хоч би, хоча б, або ж, адже ж, алे ж, бо ж, отже ж;*

2) складені сполучники: *дарма що, для того щоб, затім що, з того часу як, зважаючи на те що, з огляду на те що, незважаючи (невважаючи) на те що, піопри те що, до того як, після того як, та й, так що, тимчасом як, тоді як, тому що, через те що* й под.

3. З дефісом пишемо сполучники **отож-то, тим-то, тільки-но, тому-то.**

§ 44. Частки

Частки пишемо окремо, а ті, що стали частиною іншого слова, разом та з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) частку **не** з дієсловами: *не істи, не пйти; не може не бачити;*

2) частку **не** з дієприкметниками, що виконують функцію присудка, з дієслівними формами на **-но, -то** в ролі головного члена односкладного речення та з дієприслівниками: *Праця не закінчена; Праці не закінчено; Підлога не вимита; Підлогу не вимито; Дивитися, не підходячи близько; Робити не поспішаючи;*

3) частку **не** з дієприкметниками, якщо вони мають свої поясннювальні слова: *Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами; Я відклав ще не дописаний лист;*

4) частку **не** зі словом, з яким вона не становить єдиного поняття, а є лише запереченнем: *Не доля вирішує — людина творить свою долю; То не глибока річка клекоче, то шумить зелений ліс; Йому бракує не вміння виконати цю роботу, а бажання;*

5) частку **не** з прикметниками у функції присудка, якщо вона заперечує ознаку, виражену ними: *Ця річка не широка* (заперечення), але: *Ця неширока річка впадає в Дніпро* (єдине поняття).

Примітка. Якщо між **не** і відповідним прикметниковим присудком за змістом речення можливе є (**був**, **була** тощо), частку **не** потрібно писати окремо; якщо зв'язка на цьому місці порушує зміст, частку **не** треба писати разом: *Цей будинок не старий* (не є старий); але: *Цей будинок (є) нестарий* (тобто відносно недавно збудований);

6) частку **не** з прикметником, що має поясннювальний займенник або прислівник із часткою **ні**, а також із прикметником, перед яким стоять слова *зóвсім, аж нія́к*: *Ні до чого не здатна людина; Нітрохи не цікава лекція; Зовсім не велиki обов'язки; Аж ніяк не приємні спогади;*

7) частку **не** з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також зі словами, що їх пишемо з дефісом: *не дуже, не зóвсім, не цілком, не від тóго, не дósить, не мóжна, не трéба; розмовляють не по-на́шому;*

8) частку **ні**, переважно повторювану, уживану для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без діеслова (присудка): *ні живий ні мérтвий, ні кро́ку дálі, ні на мáкове зéрно, ні пáва ні гáва, ні рýба ні м'я́со, ні сé ні тé, ні сюдí ні тудí, ні тák ні сýк;*

9) частку **ні** з формами непрямих відмінків займенників, якщо між ними є прийменник: *ні в кóго, ні в я́кому, ні до кóго, ні з кýм, ні до чóго, ні зá що і ні за щó* (з різними значеннями), *ні на що і ні на щó* (з різними значеннями), *ні на я́кому*;

10) частку **що**, яка входить до складених сполучників, прислівників та інших часток: *дармá що, затýм що, тільки що, по́ки що, хіба що, щó ж до;*

11) частку **то** в експресивних сполученнях *що то за, що то, чи то*, які виконують функцію підсилювальних часток;

12) частку **би (б)**, за допомогою якої утворено форму умовного способу діеслова: *зайшóв би, пішлá б, ходíло б, співáли б;*

13) частку **же (ж)**, що виконує видільну роль у реченні: *Він же видатний письменник; Ходи ж зі мною;*

14) частку **то**, що має у складі речення значення вказівності або визначальності: *Нацо то одній людині стíльки грошей?*

2. Разом пишемо:

1) словотворчі частки **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** у складі слів, належних до будь-якої частини мови: *аби́що, абі́як; аніскільки, анітróхи, анія́к; деда́лі, дéколи, дéкотрий, дéщо; чималéнький, чимáло; щовéчора, щогодíни, щодéнник, щоднá, щодобý, щодúху, щонаїкráцій, щопráвда, щорáзу, щосíли; якнайшвиðше, якомóга та ін.*:

2) частки **би (б), то, що** в складі сполучників **немóвби, нíби, щоб, якбí; немóвбито, нíбито; або́що, якщó** (див. ще § 43) і частку **же (ж)** у складі стверджувальних часток **авжéж, аյкже, атóж;**

3) **-ся (-сь)** (з походження — відзайменникова частка) у зворотних дієсловах: *вмíвся (вмíвсь), одягну́вся (одягну́всь), наївся (наївсь);*

4) **-сь** (з походження — відзайменникова частка) у складі займенників і прислівників: *котрíйсь, котра́сь, котре́сь, хтось, щось, якíйсь, яка́сь, якéсь; десь, звíдкись, колýсь, кудись, якось;*

5) частку **не**, коли вона вжита на початку слова будь-якої частини мови як префікс, тобто якщо слово без цієї частки не вживане: *невíльник, негóда, недуга, нéжсítъ, немовля, ненáвistъ, нéук; незлічéнний, невпíнний, невспути́цій, негáйний, ненáвисnій, ненастáнний, непохýтний, нестýмний; невóлити, незчýтися, ненáвидіти, нестýмитися, нéхтувати, нездужати (хворіти), непокóїтися (хвилюватися), неслáвiti (ганьбити); невdóвzí, невíнно, невпíнно, незабáром, непорúшno, непохýтно, несамовýto. Лише деякі з названих дієслів залежно від їхнього значення із часткою **не** пишемо окремо: *не здúжати* (не змогти), *не слáviti* (не прославляти);*

6) частку **не** в складі префікса **недo-**, що вказує на неповний вияв дії, стану або якості: *недобачáти, недoїдáти, недолюблювати, недочувáти; недовíконаний, недодéржаний, недозрíлий, недокázаний, недооцíнений, недопíсаній, недорослий, недочутий; недобítok, недóїдок, недокrіv'я, недóліток, недоріd, недосáжність, недоторкánnість, недóук. Якщо частку **не** вжито для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до**, то її пишемо з таким дієсловом окремо, пор.: Він недочувáє і Він не дочúв моїх слів;*

7) частку **не** з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони разом означають єдине поняття: *невmіння, невóля, неврожáй, недóля, непráвда, несподíванка; небалакúчий, невdáлий, невесéлий, невчéний, недóбрíй, незбагнénний, немалий, неписьмénний, несмíливий; неабíхто, неабíякíй; невdogád, невжé, невpám'ятку, невтýмкý, негáдано, недалéко, недармá, недúрно, нéхотя, а також із прийменниками (незважáючи на..., невважáючи на...) та сполучниками (немóв, ненáче, ненáчебто);*

8) частку **не** з дієприкметником, якщо він є означенням до іменника і не має своїх пояснювальних слів: *незакíнчена прáця, нез'ясовані питáння, непрочítаний текст, неспростóвані факти, незабúті імена;*

9) частку **ні** із займенниками та прислівниками: *ніхтó (нікóго), нічíй (нічиíм), ніщó (нічóго), ніякíй (ніякому); нíде і нідé, нізáщо, нізвíдки,*

нізвідкіля, ніколи і нікóли, нíкуди і нікúди, ніна́що, ніскільки, нітрóхи, нія́к і нія́к.

3. З дефісом пишемо:

1) словотворчі частки **-бо**, **-но**, **-от**, **-то**, **-таки**, коли вони виділяють значення окремого слова: *ідý-бо*; *давáй-но*; *тільки-но*; *так-ót*, *як-ót*; *отакýй-то*, *стільки-то*, *тýм-то*, *я́косъ-то*; *важкий-такý*, *усé-такý*, *дістáв-такý*, *так-такý*.

Примітка 1. Якщо між цими частками та словом, до якого їх приєднують, стоїть інша частка, усі троє слів пишемо окремо: *ідý ж бо*; *тільки ж но* (повідомили); *скільки ж то* (написано); *чýм би то* (втішити); *усé ж таки* (домовилися).

Примітка 2. Частку **таки** пишемо окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: *Він таки забіг до друга*.

2) словотворчі частки **будь-**, **-будь**, **-небудь**, **казна-**, **хтозна-**, **бозна-** із займенниками і прислівниками: *будь-хтó*, *будь-якýй*, *будь-де*, *будь-колý*; *колý-будь*; *що-будь*; *хто-нéбудь*, *чий-нéбудь*, *кудý-нéбудь*; *кáзна-комý*, *кáзна-де*, *хтóзна-якýй*, *хтóзна-колý*, *бóзна-чий*, *бóзна-як*;

3) частку **не** з власними назвами: *не-Єврóпа*, але із загальними назвами — разом: *нелюдýна*, *неістóта*, *неосóба*.

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ)

§ 45. Велика буква на початку речення

З великої букви пишемо:

1. Перше слово, яким починається текст.
2. Перше слово в реченні:
 - 1) після крапки;
 - 2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли ними закінчується попереднє речення.
3. Переважно перше слово у віршованих строфах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка.

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови, перше слово пишемо з малої букви:

— Дивітсья... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен... (М. Коцюбинський);
Тихо в хаті стало;

Тільки наймичка шептала:

«Мати... мати... мати...» (Т. Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то наступне речення (слова автора) пишемо з малої букви:

— Так тому й буть! — усі гукнули (Л. Глібов);
— Що з тобою? — допитувалась Маланка (М. Коцюбинський);
*Я не Ганна, не наймичка,
Я... — та ѿ оніміла* (Т. Шевченко).

Примітка 3. Зрідка після знака питання (знака оклику), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації, пишемо малу букву:
Раптом він чує над собою: Остане! Остане! це ти? живий?
(М. Коцюбинський);
Сонце! сонце! — на гори ѹ долини, —
Сонце! сонце! — на води ѹ поля.
*Хай живе в вільній праці людини
України земля!* (П. Тичина).

§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках

З великої букви пишемо:

1. Перше слово після знака оклику, яким відокремлюється звертання:
Вітрε буйний, вітрε буйний! Ти з морем говориш (Т. Шевченко).
2. Перше слово після знака оклику, що стоїть після вигуку або окличного слова, ужитих на початку речення: — *Агов! Де ти?* (В. Нестайко).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишемо з малої букви: *Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни* (С. Васильченко).

3. Ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

— *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, близкучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (У залі гучні, захоплені оплески.)*
(М. Івченко).

З великої букви пишемо ѿ інші ремарки та посилання, взяті в дужки, що стоять після закінченого речення: [Павлина:] *Прощаите!* (*Вийшла*) (І. Карпенко-Карий).

§ 47. Велика та мала букви в рубриках

1. З великої букви пишемо перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Стаття 1. Поняття громадського об'єднання

1. *Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб і/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних інтересів.*

2. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка (з документів).

2. З малої букви пишемо перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою або комою:

Основні засоби — це ресурс підприємства, і завдання менеджерів досягти найбільшої ефективності його використання. На шляху вирішення цієї проблеми вони мають здійснити такі заходи:

- оцінити ефективність використання основних засобів у звітному періоді;
- провести порівняльний аналіз показників ефективності звітного періоду з попередніми показниками;
- виявити проблемні питання, резерви підвищення використання основних засобів на підприємстві (з навчальної літератури).

3. З малої букви пишемо перше слово після рубрик, ужитих після цифри або букви з круглою дужкою (див. § 168, п. 1):

Тактичними завданнями державної політики розвитку фінансового ринку України є:

- 1) розробка єдиних функцій управління для багатьох державних органів, що регулюють фінансовий ринок;
- 2) створення жорсткої регулятивної інфраструктури ринку та її правової бази як способу обмеження ризиків інвесторів;
- 3) закріплення в правовій базі фінансового ринку заходів щодо відповідальності за невиконання встановлених правил (наукова література).

§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо

1. З великої букви пишемо перше слово після двокрапки:

а) коли це початок прямої мови:

*Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Л. Глібов);
Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прошу!» (Д. Павличко);*

б) коли цитату подано після слів автора як пряму мову, що пов'язана зі словами автора без сполучника й наведена на початку речення:

— Прочитаю вам слова видатного польського письменника Жеромського: «Добути з голої землі щось, таке таємниче, таке чудесне своєю будовою, своїм життям і смертю, як колос пшениці, хіба це не означає бути співтворцем дива?» (М. Стельмах).

Примітка. Коли ж цитата входить до складу речення як його частина або наводиться з середини речення, то вона переважно починається з малої букви: *Як писала автор цих рядків ще двадцятилітнім дівчеськом, «за століттям засунуться ковані брами і брязнути у воду ключі»* (О. Забужко).

2. З великої букви пишемо початкове слово постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Кабінет Міністрів України постановляє:

Внести до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 «Про здійснення попереудьої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» зміни, що додаються (з документів).

§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин

1. З великої букви пишемо власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська: *Іва́н Петро́вич Котляре́вський, Володи́мир Іва́нович Вернáдський, Ле́ся Украї́нка (Лариса Петрівна Ко́сач), Маркó Вовчóк (Марія Олекса́ндрівна Вілінська), Дніпро́ва Чайка (Людмила Василéвська-Берéзіна), Юрій Клен (Освальд Бургарт), Нестор Літописець, Клірик Острозький*, також: *Кобзár* (про Тараса Шевченка), *Каменýр* (про Івана Франка) та ін.

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, що пишуться з дефісом, кожна частина яких починається великою буквою: *Кві́тка-Основ'яненко, Нечуй-Левицький, Жан-Жак, Зиновій-Богдан*.

2. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі прізвищ та імен іншомовного походження пишемо з малої букви: *Абд ель Керім, Бремон де лос Еррерос, Варнгóген фон Єнзе, Жанна д'Арк, Леонардо да Вінчі, Людвіг ван Бетхóвен, Нур ад Дін*.

Про написання службових слів, ужитих перед прізвищем, див. § 146, п. 1 4).

Примітка. У деяких власних назвах службові слова традиційно пишемо з великої букви відповідно до написання в мові оригіналу: *Ван Гог, Д'Аламбер, Ель Греко*.

3. Китайські та корейські прізвища та імена, які завжди стоять після них, пишемо з великої букви: *Сі Цзіньпін, Ван Мен, Лі Чжаодáo, Пак Вансó, Чхве Чхвіон, Пан Гімун*.

4. У в'єтнамських, м'янмських, іndonезійських, тайських і японських прізвищах та іменах усі складники пишемо з великої букви: *To Хоáй, Нгуéн Зу, Він М'їн, Джóко Відóдо, Акáт Дамкéнг, Сіндзо Абе*.

Примітка. Про правопис східних власних назв (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами **бей**, **заде**, **огли**, **паша**) див. § 146, п. 3 4).

5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами, пишемо з малої букви: *донжуан*, *ловелас*, *мейнтор*, *меценат*, *робінзон*, *браунінг* (пістолет), *галіфе* (штаны), *дизель* (двигун), *макінтош* (плащ), *максім* (кулемет), *рентген* (апарат). Так само пишемо загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *франкознáвець*, *шевченкіана*, *бонапартізм*.

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишемо з великої букви: «*Ці хлопці в команді — нові Блохіни і Шевченки*» (з газети).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азéфи*, *квіслінги*.

6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишемо з малої букви: *арabi*, *африканці*, *латиноамериканці*; *аутеки*, *ірокези*, *поляни*; *українка*, *білоруска*, *латиш*, *француз*, *запоріжці*, *кіяні*, *львів'яни*.

7. З великої букви пишемо власні назви, які стосуються:

1) релігії: *Iсус Христос*, *Магомет*, *Будда*, *Бráхма*.

Примітка. Про інші назви, пов’язані з релігією, див. § 53.

2) міфологічних істот і божеств: *Антей*, *Аполлон*, *Афіна*, *Ахіллес*, *Венера*, *Мольох*.

Примітка 1. Родові назви, які стосуються релігії та міфології, пишемо з малої букви: *ангел*, *архангел*, *демон*, *лісовик*, *муза*, *німфа*, *русалка*, *титан*, *фавн*, *фея*.

Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вживаються в переносному значенні, пишемо з малої букви: *молох війни*; *На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси*;

3) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах тощо: *Ворон*, *Зáєць*, *Лисиця*, *Осéл*, *Щúка*; *Лісовик*, *Мáвка*, *Перелесник*; *Дід Мороз*, *Котигорóшко*, *Червона Шáпочка*; *Будяк*, *Троянда*, *Хліб*.

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. вживаються як загальні, їх пишемо з малої букви: *бáба-ягá*, *дід-морóз*, *івáн-покиváн*.

8. З великої букви пишемо клички свійських тварин, а також приручених або дресированих звірів і птахів: *Сірко* (собака); *Сніжинка* (кішка); *Гнідко*, *Стріла* (коні); *Круторогий*, *Сівий* (воли); *Зірка*, *Ліска* (корови); *Рáви*, *Шáши* (слони); *Красень*, *Фараон* (папуги) та ін.

Примітка. Власні назви, які вживаються як назви видів тварин, пишемо з малої букви: *У дворі гралися мурчики*.

9. З великої букви пишемо:

1) прикметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів **-ів-(ø)**, **-ов-(а)**, **-ов-(е)**, **-ев-(е)**, **-їв-(ø)**, **-ев-(а)**, **-ев-(е)**, **-ин-(ø)**, **-ин-(а)**, **-ин-(е)**, **-їн-(ø)**, **-їн-(а)**, **-їн-(е)**, якщо вони означають належність чогось певній особі: *Андрієві книжки*, *Грінчёнків словник*, *Маріїн лист*, *Тичинне слово*, *Шевченкові поезії*, *Малишкова метафора*, *Рафаелева «Мадонна»*, *Зе́всова колісниця*.

2) прикметники, які входять до складених власних назв людей як імена-характеристики: *Володимир Великий*, *Данило Галицький*, *Ярослав Мудрий*, *Карл Сміливий*, *Костянтин Багрянородний*, *Річард Левове Серце*, *Всеволод Велике Гніздо*, *Костянтин Острозький*.

3) прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони утворюють словосполучення із значенням «імені когось», «пам'яті когось»: *Нобелівська премія*, *Франківська кімната*, *Шевченківська премія*, *Потебнянські читання*.

Примітка. З малої букви пишемо присвійні прикметники, утворені від власних особових назв:

1) за допомогою суфіксів **—івськ-** (**-ївськ-**), **-инськ-** (**-їнськ-**): *бальзаківські традиції*, *франківські сонети*, *шевченківський стиль*, *довженківські фільми*, *галаганівська садиба*;

2) якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: *а́вгієві стáйні*, *ахіллéосова п'ята*, *гордіїв вузол*, *дамоклів меч*, *прокру́стове ложе*, *юдині срібняки*; *архімéдова спіраль*, *базéдова хвороба*, *бертолéтова сіль*, *віттова хвороба*, *гайморова порожніна*, *піфагорова теорéма*.

§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви

1. З великої букви пишемо географічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників),крім службових слів і родових назв (*затóка*, *мис*, *móре*, *óстрів*, *пíк*, *хребéт* тощо): *Áзія*, *Антарктида*, *Нова́ Зеландія*, *Балкáнський півóстрів*, *Володимир-Волíнський*, *Кавказький хребéт*, *пíк Шевченка*, *гора́ Говéрла*, *Азовське мóре*, *протóка Лаперúза*, *Панамський перешíйок*, *Перська затóка*, *озero Світязь*, *Північний полюс*, *Малоазіáтське нагíр'я*, *Євразійський степ*.

Примітка. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не є родовим найменуванням, то його пишемо з великої букви: *Біла Цéрква* (місто), *Біловéзька Пу́ща* (заповідник), *Булóнський Ліс* (парк), *Золотий Rіг* (затока), *Єлисéйські Полá* (вулиця в Парижі), *Вогнянá Земля* (архіпелаг).

2. Так само з великої букви пишемо складники географічних назв, що називають титули, посади, фах тощо: *мис Капітана Джеральда, острові Королеви Шарлотти, вулиця Академіка Заболотного*. З великої букви пишемо також назви зі словом *святий*: *острові Святої Трійці, затока Святого Лаврентія*.

Примітка. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі географічних назв пишемо з малої букви й відокремлюємо дефісом: *Булонь-сюр-Мер, Порт-о-Пренс, Ріо-де-Жанейро, Фонтен-сюр-Рон, Франкфурт-на-Майні, Па-де-Кале*.

3. Службові слова, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишемо з великої букви і відокремлюємо дефісом: *Де-Брейнен, Ла-Манш* (протоки), *Ле-Крезо, Лос-Анджеles* (міста), *Лос-Фрайлес* (острови).

4. З великої букви пишемо також початкові частини *Сан-, Сен-, Сент-, Санкт-, Санта-* (що означають «святий»): *Сан-Франциско, Сен-Ло, Сент-Джонс, Санкт-Петербург, Санта-Барбара* (міста).

Примітка. В іншомовних складних географічних назвах, у яких використовується дефіс, з великої букви пишемо й родові позначення: *Іссик-Куль* (куль — озеро), *Муюн-Кум* (кум — пісок), *Rio-Hégra* (rio — річка), *Xára-Nur* (нур — озеро), але: *Алатай, Амудар'я, Дихтай, Сурдар'я*.

5. Якщо ж складник такої назви увійшов в українську мову як загальна родова назва, то її пишемо з малої букви: *Варангер-фіорд, Берклі-сквер*. Так само з малої букви пишемо й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Якоб-Кайзер-плац* (плац — площа), *Унтер-ден-Лінденштрассе* (штрассе — вулиця), *Мічиган-авеню* (авеню — вулиця).

Примітка. Географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви: *Версаль* (у значенні «Версальський мир»), *Канни* (у значенні «оточення та розгром»), *Мюнхен* (у значенні «Мюнхенська утода 1938 р.»), *Парнас* (у значенні «світ поезії»), *Седан* (у значенні «воєнний розгром»).

6. Назви держав пишемо з великої букви. Якщо назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишемо з великої букви: *Україна, Румунія, Угорщина, Арабська Республіка Єгипет, Королівство Бахрейн, Китайська Народна Республіка, Республіка Корея, Князівство Монако, Республіка Болгарія, Соціалістична Республіка В'єтнам, Сполучені Штати Америки, Французька Республіка*.

Примітка. У неофіційних і образних назвах держав, територій, областей, місцевостей, міст, рік тощо з великої букви пишемо перше (або єдине) слово, а також власні назви: *Піднебесна імперія* або *Піднебесна* (імператорський Китай), *Туманний Альбіон* (Англія), *Золотоверхий* (Київ), *Вічне місто* (Рим), *Славутич* (Дніпро), *Закавказзя, Буковина, Вінниччина, Наддніпрянщина, Покуття, Полісся, Приазов'я, Слобожанщина*.

7. У назвах груп або союзів держав усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Антанта, Балканські країни, Скандинавські країни, Троїстий союз*.

8. У назвах адміністративно-територіальних одиниць (автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо) з великої букви пишемо перше слово (або частини складного слова): *Гірсько-Бадахшанська автономна область, Баянголь-Монгольський автономний округ, Кóшицький край, Волинська область, Рожищенський район, Новомлинівська сільрада*.

Це правило поширюється й на старі назви країн та одиниці старого адміністративно-територіального поділу: *Бірма, Персія, Берегівський округ, Вітебське воєводство, Лóхвицький повіт, Черкаське староство*.

9. У назвах адміністративно-територіальних одиниць зарубіжних держав з великої букви пишемо всі слова, крім тих, що позначають родові поняття: *департамент Аверон (Франція), штат Техас (США), область П'емонт (Італія), префектура Тояма (Японія), земля Нижня Саксонія (Німеччина)*.

10. Назви сторін світу: *захід, південь, північ, схід, норд-ост, південний захід* — звичайно пишемо з малої букви. Якщо ці назви вживаються на означення країн, народів, регіонів, тоді їх пишемо з великої букви: *країни Заходу, Далекий Схід, Західна Україна, народи Півночі, Південне Полісся, Північна Буковина*.

11. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), майданів (площ), парків, шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських) і т. ін. пишемо з великої букви, а їхні родові найменування — з малої: *Андріївський узвіз, бульвар Тараса Шевченка, вулиця 295-ї Херсонської Дивізії, Львівська площа, майдан Незалежності, Музейний провулок, Житомирська автострада, Стрийський парк, Північний морський шлях, Придніпрóвська залізниця, течія Куросіо*.

Примітка. Якщо найменування підрозділів залізниць складаються з двох слів, їх пишемо з великої букви: *Південно-Кавказька залізниця*.

Якщо в назвах вулиць, проспектів тощо слова *брід, вал, ворота, міст, шлях, яр* і т. ін. уже не сприймаються як родові позначення і стали частиною власної назви, то їх пишемо з великої букви: *Боричів Тік, Добрий Шлях, Козиний Брід, Ярославів Вал*.

12. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин тощо пишемо з малої букви: *бостон (тканина), йоркшир (порода свиней), мадера (сорт вина), сайдни (напій), сенбернár (порода собак), сименталка (порода корів), токай (сорт вина) і т. ін.*

13. У назвах вокзалів, залізничних станцій, портів, пристаней і т. ін. усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Приміський вокзал, станція Устинівка, порт Ольвія, пристань Ржіщів* (на Дніпрі).

14. Назви аеропортів, станцій метро, зупинок наземного міського транспорту беремо в лапки. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово таких назв, а також ті слова, які пишуться з великої букви у складі цих топонімів: аеропорти «Бориспіль», «Київ»; станції метро «Академмістечко», «Університет», «Сирець», «Поштова площа», «Червоний Хутір»; зупинки «Караваєві Дачі», «Вулиця Обсерваторна», «Мотоциклетний завод», «Львівська площа», «Школа».

§ 51. Астрономічні назви

У назвах небесних тіл, сузір'їв, галактик усі слова, крім родових найменувань (зоря, сузір'я, планета, галактика тощо) і порядкових позначень яскравості світил (альфа, бета, гамма тощо), пишемо з великої букви: *Марс, Сатурн, Юпітер, зоря Альтаїр, сузір'я Великого Пса, галактика Велика Магелланова Хмаря, альфа Малої Ведмедиці, бета Терезів*. Так само пишуться народні назви зоряних скучень, сузір'їв і галактик: *Квіочка, Великий Віз, Пасіка, Чумачький Шлях* тощо.

Примітка. Слова *земля, місяць, сонце* пишуться з великої букви тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем*. Але: *обробіток землі, схід сонця*.

§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів

1. У назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят з великої букви пишемо перше (або єдине) слово і власні назви: *Велика французька революція, Коліївщина, Семирічна війна, Львівське збройне повстання 1848 р., Паризька комуна, Ренесанс, епоха Відродження, епоха Бароко, Новий рік, День учителя, День пам'яті та примирення, Версальський мирний договір, Декларація незалежності США*.

2. Так само пишемо назви політичних, культурних, спортивних та ін. заходів міжнародного або загальнодержавного значення: *Олімпійські ігри, Біла олімпіада, Марш миру, Все світній конгрес українців, Всеукраїнська педагогічна конференція, Міжнародний рік дитини, Кубок УЄФА* (футбол). Назви інших регулярних заходів, що не мають офіційного характеру, пишемо з малої букви: *день інформації, санітарний день, суботник, недільник*.

Примітка 1. У назвах свят *День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України* з великої букви пишемо всі слова.

Примітка 2. У назвах історичних подій із другим прикметником, що походить від географічної назви, де використовується дефіс, або походить від двох географічних назв, з великої букви пишемо обидві частини: *Бреттон-Вудська конференція* (від Бреттон-Вудс), *Брест-Литовський мирний договір* (від Брест-Литовськ), *Ясско-Кишинівська операція* (від Ясси і Кишинів).

Примітка 3. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишемо з малої букви: *греко-перські війни*, *громадянська війна*, *хрестові походи*, *дoba феодалізму*, *античний світ*, *середні віки*, *середньовіччя*, *неоліт*, *палеоліт*, *палеозойська ера*, *трипільська культура*.

§ 53. Назви, пов’язані з релігією

1. З великої букви пишемо слова *Бог*, *Аллах*, а також імена Бога: *Єгова*, *Саваоф*, *Адонай*, *Елохім*, імена богів і богинь у різних народів: *Деметра*, *Вішну*, *Геба*, *Брахма*, *Марс*, *Перун*, *Даждьбог*. Так само пишемо імена засновників релігій: *Будда*, *Заратустра*, *Магомет*; апостолів, пророків, святих у християнстві: *Іван Хреститель*, *Іван Богослов*, *Микола Чудотворець*, *Андрій Первозваний*.

Примітка. Слово *бог* як найменування богів і богинь політеїстичних релігій пишемо з малої букви: *бог* *Стародавнього Єгипту*, *бог* *Посейдона*, *богиня Гера*, *бог торгівлі*.

2. З великої букви пишемо слова: *Трійця*, *Свята Трійця*, найменування осіб Святої Трійці (*Бог Отць*, *Бог Син*, *Бог Дух Святий*) і слово *Богородиця*; інші найменування Бога (*Господь*, *Спаситель*, *Всевишній*, *Творець*) і Богородиці (*Царіця Небесна*, *Мати Божа*, *Пречиста Діва*); прикметники, утворені від слова *Бог*, *Господь* (*слава Божа*, *воля Господня*, *Божий промисел*).

Примітка 1. Слова *апостол*, *святій*, *преподобний*, *мученик* та ін. пишемо з малої букви: *апостол Матвій*, *святій Пантелеймон*, *святі великомучениця Варвара*, *преподобний Серафим Саровський*, *блаженна Феодора*. Але *Пресвята Богородиця*, *Свята Трійця*, *собор Святого Петра*.

Примітка 2. У церковних і релігійних текстах з великої букви пишемо зайненники, що вживаються замість слів *Бог*, *Божий*: *Блажен муж, що боїться Господа, що заповіді Його любить!* (Біблія); *nehай святитися ім’я Твоє* (Біблія).

Примітка 3. В усталених словосполученнях, що використовуються в розмовній мові, де слова *Бог*, *Господь* та ін. не вживаються як їх найменування, їх пишемо з малої букви: *бог зна що* (невідомо що), *бог зна коли* (невідомо коли), *господь з тобою* (вамі) (вживається як здивування, заперечення, докір), *бог з ним* (з тобою) (вживається на знак згоди, примирення, прощення та ін.). З малої букви пишемо вигуки *боже*, *господи*, *йи-богу*, *господи боже мій*, *боже збав*, крім випадків, коли слова *Боже*, *Господи* є звертанням до Бога.

3. З великої букви пишемо назви релігійних свят і постів, а також окремих днів, що стосуються цих періодів: *Благовіщення*, *Великдень*, *Петр*

й Павлá, Покróва, Різдвó, Велíкий пíст, Різдвáний пíст, Петрíвка, Пили́півка, Сnásівка, Страсníй тýждень, Страсná p'ýтнициá.

4. З великої букви без лапок пишемо назви культових книг: *Бíблíя, Святé Письмо, Євánгелíе, Старíй Завíт, Новíй Завíт, Тóра, Псалтыр, Корáн.*

5. З великої букви пишемо перше слово назв церков: *Украíнська правослáвна церкva, Украíнська грéко-католíцька цéркva, Украíнська лютерáнська цéркva, Рýмсько-католíцька цéркva, Вíрмénська апóстольська цéркva.*

6. Великі букви вживаємо в повних офіцíйних найменуваннях найвищих церковних посадових осіб: *Вселéнський Патрíáрх, Пáпа Рýмський, Святíший Патрíáрх Кýївський i всieї Руси-Украíни, Католíкóс-Патрíáрх усieї Грузíї, Верховний Архиепíскop.*

Примітка. Найменування інших церковних звань і посад пишемо з малої букви: *митрополíт Вínnицький i Бárський, архимандrít (архімандрít), архиепíскop (архієпíскop), пастор, муллá, імám, ксьондз.*

7. З великої букви пишемо всі слова, крім родових найменувань, у назвах монастирів, церков, ікон: *Володíмирський собóр, Кирилівська цéркva, Кíево-Печérська лáвra, Михайлівський Золотовéрхий монастыр, храм Христá Спасýтеля, ікона Мáтерi Бóжої Теребовлянської.*

8. З малої букви пишемо назви церковних служб та їхніх частин: *літургíя, проскомидíя, вечíрня, утреня, хреcний хíд, поліслéй, повечíр'я.*

§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партíй, об'єднань, підприємств, фíрм, агентств

1. В офіцíйних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви), що входить до складу назви: *Mіністéрство освíти i науки Украíни, Рáда національної безпéки та обороны Украíни, Управління освіти Шевчéнківської в місті Киéві держáвної адміністрацíї, Прокуратúра міста Кíєва, Апеляцíйний суд Закарпатської області, Федерація незалéжних профспілóк Украíни, Збрóйні сíли Украíни, Міжнародна асоціацíя україністíв, Національний банк Украíни, Товариство винахíдників та рационалізáторíв Украíни, Організацíя економíчного спíвробíтництва i рóзвитку, Міжнародний валюtний фонд, Рáда Європи.*

Це стосується й назв державних установ минулого: *Директóрія Украíнської Нароðної Респúблíки, Держávna дuma, Зéмський собór, Тимчасóвий уряд.*

У назвах найвищих органів влади i державних установ України *Верхóвна Ráda Украíни, Кабіnét Mіnіstrív Украíни,*

Конституційний Суд України, Верховний Суд України з великої букви пишемо всі слова.

2. У назвах політичних партій і рухів з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви): *Республіканська партія США, Християнсько-демократичний союз Німеччини, Соціал-демократична партія України*.

Назви, що не є офіційними найменуваннями, пишемо з малої букви: *ліберальна партія, партія консерваторів, партія миру, партія війні*.

3. У назвах наукових і навчальних закладів, театрів, музеїв, колективів тощо перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *Національна академія наук України, Національний університет «Острозька академія», Гарвардський університет, Львівська середня загальноосвітня школа № 51 імені Івана Франка, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський академічний театр ляльок, Музей мадам Тюссо, Меморіальний будинок-музей Дмитра Яворницького, Державний ансамбль народного танцю Грузії*. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово неповної назви, яка вживається у функції повної: *Будинок учителья (Київський міський будинок учителья), Український музей (Національний художній музей України), Літературний музей (Одееський державний літературний музей)*.

4. У назвах промислових і торгових підприємств, фінансових організацій, товариств, фірм, організаційно-правових форм тощо початкове слово, яке є складником назви, пишемо з великої букви. З великої букви пишемо також перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви та власні назви: *Київська фабрика іграшок, Харківський тракторний завод, Виробниче акціонерне товариство «Поліграфніга», Публічне акціонерне товариство «Вінницький універмаг», банк «Південний», Центральний автовокзал, компанія «Microsoft», концерн «Volkswagen», транснаціональна корпорація «Jysk», Комунальне підприємство «Київблагоустрій», Садове товариство «Лісова поляна», Об'єднання співмешканців багатоквартирних будинків «Наш дім»*.

5. У назвах, що складаються із родового найменування і найменування в лапках, родове найменування пишемо з малої букви, у найменуванні в лапках з великої букви пишемо перше (або єдине слово) і власні назви: *видавництво «Ранок», готель «Дніпро», ресторан «Лібідь», кінотеатр «Київська Русь», завод «Фармак», концерн «Фольксваген», фірма «Імідж», оркестр «Віртуози Києва», магазин «Ярослав», спортивний клуб «Сокіл»*.

Примітка 1. За традицією з великої букви пишемо всі слова в назвах *Європейський Союз, Організація Об'єднаних Нáцій, Ліга Нáцій* тощо.

Примітка 2. У складених назвах інформаційних агентств усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок: *агентство Українські Національні Новини, агентство Франс Пресс, агентство Інтерфакс-Азербайджан*.

Примітка 3. З малої букви пишемо традиційні, неофіційні назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій, які періодично

скликаються: *бундесрát, джиргá, меджлís, конгрéс, ландтág, національні збóри, парламент, сейм, сенáт, стóртинг*.

Примітка 4. З малої букви пишемо назви закладів, організацій, органів влади і т. ін., що вживаються у множині: *міністéрства України, інститути Національної акадéмії науk, комітéти Верхóвної Рáди України*.

6. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова *акти́в, збóри, з'їзд, конферéнція, презýдія, сéсія, симпóзіум, ráда* (інституту тощо) пишемо з малої букви: *відділ загáльного мовознáства Інституту мовознáства ім. О. О. Потебнí НАН України, кафедра істóрїї України Тернопільського національного педагогічного університету імені Володíмира Гнатюка, засідання презýдії Українського товариства охорónи пам'яток істóрїї та культури, вчéна ráда філологічного факультету, конгрéс Міжнародної асоціації україністів, сéсія Хмельницької міськради*.

7. Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви (*тві́тер, тут*); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мережа «Фейсбу́к», енциклопéдія «Вікіпедія»*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндекса*).

§ 55. Назви документів, пам'яток історїї та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо

1. У складених назвах найважливіших документів, нормативно-правових актів законів з великої букви пишемо перше слово, власні назви, перше слово після лапок: *Статут ООН, Потсдáмська угóда, Версáльський мир, Конституція України, Акт проголóшення незалéжності України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про пенсíйне забезпéчення»*.

2. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів, предметів і творів мистецтва тощо пишемо з великої букви: *Андрíївська цéрква, Колізéй, Почаївська лáвра, Хотинський замок, Ісаакіївський собóр, Ейфелева вéжа, Сикстíнська капéла, Венéра Мілóська, Аполлон Бельведéрський, Дев'ята симфонія Бетхóвена, Кáмерна симфонія № 1 Євгéна Станкóвича*.

Примітка. Родові найменування в подібних назвах пишемо з малої букви: *собóр Свято́го Петrá, собóр Сан-Мárко, храм Васíлія Блажéнного, палац Потóцьких, замок Іф, пам'ятник Володíмиру Велíкому, портрéт Мусоргського робóти Рéпіна, ре́квієм Мóцарта*.

3. Назви художніх, наукових праць, творів мистецтва, документів, газет, журналів тощо беремо в лапки, і в них перше (або єдине) слово пишемо з великої букви: *поéма «Енеїда», ромáн «Сто рóків самóтності», óпера «Травíата», балéт «Лебéдине óзеро», пíсня «Стойтъ горá висóкая», підрúчник «Істóрія України», кінофíльм «Бен Гур», картина «Запорóжци*

пішути листа́ турецькому султáнові», скульптура «Мислитель», газéта «Літературна Україна», журнал «Всéсвіт», прогráма «Партнérство заради мýру».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет тощо з великої букви пишемо також перше слово другої назви: «Андрíй Соловéйко, або Вчéніє світ, а невчéніє — тьма», «Глітай, або ж Павúк», «Дéйлі телеграф енд Мóрнінг пост».

Примітка 2. У назвах писемних історичних пам'яток з великої букви пишемо перше слово і власні назви: Рéймське Євáнгеліє, Лавréнтіївський літóпис, Літóпис Самíйла Велíчка, «Слóво о полку Ігоревім», «Рýська прáвда».

§ 56. Назви посад, звань, титулів

З великої букви пишемо перше слово офіційних назв найвищих державних посад та посад керівників міжнародних організацій: Генерáльний прокурóр України, Генерáльний секретár ООН, Президéнт України, Голова Верховної Рáди України, Президéнт Сполúчених Штátів Америки, Прем'ér-міністр Канáди.

Примітка 1. Назви посад, звань, наукових ступенів тощо пишемо з малої букви: президент, кáнцлер, прем'ér-міністр, мер, головá, декáн, дирéктор, міністр, рéктор, секретár; акадéмік, генерál-лейтенант, заслужений дíяч мистéцтв, нарóдний артист України, лауреáт Держáвної прéмії України в гáлузі архітектури, член-кореспондéнт, доктор науک.

Примітка 2. З малої букви пишемо також назви титулів, рангів, чинів: барóн, гéрцог, королéва, імперáтор, князь, колéзький ассéсор, корóль, принцеса, цар, шах.

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкresлення урочистості можна писати з великої букви: Міністр освіти і науки України, Посольство України в Польща, П

резидéнт Національної акадéмії наук України.

Примітка 4. Про написання назв церковних посад див. § 53, п. 6.

§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій

1. У назвах орденів, медалей, відзнак з великої букви (крім родових найменувань на зразок óрден, медáль, відznáка тощо) пишемо перше слово і власні назви: óрден Держáви, óрден Свобóди, óрден князя Ярослава Мýдрого, відznáка Презíдента України — Хрест Івáна Мазéпи, відznáка Міністéрства вну́трíшніх справ України — нагрудний знак «За безпéку нарóду».

Якщо таку назву взято в лапки, то з великої букви пишемо:

1) перше слово та власну назву: óрден «Мáти-героíня», óрден «За доблесну шáхтарську прáцю», медáль «За врятоvanе життя», медáль «За військóву слúжбу Україni»;

2) усі слова: óрден «Золотá Зíрка».

2. Назви спортивних нагород пишемо з малої букви: золота (срібна, бронзова) медаль, олімпійська медаль. Так само: закінчти школу із золотою (срібною) медаллю.

3. У назвах премій перше слово і власні назви в них пишемо з великої букви: Нобелівська премія, Національна премія України імені Тараса Шевченка, Державна премія України в галузі науки і техніки, Державна премія України імені Олександра Довженка.

§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів

1. Торгові назви продуктових, парфумерних і т. ін. товарів, тютюнових виробів, вин, мінеральних вод та інших напоїв беремо в лапки і пишемо з великої букви: цукерки «Асорті», сир «Королівський», ковбаса «Краківська», шоколад «Світоч», цигарки «Українські», вино «Перлина стечу», коньяк «Таврія», мінеральна вода «Моршинська», напій «Жівчик», духи «Лілея», шампунь «Оливковий», кросівки «Найк», взуття «Крокс».

2. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: автомобілі «Нісан», «Вольво», «Фольксваген», літак «Боїнг 777», трактор «Слобожанець».

Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: «нісан», «вольво» «фольксваген» (автомобілі), «боїнг» (літак). «слобожанець» (трактор).

3. Власні назви кораблів, поїздів, літаків тощо беремо в лапки, і перше слово в назві (і всі власні назви) пишемо з великої букви: круїзний лайнер «Гармонія морів», поїзд «Чорноморець».

4. Абревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок: АН-225, А-340, В-77, КРАЗ.

§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин

1. Назви порід тварин пишемо з малої букви: вівчарка, спаніель, доберман (собаки), гонтер, мустанг, (коні), кохінхін, плімутрік (кури), мерінос, лакон (вівці).

2. У неспеціальних текстах назви сортів рослин беремо в лапки і пишемо з малої букви (зокрема й власні назви): пшениця «золотоколоса», груша «парижанка», троянда «глорія-дей», малина «геракл».

3. У спеціальній літературі в назвах сортів рослин перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: смородина Софіївська, огірік Корольо́к, тюльпан Рембрандта, картопля Серпанок, слива Зарічна рання.

§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні

1. З великої букви пишемо такі найменування, як *Високі Договірні Сторони, Надзвичайний і Повноважний Посол* (в актах міжнародного значення, у дипломатичних документах), *Автор, Видавництво* (в авторському договорі), *Замовник, Виконавець* (в угодах) і т. ін.

2. З великої букви пишемо зайненники *Ви, Ваш* як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо: *Повідомляємо Вам..., Вітаємо Вас..., у відповідь на Ваш запит...*

3. З великої букви пишемо деякі загальні назви в контекстах, де наголошено на особливому змісті цих назв: *Батьківщина, Вітчизна, Честь, Людина, Мати.*

§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, мають подвійне написання:

1) з великої букви, якщо ці слова вживаються на позначення установ, які є власними назвами: *Укрпрофрада, Держтелерадіо, Укрзалізниця, Київенерго;*

2) з малої букви, якщо такі слова є родовими назвами: *медуніверситет, міськодержадміністрація, сільрада.*

2. Складноскорочені назви, утворені із початкових (ініціальних) букв, пишемо великими буквами: *ООН, ГЕС, ЮНЕСКО, МАГАТЕ, АТС, КНР.*

При відмінюванні звукових абривіатур на зразок *ЦУМ* закінчення пишемо малими буквами і приєднуємо до останньої букви абривіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): *у ЦУМі, з ЦУМу, ТЮГу, ТЮГом.*

Суфіксальні утворення від звукових абривіатур пишемо малими буквами: *обнівський, тюгівець.*

3. У префіксальних і складних словах, які пишемо разом або з дефісом, літерні та звукові абривіатури зберігають великі букви: *УВЧ-терапія, НВЧ-випромінювання.*

Примітка 1. Абривіатури, які складаються із двох самостійно вживаних ініціальних абривіатур, що є назвами різних організацій, пишемо окремо: *IФ НАНУ (Інститут фізики Національної академії наук України), ДА МВСУ (Державний архів Міністерства внутрішніх справ України).*

Примітка 2. У складноскорочених словах мішаного типу, утворених з ініціальних абривіатур та усічених основ, ініціальну частину звичайно пишемо великими буквами, а усічену — малими: *КУнАП (Кодекс України про адміністративні правопорушення), НДІхіммаши (Науково-дослідний інститут хімічного машинобудування), БілАЗ (Білоруський автомобільний завод). Складені назви, у яких поєднані ініціальна частина і нескорочене слово (слова) в непрямому відмінку, пишемо окремо: НДІ транспорту газу, НДІ електромеханічних пристрій.*

Примітка 3. Солучник і в звукових абревіатурах у складноскорочених словах передаємо малою буквою: «*KiЖ*» («Культура і життя»). «*CiЧ*» («Слово і час»).

Примітка 4. У назвах літаків, що складаються з двох перших букв прізвища конструктора і приєднаного до нього дефісом цифрового позначення, пишемо першу велику букву, другу — малу: *Tу-154, An-22, Il-62*.

§ 62. Графічні скорочення

Від абревіатур потрібно відрізняти умовні графічні скорочення, які вимовляємо повністю й скорочуємо лише на письмі.

1. Після скорочення звичайно ставимо крапку. Слова скорочуємо, переважно, після приголосного, але зрідка й після голосного. Слова не скорочуємо на голосний, якщо він не початковий у слові, і на ь. Наприклад, слово *селянський* може бути скорочене: *сел., селян., селянськ.* При збігу двох одинакових приголосних скорочення треба робити після першого приголосного: *настін. календар, ден. норма.* У разі збігу двох (і більше) різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч.* або *власноручн. (власноручний),* але тільки *власт.* (*властівий*).

Поширені графічні скорочення:

авт. — автор; авторський

акад. — академік

арк. — аркуш

бібл. — біблійний; бібліографічний; бібліотечний

буд. — будинок

бульв. — бульвар

вид. — видання

вип. — випуск

вул. — вулиця

газ. — газета

гр. — громадянин

д. — доктор (наук)

див. — дивись

дияк. — диякон

дол. — долар

доц. — доцент

енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний

єп. — єпископ

журн. — журнал

зб. — збірник

знач. — значення

iгум. — ігумен
ил. — ілюстрація; ілюстративний
им. — імені
ин. — інші
и т. д. — і так далі
и т. ин. — і таке інше
и под. — і подібне
кв. — квартира
кн. — книга; княгиня; князь
коп. — копійка
м. — місто
мист. — мистецтво; мистецький
митр. — митрополит
напр. — наприклад
нар. — народний
наук. — науковий
нац. — національний
н. е. — нашої ери
до н. е. — до нашої ери
 о. — острів, отець
обл. — область; обласний
оз. — озеро
п. — пан; параграф; пункт
патр. — патріарх
перев. — переважно
пл. — площа
поч. — початок
пор. — порівняй, порівняйте
пп. — пани, панове; параграфи; пункти
пресвіт. — пресвітер
пров. — провулок
прор. — пророк
проф. — професор
р. — рік; річка
ред. — редактор; редакція
рр. — роки
р. н. — рік народження
P. X. — Різдво Христове
с. — село; сторінка
св. — святий
смт. — селище міського типу
спец. — спеціальний

співавт. — співавтор
ст. — станція; стаття; століття
т. — том
та ін. — та інше (інші)
т-во — товариство
тис. — тисяча; тисячоліття
т. д. — так далі
т. зв. — так званий
т. ін. — таке інше
у т. ч. — у тому числі
укр. — український
худ. — художній
церк. — церковний
чв. — чверть
чл.-кор. — член-кореспондент

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок:

Б — байт
Bт — ват
г — грам
га — гектар
кг — кілограм
км — кілометр
дм — дециметр
кБ — кілобайт
кВт — кіловат
кг — кілограм
л — літр
м — метр
мм — міліметр
см — сантиметр
т — тонна
ц — центнер

Так само пишемо скорочення *грн* (гривня), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд), *трлн* (трильйон).

2. У графічних скороченнях також використовуємо дефіс. Пропущену середню частину слова позначаємо дефісом: *гр-н* (громадянин), *вид-во* (видавництво), *ін-т* (інститут), *ун-т* (університет), *р-н* (район), *ф-ка* (фабрика). У таких скороченнях після першої частини слова крапки не ставимо.

3. Дефісом також приєднуємо перші букви частин складного слова: *c.-d.* — *соціал-демократ*, *соціал-демократичний*, *ст.-сл.* — *старослов'янський*, *c.-г.* (сільськогосподарський), *півн.-сх.* (північно-східний), *півд.-зах.* (південно-західний). У таких випадках після скорочених частин слів ставимо крапку.

4. Скісна риска використовується при скороченні словосполучень, рідше — складних слів: *n/v* (поштове відділення), *a/c* (абонентська скринька), *p/r* (розрахунковий рахунок), *m/xv* (метрів за хвилину), *km/god* (кілометрів за годину). У таких випадках після скорочених частин слів крапки не ставимо.

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

§ 63. Орфографічні правила переносу

Частини слів з одного рядка в другий переносимо за складами: *гáй-ка*, *зó-шит*, *кнýж-ка*, *ко-лó-дязь*, *пáль-цí*, *са-дів-нíк*, *Хár-кíв*.

Під час перенесення:

1. Одну літеру не залишаємо в попередньому рядку, не переносимо в наступний: *ака-дé-мія* (а не *a-кадéмія*), *Ma-ríя* (а не *Marí-я*), *олi-вéць* (а не *o-livéць*). Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як *абó*, *моя*, *óко*, *шия* тощо.

2. Не можна розривати сполучення букв **дж**, **дз**, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: *гú-дзик*, *xo-джсу́*. Якщо **дж**, **дз** не становлять одного звука (це буває, коли **д** належить до префікса, а **ж** або **з** — до кореня), то їх слід розривати: *над-звичáй-ний* (а не *на-дзвичáйний*), *під-жисв-ляти* (а не *пi-джисвляти*).

3. Не можна розривати сполучення букв **йо**, **ъо**. Наприклад: *па-йóк*, (а не *пай-óк*), *сльо-зá* (а не *слъ-озá*).

4. Апостроф, м'який знак, **й** при переносі не відокремлюємо від попередньої літери: *бур'-ýн* (а не *бур- 'ýн*), *кіль-цé* (а не *кiл-цé*), *Лук'-ýн* (а не *Лук- 'ýн*), *нýзь-ко* (а не *нiз-ько*), *бáй-ка* (а не *bá-йка*), *стiй-кíй* (а не *stí-кíй*).

5. Коли корінь починається на голосний, то перенос здійснюємо довільно: *ро-зорáти*, *роз-орáти*, *ро-зо-ráти*; *бе-зупýнно*, *без-упýнно*, *безу-тýнно*, але коли на приголосний, то від кореня його не відриваємо: *до-зрівати* (а не *доз-рівати*), *вý-правдання* (а не *výp-равдання*).

6. При збігу однакових приголосних одну літеру залишаємо, а другу переносимо в наступний рядок: *за-кóн-ний*, *розrіc-ся*. В іменниках з подовженим приголосним можливий подвійний перенос: *знан-нá* і *зна-nня*; *жи-tтя* і *жит-tя*.

7. Не розриваємо при переносі односкладові префікси перед приголосними: *над-мíрний*, *най-бóльший* (а не *на-дмíрний*, *на-бóльший*).

Кількасладові префікси при переносі можна розривати: *не-ре-працюва́ти*, *не-ред-грóзя*.

8. При переносі складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: *багато-стуپінчастий* (а не *багатос-тупінчастий*), *восьми-гра́нний* (а не *восьмигра́нний*), *далеко-східний* (а не *далекос-хідний*).

9. Не можна розривати ініціальні абревіатури, а також комбіновані абревіатури, які складаються з ініціальних скорочень цифр: *AEC*, *ЛАЗ-105*, *МАГАТЕ*, *МАУ*, *НТШ*, *УАПЦ*.

10. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: *Днi-прó й Днiп-рó*, *Оле-кесáндра й Олек-сáндра*, *се-стрá й сест-рá*. Це правило поширюється й на суфікси: *бли-зький* і *блíзь-кýй*, *видавні-цтво*, *видавніц-тво* *й видавніцт-во*, *гáли-цький* і *гáлиць-кýй*, *росiй-ський* і *росiйськýй*, *убó-зтво*, *убóз-тво* *й убóзт-во*, *суспíльс-тво* *й суспíльст-во*.

§ 64. Технічні правила переносу

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що належать до них: *T. Г. Шевчéнко* (а не *T. Г. // Шевчéнко*), *гр. Іванéнко* (а не *гр. // Іванéнко*), *акад. (доц., проф.) Гончарéнко* (а не *акад. (доц., проф.) // Гончарéнко*), *п. Гнатюк* (а не *п. // Гнатюк*).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаємо повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: *Тарáс Григóрович Шевчéнко й Тарáс // Григóрович Шевчéнко, академíк // Агатáнгел Крýмський і т. ін.*

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *2008 р.* (а не *2008 // р.*), *150 га* (а не *150 // га*), *20 см³* або *20 куб. см* (а не *20 // см³* або *20 // куб. см*), *5 г* (а не *5 // г*).

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами дефісом, не можна відривати й переносити: *2-й* (а не *2- // й*), *4-го* (а не *4- // го*), *10-му* (а не *10- // му*) *й т. ін.*

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення на зразок *вид-во*, *i т. д.*, *i т. ін.*, *та ін.*, *т-во* тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Знак наголосу (́)

§ 65. Знак наголосу ставимо на маловідомих словах (локалізмах і т. ін.), а також тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, змінюючи при цьому своє значення, пор.: *Ми схóдили на гору* й *Ми сходíли на гору*

та повернулися додому і є завидна; Образи (від дієслова *ображати*), *образи* (художні, літературні), *образу* (ікони).

ІІ. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК

§ 66. Поділ на відміни

За належністю до роду та за відмінковими закінченнями іменники поділено на чотири відміни.

I відміна: іменники переважно жін. й деякі іменники чол. роду, а також спільного роду із закінченнями **-а**, **-я** в називному відмінку однини: *вага*, *гіря*, *грівня*, *доњка*, *дочка*, *машіна*, *організація*, *праця*; *воєвода*; *базіка*, *знайдіда*, *листонόша*, *невдáха*, *плáкса*, *сиротá* та жіночі особові імена з відповідним закінченням: *Богдана*, *Катерíна*, *Валéрія*, *Зóя* і чоловічі особові імена на **-а**, **-я**: *Микóла*, *Сáва*.

II відміна: а) іменники чол. роду з кінцевим приголосним основи та із закінченням **-о** в наз. відмінку (переважно назви осіб): *бíк*, *вéлетень*, *завóд*, *край*, *мáйстер*, *товариши*; *Андрíй*, *Віталíй*, *Захár*, *Ярослав*; *бáтько*, *тату́ньо*; *Дніпрó*, *Маркó/Мárко*, *Петрó*;

б) іменники середн. роду із закінченнями **-о**, **-е**, **-я** (крім іменників із суфіксами **-ат-**, **-ят-**, **-ен-** у непрямих відмінках): *крилó*, *місто*; *мóре*, *поle*, *прíзвище*; *весíлля*, *життý*, *уміння*; також іменники з суфіксами збільшувально-згрубілого значення **-ищ-**, **-исък-**, утворювані від іменників усіх родів, які можуть зберігати їй рід твірного, і набувати середнього роду: *віtríще* (від *віter*), *діdíще* (від *dіd*), *коропíще* (від *короп*), *морозíще* (від *морóз*), *парубíще* (від *пáрубок*) — чол. р., *ножíще* (від *ногá*) — середн. р., *ведмедиçше* (від *ведмíдь*) — чол. і середн. р.; *дубíсько* (від *дуб*), *вовчíсько* (від *вовк*), *їжачíсько* (від *їжак*), *левíсько* (від *лев*), *сомíсько* (від *сом*) — чол. р., *зайчиçсько* (від *зáець*) — чол. і середн. р., *свекруїшиçсько* (від *свекруха*) — жін. і середн. р., *хлопчиçсько* (від *хлопець*) — чол. і середн. р.

III відміна: іменники жін. роду з кінцевим приголосним основи: *вагомість*, *вість*, *гіdnість*, *кров*, *любоv*, *міць*, *незалéжність*, *ніч*, *річ*, *рózkіш*, *сіль*, *самостійність*, *собóрність*, *тінь*, слово *мáти*, у відмінкових формах якого з'являється суфікс **-ер-**; а також деякі жіночі особові імена: *Адель*, *Любоv*, *Ніколь*.

IV відміна: іменники середн. роду:

а) із закінченнями **-а**, **-я**, що у формах родового, давального та місцевого відмінків набувають суфіксів **-ат-**, **-ят-** перед закінченням: *гусá* (*гусáти*, *гусáті*, *(на) гусáті*), *дівчá* (*дівчáти*, *дівчáті*, *(на) дівчáті*), *лошá*

(лошáти, лошáті, (на) лошáті), телá (телáти, телáті, (на) телáті);

б) із закінченням -я, які мають два зразки відмінювання: із суфіксом -ен- у формах родового, давального та місцевого відмінків і без такого суфікса: вýм'я (вýм'я/вýмені, вýм'ю/вýмені, вýм'ям/вýменем, (на) вýм'ї/вýмені), ім'я (ім'я/імені (імені), ім'ю/імені, ім'ям/іменем, (на) ім'ї/імені), плéм'я (плéм'я/плéмені (плéмені), плéм'ю/плéмені, плéм'ям/плéменем, (на) плéм'ї/плéмені), тíм'я (тíм'я/tíмені (tímeni), тíм'ю/tíмені, тíм'ям/tíменем, (на) тíм'ї/tíмені).

§ 67. Поділ на групи

Іменники I та II відміни поділено на три групи: тверду, м'яку та мішану.

I відміна

1. Тверда група

До твердої групи належать іменники жін. роду із закінченням -а (крім тих, основа яких має закінчення на шиплячий приголосний): *жінка, машіна, перемóга, сівбá, фáбрика, фíрма*, а також іменники спільного роду (чол. і жін.) із таким закінченням: *базíка, бідáха, витріщáка, заводіяка, недорíка, сиротá* та чол. роду (назви осіб): *джúра, Микýта, Сáва* та ін.

2. М'яка група

До м'якої групи належать іменники жін. роду із закінченням -я: *бúря, відмíнниця, друкárня, земля, надія, пíсня, сім'я* та чол. роду — назви осіб: *тéсяля*; іменники спільного роду із цим самим закінченням: *кровопíвця, убíвця, суддя* тощо та іменник чол. роду *Ілля*.

3. Мішана група

До мішаної групи належать іменники жін. роду із закінченням -а та з основою на шиплячий приголосний: *вéжa, гýща, і́жa, кáша, кручa, межá, площа, тéща* та чол. роду — назви осіб: *вельмóжa, пашиá*, а також іменники спільного роду із закінченням -а та з основою на шиплячий приголосний: *листонóша, міхонóша*.

II відміна

1. Тверда група

Чоловічий рід

До твердої групи належать іменники чол. роду з кінцевим твердим приголосним основи (крім шиплячих) і з закінченням -o: *дуб, óдуd, палáц, темп, ужýнок, ýспіх; бáтько, Петró*; переважна більшість іменників на -p:

вир, вýхор, відвáр, двíр, жир, сир, стóвбур, стóльяр, щур, явíр; сюди ж належать іменники звíр, комáр, снігúр, які, проте, у називному відмінку множини мають закінчення м'якої групи: *звíрі, комарí, снігурí* (іменник *щур* може мати і варіантне закінчення -i: *щурí*), а також усі іменники іншомовного походження на **-ер, -ор, -ур (-юр)**: *інженéр, колекціонéр, майстér, парфумéр, фéрмер, шíфер, шофéр; актóр, дирéктор, інспéктор, профéсор, світлофóр, семафóр; абаџúр, гіпю́р, каламбúр*; іменники з постійно наголошеними **-ар (-яр), -ир (-íр, -їр)**: *базár, гектár, кулінár, монтанья́р, мұляр, футля́р, ювіля́р; касíр, командíр, пасажíр, папíр, сувенíр, конвоíр*; окремі іменники іншомовного походження на **-ар, -ир** із постійним наголосом на корені в однині та множині: *долар — дólари, пánцир — пánцири* та ін.

Примітка. Іменник *маляр* залежно від наголосу належить або до твердої групи *маляр* (наголос падає на корінь в усіх відмінках однини й множини: *маляр — маляра, маляровí, маляра, маляром, (на) маляровí — маляри, малярів, малярів, малярами, (на) малярах*), або до мішаної (наголос переходить на закінчення: *маляр — маляrá, маляrévi, маляrá, маляréм, (на) маляrí — маляri — маляrív — маляráми — (на) маляráx*).

Середній рід

До твердої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-o:** *болóто, вíяло, вóло, залíзо, зернó, зло, крилó, кóло, люстéрко, мавпеня́тко, мáйво, місто, молодéцтво, селó, християнство* та ін.

2. М'яка група

Чоловічий рід

До м'якої групи належать іменники чол. роду з кінцевим м'яким приголосним основи: *боéць, вéлетень, звýчай, крадíй, край, митéць, матуњó, дідуńyo, удíй, учитель, Антóсьо, Бенéдью, Івáньо*; сюди належить частина іменників на **-ар, -ир**, які в однині мають наголос на корені: *бóндар — бóндаря, кóзир — кóзиря, кúхар — кúхаря, лíкар — лíкаря, пýсар — пýсаря*, а також іменники, у яких при відмінюванні наголос переходить із **-ар, -ир** на закінчення: *буквáр — букваря, вівчáр — вівчаря, воротáр — воротаря, друкáр — друкаря, інвентáр — інвентарю (збірне), календáр — календаря, кобзáр — кобзаря, секретáр — секретаря, сухáр — сухаря, хабáр — хабаря, шахтáр — шахтаря; гузíр — гузиря, проводíр — проводиря, пухíр — пухиря* та ін. До м'якої групи належать також і деякі чоловічі особові імена: *Ігор — Ігоря, Лáзар — Лáзаря* та ін.

Примітка. У складних словах із *хабáр* сполучним голосним є лише **o:** *хабародáвець, хабаромісткість, хабароодéржувач*.

Середній рід

До м'якої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та **-я** (без суфіксів **-ен-**, **-ят-** у формах непрямих відмінків і переважно з подовженням кінцевого приголосного основи): *góре, місце, мóре, пóле; життя, завдання, збіжжя, здорóв'я, змагання, знаряддя, лістя, обличчя, пíр'я, пólум'я* та ін.

3. Мішана група

Чоловічий рід

До мішаної групи належать іменники чол. роду з кінцевим шиплячим приголосним основи: *вантáж, дощ, стóрож, служáч, ткач, товáриш; вітрище, дідýще, дубýще*; також іменники на **-яр** (назви людей за видом їхньої діяльності), у відмінкових формах яких наголос переходить із суфікса на закінчення: *бджолáр — бджолярá, весляр — веслярá, вуглáр — вуглярá, газетáр — газетярá, зброяр — зброярá, каменáр — каменярá, пісняр — піснярá, скляр — склярá, смоляр — смолярá, школяр — школярá* та ін.

Середній рід

До мішаної групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та основою на шиплячий приголосний: *лóже, плечé, прíзвище, явище* та ін.

§ 68. Зразки відмінювання іменників

Перша відміна

Іменники — загальні назви			
Тверда група		М'яка група	
О д н и н а			
Н.	маши́н-а	відмінни́ц-я	наді́-я
Р.	маши́н-и	відмінни́ц-і	наді́-ї
Д.	маши́н-і	відмінни́ц-і	наді́-ї
Зн.	маши́н-у	відмінни́ц-ю	наді́-ю
Ор.	маши́н-ою	відмінни́ц-ею	наді́-єю
М.	...маши́н-і	...відмінни́ц-і	...наді́-ї
Кл.	маши́н-о	відмінни́ц-е	наді́-е
М н о ж и н а			
Н.	маши́н-и	відмінни́ц-і	наді́-ї
Р.	маши́н	відмінни́ць	наді́й
Д.	маши́н-ам	відмінни́ц-ям	наді́-ям
Зн.	маши́н-и	відмінни́ць	наді́-ї
Ор.	маши́н-ами	відмінни́ц-ями	наді́-ями
М.	...маши́н-ах	...відмінни́ц-ях	...наді́-ях
Кл.	маши́н-и	відмінни́ц-і	наді́-ї
Мішана група			
О д н и н а		М н о ж и н а	
Н.	плóщ-а	плóщ-і	души́-á
Р.	плóщ-і	площ	души́-í
Д.	плóщ-і	плóщ-ам	души́-í
Зн.	плóщ-у	плóщ-і	души́-у
Ор.	плóщ-ею	плóщ-ами	души́-éю
М.	...плóщ-і	...плóщ-ах	...души́-і
Кл.	плóщ-е	плóщ-і	души́-е, души́-é
О д н и н а		М н о ж и н а	
Н.	плóщ-а	плóщ-і	души́-í
Р.	плóщ-і	площ	души
Д.	плóщ-і	плóщ-ам	души-ам
Зн.	плóщ-у	плóщ-і	души-и
Ор.	плóщ-ею	плóщ-ами	души-ами
М.	...плóщ-і	...плóщ-ах	...души-і
Кл.	плóщ-е	плóщ-і	души-и

Іменники — власні назви

Тверда група

Н.	<i>Оксáн-а</i>
Р.	<i>Оксáн-и</i>
Д.	<i>Оксáн-і</i>
Зн.	<i>Оксáн-у</i>
Ор.	<i>Оксáн-ою</i>
М.	... <i>Оксáн-і</i>
Кл.	<i>Оксáн-о</i>

О д н и н а

<i>Marí-я</i>
<i>Marí-ї</i>
<i>Marí-ї</i>
<i>Marí-ю</i>
<i>Marí-єю</i>
... <i>Marí-ї</i>
<i>Marí-е</i>

М'яка група

<i>Lécs-я</i>
<i>Lécs-i</i>
<i>Lécs-i</i>
<i>Lécs-ю</i>
<i>Lécs-єю</i>
... <i>Lécs-i</i>
<i>Lécs-e</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>Оксáн-и</i>
Р.	<i>Оксáн</i>
Д.	<i>Оксáн-ам</i>
Зн.	<i>Оксáн</i>
Ор.	<i>Оксáн-ами</i>
М.	... <i>Оксáн-ах</i>
Кл.	<i>Оксáн-и</i>

<i>Marí-ї</i>
<i>Maríй</i>
<i>Marí-ям</i>
<i>Maríй</i>
<i>Marí-ями</i>
..... <i>Marí-ях</i>
<i>Marí-ї</i>

<i>Lécs-i</i>
<i>Лесь</i>
<i>Lécs-ям</i>
<i>Лесь</i>
<i>Lécs-ями</i>
... <i>Lécs-ях</i>
<i>Lécs-i</i>

Тверда група

Н.	<i>Полтáв-а</i>
Р.	<i>Полтáв-и</i>
Д.	<i>Полтáв-і</i>
Зн.	<i>Полтáв-у</i>
Ор.	<i>Полтáв-ою</i>
М.	... <i>Полтáв-і</i>
Кл.	<i>Полтáв-о</i>

О д н и н а
<i>Bínnič-я</i>
<i>Bínnič-і</i>
<i>Bínnič-і</i>
<i>Bínnič-ю</i>
<i>Bínnič-єю</i>
... <i>Bínnič-і</i>
<i>Bínnič-е</i>

М'яка група

<i>Terébl-я</i>
<i>Terébl-i</i>
<i>Terébl-i</i>
<i>Terébl-ю</i>
<i>Terébl-єю</i>
... <i>Terébl-i</i>
<i>Terébl-e</i>

Друга відміна
Іменники чоловічого роду —
загальні назви

О д н и а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>козák</i>	<i>тигр</i>	<i>мудрець</i>	<i>óбрíй</i>	<i>меч</i>
Р.	<i>козак-á</i>	<i>тигр-a</i>	<i>мудрец-ý</i>	<i>óбрí-ю</i>	<i>меч-á</i>
Д.	<i>козак-óві (-y)</i>	<i>тигр-ові (-y)</i>	<i>мудрец-éві (- ю)</i>	<i>óбрí-éві (- ю)</i>	<i>меч-éві (-y)</i>
Зн.	<i>козак-á</i>	<i>тигр-a</i>	<i>мудрец-ý</i>	<i>óбрíй</i>	<i>меч меч-á</i>
Ор.	<i>козак-óм</i>	<i>тигр-ом</i>	<i>мудрец-éм</i>	<i>óбрí-éм</i>	<i>меч-éм</i>
М.	<i>...козак-óві (-y)</i>	<i>...тигр-ові (-y, -i)</i>	<i>мудрец-éві, (-ю, -i)</i>	<i>...óбрí-ї (-ю)</i>	<i>...меч-і (-éві)</i>
Кл.	<i>козáч-e</i>	<i>тигр-e</i>	<i>мудрец-ý</i>	<i>óбрí-ю</i>	<i>меч-у</i>

М н о ж и на

Н.	<i>козак-í</i>	<i>тигр-i</i>	<i>мудрец-í</i>	<i>óбрí-ї</i>	<i>меч-í</i>
Р.	<i>козак-ív</i>	<i>тигр-iw</i>	<i>мудрец-ív</i>	<i>óбрí-íw</i>	<i>меч-ív</i>
Д.	<i>козак-áм</i>	<i>тигр-am</i>	<i>мудрец-áм</i>	<i>óбрí-ям</i>	<i>меч-áм</i>
Зн.	<i>козак-ív</i>	<i>тигр-iw</i>	<i>мудрец-ív</i>	<i>óбрí-ї</i>	<i>меч-í</i>
Ор.	<i>козак-áми</i>	<i>тигр-ами</i>	<i>мудрец-áми</i>	<i>óбрí-ями</i>	<i>меч-áми</i>
М.	<i>...козак-áх</i>	<i>...тигр-ах</i>	<i>...мудрец-áх</i>	<i>..óбрí-яx</i>	<i>...меч-áx</i>
Кл.	<i>козак-í</i>	<i>тигр-i</i>	<i>мудрец-í</i>	<i>óбрí-ї</i>	<i>меч-í</i>

**Іменники середнього роду —
загальні назви**

		О д н и на		
		М'яка група		
Тверда група			Мішана група	
Н.	<i>крил-ó</i>	<i>nól-e</i>	<i>уміnn-я</i>	<i>плеch-é</i>
Р.	<i>крил-á</i>	<i>nól-я</i>	<i>уміnn-я</i>	<i>плеch-á</i>
Д.	<i>крил-ý</i>	<i>nól-ю</i>	<i>уміnn-ю</i>	<i>плеch-ý</i>
Зн.	<i>крил-ó</i>	<i>nól-e</i>	<i>уміnn-я</i>	<i>плеch-é</i>
Ор.	<i>крил-óм</i>	<i>nól-em</i>	<i>уміnn-ям</i>	<i>плеch-éм</i>
М.	<i>...крил-i</i>	<i>...nól-i, -ю</i>	<i>...уміnn-i</i>	<i>...плеch-i, -ý i плеch-évi</i>
Кл.	<i>крил-ó</i>	<i>nól-e</i>	<i>уміnn-я</i>	<i>плеch-é</i>

		М н о ж и на		
Н.	<i>кри́л-a</i>	<i>пол-ý</i>	<i>уміnn-я</i>	<i>плеch-i</i>
Р.	<i>крил</i>	<i>пол-iв</i>	<i>умінь</i>	<i>плеch-éй, пліч</i>
Д.	<i>кри́л-am</i>	<i>пол-ám</i>	<i>уміnn-ям</i>	<i>плеch-áм i плéch-am</i>
Зн.	<i>кри́л-a</i>	<i>пол-ý</i>	<i>уміnn-я</i>	<i>плеch-i</i>
Ор.	<i>кри́л-ами i кри́ль-ми</i>	<i>пол-ámi</i>	<i>уміnn-ями</i>	<i>плеch-ýма</i>
М.	<i>...кри́л-ax</i>	<i>...пол-áx</i>	<i>...уміnn-яx</i>	<i>...плеch-áx</i>
Кл.	<i>кри́л-a</i>	<i>пол-ý</i>	<i>уміnn-я</i>	<i>плеch-i</i>

**Іменники чоловічого роду —
власні назви**

Тверда група		О д н и на		Mішана група	Тверда група
		М'яка група			
Н.	<i>Євгéн</i>	<i>Олéсь</i>	<i>Ігор</i>	<i>Тимíш</i>	<i>Дністéр</i>
Р.	<i>Євгéн-a</i>	<i>Олéс-я</i>	<i>Ігор-я</i>	<i>Тимóши-a</i> i <i>Тимоши-á</i>	<i>Дністр-á</i>
Д.	<i>Євгéн-oвi (-y)</i>	<i>Олéс-eвi (-ю)</i>	<i>Ігор-eвi, (-ю)</i>	<i>Тимóши-eвi (-y)</i> i <i>Тимоши-éвi (-ý)</i>	<i>Дністр-ý (-óвi)</i>
Зн.	<i>Євгéн-a</i>	<i>Олéс-я</i>	<i>Ігор-я</i>	<i>Тимóши-a</i> i <i>Тимоши-á</i>	<i>Дністéр</i>
Op.	<i>Євгéн-ом</i>	<i>Олéс-eм</i>	<i>Ігор-eм</i>	<i>Тимóши-eм</i> i <i>Тимоши-éм</i>	<i>Дністр-óм</i>
M.	... <i>Євгéн-oвi (-y, -i)</i>	... <i>Олéс-eвi (-ю, -i)</i>	... <i>Ігор-eвi (-ю, -i)</i>	. <i>Тимóши-eвi (-y, -i)</i> ... <i>Дністр-ý (-óвi, -í)</i>	
Кл.	<i>Євгéн-e</i>	<i>Олéс-ю</i>	<i>Ігор-ю</i>	<i>Тимóши-e</i>	<i>Дністр-e</i>

			М н о ж и на	
Н.	<i>Євгéн-i</i>	<i>Олéс-i</i>	<i>Ігор-i</i>	<i>Тимóши-i</i> i <i>Тимоши-í</i>
Р.	<i>Євгéн-iв</i>	<i>Олéс-iв</i>	<i>Ігор-iв</i>	<i>Тимóши-iв</i> i <i>Тимоши-íв</i>
Д.	<i>Євгéн-am</i>	<i>Олéс-ям</i>	<i>Ігор-ям</i>	<i>Тимóши-am</i> i <i>Тимоши-ám</i>
Зн.	<i>Євгéн-iв</i>	<i>Олéс-iв</i>	<i>Ігор-iв</i>	<i>Тимóши-iв</i> i <i>Тимоши-íв</i>
Op.	<i>Євгéн-ами</i>	<i>Олéс-ями</i>	<i>Ігор-ями</i>	<i>Тимóши-ами</i> i <i>Тимоши-áми</i>
M.	... <i>Євгéн-ах</i>	... <i>Олéс-ях</i>	... <i>Ігор-ях</i>	... <i>Тимóши-ах</i> i ... <i>Тимоши-áх</i>
Кл.	<i>Євгéн-i</i>	<i>Олéс-i</i>	<i>Ігор-i</i>	<i>Тимóши-i</i> i <i>Тимоши-í</i>

Зразки відмінювання іменників чоловічого роду з основою на *-р*

О д н и на

	Тверда група		М'яка група	Мішана група
Н.	<i>Пасажíр</i>	<i>бульвáр</i>	<i>байкár</i>	<i>кóзир</i>
Р.	<i>пасажíр-a</i>	<i>бульвáр-y</i>	<i>байкар-ý</i>	<i>кóзир-я</i>
Д.	<i>пасажíр-ові</i> (- <i>y</i>)	<i>бульвáр-y</i> (- <i>ові</i>)	<i>байкар-éві</i> (- <i>ю</i>)	<i>кóзир-ю</i> (- <i>еві</i>)
Зн.	<i>пасажíр-a</i>	<i>бульвáр</i>	<i>байкар-я́</i>	<i>кóзир</i> (- <i>я</i>)
Ор.	<i>пасажíр-ом</i>	<i>бульвáр-ом</i>	<i>байкар-éм</i>	<i>кóзир-ем</i>
М.	<i>...пасажíр-ові</i> (- <i>y</i> , - <i>i</i>)	<i>...бульвáр-i</i> (- <i>ові</i> , - <i>y</i>)	<i>...байкар-éві</i> (- <i>ю</i> , - <i>i</i>)	<i>...кóзир-i</i> (- <i>еві</i> , - <i>ю</i>)
Кл.	<i>пасажíр-e</i>	<i>бульвáр-e</i>	<i>байкár-ю</i>	<i>кóзир-ю</i>
				<i>ковзаняр-á</i>
				<i>ковзаняр-éм</i>
				<i>...ковзаняр-éві</i> (- <i>ý</i> , - <i>i</i>)
				<i>ковзаняр-e</i>

М н о ж и на

Н.	<i>пасажíр-u</i>	<i>бульвáр-u</i>	<i>байкар-í</i>	<i>кóзир-i</i>	<i>ковзаняр-í</i>
Р.	<i>пасажíр-iв</i>	<i>бульвáр-iв</i>	<i>байкар-íв</i>	<i>кóзир-iв</i>	<i>ковзаняр-íв</i>
Д.	<i>пасажíр-am</i>	<i>бульвáр-am</i>	<i>байкар-áм</i>	<i>кóзир-ям</i>	<i>ковзаняр-ám</i>
Зн.	<i>пасажíр-iв</i>	<i>бульвáр-i</i>	<i>байкар-íв</i>	<i>кóзир-i</i>	<i>ковзаняр-ív</i>
Ор.	<i>пасажíр-ами</i>	<i>бульвáр-ами</i>	<i>байкар-áми</i>	<i>кóзир-ями</i>	<i>ковзаняр-áми</i>
М.	<i>...пасажíр-ах</i>	<i>...бульвáр-ах</i>	<i>...байкар-áх</i>	<i>...кóзир-ях</i>	<i>...ковзаняр-áх</i>
Кл.	<i>пасажíр-u</i>	<i>бульвáр-u</i>	<i>байкар-í</i>	<i>кóзир-i</i>	<i>ковзаняр-í</i>

Зразок відмінювання іменника *Господь*

Н.	<i>Господь</i>
Р.	<i>Господ-а</i>
Д.	<i>Господ-ові (-у) і Господ-еві</i>
Зн.	<i>Господ-а</i>
Ор.	<i>Господ-ом</i>
М.	<i>...Господ-ові (-у, -и)</i>
Кл.	<i>Господ-и</i>

Відмінювання іменників на *-ище* (жін. і середн. р.)

О д н и н а	М н о ж и н а
Н. <i>бабиц-е</i>	<i>бабиц-а</i>
Р. <i>бабиц-и/-а</i>	<i>бабиц</i>
Д. <i>бабиц-и/-у</i>	<i>бабиц-ам</i>
З. <i>бабиц-е/-у</i>	<i>бабиц</i>
О. <i>бабиц-ею/-ем</i>	<i>бабиц-ами</i>
М. ... <i>бабиц-и</i>	<i>бабиц-ах</i>
Кл. <i>бабиц-е</i>	<i>бабиц-а</i>

Примітка. Тип відмінювання іменників на *-ище* (*бабице* — жін. і середн. рід, *свекру́шице* — жін. і середн. рід і под.) при хитанні в морфологічному роді залежить від значення роду: якщо іменник має дві форми роду (*бабице* — жін. і середн. рід), то для форми жін. роду лише в називному, знахідному та клічному відмінках однини властиве закінчення *-е*, типове для іменників другої відміни середнього роду, а в інших відмінках їхні закінчення збігаються із закінченнями іменників першої відміни (обидва варіанти наявні в знахідному відмінку), а для середн. роду — послідовність відмінювання за зразками відмінювання іменників другої відміни середн. роду.

Третя відміна

О д н и н а

Н. <i>тінь</i>	<i>пóдорож</i>	<i>гíдність</i>
Р. <i>тін-и</i>	<i>пóдорож-и</i>	<i>гíдност-и, гíдност-и</i>
Д. <i>тін-и</i>	<i>пóдорож-и</i>	<i>гíдност-и</i>
Зн. <i>тінь</i>	<i>пóдорож</i>	<i>гíдність</i>
Ор. <i>тінн-ю</i>	<i>пóдорожж-ю</i>	<i>гíдніст-ю</i>
М. ... <i>тін-и</i>	<i>... пóдорож-и</i>	<i>... гíдност-и</i>
Кл. <i>тін-е</i>	<i>пóдорож-е</i>	<i>гíдност-е</i>

М о ж и на

Н.	<i>tīn-i</i>	<i>nóдорож-i</i>
Р.	<i>tīn-ej</i>	<i>nóдорож-ej</i>
Д.	<i>tīn-jam</i>	<i>nóдорож-am</i>
Зн.	<i>tīn-i</i>	<i>nóдорож-i</i>
Ор.	<i>tīn-jami</i>	<i>nóдорож-ami</i>
М.	... <i>tīn-jax</i>	... <i>nóдорож-ax</i>
Кл.	<i>tīn-i</i>	<i>nóдорож-i</i>

Четверта відміна

О д н и на

Н.	<i>курч-á</i>	<i>i'm'-ja</i>	<i>tīm'-ja</i>
Р.	<i>курч-átm-i</i>	<i>i'm-eh-i, i'm'-ja</i>	<i>tīm-eh-i, tīm'-ja</i>
Д.	<i>курч-átm-i</i>	<i>i'm-eh-i</i>	<i>tīm-eh-i, tīm'-ju</i>
Зн.	<i>курч-á</i>	<i>i'm'-ja</i>	<i>tīm'-ja</i>
Ор.	<i>курч-ám</i>	<i>i'm-eh-em, i'm'-jam</i>	<i>tīm-eh-em, tīm'-jam</i>
М.	... <i>курч-átm-i</i>	... <i>i'm-eh-i</i>	... <i>tīm-eh-i, tīm'-i, але і по tīm'-ju</i>
Кл.	<i>курч-á</i>	<i>i'm'-ja, i'm-eh-e</i>	<i>tīm'-ja</i>

М о ж и на

Н.	<i>курч-átm-a</i>	<i>i'm-eh-á</i>	<i>tīm'-ja</i>
Р.	<i>курч-átm</i>	<i>i'm-éh</i>	<i>tīm'-iē</i>
Д.	<i>курч-átm-am</i>	<i>i'm-eh-ám</i>	<i>tīm'-jam</i>
Зн.	<i>курч-átm(a)</i>	<i>i'm-eh-á</i>	<i>tīm'-ja</i>
Ор.	<i>курч-átm-ами</i>	<i>i'm-eh-ámi</i>	<i>tīm'-jami</i>
М.	... <i>курч-átm-ax</i>	... <i>i'm-eh-áx</i>	<i>tīm'-jax</i>

УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ВІДМІНКОВИХ ФОРМ

I відміна

А. Однина

§ 69. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-и, -і, -ї:**

1) **-и** набувають іменники твердої групи: *до́ньки, дочкі́, кни́жки, ма́ми, маши́ни, перемо́ги, роди́ни, фáбрики;*

2) **-і** (після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**) мають іменники першої відміни м'якої та мішаної груп: *бу́рі, грýвні* (від *грýвня* — грошова одиниця), *дуéныї, мрїї, надїї, праці, відмінниці, сім'ї; крúчи, межі, площи, тýши.*

Примітка. Однакові за написанням форми родового відмінка однини та називного множини окремих іменників нерідко мають різні наголоси, пор.: *дочкі́ — дочкі, землі́ — зéмлі, кни́жки — книжкí, межі́ — мéжі, сестри́ — сéстри, сім'ї — сім'ї.*

§ 70. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї:** *до́ньці, дочці, кни́жці, маши́ні, перемо́зі, фáбриці; бу́рі, грýвні, дуéныї, надїї, відмінниці, сім'ї, статті, крúчи, межі, площи, тýши.*

§ 71. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники першої відміни твердої та мішаної груп мають закінчення **-у, м'якої — -ю:** *до́ньку, дочку, кни́жку, маши́ну, перемо́гу, фáбрику; крúчу, межу, площу, тýшу; бу́рю, грýвню, дуéнью, надію, відмінницю, сім'ю, статтю.*

§ 72. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-ою, м'якої та мішаної груп — -ею,** після голосного, м'якого знака та апострофа — **-єю:** *до́нькою, дочкою, кни́жкою, маши́ною, перемо́говою, фáбрикою; бу́рею, грýвнею, дуéньєю, надією, відмінницєю, сім'єю, статтєю; крúчею, межею, площею, тýшею.*

§ 73. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *на дóньці, на дочці, на кніжці, на машіні, на фáбриці, у бýрі, у перемóзі, по дорóзі, по стéжці, по руці; при дóньці, при дочці; на грýвні, на дуéнъї, у надíї, у сім'ї, у статті, при відмінниці, при сім'ї; на крúчі, на межі, на площі, у тýши, у межі, по крúчі, по площі.*

Примітка. Перед закінченням **-і** в давальному та місцевому відмінках приголосні **г, к, х** переходять відповідно в **з, ц, с**: *ногá — ногí, рукá — руцí, мýха — мýсі.*

§ 74. Кличний відмінок

У клічному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-о, -е, -е, -ю**.

1) **-о** властиве іменникам твердої групи: *дóнько, дóчко, дружýно, Гáнно Михáйлівно, кніжско, перемóго, сéстро;*

2) **-е** набувають іменники м'якої та мішаної груп, **е** — іменники м'якої групи після голосного, м'якого знака та апострофа: *вóле, відміннице, грýвне, дўше, зéмле, Káтрe, крúче, магарáджe, ráджe; а також І́lle; дуéнъе, Maríe, mríe, Соломíe;*

3) **-ю** мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабúсю, Гáлю, дóню, Катrúсю, Лéсю, Marúсю, матúсю, títúсю.*

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох особових імен — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки клічного відмінка: *Оксáно Iвáнівно, Maríe Васíлівно.*

Примітка 2. У звертаннях до жінок, що складаються із загальної назви та прізвища, форму клічного відмінка мають обидва іменники: *добрóдíйко Варивodo, пánі Гаркушe, поетко Забашто.*

Б. Множина

§ 75. Називний відмінок

1. У називному відмінку множини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-и**, м'якої та мішаної груп — **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *книжскí, машинí, перемóги, фáбрики; бýрі, дуéнъї, надíї, відмінницí, статтí, сім'ї; крúчі, мéжci, мýши, площі; також іменники чол. роду: джúри, ráджí, сýddí.*

§ 76. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники першої відміни мають нульове закінчення або закінчення **-ей**, **-ів**:

1) нульове закінчення мають іменники твердої, м'якої та мішаної груп: *верст* (від *верста* — давня одиниця вимірювання відстані), *верств* (від *верства* — шар) і *верстов* (від *верства* — давня одиниця вимірювання відстані), *вýгід* (від *вýгода*) і *вигід* (від *вигóда*), *губ* (і *губів*), *доріг*, *маши́н*, *назе́в*, *свобóд*, *фáбрик*, *шкóл*; *бур*, *долóнь*, *легéнь* (і *легéнів*), *надíй*, *робітни́ць*; *круч*, *меж*, *площ*; в іменників іншомовного походження здебільшого наявне нульове закінчення: *арф*, *догм*, *пальм*, *шайб*.

2) невелика група іменників жін. роду мають закінчення **-ей**: *мишéй*, *свинéй*, або нульову основу на **-ей**: *бадéй* (від *бадді*), *сімéй* (від *сім'ї*), *статéй* (від *статті*) та ін.;

3) закінчення **-ів** має невелика група іменників чол. роду: *гайдамáків*, *сúддів*, *старостів* (від *старості* (у весільному обряді)) і *стáрост* (від *стáрости* (керівна особа)), *тéслів*, окремі іменники жін. роду (див. вище п. а), а також прізвища: *Журбів*, *Чупрýнків* і т. ін.; для окремих іменників можливі варіанти із закінченням **-ів** і нульовим закінченням: *мамí* — *мамів* і *мáми* — *мам*, *бабí* — *бабів* і рідко *баб*; у прізвищах: *Мáйбородів* і *Мáйбород*, *Стáростів* і *Стáрост*.

Примітка 1. В іменників, що мають у називному відмінку однини сполучення двох різних приголосних, у родовому відмінку множини між такими приголосними з'являються **о** або **е**.

О виникає в тих іменників, які мають після приголосного основи суфікс **-к**: *дóчок* (*дóчки*), *книжóк*, (*книжкí*), *кульóк* (*кулькí*), *мисóк* (*мискí*) і т. ін., а також в іменників між двома приголосними: *гра* (мн. *ігри*), *кухня*, *повéрхня*, *сósнá*, *сúкня*, *цéркva* — *ігор*, *кухонь*, *повéрхонь*, *сósон* (і *сóсен*), *сúконь*, *церкóв*. У низці іменників з'являється відповідно **е** (*е*): *бóєнь*, *вóен* (і *вýн*), *гryveny*, *дóмен*, *дуéней*, *ескадрýлей*, *копáлень*, *лáзень*, *mítel*, *шабéль*, але *букв* (одн. *бúкva*), *мавп* (одн. *мáвpa*), *шахт* (одн. *шáхta*).

Примітка 2. В іменників іншомовного походження з подвоєними приголосними в родовому відмінку множини це подвоєння збережено: *бонн* (від *бóнна*), *булл* (від *буllla*), *ванн* (від *вáнна*), *вілл* (від *вílla*), *мадóнн* (від *мадóнна*), *панн* (від *pánnha*).

§ 77. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ам**, **-ям**:

1) закінчення **-ам** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжскáм*, *маши́нам*, *фáбрíкам*; *кру́чам*, *мéжам*, *площам*.

2) закінчення **-ям** мають іменники м'якої групи: *бúрям*, *дуéньям*, *гryvñiam*, *ескадрýльям*, *надíям*, *відмінницям*, *сім'ям*, *статтýм*.

§ 78. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з формою називного або родового відмінка множини, причому:

1) іменники — назви істот мають форму, однакову з формою родового відмінка множини: *ведмедиць*, *вовчий*, *листоноши*, *міхоніши*, *молодиць*, *відмінниць*, *українок*; *дуеней*, *свиней*.

Примітка. Іменники — назви окремих свійських тварин, комах мають також менш поширену форму, однакову з формою називного відмінка: *гнáти овéць* (і *вівці*), *пáсти корíв* (і *корóви*), *годувáти свинéй* (і *свінні*), *ловити мух* (і *мухи*);

2) іменники — назви неістот уживаються у формі, однаковій із формою називного відмінка: *книжкí*, *маши́ни*, *фáбрики*; *вúлицí*, *грývní*, *друкárнí*, *ескадрíльї*, *мрíї*, *сíм'ї*, *крúчі*, *мéжі*, *площí*.

§ 79. Орудний відмінок

5. В орудному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ами**, **-ями**, **-ми**:

1) закінчення **-ами** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжскáми*, *маши́нами*, *фáбrikами*, *крúчами*, *мéжами*, *площами*;

2) закінчення **-ями** властиве іменникам м'якої групи: *вúлицями*, *грývnями*, *друкárнями*, *дуéньями*, *ескадрíльями*, *мрíями*, *відмінницями*, *сíм'ями*, *статтýми*;

3) варіантні закінчення **-ми** (поряд із формами на **-ами**, **-ями**) мають лише поодинокі іменники: *слíзьми* (і *сльозáми*), *свиньми* (і *свіннями*).

§ 80. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ах** для твердої та мішаної груп і **-ях** — для м'якої групи: *у книжскáх*, *на машíнах*, *на крúчах*, *на мéжах*, *на грývnях*, *на дуéньях*, *на ескадрíльях*, *у статтýх*, *у сíм'ях*; *по дорóгах*, *по рукáх*, *по стежскáх*.

§ 81. Кличний відмінок

У клічному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з називним: *бабí*, *дóчки*, *жінкí*, *грývní*, *дуéньї*, *відмінницí*.

ІІ відміна

А. Однина

§ 82. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники другої відміни залежно від їхнього значення мають закінчення **-а**, **-я** або **-у**, **-ю**.

1. Іменники середн. роду в родовому відмінку однини закінчуються лише на **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка — у мішаній групі): *міста, селá, плечá, прізвища; уміння, знаряддя, мóря, обличчя, узбіччя, поља*.

2. Іменники чол. роду із закінченням **-о** в родовому відмінку однини набувають закінчення лише **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі): *бáтька, Дмитра, Дорошénка, Теслénка, Франкá, Шевчénка; Антося, Бенéдя, Олексéя*.

2.1. Іменники чол. роду в родовому відмінку однини з основою на приголосний набувають закінчення **-а**, **-я** або **-у**, **-ю** залежно від значення істоти або значення неістоти, конкретного чи абстрактного значення та інших чинників.

2.1.1. Закінчення **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі) мають іменники чол. роду:

2.1.1.1. Назви істот у звичайній та зменшено-пестливій формі: *акадéміка, вóїна, делегáта, свящéнника, співакá, тесляrá, митця́, незнайомця, промóвця, татуся́, фенóмена* (людина), *учýтеля, учня, фахівця́; Богдáна, Борíса, Олексáндра, Тарáса; Андрíя, Василý, Віталíя, Сергíя, Юрія; козачéнька, хлóпчика; вóвчика, зайчика, сокóлика*; та персоніфіковані предмети і явища: *Вíтра, Морóза* та ін.

2.1.1.2. Назви неістот у звичайній та зменшено-пестливій формі, що позначають конкретні предмети, зокрема:

а) назви дерев: *бéреста, дуба, клéна, явора, ясenя; дубкá, яворóнька, ясенóчка*;

б) назви технічних реалій, машин і їх деталей: *вагóна, електрокáра, ескaláтора, комп'ютера, літакá, монітора, мотóра, пóтяга, трактора; автомобíля, дíзеля, пóршина; вагончика, літачкá*;

в) терміни іншомовного походження, які позначають предмети, структурні елементи, геометричні тіла та їхні частини, математичні, лінгвістичні поняття: *áтома, вéктора, елемéнта, еліпсóїда, інтегráла, катóда, квárка, квадráта, коефíціéнта, кónуса, кóсинуса, цилíндра; áфíкса, інтерфíкса, локатíва, прéфíкса, суфíкса* та ін., але *сýntаксису, фразеологíзму* (про інші категорії термінів див. п. 2);

г) українські за походженням безафіксні та суфіксальні іменники-терміни: *відмінка, восьмикутника, додáтка, займéнника, знамéнника*,

імénника, прикмéтника, прислівника, трикутника, чисéльника, числівника, шкíва; прóменя, але вýду, рóду, склáду, спóсобу (див. п. 2.1.2.1(г));

г) назви одиниць вимірювання довжини (*дюйма, мéтра, кіломéтра*) або маси (*грáма, кілогráма, фúнта, фúнтика*);

д) назви відрізків часу, днів тижня і місяців: *дня, вівторка, понедíлка; листопáда, місяця, січня, тýжня*; але *вíку, листопáду* (явище природи), *рóку* (сукупність місяців, тижнів і днів), *пóясу* (смуга фізичних об'єктів, частина поверхні земної кулі) (див. 2.1.2(2)), а також числові назви: *деся́тка, мільйо́на, мілья́рда*;

е) назви грошових знаків: *гроша́, дóлара, карбóванця, сантíма, франка, цéнта, червíнця, червíнчика*;

е) назви органів і частин тіла: *животá, кишковикá, м'яза, нóса, рóта, скелéта, суглóба, хребтá, шлúнка, пальця; живóтика, пальчика*, але *стравохóду* та ін. (див. 2. 3);

ж) назви житлових приміщень, сільськогосподарських і технічних будівель і їхніх частин, архітектурних деталей: *барáка, кóмина, одвíрка, піddáшка, причíлка, свóлока, флігеля, димарý; вітрякá, вúлика, голубникá; акведúка, багéта, éркера, карнýза, балкона, пáндуса, тámбура; балкóнчика*; але *піdmýрку, покóю* (див. 2.1.2(3));

з) назви предметів побуту: *ножá, чайника, черпакá; дива́на, мýсника, сервáнта; стíльця́; стíльчика*;

и) назви одягу і взуття: *джéмпера, жупáна, кобенякá, костю́ма, күнту́ша, піджакá, плаща́, пóяса* (елемент одягу), *свéтра, кéда, черевíка, чóбота; костю́мчика, плáщица; черевíчка*;

і) назви виробів із борошна: *батóна, бўблика, калачá, рогáлика; бўличка, калáчика*;

ї) назви церковних реалій: *амвóна, іконостáса, вівтарý; іконостásика*;

к) назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-, -цьк-, -ець-,** елементами **-бург-, -град-** (-город-), **-пíль-** (-поль-), **-мир-, -слав-**: *Бердя́нська, Лúцька, Бóбринця, Крéменця, Трускавця, Пíттсбурга, Вíшгорода, Мýргорода, Шáргорода, Борýсполя, Тернóполя, Ямполя, Житóмира, Яросláва*, а також назви річок, населених пунктів і різних географічних назв із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності **-ів- (-їв-), -ев- (-ев-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач-, -ич-**: *Бикá, Дніпра́, Дністрá, Збручá, Псла, Тéтерева; Вільхíвця́, Дінця́, Інгульця́, Торця́, Хустця́; Олéськова, Львóва, Хárкова, Кýєва, Колгúєва, Хárкова, Хóдорова, Батúрина, Пирáтина, Святóшина, Снýтина; Бáхмача, Гáдяча, Гáлича*, лише в окремих випадках з наголосом на корені іменника: *Бréча, Вóвка, Дóвжика, Малóго Куйáльника, Салгíра, Свíжса, Смóтрича*.

Примітка. Закінчення **-у, -ю** наявне у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення **-у**: *Давíдового Бróду, Зелéного Гáю, Кривóго Рóгу, Часовóго Яру, Ширóкого Лáну* та ін.;

л) назви сайтів і служб електронної пошти: *фейсбука, ютуба, імейла*.

2.1.2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) абстрактні іменники чоловічого роду:

а) назви якостей і властивостей: *героїзму, лірізму, націоналізму, патріотизму*;

б) назви почуттів, хвороб: *бóлю, гніву, жáлю, жáху, сну, сóрому, стíду* (і *стидá*), *стрáху, рóзпачу; автамінóзу, артрóзу, бронхíту, гайморítу, грýпу, дiабéту, колíту, кóру, набряку, óпíку, óпуху, отíту, кáшию, правцíо, тýфу, ящуру*;

в) назви процесів, станів, властивостей, явищ суспільного життя, загальних понять: *анálizu, бíгу, вýбою, вýкупу, вýслову, відбóю, відгуку, заробítku, затóру, зáпису, звúку* (але як термін *звúка*), *ідеálu, імпульсу, клóпоту, колóквíуму, конфліktu, кróку, лéту (льóту), поштовху, прибýтку, приїзду, прогréсу, ремónту, рýху, сýntезу, стóгону, сýмніву, ýспíху, хóду, шýму, але рíвкá, стрибкá, стусанá*;

г) назви філософських, літературознавчих та інших наукових понять: *абсолюту, абсурdu, агностицизму, антропоцентризму, дисонансу, догматизму, дóгмату; авrálу, áкту, достáтку, е́кспортu, е́кскурсу, ідеálu, сóрту, спóсобу, хýсту, фенóмену* (явище), *фрейдизму* та ін., але як конкретні іменники-терміни: *дúха* і *Дúха* (у значенні *Святого Дúха* (третя іпостась единого Бога));

г) назви явищ природи: *вýхору, грáду, грóму, вítrу, вогню́, дощу́, землетрусу, морóзу, смéрчу, тумáну, урагáну, хóлоду, циклону*; але *Вíтра, Морóза* як персоніфікованих явищ (див. п. 2.1.1.1);

2) іменники на позначення сукупності істот (*електорáту, батальйóну, взвóду, дивізіóну, кóрпусу* (військове з'єднання), *óрдену* (чернеча громада), *оркéстру, пólку, рóю, хóру*, але з наголосом на останньому складі *табунá*) або неістот: а) дерев, кущів: *гáю, лíсу, сáду* (але *садкá*), *чагарникú*; б) трав'янистих рослин: *барвíнку, бузкú, буркунý, горóху, звíробóю, крóпу, молочáю, очерéту, щавlóю, ячméню* (але *вíвсá*); в) предметів побуту: *óдягу, реманéнту, сувóю, товáру*; г) сортів плодових дерев: *ранéту, ренклóду, кальвíлю* та ін.; г) установ, закладів, організацій, об'єднань держав: *íнститúту, кóледжу, лíцею, мárketu, музéю, університету, клúбу, комітéту, уряду; союзу*, але *блóка* (механізм або камінь); г) спортивних ігор і танців: *альпінíзму, бадмінтóну, баскетbóлу, бейсбóлу, біатлону, бóксу, бóулінгу, волейбóлу, гандbóлу, гольфу, дайвінгу, сérфінгу, футbóлу; бобслéю, хокéю; вáльсу, краков'яку, тáнку* (але переважно з наголосом на закінченні *танкá*); *тáнцию*, але: *гопакá, козакá* (танець), *сéрфінга* (спортивне знаряддя);

3) іменники — назви просторових понять та їхніх різновидів: *вáлу, байráку, лимáну, лúгу, майдáну, тóку; всéсвítu, rýnгу, рóву, свíту, стéпу*,

урівку, яру; краю, небокраю, ручаю, але: горбá, хúтора. До цієї групи належать також назви різних споруд і будинків, зокрема й військових, приміщень та їхніх частин, різних просторових комунікацій: *бастіону, будінку, вігвáму, вокзáлу, гуртожитку, танку, дáху, завóду, зáлу, зáмку, інтернату, канáлу, коридóру, мóлу, мýру, палáцу, парапéту, підвáлу, плóту, пóверху, портáлу, притулку, тýну, універмáгу, фасáду, фільвáрку, чýму, шýнку, штáбу; сарáю; метрополітéну;* але (переважно з наголосом на закінченні): *бліндажá, гаражá, куренá, млинá, сажá, хліvá;* обидва закінчення — **-а (-я)** та **-у (-ю)** — мають іменники: *мостá* (конкретний предмет) й *мóсту* (цілісність), подібно: *парканá й паркáну, плотá й плóту, столá й стóлу.*

До просторових реалій належать і назви річок (крім зазначених у п. 2.1.1.2 л), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Бúгу, Гáнгу, Дóну, Дунáю, Нíлу, Рéйну, Сéйму, Стиру, Стрíю, Байкалу; Свítязю; Ельбрúсу, Памíру, Урáлу, Алтáю; Кíпру, Крýту, Рóдосу; Алжíру, Афганістáну, Ватикáну, Єгýпту, Іráну, Іráку; Китáю, Тайвáню; Гонкóнгу, Ельзásу, Кавkáзу, Карабáху, Кривбасу, Міkelónу, Сен-П'érú, Сибíру.*

Примітка. Закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)** має розрізнюючу функцію в деяких іменників: *Алжíра, Рýма, Тунíса* (місто) і *Алжíру, Рýму, Тунíсу* (країна), *Нью-Йóрка* (місто) — *Нью-Йóрку* (штат).

4) речовинні іменники: *азóту, асфáльту, бальзáму, бóру, бróму, борщý, вóску, гáсу, гíncу, гранíту, йóду, квáсу, кýсню, льóду, мéду, пíску, плаzmíногéну, пóроху, спíрту, фíбриногéну; алюmíniю, водню, вуглецио, мágнію, rádiю, тálію, тóлію,* але *білкá, хліbá* (конкретний іменник);

5) більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водогóну, вододíлу, газогóну, живóпису, живоплóту, манускриptу, родовóду, рукóпису, суходóлу, але електровóза, пароплáва;*

6) назви населених пунктів (крім зазначених у п. 2.1.1.2 к): *Амстердáму, Гóмелю, Лíверпулью, Лóndonу, Маdrídu, Парíжу, Чорнóбiliю.*

Примітка. Ці іменники можуть мати варіантне закінчення —**а(-я)**: *Амстердáма, Гóмеля, Лíверпуля, Лóндана, Маdrída, Парíжа, Чорнóбilia;*

7) більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *вýбою, вýпадку, вýслову, відбою, відгуку, заробíтку, зáпису, затóру, óпíку, óпуху, пóбуту, пóштовху, прибýтку, приклáду, прóводу (дріт), сувою, ýсмíху, ýспíху.*

Примітка. У низці іменників зміна закінчення, що ґрунтovана на протиставленні конкретних іменників та абстрактних іменників, а також на реалізації іменниками значення сукупності, відбиває значення слова: *алмáза* (коштовний камінь) — *алмáзу* (мінерал), *ákta* (документ) — *ákту* (дія), *апарáта* (прилад) — *апарáту* (установа), *бáла* (одиниця виміру) — *бáлу* (святковий вечір), *блóка* (частина споруди, машини) — *блóку*

(об'єднання держав), *бóра* (свердло) — *бóру* (хімічний елемент), *бóрта* (край одягу, посуду) — *бóрту* (судно), *булáта* (зброя) — *булáту* (сталъ), *вáла* (деталь машини) — *вáлу* (насип), *дзвóна* (інструмент) — *дзвóну* (звук), *Дúха/дúха* (безплотна надприродна істота, бессмертна, нематеріальна основа істоти) — *дúху* (здібність, властивість, стан, зміст і напрям, процес), *елемéнта* (конкретне) — *елемéнту* (абстрактне), *звúка* (термін) — *звúку* (процес), *інструмéнта* (одиничне) — *інструмéнту* (збірне), *кáменя* (одиничне) — *кáменю* (збірне), *клíна* (предмет) — *клíну* (просторове поняття), *кóрпуса* (тулуб) — *кóрпусу* (сукупнє), *листá* (одиничне) — *листу* (збірне), *листопáда* (місяць) — *листопáду* (процес), *оригíнала* (особа) — *оригíналу* (документ), *óргана* (частина тіла) — *óргану* (установа), *папéра* (документ) — *папéру* (матеріал), *пóтяга* (поїзд) — *пóтягу* (почуття), *придáтка* (відросток) — *придáтку* (додаток), *пóяса* (предмет) — *пóясу* (просторове поняття), *рахýнка* (документ) — *рахýнку* (дія), *цирка* (циркова маса) — *цирку* (зменш. до *цир*), *сóняшника* (рослина) — *сóняшнику* (насіння), *стáна* (технічний термін) — *стáну* (музичний та ін. термін), *телефóна* (апарат) — *телефóну* (вид зв'язку); *тérмина* (слово) — *тérminu* (строк), *фáктора* (маклер) — *фáктору* (чинник), *фенóмена* (особа) — *фенóмену* (явище), *шаблóна* (пристрій; кресленик) — *шаблóну* (зразок), *шлýнка* (орган травлення) — *шлýнку* (страва, фізіологічна потреба в їжі) і т. ін.

§ 83. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові**, **-еві** (-еві), **-у** (-ю).

1. Закінчення **-ові** (у твердій групі), **-еві** (у мішаній групі та в м'якій після приголосного), **-еві** (у м'якій групі після голосного та апострофа) мають іменники чол. роду (за винятком зазначених у п. 2 б): *бáтькові*, *вéлетневі*, *дирéкторові*, *дідові*, *добródієві*, *журавлéві*, *мáйстрові*, *Петрóві*, *побратьимові*, *працівникóві*, *секретарéві*, *Сергíєві*, *сíнові*, *солов'єві*, *тáтові*, *тováришеві*, *шахтарéві*; *будýнкові*, *бúкові*, *дрóтові*, *запáсові*, *кýлимоvі*, *нabórovі*, *палáцові*; *гáеві*, *кáменеві*, *кráеві*, *пнéві*; *дощéві*, *плачéві*, *плацéві* та ін. Ці ж іменники набувають і закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі): *дирéктору*, *мáйстру*, *Петрóу*, *вéлетню*, *Вítáлію*, *журавлю*, *солов'ю*; *будýнку*, *бúку*, *дрóту*, *запáсу*, *кýлиму*, *палáцу*; *гáю*, *кáменю*, *кráю*.

Примітка. Коли в тексті уживано поряд декілька іменників чол. роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень потрібно спочатку використовувати закінчення **-ові**, **-еві** (-еві), а тоді — **-у** (-ю): *Симонéнкові* Олéсю Андрíйовичу, Леонідові Миколáйовичу Куцéнку, добródієві бригадíру, *пáнові* капітáну.

Варіантні закінчення **-ові** та **-у** мають іменники середн. роду із суфіксом **-к-**, що означають недорослих істот: *дитя́ткові* — *дитя́тку*, *лошáткові* — *лошáтку*, *немовля́ткові* — *немовля́тку*, *поросáткові* — *поросáтку*, *теля́ткові* — *теля́тку*, *ягнáткові* — *ягнáтку* і под.

2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) іменники середн. роду: *мíсту*, *селý*, *свáту*; *прíзвищу*, *умíнню*, *знарýдлю*, *облýччу*, *пíddáшию*, *роздорíжжю*; *сéрцю*, *сónцию*.

У деяких іменниках середн. роду можливі варіантні закінчення **-у**, **-ю** та **-ові**, **-еві**: *ліху* — *ліхові*, *місту* — *містові*, *озеру* — *озерові*, *сéрцию* — *сéрцеві*;

2) іменники чол. роду на **-ів** (**-їв**), **-ов**, **-ев** (**-ев**), **-ин**: *Київ* — *Київу*, *Колгúєв* — *Колгúєву*, *Мáмонтов* — *Мáмонтову*, *Львів* — *Львóву*, *острів* — *острову*, *рів* — *рóву*, *Хárків* — *Хárкову*, *Батúрин* — *Батúрину*, *Лебедíн* — *Лебедину*.

Примітка. У прізвищах на зразок *Василíшин*, *Волóшин*, *Семенíшин*, *Яковíшин*, *Ільїн* можливі варіантні закінчення **-у** та **-ові**: *Василíшину* — *Василíшинові*, *Волóшину* — *Волóшинові*, *Михайлíшину* — *Михайлíшинові*, *Семенíшину* — *Семенíшинові*, *Степанíшину* — *Степанíшинові*, *Яковíшину* — *Яковíшинові*, *Ільїнú* — *Ільїнóві* та ін.

§ 84. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники другої відміни мають форму, однакову з формою родового або називного відмінка.

1. Омонімічну з формою родового відмінка мають усі іменники чол. роду — назви істот, а також найменування персоніфікованих явищ: *будівникá*, *доповідачá*, *конý*, *хлóпця*, *Вíтра*, *Морóза*.

2. Усі іменники — назви неістот чол. роду, а також іменники середн. роду в знахідному відмінку мають ту саму форму, що й у називному: *будíнок*, *декréт*, *інститúт*, *колектíв*, *міст*, *нарóд*, *полк*, *сон*, *стиль*, *стíл*, *ячmíнь*; *корíння*, *місто*, *місце*, *móре*, *селó*.

Примітка. Деякі конкретні іменники чол. роду, переважно назви побутових предметів, дерев, документів та ін., можуть мати варіантні форми, спільні з формами або родового, або називного відмінків: (зрізав) *дуб* і *дуба*, (вивчив) *вíри* і *вíриша*, (написав) *лист* і *листá*, (узяв) *ніж* і *ножá*, (поклав) *олівéць* і *олівцá*, (поставив) *плуг* і *плúга*, (розгорнув) *довíдник* і *довíдника*; (подарував) *пérстень* і *пérсня*, (уклав) *акт* і *áкта*.

§ 85. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ом**, **-ем** (**-ем**) і **-ям**, **-им**.

1. Закінчення **-ом** мають усі іменники чол. та середн. роду твердої групи, **-ем** (після голосного та апострофа **-ем**) — іменники чол. та середн. роду мішаної та м'якої груп (крім іменників середн. роду з кінцевим **-я**): *мáйстром*, *містом*, *працíвником*, *селом*; *бíйцéм*, *кобзарéм*, *конéм*, *кущéм*, *місцем*, *móрем*, *ножéм*, *плечéм*, *прíзвищем*, *секретарéм*, *слухачéм*, *тирю́м*, *рóем*, *слов'éм*, *урожáем*; *Багрі́ем*, *Кублі́ем*, *Червоні́ем*.

2. Закінчення **-ям** мають усі іменники середн. роду на **-я**: *ворожíнням*, *життjáм*, *змагáнням*, *умíнням*, *знаряддjам*, *кіллям*, *лістjам*, *лúб'ям*, *облíччям*, *піддашшиjам*, *пíр'ям*, *роздорíжжям*, *щáствам*.

3. Закінчення **-им** мають в орудному відмінку:

1) іменники — прізвища чол. роду твердої групи на **-ов**, **-ев** (**-ев**), **-ів** (**-їв**), **-ин**, **-ін** (**-їн**): *Виногráдовим*, *Звéгінцевим*, *Ільїníм*, *Ковалéвим* (від

Ковалів), Лесиним. Неслов'янські прізвища, які закінчуються на **-ов**, **-ин**, **-ін**, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Бюловом, Дарвіном, Кельвіном, Чапліном.*

Примітка. Прізвища на **-ин** (**-анин**, **-янин**), які походять від назв осіб за етнічною належністю або місцем проживання, в орудному відмінку однини набувають закінчення **-ом**: *Волошином, Лучканом, Русином, Турчином, Турянином* і т. ін.;

2) Іменники — географічні назви середнього роду із суфіксами присвійності **-ов-**, **-ев-** (**-ев-**), **-ин-** (**-їн-**), що відмінюються як прикметники: *Горóшине — Горóшиним, Гранітне — Гранітним, Кам'яне — Кам'яним, Котелéве — Котелéвим, Сватове — Сватовим.*

Іменники — географічні назви чоловічого та середнього роду із суфіксами **-ов-**, **-ев-** (**-ев-**), **-ів-** (**-їв-**), **-ин-**, **-ін-** (**-їн-**), що не відмінювані як прикметники, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Києвом, Козятином, Лебедином, Пирятином, Святóшином, Хáрковом, Яготином.*

§ 86. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-і (-ї)**, **-ові**, **-еві** (**-еві**), **-у (-ю)**.

1. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа — **-ї**) мають:

1) іменники чол. роду (переважно безсуфіксні) — назви неістот: *в акті, в дусі, у комп'ютері, у байраці, у бéрезі, у трéунті, у декréті, у телефóні, на дубі, на місяці, на пóверсі, на порозі, на столі, на язиці, по асфальті, по фундáменті, при дні, при столі, при характері;*

Примітка 1. Деякі іменники цього зразка можуть мати варіантні закінчення **-і (-ї)** та **-у (-ю)**, що залежить від місця наголосу в слові: *у гáї — у гаю, у краї — у краю, у лісі — у лісі, на льоді — на льоду, на рóді — на роду, у сáді — у саду, на стáві — на ставу, на тóрзі — на торгу;*

2) іменники середн. роду твердої групи (без суфікса **-к-**), а також мішаної та м'якої груп: *у горі, у навчáнні, в óзері, у слóві, у місті, у селі, у прíзвищі; на письмі, на обличчі, на піддаши, на плечі, на роздоріжжі, по завéренні, при згáриці, при мóрі, при узбíччі.*

2. Закінчення **-у** (після голосного — **-ю**) мають:

1) іменники чол. та середн. роду твердої групи із суфіксами **-к-**, **-ак-**, **-ик-**, **-ок-**, **-к(о)** — назви неістот: *у ставку; у горищечку, у містечку; у будýнку, у гуртку; у вíйську; на держаку, на літаку, на мішку; на дощичку, на ліжску, на яечку; по горищу, по узбіччу; при бáтеньку, при підраху́нку.* Наявні також і варіантні форми з **-ові**: *на/по/при/у будýнкові, на/по/при/у держакóві, на/по/при/у літакóві, на/по/при/у ліжскові* та ін.;

2) іменники чол. роду односкладових основ із закінченням **-у (-ю)** в родовому відмінку, якщо наголос у місцевому відмінку переходить з основи

на закінчення: *у гаю*, *у соку*, *у степу*, *у яру*, *у бою*, *на льоду*, *на снігу*, *на шляху*.

Примітка 1. Із прийменниками **по** деякі іменники набувають варіантних закінчень -**у (-ю)** та **-і (-ї)**: *по дубу* — *по дубі*, *по Дніпру* — *по Дніпрі*, *по місту* — *по місті*, *по обліччу* — *по обліччі*, *по озеру* — *по озері*, *по польо* — *по польі*, *по селу* — *по селі*, *по навчанню* — *по навчанні*; на позначення часу вживається переважно закінчення **-і (-ї)**: *по закінченні*, *по обіді*; зрідка — **-у (-ю)**: *по вечорі* і *по вечору*, *по досвідненні* і *по досвідненню*, *по завершенні* і *по завершенню*, *по закінченні* і *по закінченню*, *по здійсненні* і *по здійсненню*.

Примітка 2. Із прийменниками **в (у)** деякі іменники також набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *у погляду* — *у поглязі*.

3. Закінчення **-ові** у твердій групі, **-еві** (після голосного та апострофа — **-еві**) у м'якій та мішаній групах мають:

1) іменники чол. роду — переважно назви істот: *на/при бáтькові*, *на/при лісникóві*, *на/при водієві*, *на/при вчýтелеві*, *на/при конéві*, *на/при товáришеві*;

2) іменники середн. роду твердої групи із суфіксом **-к-** (назви істот): *на дитя́ткові*, *на левеня́ткові*, *на немовля́ткові*, *на теля́ткові*, *на хlop'я́ткові*, *на яструб'я́ткові*.

Примітка 1. Іменники чол. роду твердої групи з основою на **-г**, **-к**, **-х**, безсуфіксні та із закінченням **-о** — назви осіб, а також іменники середн. роду із суфіксами зі значенням пестливості — назви істот, ужиті з прийменниками *на*, *у (в)*, *по*, *при*, поряд із закінченнями **-ові**, **-еві** (**-еві**) мають і варіантні закінчення **-у (-ю)**: *на бáтькові* — *на бáтьку*, *при спíвробітникovі* — *на спíвробітнику*, *на чумакóві* — *на чумаку*, *на дитя́ткові* — *на дитя́тку*, *на теля́ткові* — *на теля́тку*.

Іменники чол. роду — назви істот (не осіб) мають поряд із закінченнями **-ові**, **-еві** (**-еві**) й закінчення **-і (-ї)**: *на звірові* — *на звірі*; *на китóві* — *на киті*, *на ослóві* — *на ослі*, *на тýгрovі* — *на тýгрі*; *на бугаéві* — *на бугай*, *на конéві* — *на коні*, *на лóсеві* — *на лóсі*; *на вужéві* — *на вужі*; **-ові** та **-у** — переважно в іменників з основою на **-к**: *на борсукóві* і *на борсуку*; *на віслюкóві* і *на віслюку*; *на вóвкові* і *на вóвку*; *на воякóві* і *на вояку*.

Примітка 2. Із прийменником **по** іменники набувають варіантних закінчень **-ові**, **-еві** (**-еві**) та **-у (-ю)**: *по лéвові* і *по лéву*, *по вóвкові* і *по вóвку*; *по бугаéві* і *по бугай*, *по зáйцеві* і *по зáйцю*; *по вужéві* і *по вужу*.

Примітка 3. Окремі іменники — назви осіб чол. роду, вжиті з прийменниками *на*, *у (в)*, *по*, *при*, мають три варіанти закінчень: **-ові / -у (-ю) / -і (-ї)** — у твердій групі, а в м'якій і мішаній групах — **-еві** (**-еві**), **-ю**, **-і (-ї)**: *на*, *у (в)*, *по*, *при капітáнові*, *капітáну*, *капітáні*; *на*, *у (в)*, *по*, *при прем'ér-міністрovі*, *прем'ér-міністру*, *прем'ér-міністрі*; *на*, *у (в)*, *по*, *при профéсорovі*, *профéсору*, *профéорі*; *на*, *у (в)*, *по*, *при студéнтові*, *студéнту*, *студéнті*; *на*, *у (в)*, *по*, *при учýтелеві*, *учýтелю*, *учýтелі*; *на*, *у (в)*, *по*, *при носiéві*, *носió*, *носiї*; *на*, *у (в)*, *по*, *при нéбожеві*, *нéбожу*, *нéбожі*; *на*, *у (в)*, *по*, *при товáришеві*, *тováришу*, *тováриші*; *на*, *у (в)*, *по*, *при читачéві*, *читачу*, *читачі*.

§ 87. Кличний відмінок

Іменники другої відміни в клічному відмінку закінчуються на **-у (-ю)**, **-е**.

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи (зокрема із суфіксами

-ик, -ок, -к(о)), іншомовні імена з основою на **г, к, х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *Пéтрику, Івáнку, Олéже (й Олéгу), бáтьку, сýнку, погóничу, слухáчу, товáришу, робítнику́* (і *робítнíче), Джéку, Жáку, Людвíгу, Фрíдріху*; а також іменники *дíду, сýну, тáту*.

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи: *Вítалíю, вчýтелю, Грыцю, кráю, лíкарю, місяциу, розмáю, ясеню*.

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** і деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, щ, дж** і загальні назви з основою на **р, ж**: *Богдáне, Бóже, голубe, дру́же, козáче, мостe, орle, пáне, Пétre, после, сóколe, Степáне, чумáче; жéнче* (від *жнець*), *кráвче, молóдче, хлóпче, шéвче* (переважно: *бíйцю, українцу, умíльцу* та ін.); *гусляре, Дóбуше, мáяре, стóроже, тесляре, школяре*. В окремих випадках можливі варіанти: *повстáнц-ю* і *повстáнч-e*, *умíльц-ю* і *умíльч-e*.

4. Закінчення **-е** мають прізвища прикметникового походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-ев), -ин, -ін (-ін)**, такі, як *Ромáновe, Чугúєве, Королéве, Щóголевe, Глíбовe, Гуляе́ве, Романíшинe, Степанíшинe* та ін. і варіантні форми, спільні з називним відмінком: *Ромáнів, Чугúїв, Королів, Щóголів, Глíбов, Гуляе́в, Романíшин, Степанíшин*.

Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у клічному відмінку закінчення **-е**: *Кýєве, Лебедíне, Львóве*.

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму клічного відмінка мають обидва слова: *добрóдію бригадíре, пáне лейтенáнте*.

Примітка 2. У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму клічного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *брáте Пétre, дру́же Грыцю, колéго Степáне, лíкарю Ігорю, пáне Вítalíю, побратíме Івáне*.

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму клічного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *дру́же Максýменку; колéго Євгеницуку, пáне Ковáлю*; можливі також поєднання форми клічного відмінка іменника загальної назви та форми клічного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *дру́же Максýменко; колéго Євгеницу́к, пáне Ковáль*.

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення клічного відмінка: *Володíмире Хомицú, Пétre Кузьмичу, Яросláве Андрíйовичу*.

Примітка 5. Іменники *сер, сíр, гер* мають форму, омонімічну з називним відмінком: *сер, сíр, гер*.

Примітка 6. Іменник *Господь* у клічному відмінку має форму *Гóсподи*; іменник *Христóс* може мати варіантні форми клічного відмінка: *Христе, Христé, рíдко Христóсе*.

Б. Множина

§ 88. Називний відмінок

У називному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-и, -і (-ї), -а (-я)**.

1. Закінчення **-и** мають усі іменники чол. роду твердої групи: *батькі́й, берегі́й, горо́ди, директорі́й, заво́ди, класи́, лісі́й, працівни́кій, футля́ри*, але *дру́зі*.

Примітка. Іменники чол. роду із суфіксами **-анин (-янин), -ин, -їн** у множині втрачають **-ин (-н)**: *болга́ри, громадя́ни, кия́ни, львів'я́ни, селя́ни, татáри, хазя́ї (хазяї́нý)*, але: *грузи́ни, осети́ни, руси́ни*.

2. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа **-ї**) мають іменники чол. роду м'якої та мішаної груп, а також деякі іменники середн. роду: *вéлетні, геро́ї, ковалі́, обрії, купці́, лікарі́, пазурí (і пázури), секретарі́, слово́ї, теслярі́, школярі́; ножі́, слухачі́, товариши́; очі́ (зрідка ві́чі), плéчі..*

Примітка 1. Іменники чол. роду з числівниками **два, три, чотири** мають закінчення **-и, -і (-ї)**: *два хлóпці, три робітни́кій, чотири слухачі́.*

Примітка 2. В урочистому мовленні замість форми множини слова *брат — брати* вживають форму збірності *браття* (зрідка — *братóве*).

3. Закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка мішаній, групі) мають усі іменники середн. роду: *дéна (від дно), містá, пéра, стремéна; прíзвища, єрвища; уміння, моря́, обlyччя, піddáшия, поля́, прислів'я, роздоріжся.*

Декілька іменників чол. роду другої відміни мають у називному відмінку множини варіантні закінчення **-и** та **-а**: *вúси — вúса, ґрунтí — заст. ґрунта́ (збірне), рукавí — рукáва, хлібí — хлібá (збірне), але тільки вíвса.*

Примітка. Іменник *Госпóдь* форм множини не має.

§ 89. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ів (-їв)**, нульове закінчення та **-ей**.

1. Закінчення **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**) мають іменники чол. роду та іменники середн. роду на **-е, -я**: *батькі́в, берегі́в, вáтів, вольтів, геро́їв, грámів, дру́зів, дощів, захисникі́в, обріїв, мéтрів, óмів, підписів, робітникі́в, солдáтів, слово́їв, степів, татів (множина тати́) і тáтів (множина тáти), школярі́в; верхів'їв, відкриттів, життів, міжгір'їв, морів, подвір'їв, полів, покриттів, почуттів, прислів'їв.*

Примітка. Невелика група іменників чол. роду мають і нульове закінчення (основу): *ватів (ват), кіловатів (кіловáт), чоботів (чобіт)*, а також у сполученні з числівниками:

сто раз (і *разів*), але *днів сім, разів сто*; *чоловік сім і сім чоловік*, тобто “сім осіб”, але *сім чоловіків* — “сім осіб чоловічої статі”, *чоловік із двісті*, а також ті іменники, що втрачають у множині суфікси **-ин**, **-їн**: *болгár, громадяն, селян, татáр*, але: *вірмénів, грузíнів, осетíнів*.

2. Нульове закінчення мають усі іменники середн. роду на **-о**, **-е** та більшість на **-я** (переважно з попереднім м’яким подовженим приголосним **и**): *бажáнь, болít, вагáнь, верховíть, весíль, вíдер, вíкон, долít, завдáнь, засідань, умінь, кіл, кілéць, коліс, місць, озér, обліч, пальт, питáнь, піddáш, покликáнь, полóтен, прíзвищ, роздорíж, сердéць* (і *серць*), *сіл, слів, сприйнятъ, хўтер, яéць*, але: *морíв, полів* (рідко *піль*) та ін.

Примітка. У разі збігу двох приголосних у кінці основи з нульовим закінченням між ними часто з’являються голосні **о** або **е**: *вíкон, пáсом, сúкон; болíтець, вíдер, вікóнець, гáсел, ден* (від *дно*), *кілець, озéрець* (*озерéць*), *réбер*.

3. Закінчення **-ей** мають деякі іменники чол. роду: *гóстéй, кónей* і середн. роду: *очéй* (і *віч*), *плечéй* (і *пліч*), заст. *ушéй* (*уши*), перев. *вух*.

§ 90. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини другої відміни іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ам** (у твердій і мішаній групах) і **-ям** (у м’якій групі): *батьkám, працівникám, слухачám, тракторám, коліnам, містám, прíзвищам, сélam; óбрíям, лікарýм, шахтарýм, морýм, полýм*; а також *дрúзям, місцýм, морýм, обліччям, бажáнням, питáнням, піddáшиям, роздорíжжям, узвíшиям*.

§ 91. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники другої відміни мають омонімічну форму або з називним, або з родовим відмінком множини, причому:

1. Іменники — назви істот мають закінчення, омонімічне з родовим відмінком множини: *вчителíв, герóїв, кравцíв, лікарíв, оленíв, працівникíв, хрущíв* (але: *пітí в гвардíйцí, перейтí в робітникí*).

Примітка. Назви деяких свійських тварин мають переважно форму, однакову з родовим відмінком: *волíв* (і *волí*), *кónей* (і *кóní*), *поросáток* (і *поросáтка*).

2. Усі іменники — назви неістот мають форму, омонімічну з називним відмінком множини: *берегí, тракторí; вантажí, олівцí; містá, сéлица; морý, обліччя, полý, узвíшия*.

§ 92. Орудний відмінок

В орудному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**.

1. Закінчення **-ами** (у твердій та мішаній групах), **-ями** (у м'якій, зрідка в мішаній, групі) мають іменники чол. і середн. роду: *берегами, працівниками, товаришами, тракторами; вухами, містами, прізвищами, селами, явищами; ковалями, лікарями, шахтарями; знаряддями, місцями, обличчями, полями, роздоріжжями, узвішишими*.

2. Закінчення **-ми** (паралельно з формами на **-ами, -ями**) мають іменники чол. і середн. роду: *гостями (й гістьми), кіньми (й кінями), чоботами (й чоботями, чоботами); колінами (й колінами), колесами (й колісами), крилами (й крильми)*.

Примітка. Іменники середн. роду *око, плече* мають в орудному відмінку множини закінчення **-има**: *очима, плечима*.

§ 93. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ах** (у твердій та мішаній групах), **-ях** (у м'якій групі): *на дубах, на працівникіх, у горизонтах, в озерах, у календарях, по лісах, при берегах, при столах, у селищах; на учителях, на шахтарях, на чоботах (чоботях), на місцях, на обличчях, на роздоріжжях, на узвішишах, по будинках, по гаях, по обріях, по містах, по селах*.

§ 94. Кличний відмінок

У клічному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, омонімічну з називним: *брати, працівники; діячі, товариші; обрії, учителі, лікарі; моря, поля, села*; у поетичному та урочистому мовленні використовують форми на зразок *братове, сватове*.

III відміна

§ 95. Однина

1. У родовому та давальному відмінках однини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *Бéршаді, ванíлі, гáлузі, герáні, гíдності, кróві, любóві, мóці, незалéжності, нéхворощі, нóчі, Оболónі, óсені, óсі, пóдорожсі, приязні, рéчі, Рýсі, sóлі, стáлі, сúміши, тíні, Умані, фáльши, фланéлі, хорóбrosti.*

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любóв, óсінь, сíль, Русь, Білорúсь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гíдности, незалéжности, ráдости, смéрти, чéсти, хорóбrosti; кробви, любóви, óсени, sóли, Рýсі, Білорúси.*

Примітка. Форми непрямих відмінків від іменників, що означають абстрактні поняття простору: *височíнь, глибочíнь, далечíнь, широчíнь*, крім західного та орудного, зрідка вживані; їх замінюють відповідні словоформи із суфіксом **-ин(a)**: *височинá, глибочинá, широчинá.*

2. У західному відмінку однини іменники цієї відміни мають форму, однакову з називним відмінком.

3. В орудному відмінку однини іменники цієї відміни набувають закінчення **-ю**, причому:

1) Якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного та **r**), то після голосного перед закінченням **-ю** цей приголосний подовжується (на письмі подвоюється): *Бéршаддю, ванíллю, височíнню, вíссю, гáлuzzю, герáнню, мíddю, мíцю, нíччю, Оболónню, пóдорожжю, Рýссю, сíллю, сúмішию, тíнню, Уманню.*

2) Якщо основа іменника закінчується сполученням приголосних або на губний (**б, п, в, м, ф**), а також на **r, щ**, то подовження не відбувається: *вérф'ю, гíдністю, жéовчю, кíновар'ю, кróв'ю, любóв'ю, mátir'ю, незалéжністю, нéхворощю, Óб'ю, приязню, радістю, якістю.*

4. У місцевому відмінку однини вживається закінчення **-і**: у *Бéршаді, при свіdомості, у гáлузі, у дóповіді, на óсі, у пóдорожсі, на Оболónі, у ráдості, у sóлі, на Рýсі, у тíні, в Умані.*

5. У клічному відмінку, що вживається переважно в поезії, іменники цієї відміни мають закінчення **-е**: *любóве, нóче, ráдосте, смерте, Умане.*

§ 96. Множина

1. У називному, знахідному та клічному відмінках множини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *ві́довіді, ві́сті, осі, тіні; но́чі, пóдорожі, сúміші.*

2. У родовому відмінку множини вживаємо закінчення **-ей**: *відо́мостей, ві́довідей, ві́стей, гáлузей, герáней, дóповідей, областей, осéй, тіней; но́чей, пóдорожей, сúмішей.*

3. У давальному відмінку множини вживаємо закінчення **-ям** (після шиплячого — **-ам**): *ві́довідям, ві́стя́м, герáням, ося́м, тіням; но́чам, пóдорожам, сúмішам.*

4. В орудному відмінку множини вживаємо закінчення **-ями** (після шиплячого — **-ами**): *ві́довідями, ві́стями, герáнями, костями (рідко кістъмí), осями; но́чами, пóдорожами, сúмішами.*

5. У місцевому відмінку множини вживаємо закінчення **-ях** (після шиплячого — **-ах**): *у ві́довідях, у ві́стях, на герáнях, на осях, у тінях; по но́чах, у пóдорожах, у сúмішах.*

§ 97. Відмінювання слова МÁТИ

	ОДНИНА	МНОЖИНА
Н.	<i>mátm-i</i> (<i>рідко — ip</i>)	<i>mátm-mat-ep-i'</i>
Р.	<i>mátm-ep-i</i>	<i>mat-ep-ív</i>
Д.	<i>mátm-ep-i</i>	<i>mat-ep-ým</i>
Зн.	<i>mátm-ip</i>	<i>mat-ep-ív</i>
Ор.	<i>mátm-ip'-yo</i>	<i>mat-ep-ými</i>
М.	... <i>mátm-ep-i</i>	... <i>mat-ep-ýx</i>
Кл.	<i>mátm-i</i>	<i>mat-ep-i'</i>

IV відміна

§ 98. Однина

1. У називному, знахідному та клічному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого — **-а**): *галченя́, голуб'я́, гуся́, дитя́, козеня́; коліщá, курчá, лоша́; ім'я́, плéм'я; вýм'я, сíм'я, тíм'я.*

2. У родовому відмінку однини вживаємо форми на **-ят-и** (після шиплячого — **-ат-и**) та **-ен-і**: *галченяти, голуб'яти, гусяти, дитяти, козеняти; курчати, лошати, коліщати; імені (ім'я), плéмені (плéм'я); вýмені (вýм'я), сíмені (сíм'я), тíмені (тíм'я).*

3. У давальному відмінку однини вживаємо форми на **-ят-і** (після шиплячого **-ат-і**) та **-ен-і**: *галченяти, гусяти, дитяти, козеняти; курчати, лошати; імені, плéмені; вýмені (вýм'ю), сíмені (сíм'ю), тíмені (тíм'ю).*

4. В орудному відмінку однини вживається форма (без суфікса **-ят, -ат**) на **-ям** (після шиплячого — **-ам**), а іменники із суфіксом **-ен-** мають варіантні форми на **-ен, -ем** і **-ям**: *галченя́м, гуся́м; дитя́м, козеня́м; курчáм, лошáм; іменем (ім'ям), плéменем (плéм'ям), вýменем (вýм'ям), сíменем (сíм'ям), тíменем (тíм'ям).*

5. У місцевому відмінку однини вживаються форми на **-ят-і** (після шиплячого — **-ат-і**) та **-ен-і**: *на галченяти; на курчати; в імені, у плéмені; іменники вýм'я сíм'я, тíм'я мають варіантні форми: на вýмені (вýм'ї), на тíмені (тíм'ї), на сíмені (сíм'ї); по вýмені (вýм'ю), по сíмені (сíм'ю), тíмені (тíм'ю).*

6. У кличному відмінку деякі іменники мають закінчення **-е**: *імене, плéмене.*

§ 99. Множина

1. У називному та кличному відмінках множини іменники четвертої відміни мають форму на **-ят-а** (після шиплячого — **-ат-а**) та **-ен-а**: *гуся́та, теля́та; курчáта, лошáта; іменá, плéменá, але вýм'я, сíм'я, тíм'я* (ці іменники в множині відмінююмо як іменники другої відміни).

2. У родовому відмінку множини іменники четвертої відміни мають нульове закінчення на **-ят** (після шиплячого — **-ат**) і **-ен**: *гуся́т, теля́т; курчáт, лошáт; імén, плéменé, але: вýм'їв, сíм'їв, тíм'їв.*

3. У давальному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ам** (після шиплячого — **-ат-ам**) і **-ен-ам**: *гуся́там, теля́там; курчáтам, лошáтам; іменáм, плéменам, але: вýм'ям, сíм'ям, тíм'ям.*

4. У знахідному відмінку множини іменники четвертої відміни мають форму, однакову з називним відмінком: *коліщáта; іменá, плéменá; вýм'я, тíм'я, сíм'я;* з родовим відмінком (для назв людей): *дівчáт, хлоп'я́т;* або обидві форми (для назв тварин): *гуся́т і гуся́та; курчáт і курчáта, ягнáт і ягнáта.*

5. В орудному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ами** (після шиплячого — **-ат-ами**) та **-ен-ами**: *гуся́тами, ягнáтами; курчáтами, лошáтами; іменáми, плéменáми, але: вýм'ями, тíм'ями, сíм'ями.*

6. У місцевому відмінку множини вживаємо форму на **-ят-ах** (після шиплячого — **-ат-ах**) і **-ен-ах**: *на гуся́тах, на ягнáтах; на курчáтах, на лошáтах; в іменáх, у плéменáх, але: у вýм'ях, у сíм'ях, на тíм'ях.*

§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини

1. У називному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-и**: *в'язи, гуси, діти, джйнси, збояни, канікули, кросівки, кури, люди, ночви, окуляри, сани, сіни, Суми, сходи, фінанси, Чернівці, штаны.*

Примітка. Деякі іменники, зокрема *гуси, діти, кури, люди*, мають форму однини, але від інших основ: *гуска, дитина, курка, людина;*

2) закінчення **-і** (після голосного — **-ї**): *гірдоши, граблі, двері, дріжджі, коноплі, ножиці, помії, радощі, хітроши;*

3) закінчення **-а** (зрідка — **-я**): *віла, ворота, дрова, ясла, ясна, вінця.*

2. У родовому відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ей**: *грозеї, гусеї, двереї, куреї, людеї, санеї, сінеї;*

2) закінчення **-ів**: *в'язів, граблів (і грабель), джайнсів, дріжджів, кліщів, окулярів, сходів, фінансів, хітрошив, Чернівців;*

3) нульове закінчення: *вил, воріт, дров, збоян, канікул, конопель, лещат, ножиць, ночов (ночв), Сум, ясель, ясен.*

3. У давальному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ам** після твердого приголосного, коли в називному відмінку іменники мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *веселощам, вілам, воротам (і воротям), в'язам, ночвам, радощам, Сумам, сходам, фінансам, штанам (і штаням), яслам.*

Винятки: *гусям, дітям, людям, курям, саням, сіням;*

2) закінчення **-ям** після голосного та після м'якого приголосного, коли в називному відмінку іменники закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцям, граблям, дверям, ножицям, поміям, Чернівцям.*

4. У знахідному відмінку вживаємо форми:

1) однакові з називним відмінком: *віла, вінця, граблі, коноплі, окуляри, сани, фінанси, ясла;*

2) однакові з родовим відмінком (для назв людей): *дітей, людей;*

3) обидві форми (для назв деяких свійських тварин): *гусей і гуси, курей і кури.*

5. В орудному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ами** в іменниках, які в називному відмінку мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *вілами, ночвами, Сумами, сходами, фінансами; веселощами, радощами;*

2) закінчення **-ями** в іменниках, які в називному відмінку закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцями, граблями, коноплями, ножицями, поміями, Чернівцями;*

3) закінчення **-ми**: *ворітьмí* (і *воротами*), *грішми* (і *грошима*), *гусьмí*, *двермí* (і *дверима*), *дітьми*, *курмí*, *людьми*, *саньмí* (і *санями*), *сіньми*, *штаньми* (і *штанами*, рідше — *штанями*).

6. У місцевому відмінку залежно від попереднього приголосного вживаемо закінчення **-ах**, **-ях**: *на вілах*, *у джайнсах*, *на воротах* (рідше — *воротях*), *на канікулах*, *на нόжицях*, *у нόчвах*, *у Сумах*, *на фінансах*, *на штанах* (рідше — *на штанях*), *у яслах*; *на граблях*, *у дверях*, *у поміях*, *у Чернівцях*.

ПРИКМЕТНИК

За характером кінцевого приголосного основи та відмінкових закінчень прикметники поділено на дві групи — тверду й м'яку.

§ 101. Тверда група прикметників

До твердої групи належать:

1) якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *бóсий*, *бурхлíвий*, *велíчний*, *весéлий*, *весnáйný*, *відвáжníй*, *відповíдníй*, *гíркíй*, *глухíй*, *довíчníй*, *житóмирський*, *замóжníй*, *зáхідníй*, *кнýжníй*, *майстérníй*, *мódníй*, *молодíй*, *навчáльníй*, *незалéжníй*, *нагíрníй*, *нарóдníй*, *новíй*, *пítomíй*, *поперéчníй*, *потóчníй*, *постмодéрníй*, *працьovítíй*, *продáжníй*, *рíдníй*, *свíжníй*, *семiríчníй*, *сíзíй*, *сíрий*, *слíпíй*, *стáрший*, *схíдníй*, *твóрчíй*, *телáчíй*, *тогобíчníй*, *тотóжníй*, *тугíй*, *тýмúщíй*, *хорóбriй*, *чýстíй*, *чотирикуtníй*, *чудóвíй*, *шляхéтníй*, *щаслиvíй*;

2) присвійні прикметники із суфіксами **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**), **-ин** (після голосного та апострофа **-їн**), які в називному відмінку однини чол. роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: *Андрíїв*, *бáтьків*, *Гáлин*, *діdів*, *доччíн*, *Ігорíв*, *Марíїн*, *нéнин*, *нáньчин*, *шевцíв*;

3) усі короткі форми прикметників: *варт*, *вýнен*, *гóден*, *зgóден*, *готóв*, *жíв*, *здорóв*, *зéлен*, *láден*, *péвен*, *повýнен*, *прав*, *рад*, *ясен*.

§ 102. М'яка група прикметників

До м'якої групи належать:

1) відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний **-н-** і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ій** (після голосного — **-їй**): *бýdníй*, *вéрхníй*, *вечíрníй*, *всесвíтníй* (*кругосвíтníй*), *горóдñíй*, *дávníй* (*недávníй*), *дорóжníй* (*подорóжníй*), *досвíтñíй*, *достáтñíй*, *дру́жníй* (але *дру́жníй* — з іншим значенням), *жýтñíй*, *зádníй*, *замíжня*,

крайній, кутній, літній (повнолітній), майбутній, могутній, м'жній, незабутній, новітній, обідній (пообідній), освітній, осінній, останинній, передній, пізній, порожній, присутній (відсутній, посутьній), путній, ранній, самобутній, самотній (але самітний), середній (посередній), спідній, сторонній, сусідній, хатній, художній тощо;

2) усі прикметники на **-жній**, **-шній**, що походять від прислівників: близній, внутрішній, вчорашній, давнішній, домашній, звітрашній, зовнішній, колишній, нинішній, поздовжній, ранішній, справжній, сьогоднішній, теперішній, торішній (але цьогорічний), тутешній та ін.; також *прийдешній*, *сінешній* тощо;

3) відносні прикметники з основою на **-й**: *безкрай*, *довговий*, *короткоший*; відносні прикметники з відтінком присвійності: *братьний*, *орлій*, а також якісний прикметник *сіній*.

§ 103. Зразки відмінювання прикметників

Однина

ТВЕРДА ГРУПА

Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н. <i>гáрн-ий</i>	<i>гáрн-e</i>	<i>гáрн-a</i>
Р. <i>гáрн-ого</i>	<i>гáрн-ого</i>	<i>гáрн-oї</i>
Д. <i>гáрн-ому</i>	<i>гáрн-ому</i>	<i>гáрн-iй</i>
Зн. = Н. або Р.	<i>гáрн-e</i>	<i>гáрн-u</i>
Ор. <i>гáрн-им</i>	<i>гáрн-im</i>	<i>гáрн-oю</i>
М. ... <i>гáрн-ому(-im)</i>	... <i>гáрн-ому(-im)</i>	... <i>гáрн-iй</i>
Н. <i>брáтів</i>	<i>брáтов-e</i>	<i>брáтов-a</i>
Р. <i>брáтов-ого</i>	<i>брáтов-ого</i>	<i>брáтов-oї</i>
Д. <i>брáтов-ому</i>	<i>брáтов-ому</i>	<i>брáтов-iй</i>
Зн. = Н. або Р.	<i>брáтов-e</i>	<i>брáтов-u</i>
Ор. <i>брáтов-им</i>	<i>брáтов-im</i>	<i>брáтов-oю</i>
М. ... <i>брáтов-ому (-im)</i>	... <i>брáтов-ому (-im)</i>	... <i>брáтов-iй</i>

М'ЯКА ГРУПА

Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н. <i>сýн-ій</i>	<i>сýн-є</i>	<i>сýн-я</i>
Р. <i>сýнь-ого</i>	<i>сýнь-ого</i>	<i>сýнь-ої</i>
Д. <i>сýнь-ому</i>	<i>сýнь-ому</i>	<i>сýн-ій</i>
Зн. = Н. або Р.	<i>сýн-є</i>	<i>сýн-ю</i>
Ор. <i>сýн-ім</i>	<i>сýн-ім</i>	<i>сýнь-ою</i>
М. ... <i>сýнь-ому</i> (<i>сýн-ім</i>)	... <i>сýнь-ому</i> (<i>сýн-ім</i>)	... <i>сýн-ій</i>

Н. <i>безкrá-їй</i>	<i>безкrá-є</i>	<i>безкrá-я</i>
Р. <i>безкráй-ого</i>	<i>безкráй-ого</i>	<i>безкráй-ої</i>
Д. <i>безкráй-ому</i>	<i>безкráй-ому</i>	<i>безкrá-їй</i>
Зн. = Н. або Р.	<i>безкrá-є</i>	<i>безкrá-ю</i>
Ор. <i>безкrá-їм</i>	<i>безкrá-їм</i>	<i>безкráй-ою</i>
М. ... <i>безкráй-ому</i> (<i>безкrá-їм</i>)	... <i>безкráй-ому</i> (<i>безкrá-їм</i>)	... <i>безкrá-їй</i>

Множина

ТВЕРДА ГРУПА

Н. <i>гáрн-i</i>	<i>брáтов-i</i>	<i>сýн-i</i>	<i>безкrá-ї</i>
Р. <i>гáрн-их</i>	<i>брáтов-их</i>	<i>сýн-іх</i>	<i>безкrá-їх</i>
Д. <i>гáрн-им</i>	<i>брáтов-им</i>	<i>сýн-ім</i>	<i>безкrá-їм</i>
Зн. = Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор. <i>гáрн-ими</i>	<i>брáтов-ими</i>	<i>сýн-іми</i>	<i>безкrá-ими</i>
М. ... <i>гáрн-их</i>	<i>брáтов-их</i>	... <i>сýн-іх</i>	... <i>безкrá-їх</i>

М'ЯКА ГРУПА

Примітка 1. Іменники прикметникового походження будівнічий, лóтий (місяць), подорбжній і подібні відмінюємо як прикметники: до будівнічого, будівнічі, з будівнічими; лóтого, у лóтому. Пор.: Сьогодні п'яте лóтого й П'ятого лóтого 2018 року.

Примітка 2. Прикметники, складені з **-лицій**: білоліцій, блідоліцій, круглоголіцій, повноліцій тощо відмінюємо так:

Однина

Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н. <i>білолі́ц-ий</i>	<i>білолі́ц-е</i>	<i>білолі́ц-я</i>
Р. <i>білолі́ць-ого</i>	<i>білолі́ць-ого</i>	<i>білолі́ць-ої</i>
Д. <i>білолі́ць-ому</i>	<i>білолі́ць-ому</i>	<i>білолі́ц-ий</i>
Зн. = Н. або Р.	<i>білолі́ц-е</i>	<i>білолі́ц-ю</i>
Ор. <i>білолі́ц-им</i>	<i>білолі́ц-им</i>	<i>білолі́ць-ою</i>
М. ... <i>білолі́ць-ому</i> (<i>білолі́ц-им</i>)	... <i>білолі́ць-ому</i> (<i>білолі́ц-им</i>)	... <i>білолі́ц-ий</i>

МНОЖИНА

Н. <i>білолі́ц-і</i>	Зн. = Н. або Р.
Р. <i>білолі́ц-их</i>	Ор. <i>білолі́ц-ими</i>
Д. <i>білолі́ц-им</i>	М. ... <i>білолі́ц-их</i>

§ 104. Ступенювання прикметників

Вищий ступінь прикметників

1. Вищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) суфікса **-іш-** або **-ш-** до основи чи до кореня звичайної форми якісного прикметника: *нов-іш-ий*, *повн-іш-ий*, *син-іш-ий*, *дешев-іш-ий*, *солід-іш-ий*;

2) слів **більш**, **менш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *більш вдалий*, *більш глибокий*, *менш вередливий*.

Найвищий ступінь прикметників

2. Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найбільший*, *найкрайща*, *найменше*;

2) слів **найбільш**, **найменш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *найбільши зручний*, *найбільши стійка*, *найменши приємне*.

Для посилення ознаки вживаємо при формах найвищого ступеня прикметників частки **що** і **як**; пишемо їх із прикметниками разом: *щонайсильніший*, *якнайбільший*, *якнайшвидший*.

ЧИСЛІВНИК

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 105. Відмінювання кількісних числівників

1. Числівник *одін*, *однé* (*однó*), *одна* відмінююємо так:

	ОДНИНА	МНОЖИНА	
	ЧОЛ. і СЕРЕДН. РІД	ЖІНОЧИЙ РІД	
Н.	<i>одін</i> , <i>однé</i> (<i>рідше – однó</i>)	<i>одна</i>	<i>однí</i>
Р.	<i>одногó</i>	<i>однієї</i> (<i>рідше – однóї</i>)	<i>одніх</i>
Д.	<i>одному́</i>	<i>одній</i>	<i>однýм</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>однé</i> (<i>однó</i>)	<i>одну́</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>однýм</i>	<i>однією</i> (<i>рідше – однóю</i>)	<i>однýми</i>
М.	... <i>однóму</i> (<i>однíм</i>)	... <i>однíй</i>	... <i>однýх</i>

Примітка. У займенниках *одін* до *одного*, *одін* *одному*, *одін* з *одним* і под. наголос у слові *одного*, *одному*, *однíй* і т. ін. — на першому складі.

2. Інші кількісні числівники відмінююємо так:

Н.	<i>два</i>	<i>дvi</i>	<i>три</i>	<i>чети́ри</i>
Р.	<i>двох</i>		<i>трьох</i>	<i>чети́рьох</i>
Д.	<i>двол</i>		<i>трьом</i>	<i>чети́рьом</i>
Зн.	= Н. або Р.		= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор.	<i>дволá</i>		<i>трьомá</i>	<i>чети́рмá</i>
М.	... <i>двох</i>		... <i>трьох</i>	... <i>чети́рьох</i>
Н.	<i>n'ять</i>		<i>шість</i>	<i>сім</i>
				<i>вісім</i>
Р.	<i>n'яти</i> , <i>n'ятьох</i>		<i>шестí</i> , <i>шістьох</i>	<i>семí</i> , <i>сімох</i>
Д.	<i>n'яти</i> , <i>n'ятьом</i>		<i>шестí</i> , <i>шістьом</i>	<i>семí</i> , <i>сімоm</i>
Зн.	<i>n'ять</i> або <i>n'ятьох</i>		<i>шість</i> або <i>шістьох</i>	<i>сім</i> або <i>сімох</i>
Ор.	<i>n'ятьмá</i> , <i>n'ятьомá</i>		<i>шістьмá</i> , <i>шістьомá</i>	<i>съомá</i> , <i>сімомá</i>
М.	... <i>n'яти</i> , <i>n'ятьох</i>		... <i>шестí</i> , <i>шістьох</i>	... <i>семí</i> , <i>сімох</i>
				<i>восьмí</i> , <i>вісімох</i>
				<i>восьмí</i> , <i>вісімом</i> ,
				<i>вісім</i> або <i>вісімох</i>
				<i>вісімá</i> , <i>вісімомá</i>
				... <i>восьмí</i> ,
				<i>вісімох</i>

3. Як *n'ять* або *шість* відмінююємо числівники *дев'ять*, *дев'ятнадцять*, *одинадцять*, *дванадцять*, *тринадцять*, *четирнадцять*, *п'ятнадцять*, *шістнадцять*, *сімнадцять*, *вісімнадцять*, *дев'ятнадцять*, *двадцять*, *тридцять*.

4. Складні числівники *n'ятдесят*, *шістдесят*, *сімдесят*, *вісімдесят* відмінююємо за таким зразком:

- Н. *n'ятдесят*
 Р. *n'ятдесятій, n'ятдесятъох*
 Д. *n'ятдесятій, n'ятдесятъом*
 Зн. *n'ятдесят або n'ятдесятъох*
 Ор. *n'ятдесятъма, n'ятдесятъома*
 М. ... *n'ятдесятій, ... n'ятдесятъох*

5. Складні числівники *двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот* відмінююємо за такими зразками:

Н.	<i>двісті</i>	<i>n'ятсот</i>
Р.	<i>двохсот</i>	<i>n'ятисот</i>
Д.	<i>двестам</i>	<i>n'ятыстам</i>
Зн.	<i>двісті</i>	<i>n'ятсот</i>
Ор.	<i>двестами</i>	<i>n'ятыстами, n'ятьомастами</i>
М.	... <i>двохстах</i>	... <i>n'ятыстах</i>

6. У складених кількісних числівниках відмінюємо всі частини: з *чотирихсот* *сімдесятій восьмі тисяч шестисот п'ятдесятій дев'ятий* (гривень).

7. Числівники *сорок, дев'янадцять, сто* в родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках мають закінчення **-а**: *сорока, дев'янадцятьа, ста*.

8. Збірні числівники *двоє, обоє, троє* в непрямих відмінках мають форми від *два, оба* (давня форма), *три*: *двох, двом..., обох, обом..., трох, трьом...*

9. Збірний числівник *обидва (обидви)* має в непрямих відмінках такі форми: *обох, обом, обома, на обох*.

10. Збірні числівники *четверо, п'ятеро, шестеро, сіморо, восьмеро, дев'ятеро, десятеро, одинадцятеро* в непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників: *четирьох, чотириом..., п'ятьох, п'ятоом..., шістьох, шістъом... і т. д.*

11. Числові назви *тисяча, мільйон, мільярд* відмінюємо як іменники відповідних відмін.

12. Неозначенено-кількісні числівники *кільканадцять, кількадесят* відмінюємо як числівник *п'ять*: *кільканадцятий й кільканадцятьох, кількадесятъма й кількадесятъома*.

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 106. Відмінювання порядкових числівників

1. Числівники, що мають закінчення **-ий**, відмінююємо як прикметники твердої групи: *п'ерший* (*п'єрша, п'єрше*), *другий*, *четвєртий*, *п'ятьтий*, *шостий*, *сомий*, *восьмий*, *дев'ятий*, *десятий*, *одинадцятий*, *дванадцятий*..., *двадцятий*, *тридцятий*, *сороковий*, *п'ятдесятый*, *шістдесятый*, *сімдесятый*, *вісімдесятый*, *дев'яностий*, *стоїй*, *двохсотий*, *трьохсотий*, *чотирьохсотий*, *п'ятисотий*..., *тисячний*, *двохтисячний*, *трьохтисячний*, *чотирьохтисячний*, *п'ятитисячний*..., *мільйонний*, *двохмільйонний*, *трьохмільйонний*, *чотирьохмільйонний*, *п'ятимільйонний*...; числівник *третій* (*третя, третє*) відмінююємо як прикметник м'якої групи.

2. У складених порядкових числівниках відмінювана остання частина: *вісімдесят восьмий*, *вісімдесят восьмого*, *тисяча дев'ятсот* *дев'яносто п'ершого* (року), у *тисяча сімсот вісімдесят дев'ятому* (році), у *дvi тисячі вісімнадцятому* (році).

Порядкові числівники на письмі передаємо переважно словами: *шостий поверх, п'ерше бірзня*. Якщо порядковий числівник передано цифрою, то після неї кінцеву частину порядкового слова пишемо з дефісом, напр.: *5-й поверх, на 36-му кілометрі, після 7-ї години* (але при позначенні дат, сторінок видання, а також після римських цифр закінчення не пишемо: *1 січня 2000 року, 120 сторінка, I тисячоліття, XXI століття*).

ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 107. Відмінювання дробових числівників

1. Дробові числівники читаємо так: $\frac{1}{2}$ — *одна друга*, $\frac{1}{3}$ — *одна третя*, $\frac{1}{4}$ — *одна четверта*, $\frac{5}{2}$ — *п'ять других*, $\frac{2}{3}$ — *дvi третих*, $\frac{3}{4}$ — *три четвертых*, $\frac{4}{3}$ — *чотири третих*, $\frac{3}{5}$ — *три п'ятьтих*, $\frac{2}{7}$ — *дvi сьомих*, $\frac{9}{10}$ — *дев'ять десятих*.

Відмінюємо їх як звичайні числівники: *двол третім, трьома п'ятьми; ділити на одну двадцятьту*.

Половина ($\frac{1}{2}$), *третина* ($\frac{1}{3}$), *чверть* ($\frac{1}{4}$) відмінюються як іменники.

2. Числівники *півтора* (*відрá, кілогráма, кіломéтра*), *півтори* (*тисячі, гривні*), *півтораста* невідмінювані.

ЗАЙМЕННИК

§ 108. Особові займенники

Відмінювання особових займенників

Одніна		Множина	
Н.	я	<i>ти</i>	<i>ми</i>
Р.	менé (до мéне)	<i>тебé (до тéбе)</i>	<i>нас</i>
Д.	менí	<i>тобí</i>	<i>нам</i>
Зн.	менé (на мéне)	<i>тебé (на тéбе)</i>	<i>нас</i>
Ор.	мною	<i>тобóю</i>	<i>нáми</i>
М.	... менí	... <i>тобí</i>	... <i>нас</i>

Одніна		Множина	
Н.	<i>він вонó</i>	<i>вонá</i>	<i>вонí</i>
Р.	<i>йогó (до нього)</i>	<i>її (до нéї)</i>	<i>їх (до них)</i>
Д.	<i>йомú</i>	<i>її</i>	<i>їм</i>
Зн.	<i>йогó (на нього)</i>	<i>її (на нéї)</i>	<i>їх (на них)</i>
Ор.	<i>ним</i>	<i>нею</i>	<i>нýми</i>
М.	... <i>ньому (ním)</i>	... <i>нíй</i>	... <i>них</i>

Форми займенника третьої особи (*він*, *вонá*, *вонó*, *вонí*) після прийменників уживаємо з приставним **н**: *до нього*, *на нéї*, *з них*. Орудний відмінок має форму з **н** і без прийменника: *ним*, *нéю*, *нýми*.

§ 109. Зворотний займенник

Відмінювання зворотного займенника

Н.	—	З.	<i>себé (на сéбе)</i>
Р.	<i>себé (до сéбе)</i>	О.	<i>собóю</i>
Д.	<i>собí</i>	М.	... <i>собí</i>

§ 110. Присвійні займенники

Відмінювання присвійних займенників

Одніна	Множина
--------	---------

Чол. і середн.рід		Жіночий рід	
Н.	<i>мій</i> <i>моє́</i>	<i>моя́</i>	<i>мої́</i>
Р.	<i>мого́</i>	<i>моє́ї</i>	<i>мої́х</i>
Д.	<i>моє́му</i>	<i>мої́й</i>	<i>мої́м</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>моє́</i>	<i>мою́</i>	<i>мої́х</i>
Ор.	<i>мої́м</i>	<i>моє́ю</i>	<i>мої́ми</i>
М.	... <i>моє́му (мої́й)</i>	... <i>мої́й</i>	... <i>мої́х</i>

Так само відмінюємо займенники *твій, свій*.

Займенники *наш, ваш* відмінююмо як прикметники твердої групи.

Займенник *їхній* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

§ 111. Вказівні займенники

Відмінювання вказівних займенників

Одніна		Множина	
	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	<i>той</i> <i>те</i>	<i>та</i>	<i>ти</i>
Р.	<i>того́</i>	<i>тіс'ї</i> (<i>рідко — тóї</i>)	<i>тих</i>
Д.	<i>тому́</i>	<i>тій</i>	<i>тим</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>те</i>	<i>ту</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>тим</i>	<i>тіс'ю</i> (<i>рідко — тóю</i>)	<i>тýми</i>
М.	... <i>тóму</i> (<i>тім</i>)	... <i>тій</i>	... <i>тих</i>

Так само відмінююмо займенник *отой*.

Н.	<i>цей</i>	<i>це</i>	<i>ци</i>	<i>ці</i>
Р.	<i>цього́</i>		<i>ціє́ї</i>	<i>цих</i>
Д.	<i>цьому́</i>		<i>цій</i>	<i>цим</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>це</i>		<i>ци</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>цим</i>		<i>циє́ю</i>	<i>цими</i>
М.	... <i>ци́ому (цим)</i>		... <i>ций</i>	... <i>цих</i>

Так само відмінюємо *оцей* та рідковживаний варіант *сей*.

§ 112. Питальні займенники

Відмінювання питальних займенників

Н.	<i>xто</i>	<i>що</i>
Р.	<i>когó</i>	<i>чогó</i>
Д.	<i>кому́</i>	<i>чому́</i>
Зн.	<i>когó</i>	<i>що</i>
Ор.	<i>ким</i>	<i>чим</i>
М.	... <i>кóму (кім)</i>	... <i>чóму (чім)</i>

Однина

Множина

Чол. і середн. рід Жіночий рід

Н.	<i>чи́й чи́є́</i>	<i>чи́й</i>
Р.	<i>чи́його</i>	<i>чи́єї</i>
Д.	<i>чи́йому (чи́єму)</i>	<i>чи́й</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>чи́є́</i>	<i>чи́ю</i>
Ор.	<i>чи́їм</i>	<i>чи́єю</i>
М.	... <i>чи́йому (чи́єму), ... чи́й</i> <i>чи́їм)</i>	... <i>чи́їх</i>

Займенники *який*, *котрий* відмінююємо як прикметники твердої групи.

§ 113. Означальні займенники

Відмінювання означальних займенників

Однина

Множина

Чол. і середн. рід

Жіночий рід

Н.	<i>весь (увéсь, ввесь) все (ycé)</i>	<i>вся (уся)</i>	<i>всi (yci)</i>
Р.	<i>всього (усього)</i>	<i>всієї (усієї)</i>	<i>всіх (ycіx)</i>
Д.	<i>всьому (усьому)</i>	<i>всій (усій)</i>	<i>всім (усім)</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>все (ycé)</i>	<i>всю (усю)</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>всім (усім)</i>	<i>всією (усією)</i>	<i>всіма (усіма)</i>
М.	... <i>всьому (всім)</i> ... <i>усьому (усім)</i>	... <i>всій (усій)</i>	... <i>всіх (ycіx)</i>

Примітка 1. У всіх відмінках у й в чергуються за загальним правилом (див. § 23).

Займенники *кóжен* (*кóжний*), *всýкий*, *всíлякий*, *самýй і сáмий* (напр.: *самýй хлíб*, але *той сáмий*), *сам* (*самá*, *самí*) відмінююємо як прикметники твердої групи.

Примітка 2. Після прийменників наголос переходить з останнього складу на передостанній у таких займенникових формах, як: *до мéне*, *до тéбе*, *на сéбе*, *з ньóго*, *у нéї*, *бíля кóго* (*кóгось*), *від тóго*, *від чóго* (*чóгось*), *у цéного*, *з усьóго*, *на тóму*, *при цéому*, *в чóму* (*чóмусь*), *в усьóму*.

Але коли прийменник поєднується не з займенником, а з іншою частиною мови, від якої цей займенник залежить, то наголос не змінюється: *до його хáти*, *до її дóму*.

§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні)

Відмінювання складних займенників

Займенники, до складу яких входять частки **аби-**, **де-**, **ні-**, **-ся**, **-небудь**, відмінююмо так:

Абíхто, *абíкого*, *абí в кóго*, *абíкому*, *абíким*, *абí з ким*, *абí на кóму* (*i abí на кíм*).

Абíякий, *абíякого*, *абíякому*, *абíяким*, *абí з якýм*, *абí на якóму* (*i abí на якíм*).

Дéхто, *дéкого*, *дéкому*, *дé з ким*, *дé на кóму* (*i дé на кíм*), *на дéкому*.

Дéякий, *дéякого*, *дéяким*, *на дéяких* (*i дé на якýх*).

Котрíйсь, *котróгось*, *котróмусь*, *котрíмсь*, *на котróмусь*.

Нíхто́, *нíкóго*, *нíкóму*, *нíкýм*, *нí з кýм*, *нí на кóму* (*i нí на кíм*).

Нíякий, *нíякого*, *нíякому*, *нíяким*, *нí на якóму* (*i нí на якíм*).

Хто-нéбудь, *когó-нéбудь*, *комú-нéбудь*, *ким-нéбудь*, *на кóму-нéбудь*.

Хтось, *когóсь*, *комúсь*, *кимсь* (*i кýмось*), *у кóмусь*.

Чийсь, *чийóгось*, *чийóмусь* (*i чиéмусь*), *чиймсь* (*i чиéмось*), *на чийóмусь* (*i на чиéмусь*, *чиéмсь*, *чиéмось*).

Що-бúдь, *чогó-бúдь*, *чомú-бúдь*, *чим-бúдь*, *на чóму-бúдь* (*i на чíм-бúдь*).

Що-нéбудь, *чогó-нéбудь*, *чомú-нéбудь*, *чим-нéбудь*, *на чóму-нéбудь* (*i на чíм-нéбудь*).

Щось, *чогóсь*, *чомúсь*, *чимсь* (*i чýмось*), *на чóмусь* (*i на чíмсь*, *чýмось*).

Примітка. Числові займенники *дéкíлька*, *кíлька*, *скíльки*, *стíльки* відмінююмо як числівник *два*: *дéкíлькóх*, *дéкíлькóм*, *дéкíлькомá*; *багáто* відмінююмо так: *багáто*, *багатьóх*, *багатьóм*, *багатьmá* *й багатьомá*.

ДІЄСЛОВО

§ 115. Дійсний спосіб

Теперішній час

1. Зразки дієвідмінювання в теперішньому часі:

I дієвідміна

Одніна

Множина

1 ос.	<i>iđ-y</i> кол-ю́ чу́-ю
2 ос.	<i>iđ-éši</i> кól-eši чу́-eши
3 ос.	<i>iđ-é</i> кól-e чу́-e

<i>iđ-emo</i> кól-emo чу́-emo
<i>iđ-eme</i> кól-eme чу́-eme
<i>iđ-úть</i> кól-úть чу́-úть

II дієвідміна

Одніна

Множина

1 ос. <i>робл-ю</i> бáч-у гó-ю
2 ос. <i>роб-иши</i> бáч-иши гó-иши
3 ос. <i>роб-ить</i> бáч-ить гó-ить

<i>rób-imо</i> бáч-imо гó-ímo
<i>rób-ite</i> бáч-ite гó-íte
<i>rób-яти</i> бáч-ати гó-яти

За такими зразками відмінююмо й дієслова доконаного виду в майбутньому часі.

Поділ дієслів на дієвідміни

2. За характером особових закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) дієслова поділено на дві дієвідміни: **першу** й **другу**. Лише чотири дієслова (див. нижче п. 7) становлять окрему групу.

До **першої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -еш (-eши), -е (-e), -емо (-emo), -ете (-ete), -уть (-úть).

До **другої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -иш (-iš), -ить (-ítъ), -имо (-imo), -ите (-íte), -атъ (-áty).

3. Визначаючи особові закінчення дієслів, потрібно враховувати те, що:

1) дієслова, які мають в інфінітиві основу на **-и**, **-í** (-í) або на **-а** (після **ж**, **ч**, **ш**) і в першій особі однини та в третій особі множини теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) ці голосні втрачаються, належать до **другої** дієвідміни:

báchi-ti бáч-у бáч-атъ

varí-ti вар-ю вár-яты

дої́-ти до-ю́ до́-ять
лете́-ти леч-у́ лет-я́ть
сиді́-ти сидж-у́ сид-я́ть
кричá-ти крич-у́ крич-áть

До цієї дієвідміни належать усі дієслова на **-отіти**: *булькоміти*, *бурмотіти*, *муркотіти*, *цокотіти*, а також такі дієслова, як *боя́-тися*, *стоя́-ти* (з основою на **-я**), *спá-ти* (з основою на **-а** не після шиплячого), *біг-ти* (з основою на приголосний);

2) усі інші дієслова належать до **першої** дієвідміни, а саме:

а) дієслова з односкладовою інфінітивною основою на голосні **-и-**, **-у-**, які зберігаються в дієвідмінюваних формах, а також похідні від них:

вý-ти	вý-ю	вý-ють
(док. <i>завýти</i>)		
жý-ти	жив-у́	жив-у́ть
край-ти	край-ю	край-ють
мý-ти	мý-ю	мý-ють
нý-ти	нý-ю	нý-ють
шý-ти	ши-ю	ши-ють
чý-ти	чу-ю	чу-ють

В особових формах дієслів *бýти*, *вýти* (док. *звýти*), *лýти*, *пýти* кореневий голосний **и** не зберігається: *б'ю* — *б'ють*, *в'ю* — *в'ють*, *ллю* — *лють*, *п'ю* — *п'ють*;

б) дієслова з основою інфінітива на **-і-**, що зберігається при дієвідмінюванні:

блí-ти	блí-ю	блí-ють
жсовтí-ти	жсовтí-ю	жсовтí-ють
синí-ти	синí-ю	синí-ють

в) дієслова з основою інфінітива на **-а-** не після шиплячого приголосного або після шиплячого, коли це **-а-** в дієвідмінюваних формах зберігається; також дієслова з основою інфінітива на **-я-**:

гна́-ти	жен-у́	жен-у́ть
закисá-ти	закисá-ю	закисá-ють
міша́-ти	міша́-ю	міша́-ють
писá-ти	пиши-у́	пиши-у́ть
сíя-ти	сí-ю	сí-ють

г) дієслова з основою інфінітива на **-ува-** (**-юва-**), які у формах теперішнього та майбутнього часу дієслів доконаного виду втрачають компонент **-ва-:**

<i>буд-увá-ти</i>	<i>буд-ý-ю</i>	<i>буд-ý-ють</i>
<i>гор-ювá-ти</i>	<i>гор-ý-ю</i>	<i>гор-ý-ють</i>
<i>намал-ювá-ти</i>	<i>намал-ý-ю</i>	<i>намал-ý-ють</i>

Примітка. Від суфікса **-ува-** (**-юва-**) слід відрізняти суфікс **-ва-**, що зберігається в особових формах: *бу-вá-ти* — *бу-вá-ю*, *бу-вá-ють*; *відчу-вá-ти* — *відчу-вá-ю*, *відчу-вá-ють*. Але: *ку-вá-ти* — *ку-й*, *пізна-вá-ти* — *пізна-й*, *ста-вá-ти* — *ста-й*.

г) дієслова з основою інфінітива на **-оло-**, **-оро-**:

<i>полó-ти</i>	<i>пол-ý</i>	<i>пол-ють</i>
<i>поборó-ти</i>	<i>побор-ý</i>	<i>побор-ють</i>

д) дієслова з основою інфінітива на **-ну-**:

<i>глáну-ти</i>	<i>глáн-у</i>	<i>глáн-умъ</i>
<i>кíну-ти</i>	<i>кíн-у</i>	<i>кíн-умъ</i>

е) дієслова з основою інфінітива на приголосний:

<i>нес-tí</i>	<i>нес-ý</i>	<i>нес-умъ</i>
<i>наc-tи</i>	<i>наc-ý</i>	<i>наc-умъ</i>
<i>тéр-tи</i>	<i>тр-ý</i>	<i>тр-умъ</i>

е) дієслова з основою на **-ота-**:

<i>бульк-омá-ти</i>	<i>булькоч-ý</i>	<i>булькоч-умъ</i>
<i>мурк-омá-ти</i>	<i>муркоч-ý</i>	<i>муркоч-умъ</i>

ж) окремі дієслова:

<i>жá-ти</i>	<i>жн-у</i>	<i>жн-умъ</i>
<i>іржá-ти</i>	<i>іржс-ý</i>	<i>іржс-умъ</i>
<i>ревí-ти</i> (i ревтý)	<i>рев-ý</i>	<i>рев-умъ</i>
<i>слá-ти</i> (= посила́ти)	<i>шл-ю</i>	<i>шл-умъ</i>
<i>слá-ти</i> (= стелі́ти)	<i>стел-ý</i>	<i>стел-умъ</i>
<i>хомí-ти</i>	<i>хóч-у</i>	<i>хóч-умъ</i>

Примітка. Дієслова, у яких в інфінітиві перед кінцевим **р** основи наявний **е**, втрачають його і в особових формах, і у формах наказового способу: *замер-ти* — *замр-*

у, замр-уть, замр-и; *тér-ти* — *тр-у*, *тр-уть*, *тр-и*; *унér-ти* — *унр-у́*, *унр-уть*, *унр-и́*.
Але: *дер-ти* — *дер-у́*, *дер-уть*, *дер-и́*; *жéр-ти* — *жер-у́*, *жер-уть*, *жер-и́*.

Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках

4. У дієсловах першої дієвідміни відбувається зміна приголосних: **г** на **ж**, **к** на **ч**, **х** на **ш**, **з** на **ж**, **с** на **ш**, **ст** на **щ**, **ск** на **щ** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду), якщо така зміна є в першій особі однини: *можти* — *мόжсу*, *можсеи*; *пекти* — *печу́*, *печéши*; *колихáти* — *колишу́*, *коли́шеш*; *в'язáти* — *в'яжу́*, *в'яжес*; *чесáти* — *чешу́*, *чёшеш*; *хотíти* — *хочу*, *хочеш*; *свистáти* — *свищу́*, *свищеш*; *полоскáти* — *полоющу́*, *полоющеш*.

5. У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні **д**, **т**, **з**, **с** змінюються на **дж**, **ч**, **ж**, **ш**, а **зд**, **ст** — на **ждж**, **щ**: *водити* — *воджу́*, *вертити* — *верчу́*, *возити* — *вожу́*, *носити* — *ношу́*; *їздити* — *їжджу́*, *вимостити* — *вімоющу́*.

Примітка. У дієслові *бігти* й похідних від нього *забігти*, *прибігти* та ін., що належать до другої дієвідміни, **г** змінюється на **ж** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду): *бігти* — *біжу́*, *біжий*.

6. Приголосні **г**, **з** змінюються на **ж**; **к**, **т** — на **ч**; **с** — на **ш**; **д**, **зд** — на **дж**; **ст**, **ск** — на **щ**:

1) у дієприкметниках перед суфіксом **-ен(ий)**: *перемóжений*, *вóжений*, *вóжений*, *пóчений*, *кру́ченій*, *но́шений*, *збúджений*, *віїжджений*, *вімощений*, *пóщений*;

2) у похідних дієсловах із суфіксами **-ува-** та **-а**: *заморóжувати*, *викóчувати*, *винóшувати*, *розкýшувати*, *принáджувати*, *віїжджувати*, *вімощувати*; *походжáти*, *саджáти*, але *заважáти*, *хоч завáдити*, *завáджу*;

3) у віддієслівних іменниках перед суфіксом **-енн(я)**: *відношення*, *роздbóження*, *розгніїдження*, *спрóщення*, але перед **-інн(я)** ці приголосні зберігаються: *водіння*, *возіння*, *гніздіння*, *крутіння*, *носіння*.

Примітка 1. У дієсловах другої дієвідміни після губних перед **я**, **ю** з'являється **л**: *куплять*, *ло́влять*, *ломлять*, *лю́блять*; *куплю́*, *ловлю́*, *ломлю́*, *люблю́*. **Л** з'являється також після губних:

1) у дієприкметниках на **-ен(ий)**: *зróблений*, *куплений*, *розграfленний*;

2) у дієприслівниках на **-ячи**: *гублячи*, *люблЯчи*, *роблячи*;

3) у віддієслівних іменниках перед **-енн(я)**: *зdeшевлення*, *поглýблення*.

Примітка 2. Постфікс **-ся (-сь)** у дієсловах пишемо разом, причому в третій особі однини перед **-ся** з'являється **-ть**: *б'єтъся*, *ллєтъся*, *сміюся*, *смієтъся*.

Відмінювання дієслів ДАТИ, ЇСТИ,

ВІДПОВІСТІЙ (та ін. з компонентом –ВІСТИ), БУТИ

7. Дієслова *дáти*, *їсти*, *відповістí*, *розповістí* та інші з частиною -*вісти*, а також *бúти* з усіма похідними від них становлять відповідно до закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного вину) окрему групу.

Одніна

1 ос. <i>дам</i>	<i>їм</i>	<i>відпові́м</i>
2 ос. <i>дасí</i>	<i>їсí</i>	<i>відпові́сí</i>
3 ос. <i>дастъ</i>	<i>їстъ</i>	<i>відпові́сть</i>

Множина

1 ос. <i>дамó</i>	<i>їмо</i>	<i>відпові́мо</i>
2 ос. <i>дастé</i>	<i>їстé</i>	<i>відпові́стé</i>
3 ос. <i>даду́ть</i>	<i>їдя́ть</i>	але: <i>даду́ть відпові́дь</i>

Від дієслова *бúти* вживаємо тільки форму *є* (інколи в поетичній мові для першої та третьої особи однини — *єсть*), що заступає всі інші форми; зрідка вживані ще архаїчні форми: для другої особи однини — *есí*, а для третьої особи множини — *суть*.

Майбутній час

8.

1) Майбутній час дієслів недоконаного виду вживається в таких формах:

а) особові форми допоміжного дієслова *бúти* — *бúду*, *бúдеши*, *бúде*, *бúдемо* (зрідка *бúдем*), *бúдете*, *бúдуть* + інфінітив: *бúду писáти*, *бúдете ходíти*;

б) інфінітив + скорочені особові форми колишнього дієслова *яти* (*иму...*) — **-му**, **-меш**, **-ме**, **-мемо** (зрідка **-мем**), **-мете**, **-муть**, що стали дієслівними закінченнями, злившись з інфінітивом: *пектýму*, *пектýмеш*, *пектýме*, *пектýмемо* (зрідка *пектýмем*), *пектýмете*, *пектýмуть*.

2) Майбутній час дієслів доконаного виду вживається в таких формах:

а) префікс + теперішній час: *зроблю*, *напишу́*;

б) деякі безпрефіксні дієслова доконаного виду із закінченням теперішнього часу (найчастіше зі значенням одноразової дії): *грімну*, *ляжу*, *пущу*, *стукну*.

Минулий і давноминулий час

9. Дієслова минулого часу особових закінчень не мають. Історично форми минулого часу утворилися від дієприкметників, і тому в них зберігаються афікси на позначення роду: **-в** або нульове закінчення в чол. роді, **-ла** — в жін. роді, **-ло** в середн. роді однини, **-ли** — у множині всіх родів: *брав*, *ніс*, *пік*; *брала*, *несла*, *пекла*; *брало*, *неслоб*, *пеклоб*; *брали*, *несли*, *пеклі*.

Давноминулий час дієслова складається з форм минулого часу цього дієслова та відповідних форм минулого часу допоміжного дієслова **бути**: *ходів був*, *ходила була*, *ходили були*.

Примітка 1. Про чергування **о**, **е** з **і** в дієсловах *віз*, *ніс* та ін. див. § 9, п. 1, 7). За аналогією до форм *віз*, *ніс*, *стеріг* та ін., у яких **о**, **е** чергуються з **і**, утворилися такі форми, як *запріг* (від *запрягти*), *ліг* (від *лягти*), де маємо **і** замість **я**.

Примітка 2. У ряді дієслів, що мають у формах теперішнього (майбутнього) часу суфіксальне **н** з особовими закінченнями, відповідний суфікс **-ну-** у формах інфінітива й минулого часу може випадати. Це буває переважно тоді, коли суфікс **-ну-** ненаголошений і дієслово не має значення одноразовості. Проте повної послідовності в уживанні інфінітива й минулого часу із суфіксом **-ну-** або без нього немає: *збліднути* — *зблід*, *зблідла*; *посóхнути* — *посóхти* — *посóхнув*, *посóх*, *посóхнула*, *посóхла*; *слáбнути* — *заслáбти* — *заслáб*, *заслáбла*; *тягнути* — *тягти* — *тягнуv*, *тягнула* — *потяг*, *тяглá*.

Примітка 3. Постфікс **-ся** після суфікса інфінітива, закінчень усіх форм минулого часу та закінчень 1 ос. однини, множини й 2 ос. множини майбутнього часу доконаного й недоконаного (синтетична форма) виду може змінюватися на **-сь** в усному мовленні та художньому стилі: *узáтись*, *узáвсь*, *узялáсь*, *узялóсь*, *узялíсь*; *вíзьмусь*, *вíзьмемось*, *вíзьметесь*; *брáтимусь*, *брáтимемось*, *брáтиметесь*. У формі однини чол. роду минулого часу це буває тільки після приголосного **в**: *знайшóвсь*, *одягнúвсь*, *усміхнúвсь* (але: *стерігся*, *обпíкся* тощо).

§ 116. Наказовий спосіб

Наказовий спосіб має лише форми другої особи однини й першої та другої особи множини з такими закінченнями:

2 ос. однини **-и** = \emptyset (нульове закінчення)

1 ос. множини **--імо(-ім)**, **-мо**

2 ос. множини **-іть**, **-те**

1. Закінчення **-и**, **-імо(-ім)**, **-іть** звичайно бувають:

1) під наголосом: *бері*, *берім(o)*, *беріть*; *живі*, *живім(o)*, *живіть*; *іді*, *ідім(o)*, *ідіть*; *печі*, *печім(o)*, *печіть*; *припусті*, *припустім(o)*, *припустіть*;

2) у дієсловах із наголошеним префіксом **ви-**: *ві́бери, ві́берім(o), ві́беріть; ві́жени, ві́женім(o), ві́женіть* тощо, які без префікса мають кінцевий наголос: *берí, берім(o), беріть; женí, женім(o), женіть;*

3) у дієсловах із суфіксом **-ну-** в інфінітиві після приголосного: *ківнí, ківнім(o), ківніть; крикни, крикнім(o), крикніть; моргнí, моргнім(o), моргніть; сту́кни, сту́кнім(o), сту́кніть;*

4) у дієсловах з основою на **л** або **р** після приголосного: *підкрéсли, підкрéслім(o), підкрéсліть; прові́три, прові́трім(o), прові́тріть.*

2. В інших дієсловах ненаголошений голосний у закінченнях наказового способу відсутній:

1) після голосних: *грай, гра́ймо, гра́йте; купуй, купу́ймо, купу́йте; стíй, стíймо, стíйте; шíй, ши́ймо, ши́йте;*

2) після приголосних **б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р**: *не гóрб(ся), не гóрбте(сь); сип, си́мо, си́те; став, стáвмо, стáвте; ознайóм, ознайóмте; ріж, ріжмо, ріжте; поклич, покли́чмо, покличте; руши, ру́шимо, ру́ште; мориц, мóрицмо, мóрицте; повір, пові́рмо, пові́рте;*

3) після приголосних **д, т, з, с, л, н** ненаголошений голосний у закінченнях теж зникає, причому ці приголосні пом'якшуються: *сядь, сáдьмо, сáдьте; тратъ, тра́тъмо, тра́тъте; чистъ, чи́стъмо, чи́стъте; злазъ, зла́зъмо, зла́зъте; повісъ, пові́сьмо, пові́сьте; візвольъ, візвольмо, візвольте; станъ, стáньмо, стáньте.*

Примітка 1. Від дієслова *їсти* утворюються такі форми наказового способу: *їж, ї́жмо, ї́жте; від дієслів допові́стí, розпові́стí* звичайно вживаються форми: *доповідáй* (від *доповідáти*), *розповідáй* (від *розповідáти*).

Примітка 2. Приголосні **г, к** у наказовому способі переходять у **ж, ч**: *бігти — біжí, біжі́м(o), біжі́ть; лягти — ляж, лáжмо, лáжте; пекти́ — печí, печі́м(o), печі́ть* (пор. теперішній або майбутній час: *біжу́, лáжу, печу́*).

Приголосні **з, с, х** у словах на зразок *казáти, писáти, брехáти* в наказовому способі відповідно переходять у **ж, ш**: *казáти — казí, казі́м(o), казі́ть; писáти — пиши́, пиши́м(o), пиши́ть; брехáти — (не) бреши́, (не) бреші́ть*; пор. теперішній час: *казу́, пишу́, (не) брешу́.*

Примітка 3. Усі дієслова із суфіксом **-ува-** (-юва-) мають перед закінченням наказового способу голосний у (орфографічно **ю**): *вимірюй, просмόлюй, розкáзуй.*

§ 117. Умовний спосіб

Частки **б, би** в умовному способі пишемо окремо: **б** пишемо після слів, що закінчуються на голосний: *я хотіла б; вона б сказала; рáда б узýти; я б про це розповів; би* — після слів, що закінчуються на приголосний: *я хотів би; він би сказáв; я міг би взýти; він би це давнó був зробíв.*

§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив)

Неозначена форма дієслова закінчується на **-ти**: *глібшати, годувати, годуватися (годуватись), жити, кінути, лізти, мандрувати, нести, пекті, пектіся (пектісь), ревти, розуміти, стояти, ходити, хотіти*.

Примітка 1. В усному мовленні, а часом і в художньому стилі вживають також і форму інфінітива на **-ть**, коли основа дієслова закінчується на голосний: *брать, казать, кінуть, терпіть, ходить*.

Примітка 2. Про форми із суфіксом **-ну-** й без нього див. § 115, п. 9, прим. 2; там же в прим. 3 див. про постфікс **-ся (-сь)**.

§ 119. Дієприкметник

В українській мові розмежовують:

1. Дієприкметники активного стану:

- 1) теперішнього часу на **-чий (-а, -е)** (вживані переважно в значенні прикметників та іменників): *квітучий, живучий, лежачий, стоячий; зрідка: виконуючий, зростаючий, працюючий;*
- 2) минулого часу на **-лий (-а, -е)**: *зжохлий, навіслий, осілий, почорнілий.*

2. Дієприкметники пасивного стану минулого часу:

- 1) на **-ний, -а, -е (-аний, -яний, -ений, -єний), -ованій, -йований, -уваний, -юваний**: *(зі)гнаний, (по)сіяний, (с)творений, окрілений, (за)гоений, (з)будований, скопійований, сформульований, знехтуваний, очолюваний;*
- 2) на **-тий (-а, -е)**: *бýтий, взутій, узятій, жатій, закритій, мýтий, початій, тéртий, ужитій.*

Примітка.

1. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо від дієслів із суфіксом **-н- (-ну-)**: *вернути — вéрнутий і вéрнений, замкнути — зáмкнутий і зáмкнений, кинути — кíнутий і кíнений, усунути — усúнущий і усúнений, розвинути — розвíнущий і розвíнений.*

2. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо й від дієслів з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**: *колоти — кóлотий і кóлений ; порóти — пóротий і пóрений.*

Від дієслова *молоти* варіантні форми — *мóлотий і рідше мéлений*.

§ 120. Дієприслівник

1. Дієприслівники теперішнього часу утворюємо від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**.

Суфікс **-учи (-ючи)** вживаємо в дієприслівниках, утворених від дієслів першої дієвідміни, а суфікс **-ачи (-ячи)** — у дієприслівниках, утворених від дієслів другої дієвідміни: *беруть — беручи, виробляють — виробляючи, ідуть — ідучи, кáжуть — кáжучи; бáчати — бáчачи, летять — летячі, сидять — сíдячи, сплять — сплячí.*

2. Дієприслівники минулого часу утворюємо від основи дієслова минулого часу чоловічого роду за допомогою суфікса **-ши** (після основи на приголосний) і **-вши** (після основи на голосний): *брав — брāвши, купувáв — купувáвши, купíв — купíвши, налетíв — налетíвши; принíс — принíсши, спíк — спíкши, став — стáвши.*

Примітка. Дієприслівники, утворені від зворотних дієслів, мають постфікс **-сь**: *сміючíсь, узявшíсь; рідше — **ся**: сміючíся, узявшíся.*

ІІІ. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ¹

Приголосні звуки і букви на позначення приголосних

§ 121. Звук [l]

1. Звук [l] у словах іншомовного походження передаємо твердим або м'яким л — залежно від того, як узвичаєне те чи те слово в українській мові:

1) твердим л (**л, ла, ло, лу**) у словах: *арсенал, бал, вулкан, інтергаль, капітал, футбол, халва; аероплан, баланс, галантний, глазур, клас, молекула, новела, план, прымала, фóрмула; блок, велосипéд, колонія, сóло, соціологія, флот; блúза, лупа, металúргія; Албáнія, Атлантичний океан, Гренландія, Ламáни, Лондон, Осло, Тулуса; Веласкес, Ламárк, Флобér та ін.* У новітніх запозиченнях з англійської мови звук [l] передається твердим л (*ланч, сейл, таблоїд, файл та ін.*);

2) м'яким л (**ль, ля, льо, лю**) у словах: *автомобíль, асфáльт, бульдóг, гльоза, гольф, магістрál, педáль, тáбель; вакуóля, пíлюля, пляж, полярний, регулятор; туберкульоз; алюмíній, блюмíнг, революція; Аляска, Бázель, Любек, Ольстер, Фінляндія, Вільсон, Лінкольн, Золя, Кромвель, Лютер, Мішель, Рафаэль та ін.*

2. Звукосполучення [le] передаємо через ле: *елéктрика, желé, легéнда, лéкція, плеér, плéнум, телеграф, кíлер; Валéнсія, Каледонія, Палéрмо, Толéдо; Лéссінг, Лéннон, Пелé та ін.*

§ 122. Звуки [g], [h]

1. Звук [g] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою **г**: *авангард, агітація, агрéсор, блóгер, гвардія, генерál, гламур, графíк, грог, ембárgo, маркетинг, міграція; лінгвістика, негативний, сérфінг, синагóга, Вахтанг, Гарсія, Гайнетдін, Ердоган, Гвінея, Гольфстрайм, Гренландія, Грузія, Гéте, Геóрг, Гурамішвілі, Люксембург, Магомéт, Фольксваген, Чикаго.*

2. Буквою **г** передаємо звук [g] у давнозапозичених загальних назвах, таких як *тáнок, татунок, твалт, тráти, трунт* і под. (див. § 6) (див. § 5-8) та в похідних від них: *тáнковий, тратчáстий, трунтóвний* і т. ін.

3. У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови — буквою **г** (*Верглій, Гарсія, Гéгель, Геóрг, Гéте, Грегуár, Гуллівér*) і шляхом

¹ Правопис іншомовних власних назв, що походять зі слов'янських мов, подано в IV розділі «Правопис власних назв» (§ 151–164).

імітації іншомовного [g] — буквою г (*Верглій, Гарсія, Гетель, Георг, Геме, Грегуár, Гуллівér* і т. ін.).

4. Звук [h] переважно передаємо буквою г: *гандроль, гербáрій, гінді, гіпóтеза, горизонт, гóспіс, гóспіталь, гумус; Гáрвард, Гéльсінкі, Гіндустáн, Ганнібáл, Гéйне, Горáцій, Люфтгáнза*. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов [h], і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою х: *хóбі, хокéй, хол, хóлдинг, брахмáн, джихáд, моджахéд, ханúм, харакíри, хіджáб, шахíд, Аллах, Ахмéд, Мухáммед, Сұхрóб, Хакíм, Хаммурáпі* і т. ін.

§ 123. Буквосолучення th у словах грецького походження

Буквосолучення **th** у словах грецького походження передаємо звичайно буквою т: *антологія, антропологія, аптéка, áстма, бібліотéка, католíцький, теáтр, теóрія, ортодóкс, ортопéдія, Амальтéя, Прометéй, Тéкля, Таїсія, Теодóр*. У словах, узвичаєніх в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок: *анáфема* і *анáтема, дифірámб* і *дитирámб, ефíр* і *етéр, кáфедра* і *катéдра, логарíфм* і *логарítм, міф, міфологія* і *міт, мітолóгія, Агатáнгел* і *Агафáнгел, Афíни*, *Борисфéн* і *Бористéн, Демосфéн* і *Демостéн, Мáрфа* і *Мáрта, Фессалія* і *Тессалія* та ін.

§ 124. Букви w, th у словах англійського походження

Англійське **w** на позначення звука [w] передаємо звичайно через в: *вікéнд, Вашингтóн, Вéбстер, Веллінгтóн, Вíльсон, Вінніпéг* та ін.; у деяких словах за традицією через у: *Уéльс, уйт-спíрит* та ін.

Англійське **th** на позначення звука [θ] передаємо звичайно через т: *трíлер, Агáта, Арту́р, Блéксміт, Вóрдсворт, Мéредіт*, на позначення звука [ð] — звичайно через з: *Рéзерфорд, Вéзербí, Сáзерленд*, рідше через т: *Сóтбí, Cáумi* або с: *Голсуóрсі*.

§ 125. Буквосолучення ll та ill у словах французького походження

Французькі буквосолучення **ll** та **ill** після голосних, у кінці слів та перед голосними відповідно до французької вимови передаємо через й: *макіáж, Вíйон, Шантíй*. У деяких загальних і власних назвах буквосолучення **-aille**, **-ille**, **-eille** за традицією передаємо як **-аль**, **-иль**: *ванíль, Версáль, Марсéль*.

§ 126. Звук [j]

Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою й, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами є, ї, ю, я: бу́ер, конве́ер, плéер, флáер, круїз, мозаїка, лояльний, паранóя, плеяда, ро́йль, саквойж, секвóя, фая́нс, феєрвéрк, ін'екція, проéкт, проéкція, суб'ект, траєкторія, фоé, е́ті, Гайті, Гоя, Єйтс, Савоя, Феєрбах, Маéр, Каéнна, Ісаá, Йогáнн, Рамбуé, Соéр, Хайм, Хеєрдáл, Юнона.

§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr

Кінцеве -tr передаємо через -тр, кінцеве -dr — через -др: барóметр, діаметр, семéстр, теáтр, термометр, центр, циліндр.

§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних

1. У загальних назвах іншомовного походження букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо: абáт, акумулятор, барóко, беладóна, белетри́стика, бравíсимо, ват, гру́па, гун (гуни), ідилічний, інтелектуálний, інтерме́цо, колекти́в, комісія, лібрéто, піанісімо, піцикáто, стакáто, сúма, фін (фіни), шасí та ін.

За традицією з подвоєнням пишемо загальні назви: анна́ли, бónна, білль, брутто, булла, вánна, вілла, до́нна, мадонна, мánна, муллá, паннó, пénні, тóнна, дурра, мírra та слово Аллáх.

2. У разі збігу в загальних назвах однакових приголосних префікса й кореня подвоєння звичайно зберігаємо, зокрема в тих випадках, коли в українській мові вживається непрефіксальне слово з тим самим коренем: іммігра́ція (пор. мігра́ція), іннова́ція (пор. нова́ція), іrrаціонáльний (пор. раціонáльний), ірреа́льний (пор. реа́льний), контреволю́ція (пор. револю́ція), контреформа́ція (пор. реформа́ція), сюрреалізм (пор. реалізм).

Примітка. Букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо в тих випадках, коли семантичний зв'язок між префіксальним словом і словом без префікса втрачений або суттєво ослаблений: анома́ція, конота́ція (пор. нота́ція), кореляція (пор. реляція), кореспондéнт (пор. респондéнт) і т. ін.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних переважно зберігаємо у власних назвах: Андорра, Бессемéр, Білл, Боттічеллі, Гаронна, Голлáндія, Плойд, Марóкко, Міссурі, Ніцца, Яффа; Бéтті, Джонні, Мюллер, Руссо, Тéннессi, Смóллетт, Кіркконнелл та в загальних назвах, які від них утворені за допомогою афіксів: андорре́ць, бессемéрівський, голлáндський, мароккáнець і т. ін. У загальних назвах, які утворені від власних назв без

додавання афіксів, букви на позначення приголосних не подвоюємо: *ват* (пор. *Vatt*), *бекерέль* (пор. *Беккерέль*), *гаус* (пор. *Гаусс*).

Примітка. За усталеною традицією в деяких власних назвах подвоєння не зберігаємо (*Пенсільванія*) або зберігаємо частково (*Miccicíni*).

4. Буквосолучення **ck**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [k], відтворюємо українською буквою **к**: *Дікенс, Дікінсон, Джéксон, Тéкерей, Бéкі, Бúкінгем, Бісмарк, Брюкнер, Бро́кес, Ламáрк, Штóкманн, Стокгольм, Рýдбек, Шéрлок*.

Примітка. Подвоєння **kk** зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант **Mac, Mc** поєднується з основою, що починається на [k], в тих випадках, коли за традицією їх пишемо як одне слово: *Маккартні, Маккéнзі, Маккéнна, Маккінлі*, а також у загальних назвах, що утворені від власних назв такого типу: *маккартизм* і т. ін.

Голосні звуки і букви на позначення голосних

§ 129. Голосний [i]

Залежно від позиції в слові, особливостей вимови і мовної традиції букви на позначення звука [i], зокрема **і, у** (ігрек), **е**, буквосолучення **ea, ee, ie** і т. ін. передаємо українськими буквами **і, ї** та **и**.

I. **І** пишемо:

1. На початку слова: *idéя, інстру́кція, інтернаціональний; Ібсен, Іден, Ізабéлла, Іліáда, Індія, Ітон*.

2. Після приголосного перед голосним та буквами **е, ї, й**: *артеріа́льний, геніа́льний, діа́лектика, індустріа́лізація, матеріа́л, діа́гноз, чіа́бата, ціа́нід, соціа́лізм, фіа́лка; аудіе́нція, гіе́на, ріе́лтор, кліе́нт, піе́стет, тампліе́р; копи́ст, аксіо́ма, раціо́н, революціо́нер, соціо́логія, фіолéтовий; rádius, тріумф; партійний, rádій; Biappíц, Фіúме; Viardó, Іглесіас, Марциа́л, Ліе́на, Occiáñ, Ciám, Шантий*.

У кінці слова іншомовне **-ia** передаємо звичайно через **-ія**: *артéрія, матéрія, індúстрія, Іта́лія, Гарсія, Галлія*.

3. В іменах і прізвищах після приголосного перед наступним приголосним і в кінці слова: *Беатrіче, Овідій, Rіcharд, Dідрó, Dізель, Грімм, Медічі, Россіні, Анрі;*

Власні назви, що перейшли в категорію загальних назв, пишемо за правилами правопису загальних назв іншомовного походження: *дізель* (від прізвища *Rудольфа Дізеля*), *силуэт* (від прізвища *Етьєна де Сілуэтта*).

4. У географічних назвах після приголосних, крім **дж, ж, ч, ш, щ, ц і р** перед наступним приголосним, крім [j], і в кінці слова, а також у похідних прикметниках: *Канзас-Сіті, Лісабон, Міссісіпі, Монтевідео, Ніл, Севілья, Сідней, Замбезі, Капрі, Сомалі, лісабонський, сомалійський*.

5. Після приголосних у кінці слова: *візаві, віскі, журі, колібрі, мерсі, парі, попурі, суші, таксі, харакірі, шасі*.

6. У всіх інших випадках після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бізнес, пілот, віброяня, академік, фінанси, графік, гіпопотам, логічний, гімн, кібуц, кілограм, кіно, архів, хімія, хірург, літературна, республіка, ніша, піанісмо*.

За усталеною традицією в ряді слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** пишемо і: *башкир, вимпел, ежідна, імбир, калмик, кипарис, кисет, лиман, міля, мірт, нірка, спирт, хімера* та ін.

За традицією з **и** пишемо також слова грецького походження, що усталилися в церковному вжитку: *диякон, єпископ, єпітимія, єпітрахиль, миро, митра, митрополит, християнство* тощо.

ІІ. Ї пишемо після голосного: *альтруїст, егоїст, кофеїн, маїс, мозаїка, наївний, руїна, стойк, теїн; Аделаїда, Аїда, Каїр, Саїд, Таїр, Хайм, Хусайнов*.

Примітка. У складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишемо **і**: *неоімперіалізм, псевдоісторичний*, так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний: *воїстину, доісторичний, поінформувати; неіндуктивний* і т. ін.

ІІІ. І пишемо:

1. У загальних назвах після приголосних **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним (крім **й**): *дізель, динамо, диплом, директор, методика, інститут, математика, стимул, тип; позиція, фізичний; таксист, родзінка, силует, система; цистерна, цифра; режим, джигіт, джинси, джип; чичероне; шірма, шифр; бригада, риф, фабрика*.

2. У географічних назвах з кінцевими **-ида, -ика**: *Антарктида, Атлантида, Флорида; Адріатика, Америка, Антарктика, Арктика, Атлантика, Африка, Балтика, Корсика, Мексика*.

3. У географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Алжир, Вашингтон, Вірджинія, Гемпшир, Жиронда, Йоркшир, Лейпциг, Ціндао, Чикаго, Чілі* та в похідних від них: *алжирець, йоркширський, чилійський* та ін. Перед голосним і в кінці слова пишемо **і**: *Віши, Шіофок*.

4. У географічних назвах після **р** перед приголосним (крім [j]): *Британія, Крит, Мавританія, Магриб, Мадрид, Рив'єра, Рига* та ін. та в похідних від них: *британський, мавританський, різький* та ін.

Примітка 1. У компоненті власних назв **-стріт** пишемо і: *Бейкер-стріт, Волл-стріт, Риджент-стріт, Фліт-стріт*.

Примітка 2. У географічних назвах після р перед [j] та в похідних від них пишемо і, наприклад, *Тріест, Брієнн, Ер-Ріяд, тріестський, ер-ріядський*.

5. За традицією в ряді географічних назва після приголосних д, т перед наступним приголосним, крім [j]: *Ватикан, Единбург, Кордильєри, Медіна, Палестина, Сардинія, Скандинавія, Тібет* та в похідних від них: *ватиканський, единбурзький, скандинавський* та ін.

Примітка. Після приголосних д, т перед голосним і [j] пишемо і: *Галатія, Індія*.

6. У ряді інших географічних назв за традицією: *Бразилія, Вифлеїм, Єрусалим, Китай, Пакистан, Сиракузи, Сирія, Сицилія*, та в похідних від них: *єгипетський, сирієць* та ін.

§ 130. Голосні [e], [u]

1. Голосний [e] звичайно передаємо буквою е: *енергія, ера, Есхіл, Етна, філі, шардоне, шевроле*, а в сполученні з попереднім [j] — буквою є: *Єллоустон, Ємен, Єль*.

За традицією є пишемо в низці слів релігійної тематики (грецького походження): *єпископ, єпітимія, єпітрахіль, Євангеліє, євхаристія, єресь* та ін.

Після букв на позначення голосних, ь і апострофа в загальних і власних назвах звичайно вживається буква є: *конвеєр, реєстр, феєрверк, каріес, клієнт, дієз, дієреза, дієта, рієлтор, абітурієнт, пацієнт, сієста, гомо сапієнс, траекторія, Вандрієс, Дієго, Даніель, Ариель, Марієтта, Маріенбург, Трієст, Рамбує, досьє, портьє, фое, Сьєrra-Леоне, Лавуазье, круп'є, П'єтро*. Якщо префікс у слові або перша частина складного слова закінчується на голосний, то після неї пишемо е: *діелектрик, діетіл, поліедр, квазіетнічний, мініескалатор, псевдоэффект, поетапний, геоекономіка, агроекологія, ультраерозія, мегаефект, евроеліта, металоемаль*.

2. У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих ж, ш пишемо українське у: *брошура, журі, парашут*.

§ 131. Буквосполучення au, ou

Буквосполучення **au**, **ou** на позначення звукосполучень **[au]** **[ou]** передаємо через **ay**, **oy**: *аутсайдер, гауптвахта, майзер; Кайнас; Клаус, Краузе, Пауль, Фауст*.

У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **au** звичайно передається через **ав**: *автентичний, автобіографія, автомобіль, автор, авторитет, автохтон, лавра, Аврора*,

Мавританія, Павлó. У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення аи шляхом транслітерації як **ay**, допускаються орфографічні варіанти: *аудіénція* і *авдіénція*, *аудитóрія* і *авдитóрія*, *лауреáт* і *лавреáт*, *náуза* і *páуза*, *фáуна* і *фáвна*.

§ 132. Букви та буквосполучення ѕ, ø, eu, oe

Голосні, яким на письмі відповідають букви й буквосполучення **ѕ, ø, oe, eu**, у німецькій, данській, іспанській, норвезькій, турецькій, французькій, шведській та деяких інших мовах, і фонетично подібні до них голосні передаємо українською буквою е: *Гéте, Б'érнсон, Кéльн, Пастéр, Рентгéн, Мáльме, Вíльнéв, Éнчепíнг*, а після звука [j] буквою є: *Ríшельé, Б'érнсон*.

§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження

Англійські дифтонги **[au], [ei], [ou]** звичайно передаємо, імітуючи їхнє звучання в мові оригіналу, через **ay, eй, ou**: *брáунінг, бráузер, Джорджстáун, гейм, дисплéй, Джéймс, сноúборд, шóу, Сноú, Бéллоу, Сíллітоу, Пауелл*. Окремі слова з дифтонгами **[eɪ]** і **[ou]** ввійшли в українську мову в адаптованому вигляді з голосними **e, o**: *бебіум, брек, лéді, гол, готéль, дóпінг, смóкінг, Бéкон, Чéмберлен, Шекспíр, Айвéнго, Гладстóн, Дефó, Джерóм, Марлó, Олдос, По, Лонгфélло*.

§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження

Англійський звук **[æ]**, якому на письмі відповідає англійська буква **a**, звичайно передаємо українською буквою **a**: *макінтош, спáм, чáт, хáкер, Алекс, Áдамс, Áдлер, Гáррисон, Ланкáстер, Манчéстер, Канáверал, Чáплін*; у багатьох словах за традицією цей звук передаємо через **e**: *бíзнесмén, менеджер, Блéквуд, Кéмерон, Лéмберт, Пéлл-Мéлл, Сéлінджер, Сем, Тéтчер* і т. ін.

§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження

Англійський звук **[ə:]**, якому найчастіше відповідають англійські буквосполучення **er, ir, or, ur, yr, ear**, не має в українській мові фонетичного аналога і відтворюється здебільшого українським буквосполученням **ер**: *сéрфíнг, Бéрд, Бéртон, Бéркшир, Вéртінг, Ернéст, Ерл, Мéрфи, Чéрчилль, Шéрлí* тощо. Деякі слова, засвоєні українською мовою в транслітерованому вигляді, передають графічну форму відповідних англійських буквосполучень: *гáмбургер, курсóр, Вóрдсворт, Ірвíнг, Урбáна* та ін.

§ 136. Буквосолучення **еі**, **еу** у словах німецького походження. Буквосолучення **іј** та буква **у** в словах нідерландського походження

1. Німецьке буквосолучення **еі** відповідно до вимови передаємо українською мовою через **ай** (**яй**): *Айзенáх, Вáйнрайх, Віттгенштайн, Вáйзенборн, Кáйзер, Майнгоф, Нортгáйм, Бляйброй, Кляйн, Кляйнерт, Фляйшер*; буквосолучення **еу** — через **ой**: *фрóйляйн, Нойбрáндебург, Нойбáуер*. За традицією в давніших запозиченнях німецьке буквосолучення **еі** передаємо в транслітерованому вигляді через **ей**: *крéйда, крéйцер, маркшéйдер, капельмéйстер, гросмéйстер, штреiкбрéхер, Гéйне, Лéйпциг, Рейн, Швейцáрія*.

2. У запозиченнях з нідерландської мови буквосолучення **іј** та букву **у** передаємо через **ей**: *гéйзер, дрейф*.

§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних

Подвоєння букв на позначення голосних в іншомовних власних назвах, передаємо подвоєнням відповідних українських букв: *Áарне, Аáхен, Авраам, Заáле, Каáба, Кýусíнен, Саарбрю́кен, Тóомінг, Ванзéе*.

§ 138. Апостроф

1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних пишемо перед **я**, **ю**, **е**, **ї**, які позначають сполучення звука [j] з наступним голосним:

1) після приголосних **б**, **п**, **в**, **м**, **ф**, **г**, **к**, **х**, **ж**, **ч**, **ш**, **р**: *б'єф, комп'ютер, п'едестал, інтерв'ю, прем'єр, кар'єра; П'емонт, П'яченца, Рив'єра, Ак'яб, Іх'ямас, Ях'я; Барб'є, Б'юкенен, Донаг'ю, Женев'єва, Ф'єзоле, Монтеск'є, Руж'є, Фур'є*;

2) після кінцевого приголосного в префіксах: *ад'юнкт, ад'ютант, ін'екція, кон'юнктура, диз'юнкція*.

2. Апостроф не пишемо:

1) перед **йо**: *курийóз, серйозний*;

2) коли **я**, **ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а**, **у**: *бязь, бюджéт, бюрó, кювéт, мюриd, пюпíтр, пюре, фюзелáж, кювéт, рюкзáк, рюш; Барбюс, Бюффóн, Вюртемберг, Мюллер, Гюгó*.

§ 139. М'який знак (ъ)

1. М'який знак (ъ) у словах іншомовного походження пишемо після приголосних **д**, **т**, **з**, **с**, **л**, **н**:

1) перед **я, ю, е, ї, йо**: *кондотьєр, конферансье́, ателье́, марселье́за, мілья́рд, бульйон, сенйор, дуе́нья, віньє́тка, каньйон; В'єнти́ян, Кордильє́ри, Севілья; Готье́, Лавуазье́, Молье́р, Нью́тон, Рене́, Віньї;*

2) у низці слів після **л** перед приголосним та в кінці деяких слів за традицією або відповідно до вимови: *альбатро́с, джоу́ль, кольт, магістраль, фільм; Альбे́рта, Базель, Було́нь, Дельфи, Кромве́ль, Нельсон, Рафаэ́ль, Чарльз, Шампáнь і т. ін.*

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

§ 140. Іменники іншомовного походження звичайно відмінююмо як відповідні українські іменники:

I відміна: *кáпсула — кáпсули, кáпсулі; фíзика — фíзики, фíзици; вакуóля — вакуóлі, вакуóлею; ескадрилья — ескадрильї, ескадрильєю, род. мн. ескадрильей; Бúдда — Бúдди, Бúддою; Венéція — Венéції, Венéцією; Гóя — Гóї, Гóсю.*

II відміна: *арсенál — арсенáлу, арсенáлом, в арсенáлі; блок — блóка (і блóку), блóком, на блóці; автомобíль — автомобíля, автомобíлем; Рафаéль — Рафаéля, Рафаéлем; Бýлов — Бýлова, Бýловом; Дárвін — Дárвіна, Дárвіном.*

III відміна: *магістрáль — магістрáлі, магістрáллю; верф — вéрфи, вéрф’ю.*

Невідмінювані іменники іншомовного походження

Деякі іменники іншомовного походження не відмінююмо, а саме:

- іменники на **-а** з попереднім голосним: *ампуá, боá, буржуá; Бенуá, Валуá, Джóшуа, Жоффруá, Нікарáгуа, Пáнуа;*
- односкладові слова на **-а, -я**: *бра, па, спа, фа, ля;*
- іменники на **-е, -е**: *ателье́, валідé, дуче, желе́, кабарé, кабернé, кафé, кашнé, негліжé, пенснé, пікé, суфлé, турнé, шалé, шосé, сомелье́; Беранжé, Гéйне, Гéте, Дáнте, Туапсé; Барб’е, Готье́, Ле Корбюзье́, Лавуазье́, Рамбуé;*
- іменники на **-і, -и, -ї**: *вíскі, ефéнді, колíбрі, мерсí, парí, понí, таксí; Анрí, Гальванí, Россíні, Тбілісí, Фірдоусí, Шеллі; Алматý, Амангельдý; Віньї, Шантíї;*
- іменники на **-о**: *бюро́, депó, жабó, євро, казинó, какао, крéдо, кіно́, лото́, маéстро, метро́, rádio, réтро, кімонó, каудíльйо, Антоніо, Базіліо, Вольво, Вýдро, Пежó, Рено, Арнó, Буалó, Ванó, Viардо, Дідрó, Джо,*

- Макао, Маріо, Ліо, Лонгфелло, Пікассо, По, Торквамто Таско;* за традицією відмінююємо винó, пальто, сітрó;
- іменники на **-у**, **-ю**: *какадú, рагú, рандевú, фрау, шóу, Бакú, Сноу, Катманду, Палáу; інтерв'ю, інженю, меню, парвеню, Кюсю, Сю;*
 - топоніми з компонентами **-лейн, ривер, роуд, -сквер, -стріт:** *на Дрýрі-лейн, біля Пárк-лейн, біля Фолл-рýвер, на Єббі-роуд, на Монтріоль-рóуд, на Таймс-сквер, на Адам-стрíт, біля Рýджент-стрíт, на Сент-Джéймс-стрíт;*
 - етикетні означення жінки, що закінчуються на приголосний: *міс, місис, мадам, мадемуазель, фréken, фройляйн, ханум;*
 - жіночі особові імена, що закінчуються на **-й** і на твердий приголосний (крім губних): *Беатріс, Долóрес, Гюльчатáй, Елмáс, Енн, Жаннéт, Irén, Kárméñ, Kím, Клодін, Ленóр, Már гарет, Мерсéдес, Монíк, Трíши, Фарáх і т. ін.*

Примітка. Жіночі імена, що закінчуються на губний або м'який приголосний, відмінююємо: *Ізабéль — Ізабéлі, Етéль — Етéлі, Жізéль — Жізéлі, Miшéль — Miшéлі, Нікóль — Нікóлі, Сесíль — Сесíлі, Зейнáб — Зейнáбі, Руф — Рýфи.*

Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження

1. У дво- і полікомпонентних іменах і прізвищах відмінююємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *Жáна-Жáка, Maríi-Антуанéтти, Marí-Cесílі, Áртура Кóнана Дóйла, Kárla Гúстава Емíля Маннергéйма; Хуáна Кáрлоса Альфóнсо Вíктóра Maríi де Бурбóна; Клóда Жозéфа Ружé де Líля.*

2. У чоловічих формах арабських, перських, тюркських імен з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін., відмінююємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: з *Aхмéдом Гасáном-оглы, у Mameda-задé, до Mехмеда-бéя, з Kemalem-pашею, у Mírzi-хáна.*

Примітка. Не відмінююємо особові імена в складі жіночої форми азербайджанських імен по батькові з компонентом **кизí:** *до Зульфíї Murád-кизí, з Fatímóю Гасáн-кизí і т. ін.*

IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ

§ 141. Українські прізвища та імена

Українські прізвища передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Біловéрхий, Ведмéдів, Зáєць, Кривонíс, Миколáєнко, Олексіéнко, Олександрович, Швець*.

§ 142. Відмінювання прізвищ

1. Українські та інші слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінююмо як відповідні загальні назви I відміни, а прізвища із закінченнями іменників II відміни відмінююмо за зразками відмінювання відповідних загальних назв II відміни:

Мáйборода — Мáйбороди, Мáйбородi, Мáйбороду й т. д.;
Гмýря — Гмýрi, Гмýрi, Гмýрю, Гмýрею й т. д.;
Гнатю́к — Гнатюкá, Гнатюкóвi (Гнатюкý) й т. д.;
Зáєць — Зáйця, Зáйцевi (Зáйцю) й т. д.;
Іваньó — Іванá, Іванéви (Іваньóвi, Іваню́) й т. д.;
Кривонíс — Кривонóса, Кривонóсовi (Кривонóсу) й т. д.;
Лéбідь — Лéбедя, Лéбедевi (Лéбедю) й т. д.;
Мамалýга — Мамалýги, Мамалýзi й т. д.;
Журавéль — Журавля́, Журавлéви (Журавлó) й т. д.;
Соловéй — Солов'я, Солов'éви (Солов'ю) й т. д.;
Бýсел — Бýсла, Бýсловi (Бýслу) й т. д.;
Свéкор — Свéкра, Свéкровi (Свéкру) й т. д.;
Мотóк — Моткá, Моткóвi (Моткý) й т. д.
Панібуďлáска — Панібуďлáски, Панібуďлáсцi й т. д.;
Снігýр — Снігирá, Снігирéвi (Снігирó) й т. д.;
Снігúр — Снігурá, Снігурóвi (Снігурý) й т. д.;
Симонéнко — Симонéнка, Симонéнковi (Симонéнку) й т. д.

Але без чергування нуля звука з голосним і навпаки: *Швець — Швеця́, Швецéви (Швецó) й т. д.; Жнець — Жнецá, Жнецéви (Жнецó) й т. д.; Вру́бель — Вру́беля, Вру́белевi (Вру́белю) й т. д.; Чернéць — Чернециá, Чернeцéви (Чернeциó) й т. д.*

Примітка 1. Прізвища на зразок *Дідуньо*, *Іваньо* в давальному й місцевому відмінках мають варіанти закінчень **-ев-і (-ьов-і, -ю)**: *Дідунєві (-ьов-і, -ю)*, *Іваневі (-ьов-і, -ю)*.

Примітка 2. Усі чоловічі прізвища II відміни в родовому відмінку мають закінчення **-а (-я)** на відміну від деяких співвідносних загальних назв: пор. прізвища *Мороз* — *Мороз-а*, *Куліш* — *Куліш-а*, *Коровай* — *Коровá-я*, *Чорнотінь* — *Чорнотін-я*, *Рись* — *Рíс-я* і загальні назви *мороз* — *мороз-у*, *куліш* — *кулеши-у*, *коровай* — *коровá-ю*, *тінь* — *тін-і*, *рись* — *ріс-і*.

Примітка 3. За відповідними відмінами відмінюємо неслов'янські змінювані прізвища: *Окуджáва* — *Окуджáви*, *Окуджáви* й т. д., *Шекспíр* — *Шекспíра*, *Шекспíровi* (*Шекспíру*) й т. д., *Стенда́ль* — *Стенда́ля*, *Стенда́левi* (*Стенда́лю*) й т. д., *Дітель* — *Дітеля*, *Дітелевi* (*Дітелю*) й т. д. (див. § 140).

2. Прізвища прикметникового типу на **-ий (-ій)** відмінюємо як відповідні прикметники чоловічого та жіночого роду (твердої чи м'якої групи):

Авдіє́вський — *Авдіє́вського*, *Авдіє́вському* й т. д.;

Кобилáнська — *Кобилáнської*, *Кобилáнській* і т. д.

3. Чоловічі прізвища прикметникового типу на **-ов, -ев (-ев), -ів (-ів), -ин, -ін (-ін)** відмінюємо за такими зразками:

Одніна

Н.	<i>Пáлов</i>	<i>Ковалів</i>	<i>Прóкопів</i>
Р.	<i>Пáлов-а</i>	<i>Ковалéв-а (-лів-а)</i>	<i>Прóкопов-а (-пів-а)</i>
Д.	<i>Пáлов-у</i>	<i>Ковалéв-у (-лів-у)</i>	<i>Прóкопов-у (-пів-у)</i>
Зн.	<i>Пáлов-а</i>	<i>Ковалéв-а (-лів-а)</i>	<i>Прóкопов-а (-пів-а)</i>
Ор.	<i>Пáлов-им</i>	<i>Ковалéв-им (-лів-им)</i>	<i>Прóкопов-им (-пів-им)</i>
М.	... <i>Пáлов-і (-у)</i>	... <i>Ковалéв-і (-у) (-лів-і, -у)</i>	... <i>Прóкопов-і (-у) (-пів-і, -у)</i>
Кл.	<i>Пáлов-е</i>	<i>Ковалéв-е (-лів-е)</i>	<i>Прóкопов-е (-пів-е)</i>

Н. *Кирчів*

Р. *Кирчέв-а (-чів-а)*

Д. *Кирчέв-у (-чів-у)*

Зн. *Кирчέв-а (-чів-а)*

Ор. *Кирчέв-им (-чів-им)*

М. ...*Кирчέв-и (-у) (-чів-и, -у)*

Кл. *Кирчέв-е (-чів-е)*

Множина

Н. *Пáлов-и* *Ковалéв-и (-лів-и)* *Прóкопов-и (-пів-и)*

Р. *Пáлов-их* *Ковалéв-их (-лів-их)* *Прóкопов-их (-пів-их)*

Д- *Пáлов-им* *Ковалéв-им (-лів-им)* *Прóкопов-им (-пів-им)*

Зн. *Пáлов-их* *Ковалéв-их (-лів-их)* *Прóкопов-их (-пів-их)*

Ор. *Пáлов-ими* *Ковалéв-ими (-лів-ими)* *Прóкопов-ими (-пів-ими)*

М. ...*Пáлов-их* ...*Ковалéв-их (-лів-их)* ...*Прóкопов-их (-пів-их)*

Кл. *Пáлов-и* *Ковалéв-и (-лів-и)* *Прóкопов-и (-пів-и)*

Н. *Кирчéв-и (-чів-и)*

Р. *Кирчéв-их (-чів-их)*

Д. *Кирчéв-им (-чів-им)*

Зн. *Кирчéв-их (-чів-их)*

Ор. *Кирчéв-ими (-чів-ими)*

М. ...*Кирчéв-их (-чів-их)*

Кл. *Кирчéв-и (-чів-и)*

Одніна

Н.	<i>Гáшин</i>	<i>Романíшин</i>
Р.	<i>Гáшин-а</i>	<i>Романíшин-а</i>
Д.	<i>Гáшин-ові (-y)</i>	<i>Романíшин-ові (-y)</i>
Зн.	<i>Гáшин-а</i>	<i>Романíшин-а</i>
Ор.	<i>Гáшин-им</i>	<i>Романíшин-им</i>
М.	<i>...Гáшин-і (-y)</i>	<i>...Романíшин-і (-y)</i>
Кл.	<i>Гáшин-е</i>	<i>Романíшин-е</i>

Множина

Н.	<i>Гáшин-и</i>	<i>Романíшин-и</i>
Р.	<i>Гáшин-их</i>	<i>Романíшин-их</i>
Д.	<i>Гáшин-им</i>	<i>Романíшин-им</i>
Зн.	<i>Гáшин-их</i>	<i>Романíшин-их</i>
Ор.	<i>Гáшин-ими</i>	<i>Романíшин-ими</i>
М.	<i>...Гáшин-их</i>	<i>...Романíшин-их</i>
Кл.	<i>Гáшин-и</i>	<i>Романíшин-и</i>

Примітка 1. У відмінкових формах чеських, словацьких і польських прізвищ на **-ек** суфіксальний **-е-** зберігаємо: Гáшек — Гáшека, Гáшекові..., Лóкетек — Лóкетека, Лóкетекові... Так само зберігаємо **-е-** при відмінюванні прізвищ з кінцевими **-ер**, **-ел**: Пéтер — Пéтера..., Пáвел — Пáвела..., але в іменах він випадає: Пéтер — Пéтра..., Пáвел (Пáвол) — Пáвла. При відмінюванні прізвищ слов'янського походження на **-ець** суфіксальний **-е-** випадає: Кáролець — Кáрольця, Кáрольцеві..., Мáлець — Мáльця, Мáльцеві..., Морáвець — Морáвця, Морáвцеві..., О́равець — О́равця, О́равцеві...

Примітка 2. Жіночі прізвища на приголосний та **-о** не відмінююємо: *Марíї Сéник, Надíї Балíй, з Лíною Костéнко, без Нíни Бáйко*. Аналогічні чоловічі прізвища відмінююємо

як відповідні іменники: *Василя Сéника, Михáйлові Балі́єvi, з Івáном Костéнком, без Андрíя Báйка.*

Примітка 3. Від прізвищ прикметникового типу на зразок *Романíшин* формую орудного відмінка відрізняється відмінювання прізвищ іменникового типу на зразок *Рýсýн*: пор. *Романíшиним*, але *Рýсýном*.

Примітка 4. Про відмінювання неслов'янських прізвищ див. § 140.

§ 143. Відмінювання імен

Українські імена передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Богдан, Василь, Інокентій, Микóла, Петрó, Семéн, Ярослав, Гáнна, Інна, Надія, Оксáна, Світлана* та ін.

1. Українські чоловічі та жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на **-а**, **-я**, відмінююмо як відповідні іменники I відміни:

Одніна

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Микóл-а</i>	<i>Гáнн-а</i>
Р.	<i>Микóл-и</i>	<i>Гáнн-и</i>
Д.	<i>Микóл-i</i>	<i>Гáнн-i</i>
Зн.	<i>Микóл-у</i>	<i>Гáнн-у</i>
Ор.	<i>Микóл-ою</i>	<i>Гáнн-ою</i>
М.	<i>Микóл-i</i>	<i>Гáнн-i</i>
Кл.	<i>Микóл-o</i>	<i>Гáнн-o</i>

М'яка група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Iлл-я</i>	<i>Соломí-я</i>
Р.	<i>Iлл-i</i>	<i>Соломí-ї</i>
Д.	<i>Iлл-i</i>	<i>Соломí-ї</i>
Зн.	<i>Iлл-ю</i>	<i>Соломí-ю</i>
Ор.	<i>Iлл-éю</i>	<i>Соломí-ею</i>
М.	<i>Iлл-i</i>	<i>Соломí-ї</i>
Кл.	<i>Iлл-e</i>	<i>Соломí-е</i>

Множина

Твірда група

	<i>чол. р.</i>	<i>жін. р.</i>
Н.	<i>Микól-и</i>	<i>Гáнн-и</i>
Р.	<i>Микól</i>	<i>Гáнн</i>
Д.	<i>Микól-ам</i>	<i>Гáнн-ам</i>
Зн.	<i>Микól</i>	<i>Гáнн</i>
Ор.	<i>Микól-ами</i>	<i>Гáнн-ами</i>
М.	<i>Микól-ах</i>	<i>Гáнн-ах</i>
Кл.	<i>Микól-и</i>	<i>Гáнн-и</i>

М'яка група

	<i>чол. р.</i>	<i>жін. р.</i>	<i>чол. р.</i>	<i>жін. р.</i>
Н.	<i>Iлл-i</i>	<i>Соломí-ї</i>	<i>Móтр-i</i>	<i>Натáл-i</i>
Р.	<i>Iлл-iв</i>	<i>Соломíй</i>	<i>Motр</i>	<i>Натáль</i>
Д.	<i>Iлл-áм</i>	<i>Соломí-ям</i>	<i>Móтр-ям</i>	<i>Натáл-ям</i>
Зн.	<i>Iлл-iв</i>	<i>Соломíй</i>	<i>Motр</i>	<i>Натáль</i>
Ор.	<i>Iлл-áми</i>	<i>Соломí-ями</i>	<i>Móтр-ями</i>	<i>Натáл-ями</i>
М.	<i>Iлл-áх</i>	<i>Соломí-ях</i>	<i>Móтр-ях</i>	<i>Натáл-ях</i>
Кл.	<i>Iлл-i</i>	<i>Соломí-ї</i>	<i>Móтр-i</i>	<i>Натáл-i</i>

Примітка 1. Кінцеві приголосні основи **г**, **к**, **х** у жіночих іменах у давальному та місцевому відмінках однини перед закінченням змінююємо на **з**, **ц**, **с**: *Óльга* — *Óльзі*, *Палáжка* — *Палáжци*, *Солóха* — *Солóсі*.

Примітка 2. У жіночих іменах на зразок *Одárка*, *Парáска* в родовому відмінку множини в кінці основи між приголосними з'являється звук **о**: *Одárок*, *Парáсок*.

2. Українські чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний та **-о**, відмінюємо як відповідні іменники II відміни:

Одніна

Тверда група

Н.	<i>Oléг</i>	<i>Aнтін</i>	<i>Дмитр-ó</i>
Р.	<i>Oléг-a</i>	<i>Aнтóн-a</i>	<i>Дмитр-á</i>
Д.	<i>Oléг-oвi (-y)</i>	<i>Aнтóн-oвi (-y)</i>	<i>Дмитр-óвi (-y)</i>
Зн.	<i>Oléг-a</i>	<i>Aнтóн-a</i>	<i>Дмитр-á</i>
Ор.	<i>Oléг-oм</i>	<i>Aнтóн-oм</i>	<i>Дмитр-óм</i>
М.	<i>Oléг-oвi (-y)</i>	<i>Aнтóн-oвi (-y)</i>	<i>Дмитр-óвi (-y)</i>
Кл.	<i>Oléж-e (Oléг-y)</i>	<i>Aнтóн-e</i>	<i>Дмíтр-e</i>

M'яка група

Mішана група

Н.	<i>Сергí-й</i>	<i>Ігор</i>	<i>Teréнь</i>	<i>Timíš</i>
Р.	<i>Сергí-я</i>	<i>Ігор-я</i>	<i>Teréñ-я</i>	<i>Timóš-i</i>
Д.	<i>Сергí-евi (-ю)</i>	<i>Ігор-евi (-ю)</i>	<i>Teréñ-евi (-ю)</i>	<i>Timóš-evi (-y)</i>
Зн.	<i>Сергí-я</i>	<i>Ігор-я</i>	<i>Teréñ-я</i>	<i>i Timoš-évi (-y)</i>
Ор.	<i>Сергí-ем</i>	<i>Ігор-ем</i>	<i>Teréñ-ем</i>	<i>Timoš-em i</i>
М.	<i>Сергí-евi (-ю)</i>	<i>Ігор-евi (-ю)</i>	<i>Teréñ-евi (-ю)</i>	<i>Timoš-evi (-y, i) i Timoš-évi</i>
Кл.	<i>Сергí-ю</i>	<i>Ігор-ю</i>	<i>Teréñ-ю</i>	<i>(-ý, -í)</i>
				<i>Timoš-e</i>

Множина

Тверда група

Н.	<i>Олéг-и</i>	<i>Анто́н-и</i>	<i>Дмитр-и́</i>
Р.	<i>Олéг-и́в</i>	<i>Анто́н-и́в</i>	<i>Дмитр-и́в</i>
Д.	<i>Олéг-ам</i>	<i>Анто́н-ам</i>	<i>Дмитр-áм</i>
Зн.	<i>Олéг-и́в</i>	<i>Анто́н-и́в</i>	<i>Дмитр-и́в</i>
Ор.	<i>Олéг-ами</i>	<i>Анто́н-ами</i>	<i>Дмитр-áми</i>
М.	<i>Олéг-ах</i>	<i>Анто́н-ах</i>	<i>Дмитр-áх</i>
Кл.	<i>Олéг-и</i>	<i>Анто́н-и</i>	<i>Дмитр-и́</i>

M'яка група

Н.	<i>Сергí-ї</i>	<i>Ігор-и</i>	<i>Терéн-и</i>	<i>Тимош-и́</i>
Р.	<i>Сергí-и́в</i>	<i>Ігор-и́в</i>	<i>Терéн-и́в</i>	<i>Тимош-и́в</i>
Д.	<i>Сергí-ям</i>	<i>Ігор-ям</i>	<i>Терéн-ям</i>	<i>Тимош-áм</i>
Зн.	<i>Сергí-їв</i>	<i>Ігор-їв</i>	<i>Терéн-їв</i>	<i>Тимош-їв</i>
Ор.	<i>Сергí-ями</i>	<i>Ігор-ями</i>	<i>Терéн-ями</i>	<i>Тимош-áми</i>
М.	<i>Сергí-ях</i>	<i>Ігор-ях</i>	<i>Терéн-ях</i>	<i>Тимош-áх</i>
Кл.	<i>Сергí-ї</i>	<i>Ігор-и</i>	<i>Терéн-и</i>	<i>Тимош-и́</i>

Примітка 1. В іменах на зразок *Антін*, *Нéстір*, *Ничýпір*, *Прóкіп*, *Сýдір*, *Тимíй*, *Фéдір* **і** вживаємо в називному відмінку (в закритому складі), у непрямих відмінках — **о**: *Анто́на*, *Анто́нові* й т. д., *Нéстора*, *Нéсторові* й т. д., але *Авенíр* — *Авенíра*, *Лаврíн* — *Лаврíна*, *Олефíр* — *Олефíра*.

Примітка 2. Імена, що закінчуються в називному відмінку на **-р**, у родовому мають закінчення **-а**: *Вíктор* — *Вíктора*, *Макár* — *Макáра*, *Світозár* — *Світозáра*, але імена з історично м'яким **р** мають закінчення **-я**: *Ігор* — *Ігоря*, *Лáзар* — *Лáзаря*.

Примітка 3. Ім'я *Лев* має паралельні відмінкові форми: *Лéва* й *Львá*, *Лéвові* й *Львóві* та ін., але в клічному відмінку тільки *Лéве*.

3. Українські жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний, відмінюємо як відповідні іменники III відміни:

Одніна

Н.	<i>Любóв</i>	<i>Адéль</i>
Р.	<i>Любóв-i</i>	<i>Адéл-i</i>
Д.	<i>Любóв-i</i>	<i>Адéл-i</i>
Зн.	<i>Любóв</i>	<i>Адéль</i>
Ор.	<i>Любóв'-ю</i>	<i>Адéлл-ю</i>
М.	... <i>Любóв-i</i>	... <i>Адéл-i</i>
Кл.	<i>Любóв-e</i>	<i>Адéл-e</i>

Примітка. Форми множини від таких імен рідковживані.

Зразок відмінювання чоловічого імені та по батькові

- Н. Яросла́в Васíльович (Олексíйович, Ігорьович)
- Р. Яросла́в-а Васíльович-а (Олексíйович-а, Ігорьович-а)
- Д. Яросла́в-ові (-у) Васíльович-у (Олексíйович-у, Ігорьович-у)
- Зн. Яросла́в-а Васíльович-а (Олексíйович-а, Ігорьович-а)
- Ор. Яросла́в-ом Васíльович-ем (Олексíйович-ем, Ігорьович-ем)
- М. ...Яросла́в-ові (-у, -и) Васíльович-у (Олексíйович-у, Ігорьович-у)
- Кл. Яросла́в-е Васíльович-у (Олексíйович-у, Ігорьович-у)

Зразок відмінювання жіночого імені та по батькові

- Н. Марí-я Васíлівн-а (Андрíївн-а, Іллівн-а)
- Р. Марí-ї Васíлівн-и (Андрíївн-и, Іллівн-и)

Д. Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)

Зн. Марі-ю Васілівн-у (Андріївн-у, Іллівн-у)

Ор. Марі-єю Васілівн-ою (Андріївн-ою, Іллівн-ою)

М. ...Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)

Кл. Марі-є Васілівн-о (Андріївн-о, Іллівн-о)

§ 144. Слов'янські прізвища та імена

Основні правила правопису прізвищ та імен інших слов'янських народів такі:

1. Білоруські та російські імена за традицією не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артём, Микóла, Олексáндр, Семéн, Вíра, Катерíна, Світлáна*; винятки тут становлять тільки узвичаєні імена деяких білоруських письменників та діячів культури — такі, як *Алéсь Адамóвич, Пятру́сь Бróвка, Рýгор Бородúлін* та ін.

Е, Є, ЇЕ, Ѓ

2. Російську літеру **е**, польські **ie**, болгарську і сербську **е**, чеські **е**, **ě** після приголосних передаємо ліteroю **е**: *Александров, Бестужев, Вельгóрський, Вéнгеров, Веселóвський, Держáвін, Кузнецóв, Лéрмонтов, Озéров, Петрóв, Степáнов, Тургéнев, Фéдін, Шмельóв; Бéлич, Бронéвський, Вéслав, Залéський, Мечислáв, Мiцкéвич, Míchatек, Нéдич, Сéдлачек, Сенкéвич, Серакóвський, Цéнкий, Чáпек*.

3. Російську літеру **е** передаємо ліteroю **е** в таких позиціях:

1) на початку слів: *Євдокíмов, Євтушéвський, Єгóр, Єлáнський, Єлизáров, Єриóв, Єфíмов*;

2) у середині слів після голосного **й** при роздільній вимові після приголосного (після **ь** та апострофа): *Бердяéв, Буерáков, Вересáев, Гулáев, Достоéвський, Ісáенков; Алáб'ев, Афанáсьев, Григор'ев, Свгéньева, Зинóв'ев*;

3) після приголосних (за винятком шиплячих, **р** і **ц**, задньоязикових і гортанного **г**) у суфіксі **-ев** та в сполученні морфем **-еев** російських прізвищ: *Лóмтев, Медвéдев, М'я́тлев; Алексéев, Веденéев, Гордéев, Матвéев, Менделéев*; але: *Мýромцев, Нехорóшев, Пýсарев, Подьячев, Усвáтцев; Андрéев, Аракчéев, Мацéев, Плещéев*, а також у болгарських: *Бóтев, Друмев* та ін.;

4) коли російському **е** кореня відповідає в аналогічних українських коренях **і** (тобто на місці колишнього **ѣ**): *Белíнський, Звéрев, Лескóв, Местéчкін, Насéдкін, Пешкóвський, Рéпін, Столéтов, Твердохлéбов*; до цього

переліку належить і прізвище *Нарéжний*, запозичене російською мовою з української, де нормативним є *Нарíжний*.

Ё

4. Російську літеру ё передаємо:

1) сполученням літер **йо** на початку слова, у середині після голосних, а також після губних **б, п, в, м, ф**, коли ё позначає звукосполучення **й + о**: *Йóлкін; Бугайóв, Воробйóва, Окайóмов, Соловйóв*;

2) через **ъо** в середині слова після приголосних, коли ё позначає сполучення м'якого приголосного з **о**: *Алфъóров, Веръóвкін, Дъóрнов, Корольóв, Новосьóлов, Семъóркін, Тъóркін*. Але в прізвищах, утворених від спільніх для української та російської мов імен, пишемо **е**: *Артёмов, Семёнов, Фéдоров* і т. ін.;

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Грачóв, Лихачóв, Пугачóв, Щипачóв, Хрущóв*.

5. Польське сполучення літер **io** передаємо:

1) сполученням літер **йо** після **б, п, в, м, ф**: *Голембйóвський, Мйодóвич, Пйотрóвський*;

2) через **ъо** після м'яких приголосних: *Аньóлек, Генсьóрський, Козъолéцький*.

И (І)

6. **И (І)** передаємо через **и** в прізвищах та іменах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізnenня **и — і** (болгарська, сербська та ін.): *Велíчков, Жýвков, Хрýстов; Бéлич, Каráджич, Милéтич, Ráдич, Ягич, Симеón, Míлач, Филип*; але через **ї** після голосного: *Ráйч, Стóїч* та через **і** — на початку слова: *Iконóмов, Ілéев, Івич, Ігнатóвич, Іво*.

У польських, чеських і словацьких прізвищах та іменах **і** передаємо:

1) через **і** на початку слова та після приголосного: *Iвашкéвич, Зволíнський, Лíнда, Míцкéвич, Ілона; Єдлíчка, Míchatek*;

2) через **и** після шиплячих **і ц** та в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**: *Бжозóвич, Козíцький, Kopérник, Сенкéвич, Шýмчак; Гáвлик, Жýжска, Míkloшич, Фúчик*, а також у прикметникових суфіксах (див. п. 9), але в кінці слова — через **і**: *Єжí, Єнсí, Іржí*.

7. Російську літеру **и** передаємо:

1) ліteroю **і** на початку слова та після приголосних (крім шиплячих і **ц**): *Іgnáтов, Icáев; Bagírov, Гагáрін, Míčúrín, Púškіn, Дубýнін, Malýnіn*;

2) ліteroю **ї** після голосного **й** за роздільної вимови після приголосних (після **ь** та апострофа): *Bóїнов, Гýр'їн, Izmaílov, Iльїн*;

3) ліteroю **и**:

а) після **дж**, **ж**, **ч**, **ш**, **щ** і **ц** перед приголосним: *Гáришин*, *Гúщин*, *Дорóжсин*, *Лúчин*, *Цеçýлін*, *Чýчиков*, *Шýшикін*, *Щигло́в*; це стосується й прізвищ інших народів: *Абашýдзе*, *Вашингтóн*, *Джигарханя́н*, *Жильерón*, *Тажибáев*, *Цицерóн*, *Чиковáni* тощо; також *Чингісхáн*; але перед голосним пишемо **і**: *Жíонó*, *Тициáн*, *Цюлкóвський*;

б) у прізвищах, утворених від імен і загальних назв, спільніх для української, російської та інших слов'янських мов: *Борýсов*, *Ботви́нник*, *Вавилóвський*, *Виногráдов*, *Глýнка*, *Дани́лов*, *Малýнін*, *Казимýрський*, *Кантемíр*, *Кири́лов*, *Кисельóв*, *Мирóнов*, *Митрофáнов*, *Мýшикін*, *Никýфоров*, *Одинцóв*, *Пивовáров*, *Пилáев*, *Пýсарев*, *Смирнóв*, *Тимофе́ев*, *Титóв*, *Тихомýров*; але: *Нíкітін*, *Нíколáев* тощо, твірними для яких є імена, відмінні від українських;

в) у префіксі **при-**: *Прибýлкін*, *Привáлов*, *Прайшвíн*;

г) у суфіксах **-ик-**, **-ич-**, **-иц-**, **-ищ-**: *Бéликов*, *Гóлик*, *Котéльников*, *Крутиков*, *Нóвиков*; *Гníдич*, *Кулýнич*, *Станюкóвич*; *Голýцин*, *Пали́цин*, *Солжени́цин*; *Радýщев*, *Татýщев*.

Ы

8. Російську й білоруську літеру **ы** (польську, чеську, словацьку **у**) передаємо ліteroю **и**: *Крутýх*, *Малýцин*, *Рибакóв*, *Скорýна*, *Циганкóв*, *Чернишóв*; *Виспýнський*, *Пташи́нський*; *Масárik*.

À, È

9. Польські носові **ą**, **ę** передаємо:

1) сполученнями літер **ом**, **ем** перед губними приголосними: *Домбрóвський*, *Зарéмба*, *Кéмпа*;

2) сполученнями літер **он**, **ен** перед іншими приголосними: *Зайóнчек*, *Пáйонк*, *Пýйонтек*, *Свýонтек*; *Венгжинóвич*, *Єнджехóвський*, *Свенци́цкий*.

Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями

10. Суфікси слов'янських прізвищ **-ск(ий)**, **-цк(ий)**, **-ск(i)**, **-цк(i)**, **-sk(i)**, **-ck(i)**, **-dzk(i)**, **-sk(y)**, **-ck(y)** передаємо відповідно через **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**, **-дзык(ий)**: *Бронéвський*, *Даргомýжський*, *Маякóвський*, *Мýсоргський*, *Острóвський*; *Гомулýцький*, *Городéцький*; *Грудзький*, *Завáдзький*; так само з **ь** пишемо російські прізвища на **-ск(ой)**, **-цк(ой)**: *Луговський* (*Луговськá*), *Трубецький* (*Трубецькá*).

11. Прикметникові закінчення російських прізвищ передаємо так: **-ый** через **-ий**; **-ий** після твердого приголосного — через **-ий**, після м'якого приголосного — через **-íй**; **-ая**, **-яя** — через **-а**, **-я**: *Бéлий*, *Острóвський*,

Кráйnіj; Béla, Ostróvscьka, Krájnyj. Закінчення **-ой** передаємо через **-ий**: *Донський, Крутýй, Луговський, Полевýй, Соловойв-Седýй, Босýй, Трубецький*, але *Толстóй* (*Tolstá*).

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы**, чеських та словацьких **-ý**, польських **-у**, болгарських, македонських і сербських **-и**, хорватських **-и** передаємо через **—ий**: *Бáлий, Гáртний, Нéврлий, Нóвотний, Пáлацький, Смирнéнський, Конéський, Кукóлевич-Сакци́нський*, але *Гулáшки* (невідмінюване).

М'якість польських приголосних **ń, ś, č (dž)** у прізвищах перед суфіксами **-ськ(ий), -цьк(ий)** і м'якими приголосними не позначаємо м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях **н, с, ц (дз)** пом'якшуються: *Виспáнський, Яблóнський; Свáдек, Цвíк*. В усіх інших випадках м'якість попередніх приголосних передаємо літерами **і, ю, я** та **ь** (у кінці слова): *Дзíсь, Дзюравець, Сяткóвський*.

Апостроф

12. Апостроф пишемо після губних, задньоязикових і **р** перед **я, ю, е, ї**: *Аляб'єв, Aréph'єв, Водоп'янов, Григор'єв, Захár'їн, Lub'янцев, Luk'яннов, Пом'яловський, Прокóф'єв, Рум'янцев, Йóр'єв, В'южин*; перед **йо** апостроф не пишемо: *Воробйóв, Соловойóв*.

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Бядуля, Пясéцький, Рюмін*.

М'який знак (**ь**)

13. М'який знак (**ь**) пишемо в прізвищах після літер на позначення м'яких приголосних:

- 1) у прізвищах після м'яких приголосних **д, т, з, с, ц, л, н**:
 - а) при роздільній вимові перед **я, ю, е, ї**: *Дъяконов, Панкráтьев, Третьякоv, Полóзьев, Салáсьев, Фатьянов, Ільюшин, Анáнын*;
 - б) перед приголосними: *Вóльнов, Конькóв*;
 - в) у кінці слова: *Лось, Сóболь*.

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишемо: *Дягilev, Зáбрев, Ляпунóв, Цявлóвський, Тюмéнев*;

- 2) у прізвищах із суфіксом **-ець**: *Глúховець, Скитáлець*.

Примітка 1. М'якість польських приголосних **n, s, c, dz** позначаємо в українській мові літерою **ь** лише в кінці слова: *Куронь, Дзíсь, Щирлíць, Нéдзведzь*, але *Урбáнчик, Куснéвич, Свáдек, Свідзíнський*.

Примітка 2. На м'якість приголосного **ц** у кінці основи слов'янських прізвищ I відміни вказує закінчення **-я** (*Кусту́риця*, а не *Кусту́рица*). У неслов'янських прізвищах кінцеве **ц** тверде: *Клáузевíц*, *Лíфшиц*, *Мóріц*.

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена

Про правопис неслов'янських прізвищ та імен див. III розділ «Правопис слів іншомовного походження» (§ 121—140).

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНИ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ

§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)

Імена та прізвища (також прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох компонентів або до складу яких входять прийменники, частки, артиклі тощо, пишемо окремо, разом і з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) прізвиська й псевдоніми (українські та перекладені іншомовні), що складаються з імені та прикметника, узгодженого з ним чи з наступним іменником: *Iván Волóве Óко*, *Sléна Прекrásna*, *Ríchard Лéвове Сérце*, *Степáн Тýгряча Смерть*, *Слугá з Добрóмиля*; до цього переліку належать і власні назви американських індіанців: *Малéнький Вовк*, *Тупíй Нíж* і т. ін.;

2) псевдоніми, що побудовані як поєднання імені та прізвища: *Джек Лóndon*, *Жорж Санд*, *Лéся Українка*, *Мáркó Вовчóк*, *Панáс Мýрний*;

3) повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім'я, друге — родове ім'я, третє — прізвище: *Гай Юлíй Цéзар*, *Марк Пóрцíй Катóн*;

4) артиклі, прийменники та інші службові слова (**ван**, **да**, **де**, **ді**, **дю**, **дер**, **ед**, **ель**, **ла**, **ле**, **фон** і т. ін.) в питомих (неофіційних) та іншомовних особових назвах: *Людвíг ван Бетхóвен*, *да Вíнчí*, *де ла Куéва*, *ді Вітторío*, *дю Гар*, *Нур ед Дін*, *ле Шапелье*, *фон дер Гольц*.

Примітка 1. Скорочену частку **д** та ірландську частку **о** пишемо з власними іменами через апостроф: *Д'Аламбér*, *д'Артанья́н*, *д'Обіньé*; *O'Кéйci*, *O'Кóннор* (але *O. Гéнri* — псевдонім письменника); частки **Мак-**, **Сан-**, **Сен-**, які передують прізвищам і водночас становлять їхню невід'ємну частину, пишемо з дефісом: *Мак-Магóн*, *Мак-Клóр*, *Сан-Мартíн*, *Сен-Сíмón*.

Примітка 2. У ряді випадків частки пишемо разом із прізвищами, бо в такій формі засвоїла їх українська мова: *Декандóль*, *Делíль*, *Дерібáс*, *Лагáрп*, *Ламетрí*, *Лафонтéн*, *Лесáж*, *Фонвíзíн*;

5) слово **дон** («пан») перед особовим ім'ям як форма ввічливого звертання: *дон Базіліо, дон Пέдро, дон Хосé*. У власних назвах відомих літературних героїв це слово пишемо з великої літери: *Дон Жуán, Дон Кіхót*.

Примітка. У загальному значенні слово *донжуán* пишемо разом із малої літери;

6) складники китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назв: *Ван Мен, Пак Чівон, Хо Ші Мін, Нгуен Конг Хоán, У Ну Мунг*.

Примітка. У складених китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назвах відмінюємо лише останню частину, яка закінчується на приголосні: *Кім Ир Сен — Кім Ир Сéна..., Хо Ші Мін — Хо Ші Мíна..., Ден Сяопін — Ден Сяопíна...*, але *Го Можó, Чан Кайши́* й т. ін. (незмінювані).

2. Разом пишемо:

1) українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника: *Гори́ціт, Непíйвода, Убийвóвк*;

2) українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова: *Добрийвéчір, Нетудихáта, Панібульдáска*;

3) українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного звука: *Довгопóл, Кривонíс, Скорохóд*;

4) слов'янські особові імена, утворені від двох основ: *Владислáв, Володýмир, Мечислáв, Яропóлк*;

5) складні китайські імена, які завжди стоять після прізвища: *Го Можó, Ден Сяопін, Тáo Юаньмíнь, Сунь Ятсéн*.

Примітка. Якщо китайське ім'я становить одне слово, то обидві частини особової назви (прізвище та ім'я) пишемо окремо: *Дін Лінь, Лу Сінь, Цюй Юáнь, Чан Кайши́*.

3. З дефісом пишемо:

1) складні особові імена: *Васíль-Костянти́н, Жан-Жáк, Зинóвій-Богдáн, Марíя-Антуанéтта, Фріdríх-Вільгéльм*;

2) складні прізвища: *Альтамíра-i-Кревéа, Гулák-Артемóвський, Жоліó-Кюрí, Kvítka-Основ'яненко, Нечýй-Левицкíй, Нóвиков-Прибóй, Рýмський-Кóрсаков, Сент-Бéв*;

3) імена з кваліфікаційними прикладками: *Iván-царéнко, Kýrik-мужичóк*. Але якщо прикладка розгорнута, то між нею та іменем ставимо тире: *Iván — мужи́чий син, ríдше — кома: Iván, селянський син*;

4) арабські, перські, тюркські імена з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін.: *Гасан-оглý, Мамед-задé, Фíкret-кизý, Мехмед-бéй, Kemal-paşa, Mírza-хáн*, (але за традицією *Чингісхáн*). Арабське **Ібн** пишемо окремо: *Ібн Рýстe, Ібн Сíна, Ібн Фадлáн*.

Примітка: прізвища, до складу яких входять ці компоненти, звичайно пишемо разом: *Багірзадé, Турсунзадé, Кероглý*;

5) вірменські прізвища з початковим компонентом **Тер-**, наприклад: *Тер-Казарян, Тер-Ованесяն, Тер-Петросяն*.

4. Складні прізвища у формі одного слова відмінююємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників: *Сивокінь — Сивокóня, Сивокóневі (Сивокónю)…; Підкуймúха — Підкуймúхи, Підкуймúсі…; Перекотипóле — Перекотипóля, Перекотипóлю…; Білоцерківський — Білоцерківського, Білоцерківському…* У складних прізвищах, компоненти яких пишемо з дефісом, відмінююємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників обидва змінювані компоненти: *Квітка-Основ'яненко — Квітки-Основ'яненка, Квітці-Основ'яненкові (Квітці-Основ'яненку)…; Нечуй-Левіцький — Нечуя-Левіцького, Нечуєві-Левіцькому (Нечую-Левіцькому)…, але Кос-Анатольський — Кос-Анатольського, Кос-Анатольському…, Драй-Хмáра — Драй-Хмáри, Драй-Хмáрі…*

5. Складені прізвища, псевдоніми або прізвиська з компонентами в називному відмінку відмінююємо в усіх частинах за зразками відмінювання відповідних іменників або прикметників: *Ríchard Lévovе Сéре — Rícharда Лéвового Сéрця, Rícharдові (Ríchardu) Лéвовому Сéрцю…; Степáн Týгряча Смерть — Степáна Týгрячої Смérті, Степáнові (Степáну) Týгрячий Сmérті…, але Слугá з Добрóмиля — Слугý з Добрóмиля, Слuzí з Добрóмиля…*

§ 147. Похідні прикметники

1. Прикметники від складних особових імен, які пишемо з дефісом, зберігають це написання: *Жан-Жák — жан-жáківський*.

2. Прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишемо разом: *Máo Цзедúн — маоцзедунівський, Kím Ip Сéн — кімірсéнівський*.

3. Прикметники від прізвищ на зразок *ван Бетхóвен, фон Бісмарк* утворюються тільки від іменника: *бетхóвенський, бісмарківський*. Якщо прикметник утворено від прізвища з прийменником, часткою, артиклем тощо, то його пишемо разом: *де Голль — дегóллівський, Нур ед Дін — нуреддінівський*. Прикметники від прізвищ на зразок *Д'Аlamбér* зберігають апостроф після частки: *д'аламбérівський*.

4. Не утворюємо прикметники:

1) від складних прізвищ, прізвиськ і псевдонімів на зразок *Гулáк-Артемóвський, Márkó Вовчóк, Ríchard Lévovе Сéре*.

Примітка. Прикметник, утворений від імені та прізвища, пишемо з дефісом: *Вальтер Скотт* — *вальтер-скоттівський*, *Жуль Верн* — *жуль-вёрнівський*, *Марк Твен* — *марк-твёнівський*;

2) від тюркських, вірменських, арабських та ін. особових назв на зразок *Кероглі*, *Осмáн-пашá* тощо;

3) від невідмінтованих іншомовних прізвищ на зразок *di Wittório*, *Ламетрí*, *Д'Обіньє*.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 148. Українські географічні назви

Українські географічні назви на письмі передаємо відповідно до вимови за нормами українського правопису: *Верхньодніпрóвськ*, *Вінниця*, *Гребінка*, *Донéцьк*, *Дубно*, *Житóмир*, *Запоріжжя*, *Кам'янéць-Подільський*, *Кíїв*, *Козáтин*, *Кременчúк*, *Кривий Rіг*, *Львів*, *Миколáїв*, *Нóвгород-Сíверський*, *Одéса*, *Охтирка*, *Рівне*, *Трипілля*, *Хárків*, *Чернівцí*, *Чернігів*, *Шепетівка*, *Ямпіль*; *Десна*, *Дніпрó*, *Дністér*, *Зáхідний Буг*, *Ірпíнь*, *Прип'ять*, *Рось*, *Стохід*, *Сян*, *Тéтерів*, *Тýса*, *Трубіж*.

Примітка. У назвах українських населених пунктів треба розрізняти **-поль** у словах грецького походження (грецьке **πόλις** «місто»): *Маріуполь*, *Мелітополь*, *Нікополь*, *Севастóполь*, *Сімферóполь* — і **-піль** (з українського «поле»): *Бориспіль*, *Крижопіль*, *Ольгопіль*, *Тернопіль* та ін.

§ 149. Географічні назви інших країн

Географічні назви інших країн передаємо в українській мові відповідно до вимог практичної транскрипції.

Е, Є , ИЕ, Ї, Э, И

1. Літери слов'янських алфавітів **е**, **ě** та сполучку **ie** передаємо через **е**: *Бéздна*, *Воронеж*, *Зáгреб*, *Зеленодольськ*, *Новé Мéсто*, *Опóле*, *Ветлúга*, *Лéна*, *Пéнза*, *Щéцин*.

Але в деяких позиціях літеру **е** слов'янських мов із кириличним алфавітом передаємо через **е**:

1) на початку слова, після голосного **й** при роздільній вимові після приголосного: *Єйськ*, *Єлéць*, *Єнісéй*, *Єгóр'євськ*, *Колгúєв*, *Скóп'є*;

2) після приголосних (крім шиплячих, **р** і **ц**) у суфіксі **-ев** та в сполученні цього суфікса з антропонімним **-éй** (**-е́ев**) російських назв,

похідних переважно від прізвищ: *мόре Лáптєвих, Лéжнєво, Матвéєва затóка, але Плещéєво, Ржев, мис Рум'яницева*;

3) коли російському є відповідає в аналогічних українських основах і: *Бéжцецьк, Бéльгород, Белóво, Бéлорéцьк, Благовéщенськ, Желéзновóдськ, Орéхово-Зúево*.

Але в географічних назвах, що мають у російській мові форму, спільну з відповідною українською, таке є передаємо через і: *Бíла, оз. Бíле, Вítка, Лісна, Негорíле, Піща́не, мис Сíрий* та ін. Це стосується й польського ia: *Бíла Підля́ська, Бílostók* тощо.

Білоруське є передаємо через і (у назвах, засвоєних українською мовою) або через е: *Бíловéзька Пúща, Бíлорúсь, але Рéчиця*.

Примітка. Польське, чеське й словацьке закінчення -е, що наявне в географічних назвах із суфіксами -ц-, -іц-, -иц- (лат. -с-, -іс-) і виражає значення множини, в українській мові передаємо закінченням -і з відповідним граматичним значенням: *Кéльци, Кóшици, Лíдици, Пáрдубици*. Ці географічні назви відмінюємо: *Кóшици — Кóшиць, Кóшицям...* Назви на зразок *Закопáне* мають форму прикметника середнього роду (однина) й, отже, їх відмінюємо за зразком: *Закопáне, Закопáного, Закопáному* і т. ін.

2. Російську літеру ё передаємо:

1) через **йо** на початку та в середині слова, коли воно означає звукосполучення **й + о**: *Йóлкино, Соловойóво*;

2) через **ъо** в середині слова, коли воно означає сполучення м'якого приголосного з **о**: *мис Дежньóва, р. Оленьóк*, але в назвах, утворених від спільніх для української та російської мов слів, пишемо е: *р. Берéзова, Орéл, Семéново*.

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Рогачóво, Щóкіно*.

3. Російську літеру э передаємо через е: *Ельбрúс, Ельтóн, Елістá*.

4. Літеру и передаємо:

1) через і:

а) на початку географічних назв: *Iгárка, Iркутськ, оз. Ильме́нь, Індигíрка, Іртиш*;

б) у кінці незмінюваних назв або слів у формі множини: *Бróнници, Жигулí, Митíщи*;

в) усередині слова після приголосного — перед голосним, приголосним **й** або іншими приголосними (крім випадків, передбачених нижче): *Челáбінськ, Двіна, Кíнешма, оз. Селігér, Бородінó, Рíєка*.

2) через ї після голосного й при роздільній вимові після приголосного: *Трóйцьк, Ана́ньино, Már'їno*.

Примітка. У географічних назвах, утворених від загальних назв та імен, спільних за походженням для української та російської мов, звичайно пишемо **и** в суфіксах **-ин-**, **-инськ-**: *Березинá, Гусíне Озеро, Дудýнка, Жáбинка, Карпíнськ, Крутýнське, Пráвдинськ* (докладніше про правопис **и** див. нижче);

3) через **и**:

а) після **ж**, **ч**, **ш**, **щ** і **ц** перед приголосним: *Жигáлово, Жýздра, Ачинськ, Нáльчик, Єгóрино, Ішýм, Камíшин, Тýшино, Щигрý, Цимлянськ* та ін.;

б) у географічних назвах, утворених від імен, спільних для української та інших слов'янських мов, які в українській мові пишемо з **и**: *Гаврýлово, Данýлов, Дмýтров, Михáйловське*, але *Ніколáєвськ-на-Амúрі* та ін. (тобто від імен, що в українській мові мають форму, виразно відмінну від форми цього ж імені, вживаної в інших мовах);

в) у коренях спільних для української та російської мов географічних назв, якщо ці корені пишемо з **и**: *Виногráдово, Кисловóдськ, Клин, Кríчев, Курýльські островý, Лíпецьк, Лихослáвль, Тихорéцьк*;

г) у складних географічних назвах, де **и** виконує функцію сполучного звука: *Владивостóк, П'ятигорськ, Семипалáтинськ*;

г) у префіксі **при-**: *Привóлжя, Примóр'я, Прикумськ*;

д) у суфіксах **-ик-**, **-ич-**, **-иц-**, **-ищ-**: *Зимóвники, Тупýк; Боровичí, Котéльнич, Осипóвичi, Углич; Бронници, Гливíцi, оз. Колвíцьке, Луховíцi; Митíщи, Ртищево*;

е) у закінченнях географічних назв, уживаних у формі множини, якщо в російській мові тверда основа: *Березникí, Валúйки, Гóрки*.

Ы, Ү

5. Літеру **ы** (в латиноалфавітних мовах **у**) передаємо через **и**: *Вýкса, Вýтегра, Іртíш, Сýрань, Сиктивkár, Чебоксáри, Шáхти*.

Ӑ, Ӗ

6. Польські носові **ą**, **ę** передаємо, як і в прізвищах, (див. § 144, п. 9) сполученнями літер **ом**, **ем** перед губними приголосними: *Домбрóва, Дембíця*; перед іншими приголосними — сполученнями літер **он**, **ен**: *Конт, Ченстохóва*.

§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями

1.

1) прикметникові закінчення слов'янських географічних назв передаємо так само, як у прізвищах, але у формі всіх трьох граматичних родів та одинини й множини: у чоловічому роді — через **-ий** після твердого приголосного, через **-iй** — після м'якого приголосного; у жіночому роді — через **-а**, **-я**; у середньому роді — через **-е**, **-o**, **-e**; у множині — через **-i**:

Становий (хребет); *Великий Ўстюг*, *Новий Сад*, *Олénій* (острів); *Лихá* (річка), *Нýжня Тунгуска*, *Бáнська Бýстриця*, *Зелéна Гúра*; *Благодárne*, *Бологé* (рос. *Бологóе*), *Велико-Тýрново*, *Покróвське*; *Кáрлові Вáри*.

Примітка. Російські географічні назви, похідні від прізвищ на **-ой** без суфіксів **-ск-**, **-цк-**, зберігають закінчення **-ое**: *Толстoe*;

2) слов'янські назви з кінцевими **-ово**, **-ево** та **-ино** передаємо через **-ово**, **-ево** та **-ино (-їно)**, після шиплячих — **-ино** зі збереженням закінчення **-о** (на відміну від аналогічних українських назв на **-е**): *Внúково*, *Гáброво*, *Кóсово*, *Орéхово-Зýево*, *Сарáево*; *Бородíнó*, *Мáр'їно*, *Пúшкіно*; *Єгóрино*, *Рóщино*. Закінчення **-о** зберігається і в назвах на зразок *Радóмсько*, що за походженням є відносними прикметниками, які в сучасній українській мові, на відміну від попередніх географічних назв, не відмінююємо;

3) польське **ó**, наявне в суфіксі **-ów** у польських географічних назвах, передаємо через **-у** або за традицією через **-i**: *Жирáрдув*, *Жéшув*, *Томáшув-Мазовéцький* і т. ін., але традиційно: *Гру́бешів*, *Кráків* та ін. Літеру **-o** в суфіксі **-óv** у чеських і словацьких назвах передаємо через **-o**, але в назвах змішаних поселень з етнічними словаками та українцями за традицією — через **-i**: *Крнов*, *Óрлов*, *Прóстейов*, *Приéров*, але *Бардíїв*, *Вóронів*, *Прáшів*.

§ 151. Апостроф, м'який знак

1. Апостроф, м'який знак у слов'янських географічних назвах ставимо в тих самих випадках, що й у прізвищах (див. § 144), а в назвах неслов'янського походження на території слов'янських країн, крім того, — після деяких інших приголосних: *Сkóп'є*, *Ак'ýр*, *Амудар'ý*; перед **йо** апостроф не пишемо: *Муравйóво*.

Примітка. Коли **я**, **ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а**, **у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Вáзьма*, *Вáтка*, *Кýхта*, *Крóково*, *Рязáнь*, *Хýрма*.

2.

1) твердий кінцевий приголосний основи **ц** пом'якшуємо в усіх слов'янських географічних назвах, зокрема в суфіксах **-ець**, **-аць**, **-иц(я)**: *Олóнець*, *Повенéць*, *Череповéць*, *Кráгуеваць*, *Стóлаць*; *Дембíця*, *Лóмниця*, *Рéчиця*, *Óломоуць*.

2) суфікси географічних назв **-ск**, **-цк** передаємо відповідно українськими суфіксами **-ськ**, **-цьк**: *Брянськ*, *Гданськ*, *Курськ*; *Кузнéцьк*, *Трóйцьк*.

Географічні назви, не вживані без номенклатурних слів, перекладаємо: *Аравíйське мóре*, *мис Дóброї Надíї*, *Пéрська затóка*, *Півнíчний Льодовíтий океán*.

Звичайно перекладаємо і прикметники на означення розмірів, взаємного розміщення та сторін світу в складі географічних назв: *Велікий каньйон, Нижній Новгород, Південна Америка, Північний південь*.

§ 152. Відмінювання географічних назв

1. Українські, а також іншомовні географічні назви з іменниками закінченнями відмінююмо переважно як звичайні іменники I, II, III відмін:

I відміна: *Африка — Африки, в Африці; Волга — Волги, на Волзі; Лохвиця — Лохвиці, Лохвицею, у Лохвиці; Махачкалá — Махачкалі, у Махачкалі; Москвá — Москві, Москвóю, у Москві; Одéса — Одéси, в Одéсі; Ольвія — Ольвії, Ольвією, в Ольвії; Полтáва — Полтаві, у Полтаві; Прáга — Прáги, у Прáзі; Рéчиця — Рéчиці, у Рéчиці; Шепетíвка — Шепетівки, у Шепетівці.*

II відміна: *Буг — Бúгу, Бúгом, на Бúзі (й по Бúгу); Владивостóк — Владивостóка, Владивостóком, у Владивостóці (у Владивостóку); Гáйсин — Гáйсина, Гáйсином, у Гáйсині; Дúбно — Дúбна, Дúбном, у Дúбні; Кíїв — Кíєва, Кíєвом, у Кíєві; Лугáнськ — Лугáнська, Лугáнськом, у Лугáнську; Львів — Львóва, Львóвом, у Львóві; Орéл — Орлá, Орлóм, в Орлí; Псков — Пскóва, Пскóвом, у Пскóві; Свítязь — Свítязю, Свítязем, на Свítязі; Тернóпіль — Тернóполя, Тернóполем, у Тернóполі; Теруéль — Теруéля, Теруéлем, у Теруéлі; Токмák — Токмакá, Токмакóм, у Токмацí (у Токмакú); Ужгород — Ужгорода, Ужгородом, в Ужгороді.*

III відміна: *Бретáнь — Бретáні, Бретáнню, у Бретáні; Керч — Кéрчі, Кéрчю, у Кéрчі; Об — Óбі, Óб'ю, на Óбі; Свíр — Свíрі, Свíр'ю, на Свíрі; Сíзрань — Сíзрані, Сíзранню, у Сíзрані.*

2. Географічні назви, що мають форму множини, відмінююмо як відповідні загальні іменники: *Березникý — Березникíв, Березникáм, у Березникáх; Гóрки — Гóрок, Гóркам, у Гóрках; Єсенчуку́й — Єсенчуку́в, Єсенчуку́м, у Єсенчуку́ах; Жигулí — Жигулíв, Жигулáм, у Жигулáх; Ков'яги — Ков'яг, Ков'ягам, у Ков'ягах; Лубнý — Лубéн, Лубnáм, у Лубnáх; Плýски — Плýсок, Плýскам, у Плýсках; Прилúки — Прилúк, Прилúкам, у Прилúках; Ромнý — Ромéн, Ромnáм, у Ромnáх; Салónики — Салónік, Салónікам, у Салónіках; Фíліппíни — Фíліппíн, Фíліппíнам, у (на) Фíліппíнах; Чебоксáри — Чебоксár, Чебоксáрам, у Чебоксáрах; Чернівцí — Чернівцíв, Чернівцýм, у Чернівцýх.*

3. Географічні назви з прикметниковими закінченнями відмінююмо як звичайні прикметники: *Боровé — Боровóго, Боровóму, у Боровóму;*

Жукóвський — Жукóвського, Жукóвському, у Жукóвському; Лозовá — Лозовóї, Лозовíй, у Лозовíй; Рівne — Рівного, Рівному, у Рівному; Чусовá — Чусовóї, Чусовíй, у Чусовíй.

Примітка. Від відприкметникових українських назв населених пунктів з кінцевим **-e** на зразок *Свáтове, Синéльникове, Гаркушине, Рівне*, що відмінюються за зразком прикметників у формі середнього роду, слід відрізняти подібні за оформленням назви з кінцевим **-o** (рідковживані в українській мові, але поширені в інших слов'янських мовах) на зразок *Бородіно, Кóсово, Сарáево, Шеремéтьєво, Гнéзно, Молодéчно*, що відмінюються як іменники середнього роду II відміни (див. у п. 1 *Дубно*).

4. Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи, навпаки, іменника та прикметника, відмінююємо в обох частинах:

1) *Гóла Пристань — Гóлої Пристані ...; Кривýй Ríz — Кривóго Róгу...; Велíкі Lúki — Велíких Lук...; Єлисéйські Polý — Єлисéйських Polív...; Míнеральнí Bódi — Míнеральних Bod...*;

2) *Кам'янéць-Подíльський — Кам'янцý-Подíльського, Кам'янцéві-Подíльському...; Нóвгород-Сíверський — Нóвгорода-Сíверського, Нóвгороду-Сíверському...; Новогrád-Волíнський — Новогráда-Волíнського, Новогráдові-Волíнському...; Ráva-Rúсьka — Rávi-Rúської, Rávi-Rúській...; Aскáнія-Нóва — Aскáнії-Нóвої, Aскáнії-Нóвій...*

5. Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, відмінююємо лише в другій частині: *Бáден-Бáден — Бáден-Бáдена, у Бáден-Бáдені; Орéхово-Зýєво — Орéхово-Зýєва, в Орéхово-Зýєві; Івáно-Франкíвськ — Івáно-Франкíвська, в Івáно-Франкíвську, Михáйло-Коцюбíнське — Михáйло-Коцюбíнського, у Михáйло-Коцюбíнському, але Кóнча-Зáспа — Кóнчи-Зáспи, у Кóнчи-Зáспі; Пýща-Водíця — Пýщи-Водíці, у Пýщи-Водíці.*

6. Географічні назви, що складаються з двох іменників та прийменника між ними, відмінююємо в першій частині: *Ростóв-на-Донú — Ростóва-на-Донú, у Ростóві-на-Донú...; Фráнкфурт-на-Мáйні — Фráнкфурта-на-Мáйні, у Фráнкфурті-на-Мáйні...*

§ 153. Правопис прикметниковых форм від географічних назв і від назв народів

Суфікси **-ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ)**

1. У суфіксах **-инськ(ий), -інськ(ий)** прикметників, утворених від географічних назв і від назв народів, що мають у своїй основі суфікси **-ин**, **-ін**, **-инськ**, **-інськ**, зберігаємо той самий голосний (**и** або **і**), що й в основній

назві: *Камішин* — камішинський, *Ніжин* — ніжинський, *Тульчин* — тульчинський, *Тушино* — тушинський, *Цюрупинськ* — цюрупинський, *Чигирин* — чигиринський; *Болдіно* — болдинський, *Філіппіни* — філіппінський; *Грузія* — грузин — грузинський; *осетин* — осетинський.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що не мають суфіксів **-ин-**, **-ін-**, пишемо завжди **и**: *Аляска* — аляскинський, *Баку* — бакінський, *Кабарда* — кабардинський, *Караганда* — карагандинський, *Поті* — потинський, *Сочі* — сочинський, *Чита* — читинський, *Шахти* — шахтинський, але *Амудар'я* — амудар'їнський.

Суфікси **-ОВСЬК(ИЙ)** [-ЬОВСЬК(ИЙ)], **-ЕВСЬК(ИЙ)** [-ЄВСЬК(ИЙ)], **-ІВСЬК(ИЙ)** [-ЇВСЬК(ИЙ)]

2. У суфіках **-овськ(ий)** [-**ь**овськ(ий)], **-евськ(ий)** [-**є**вськ(ий)], **-івськ(ий)** [-**ї**вськ(ий)] прикметників, утворених від географічних назв, що мають у своїй основі **-ов** (-**ь**ов), **-ев** (-**є**в), **-ів** (-**ї**в), зберігаємо ту саму букву (**о**, **е**, **е**, **і**, **ї**), що й в основній назві: *Скадовськ* — скадовський, *Тамбов* — тамбовський; *Карачев* — карачевський, *Колгусев* — колгусевський; *Кишинів* — кишинівський, *Львів* — львівський, *Темерів* — темерівський, *Чернігів* — чернігівський. Якщо при творенні таких прикметникових форм від українських географічних назв відкритий склад з **о**, **е** з **і**: *Лозова* — лозівський, *Сватове* — святівський, *Хмеліве* — хмелівський.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що закінчуються на групу приголосних або із суфіксальним **к**, перед яким є інший приголосний, пишемо **-івський** (-**ївський**): *Біла Церква* — білоцерківський, *Валки* — валківський, *Гребінка* — гребінківський, *Казанка* — казанківський, *Златоуст* — златоустівський, але *Орел* — орловський та ін.

У прикметниках, утворених за допомогою суфікса **-ськ(ий)** від географічних назв і від назв народів, основа яких закінчується на приголосний, відбуваються такі фонетичні зміни:

1) **г, ж, з (дз) + -ськ(ий) → -зык(ий) [-дзык(ий)]**: *Буг* — бужский, *Ветлуга* — ветлужский, *Віборг* — віборзький, *Волга* — вользький, *Гага* — гаажский, *Гамбург* — гамбурзький, *Калуга* — калужский, *Ладога* — ладозький, *Люксембург* — люксембурзький, *Лейпциг* — лейпцизький, *Острог* — острозький, *Прага* — праэзький, *Рига* — ризький, *Страсбург* — страсбурзький; *Воронеж* — воронезький (пор. назву українського селища — *Вороніж* — воронізький), *Запоріжжя* — запорізький, *Паріж* — паризький; *Абхазія* — абхазький, *Кавказ* — кавказький, *Лодзь* — лодзький, *Сиракузи* — сиракузький, *француз* — французький;

2) **к, ц, ч + -ськ(ий) → -цик(ий)**: *Баскунчак* — баскунчакский, *Великі Луки* — великолукский, *Вінниця Волочок* — винноволоцький, *Владивосток* — владивостоцький, *грек* — греческий, *Кагарлик* — кагарлицький, *Казбек* —

казбéцький, калмíк — калмíцький, Кобеля́ки — кобеля́цький, коря́к — коря́цький, Кременчúк — кременчúцький, Прилу́ки — прилúцький, словáк — словáцький, таджíк — таджíцький, тóрок — турéцький, узбéк — узбéцький; Нíца — нíцький, Суéц — суéцький, Череповéць — череповéцький; Бáхмач — бáхмацький, Гáлич — гáлицький, Грýнвіч — грýнвіцький, Óвруч — Óвруцький, але Дамáск — дамáський, Мéкка — мéккський, тóрки — тóркський;

3) **с, х, ш + -ськ(ий) → -ськ(ий)**: Арзамáс — арзамáський, Одéса — одéський, Тбíлísí — тбíліський, тунгúс — тунгúський, Черкáси — черкáський, черкéс — черкéський, вóлох — волóський, Карабáх — карабáський, Лепетíха — лепетíський, чех — чéський; Золотонóша — золотонíський, Кандалáкиша — кандалáкський, латíши — латíський, Сивáши — сивáський, чувáши — чувáський, Русь — рúський.

Примітка 1. Для збереження звукового складу твірних основ (переважно іншомовних) у деяких прикметниках зазначені приголосні перед суфіксом **-ськ-** не чергаються і передаються відповідно на письмі: Небít-Дáг — небít-дáгський, Клуж — клўжсський, Бангкóк — бангкóкський, бáски — бáксський, казáх — казáхський, Печ — Пéчський, Перéмишль — перéмишльський, Рáдомишль — ráдомишльський та ін.

§ 154. Правопис складних і складених географічних назв

1. Окремо пишемо:

1) географічні назви, що складаються з прикметника та іменника: Бíла Цéрква, Велíкий У́стюг, Вéрхня Сíлезія, Вíшній Волочóк, Гóла Прýстань, Голубíй Нíл, Давíдів Брід, Холóдний Яр, Зáхідна Єврóпа, Зелéна Гúра, Новé Mісто, Новíй Сад, Повáжська Бýстриця, Сомкóва Долíна, Старá Планíна, Ширóкий Яр;

2) географічні назви й номенклатурні терміни при них: Кавkázький хребéт, Кандалáкська затóка, Скандинáвський півóстрів, Фíнська затóка, Чóрне мóре;

3) географічні назви, що становлять сполучення іменника з порядковим числівником, який може стояти як перед іменником, так і після нього: Гéльча Дrúга, Залíсся Péриe, Krásne Drúge, Périe Садовé;

4) географічні назви, що становлять сполучення імені та прізвища або імені й по батькові: селó Iвáна Франкá; але місто Iвáно-Франкíвськ, селó Михáйло-Коцюбíнське (бо тут маємо сполучний голосний о й словотвірну чи морфологічну модифікацію прізвища), а також назва села Дмитró-Варвáрівка, що складається з основ двох імен.

2. Разом пишемо:

1) географічні назви-іменники, утворені від прикметника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також прикметники, що походять від них:

Білопілля, Верхньодніпрóвськ, Гостролúччя, Дорогобúж, Красновóдськ, Малояросла́вець, Нижньокиїмськ, Нововолýнськ, Новосибíрськ, Старокостянтíнів, Чистовóдне, Ясногорóдка; білопíльський, верхньодніпрóвський, гостролучáнський, дорогобúзький, чистовóднівський та ін.;

Примітка. Це правило поширюється й на складні прикметники, утворені з двох прикметників основ, які означають назви морів, лісів, низин, областей, заливниць тощо ї мають при собі номенклатурні терміни на зразок *мóре*, *горá*, *хребéт*, *ліс*, *óзеро*, *низовинá*, *óстрів* та ін.: *Нижньодунáйська низовинá*, *Новосибíрські островí*, *Малоазíйське нагíр'я* тощо.

2) географічні назви, що складаються з основ числівника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також похідні від них прикметники: *Дворíччя*, *П'ятигóрськ*, *П'ятихáтки*, *Семигóри*, *Семипíлки*, *Сорокодúби*, *Трипíлля*; *дворічáнський*, *п'ятихáтський*, *семигíрський*, *семипíлківський*, *сорокодúбський* та ін.;

3) географічні назви з першою дієслівною частиною у формі наказового способу та похідні від них прикметники: *Вернigородок*, *Гуляйpóле*, *Копáйгород*, *Печíводи*; *вернigородóцький*, *гуляйpíльський*, *копáйгородський*, *печивóдський*;

4) географічні назви, утворені від двох іменників, з'єднаних сполучним звуком, та похідні від них прикметники: *Верболóзи*, *Індокитáй*, *Страхолíсся*; *верболóзівський*, *індокитáйський*, *страхолíський*, але *Áвстро-Угóрщина*, *Азóво-Чорномóр'я* та деякі інші;

5) географічні назви з другою частиною **-град**, **-город**, **-пíль**, **-поль**; **-абад**, **-акан**, **-бург**, **-ленд**, **-пíлс**, **-таун**, **-шир**, **-штадт** і похідні від них прикметники: *Белgrád*, *Волгогráд*; *Китáйгород*, *Нóвгород*, *Княжspíль*, *Ольгóпіль*, *Адріанóполь*, *Севастóполь*; *Ашгабáт*, *Бráнденбург*, *Камберлéнд*, *Дáугавpíls*, *Кéйптаун*, *Йóркишíр*, *Рýдольштадt*; *волгогráдський*, *нóвгородський*, *ольгóпільський*, *севастóпольський*, *бранденбу́рзький*, *дáугавpíлський*, *рудольштáдтський*;

6) прикметникові форми й назви жителів від географічних назв, що складаються з якісного прикметника та іменника або відносного прикметника [без суфіксів **-зык(ий)**, **-сык(ий)**, **-цик(ий)** і суфіксів присвійності] та іменника: *біломóрський*, *біломóрці* (від *Бíле мóре*), *білоцеркíвський*, *білоцеркíвці* (від *Бíла Цéрква*), *гостромогíльський*, *гостромогíльці* (від *Гóстра Могíла*), *новоміський*, *новоміща́ни* (від *Новé Mісто*), *янополáнський*, *янополáнці* (від *Ясна Поляна*); *житњогíрський*, *житњогíрці* (від *Жýтні Гóри*), *західноєвропéйський*, *західноєвропéйці* (від *Зáхідна Еврóпа*), *кам'янобálківський*, *кам'янобálківці* (від *Кам'янá Бálка*), *липоводолíнський*, *липоводолíнці* (від *Лíтова Долíна*).

3. З дефісом пишемо:

1) географічні назви, що складаються з двох іменників (без сполучного звука) або з іменника й наступного прикметника, а також прикметники, що походять від них: *Бáня-Лúка* — бáня-лúцький, *Гвíнéя-Бíсáу* — гвінéя-бíсáуський, *Ельзás-Лотарíнгíя* — ельзás-лотарíнзький, *Кóло-Михáйлíвка* — кóло-михáйлівський, *Орехово-Зúево* — орехово-зúєвський, *Пúща-Водíця* — пúща-водíцький; *Берíзки-Бéршадськí* — берíзки-бéршадський, *Вíта-Поштóва* — вíта-поштóвий, *Кам'янéць-Подíльскí* — кам'янéць-подíльський, *Рáва-Рúська* — рáва-рúський, *Хárкíв-Товáрний* — хárкíв-тováрний, *Áвстро-Угóрина* — áвстро-угóрський;

2) географічні назви, що становлять поєднання двох імен або імені та прізвища (чи прізвиська) за допомогою сполучного звука (зрідка — без нього) й зі зміною форми другого компонента, а також похідні від них прикметники: *Андрíєво-Івáнівка* — андрíєво-івáнівський, *Дмитró-Варвáрівка* — дмитró-варвáрівський, *Івáно-Франкíвськ* — івáно-франкíвський, *Михáйло-Коцюбíнське* — михáйло-коцюбíнський, *Олексáндро-Пáщенкове* — олексáндро-пáщенківський, але *Петропáвлівка*;

3) географічні назви, що складаються з іншомовних елементів — повнозначних слів, а також похідні від них прикметники: *Буéнос-Аýрес*, *Думбартон-Окс*, *Іссíк-Куль*, *Кизíл-Ордá*, *Нар'ян-Мáр*, *Рíо-Нéгро*, *Улáн-Удé*; буéнос-аýреський та ін., але назви з другим компонентом -даг, -дар'я, -дау тощо пишемо разом: *Аюдáг*, *Алатáу*, *Амудар'я*, *Сирдар'я*; амудар'їнський, приамудар'їнський тощо;

4) географічні назви (переважно населених пунктів) з першими складовими частинами **соль-**, **спас-**, **усть-** та іншомовними **вест-**, **іст-**, **њью-**, **сан-**, **санкт-**, **сант-**, **сен-**, **сент-** та ін., а також із кінцевими називторчими частинами **-ривер**, **-сítі**, **-сквер**, **-стрít**, **-фіорд** і похідні від них прикметники: *Соль-Ілéцьк*, *Спас-Клéники*, *Усть-Каменогорськ*; *Вест-Індія*, *Іст-Лондон*, *Нью-Йóрк*, *Сан-Сальвадóр*, *Санкт-Гáллен*, *Сáнта-Кláра*, *Сен-Гомáрд*, *Сент-Луїс*; *Фолл-Рýвер*, *Атлáнтік-Сítі*, *Сóхо-сквер*, *Бóкна-фіорд*; *соль-ілéцький*, *усть-каменогорський*; *њью-йóркський*; *фолл-рýверський*, *атлáнтік-сítинський* та ін.;

5) географічні назви, що складаються з іменників, які поєднуються українськими або іншомовними прийменниками, сполучниками чи мають при собі частку, артикль, а також утворені від них прикметники: *Новосíлки-на-Днíтрí*, *Ростóв-на-Донú*, *Фráнкфурт-на-Мáйні*, *Яр-пíд-Зáйчиком*; *Булóнь-сюր-Мéр*, *Бург-ель-Аráб*, *Ла-Мáни*, *Ла-Плáта*, *Лас-Вéгас*, *Лос-Áнджеles*, *Па-де-Калé*, *Рio-де-Жанéйро*; *новосíлківський-на-Днíтрí*, *ростóвський-на-Донú*, *фрáнкфуртський-на-Мáйні*, *ярський-пíд-зáйчиком*; *булóнь-сюр-Мéрський*, *бург-ель-арáбський*, *ла-Мáнішський*, *ла-Плáтський* і т. ін.;

6) прикметники, утворені від географічних назв, до складу яких входять прикметники із суфіксами **-íв (-їв)**, **-ов (-ев)**, **-ев (-ев)**, **-ин (-їн)**, **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**, **-зьк(ий)**: *давíдово-брíдський* (від *Давíдів Бríd*), *олíйниково-слобідський* (від *Олíйникова Слободá*), *мишúрино-рíзький* (від *Мишúрин Ríz*),

вільша́нсько-новосéлицький (від *Вільша́нська Новосéлиця*), вінни́цько-стáвський (від *Вінницькі Ставí*).

Примітка 1. Назви жителів у формі іменників, що утворені від назв населених пунктів, частини яких поєднані дефісом, пишемо разом: *Іва́но-Франківськ* — *іва́но-франківський*, але *іванофранківці*, *Нью-Йóрк* — *нью-йóркський*, але *ньюйóрківці*.

Примітка 2. Префіксальні прикметники та іменники, утворені від географічних назв із написанням з дефісом, пишемо разом: *Іссíк-Куль* — *приіссиккульський*, *приіссиккульци*.

V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

В українській пунктуації використовуємо такі основні розділові знаки: крапка, знак питання, знак оклику, кома (може вживатися і як один парний знак), крапка з комою, двокрапка, тире (може вживатися і як парний знак), три крапки (крапки), дужки (парний знак — з кількома різновидами), лапки (парний знак — з різновидами), дефіс (як розділовий, а не власне орфографічний знак дефіс уживається в тих випадках, де він слугує знаком поділу між компонентами не слів, а синтаксичних сполучень, — у сполученнях прикладки з означуваним іменником: *учитель-біолог, учитель-історик, учитель-фізик* та ін., у сполученнях слів на позначення приблизної кількості: *два-три дні*, у сполученнях повнозначних слів з частками на зразок *дай-но, іди-но* та ін.: див. § 37), а також різні комбінації цих знаків (див. § 166) та подвійне й потрійне вживання окремих із них (знака питання і знака оклику). Крім них, уживається також скісна риска (/).

§ 155. КРАПКА (.)

Крапку ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення — розповідного або спонукального, якщо останнє вимовлене без окличної інтонації: *Весь народ піднімається до мене. Йдуть з усієї України, та й ще йтимуть. Посилав універсали з Сіці, тепер хочу скласти універсал із Чигирина* (П. Загребельний);

*Як парость виноградної лози
Плекайте мову. Пильно й ненастально
Політь бур'ян* (М. Рильський).

У називних реченнях: *Зима. Холоднеча. Засніжений ліс* (М. Стельмах); між прізвищем автора, назвою його твору, назвою міста: *Олесь Гончар. Собор. Київ, 1968*; у реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Дванадцятирічна школьна освіта. Це добре чи погано?* (заголовок газетної публікації);

*Сибір. І словоєцькі келії,
і глуза облягає ніч
пекельний край і крик пекельний* (В. Стус).

Після речення, що вводить у дальший розгорнений виклад, опис тощо: *А діло було таке. Студенти з царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Ординському. Той купець мав багацько дочок, і не дуже гарних. Він закликав до себе усіх студентів, годував, поїв їх і чимало дочок повідавав уже заміж за світських і духовних. Студенти часто гуляли там до півночі і цілою юрбою перелазили потім через стіну Братського монастиря* (І. Нечуй-Левицький).

Для надання фрагментам висловлення за допомогою інтонаційного виділення більшої самостійності та змістової ваги крапку ставимо також у тих випадках, де звичайно вживаємо коми, — наприклад, у висловленнях, які могли бути простими реченнями, ускладненими наявністю однорідних, повторюваних, відокремлених членів: *Випав сніг. І в селі, і в полі, і в лісі* (В. Бабляк); *А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток.* З кутка в куток (М. Коцюбинський), у висловленнях, що могли бути частинами складних речень (див. § 158, II, п. 2, прим. 1 і п. 3, прим. 1).

Примітка 1. Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампах, на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання і т. ін.

Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо після дужок. Крапку після таких дужок ставимо в самому кінці речення й тоді, коли після цитати перед дужками вже стоять такі розділові знаки, як знак питання, знак оклику, три крапки. Якщо ж указівку на автора (джерело) наводимо нижче (у дужках чи частіше без них), зокрема в епіграфах, після цитати ставимо крапку, а після такої вказівки її не ставимо. Наприклад, епіграф до роману О. Гончара «Твоя зоря»:

Твоя зоря — твоя судьба.

З народних уст

Примітка 3. Про вживання крапки в кінці вставлених речень у дужках див. § 163, I, п. 2, прим.

Примітка 4. Про вживання крапки після зауважень у дужках у межах певної цитати на зразок «... (примітка наша. — Ред.) ...» див. § 167, II, п. 3.

2. В умовних графічних скороченнях (див. § 62) *n.* (пан;пані), *grp.* (громадянин; громадянка), *prof.* (професор), *a. a.* (авторський аркуш), *ст.* (століття), *pp.* (роки) та ін.

Примітка. Крапку не ставимо:

1) в ініціальних (звукових, літерних і літерно-звукових) абревіатурах (див. § 61) між літерами на позначення їхніх складових частин: *НАН* (Національна академія наук) України, *НЕП* і *nep* (нова економічна політика), *HTKU* (Національна телевізійна компанія України) і под.;

2) у графічних скороченнях (див. § 62);

а) у скороченнях назв метричних мір та інших одиниць виміру: *м* (метр), *мм* (міліметр), *г* (грам), *кг* (кілограм), *т* (тонна), *ц* (центнер), *л* (літр) і под.; *В* (вольт), *кВ* (кіловольт), *кгс* (кілограм-секунда), *лм* (люмен), *Мкс* (максвел), *P* (рентген), *год* (година), *с* (секунда), *хв* (хвилина);

б) в інших графічних скороченнях, утворених стягненням звукового складу слова: *грн* (гривня), *круб* (карбованець), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд) і под., на відміну від скорочень, утворених усіченням складу слова, де крапку ставимо: *дол.* (долар), *коп.* (копійка), *тис.* (тисяча) і под. (згідно з нормами чинного державного стандарту України «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» (ДСТУ 3582:2013). К.: Мінекономрозвитку України, 2014).

§ 156. ЗНАК ПИТАННЯ (?)

Знак питання ставимо в таких позиціях.

1. У кінці питального речення: *За кожною з цих пам'яток — люди: майстри, митці. Хто знає про них? Хто назве їх імена?* (Р. Федорів);

Чи совам зборкати орла?

Чи правду кривді подолати? (М. Рильський).

Примітка 1. Знак питання не ставимо в кінці складнопідрядного речення з непрямим питанням (хоч інтонація в таких випадках часто мало відрізняється від інтонації власне питальних речень): — Що ж він тобі говорив? — Питав мене, чого зайдла, чом невесела... (Марко Вовчок).

Якщо ж головна частина речення є питальною, тоді в кінці складнопідрядного речення з непрямим питанням знак питання ставимо:

Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл

Під небом літає у теплій дні? (Л. Глібов);

Пам'ятаєте, який у мене веселий дід був? (Ю. Яновський).

Примітка 2. Підвищену проти звичайної питальної інтонацію можна передавати двома або трьома знаками питання:

Кляті! кляті!

Де ж слава ваша?? На словах! (Т. Шевченко).

Примітка 3. Складну інтонацію питання / оклику передаємо на письмі двома відповідними знаками ?!:

Се ти, мій чарівниченьку??! (Леся Українка);

— Для чого ж тоді на Ельбі

поклали ви круглі голови?? —

Кричить нам у вічі земля (Б. Олійник).

Примітка 4. У питальних реченнях (переважно з однорідними членами) у художній літературі знак питання ставимо після кожного слова (сполучення слів) для їх повнішого увиразнення:

Хіба ж живуть вони? I знають,

Як ви сказали, благодать,

Любов?.. (Т. Шевченко);

Далі старий до парубка: як? що? чи все гаразд? який заробіток? (Марко Вовчок).

Примітка 5. Щодо написання після знака питання слів з малої літери, напр.: *Що його турбувало? погода? далека дорога?; Раттом він чує над собою: Остане! Остане! се ти? живий?* (М. Коцюбинський) — див. зауваження в § 157, п. 1, прим. 4 (про практику такого ж написання після знака оклику).

2. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (словосполучення), вимовленого з питальною інтонацією: — *A я замурував був у хижі дочку від Германії [Німеччини], то в управі так шмагали, що — вірите? — шкура на мені полопалася* (О. Гончар).

3. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків для вираження сумніву щодо наведеного матеріалу, критичного ставлення до його автора (тільки знак питання або знак питання в поєднанні з якими-небудь словами): *Упорядники статистичних даних відзначають у*

передмові, що «переважна більшість (скільки це? — Рец.) населення з недовірою (!) ставиться до заявлених реформ», що «певна (?) частина опитаних узагалі не вірить в успіх реформ» (!!!) і, нарешті, що «час уже перевірити (?) стан виконання попередніх обіцянок нашого керівництва» (З рецензії).

4. У відтворенні реплік діалогу цей знак може передавати не вимовлене одним із співрозмовників «німе запитання» (вираження нерозуміння, здивування, сумніву тощо): — *Навіщо вам треба було це робити?!* — ???.

§ 157. ЗНАК ОКЛИКУ (!)

Знак оклику ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення, що вимовляється з окличною інтонацією (часто це спонукальні речення):

Гетьте, думи, ви хмари осінні!

Тож тепера весна золота! (Леся Українка);

Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю! (П. Тичина).

У кінці окличного називного речення, зокрема в конструкціях з називним відмінком теми (уявлення): *Рідний край! На світі немає нічого дорожчого за нього, за землю, яка породила тебе й виростила* (І. Цюпа).

Примітка 1. Знак оклику звичайно ставимо в кінці речень, що починаються словами:

а) **як, який, що (то) за, до чого ж, скільки** і под. (у реченнях, що не є підрядними): *Як гарно марилось на школінній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проектів!* (М. Коцюбинський); *Він звів до Сагайди сіре змушене обличчя з великими сумними очима. Що то були за очі!* (О. Гончар); *До чого ж гарно й весело було в нашому городі!* (О. Довженко). Іноді (у поетичній мові) такі слова можуть бути всередині речення: *На небокраї яка краса огнів сія!* (В. Сосюра);

б) **слава, хвала, ганьба, геть** і под., зворотом **Хай живе...**

Примітка 2. Підвищену проти звичайної окличну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками оклику:

О мій велетню Самсоне,

Пута розривай!! (О. Олесь);

— *Пустіть нас!!!* — закричав Синичка (О. Довженко).

Примітка 3. Складну інтонацію оклику / питання передаємо на письмі двома відповідними знаками !?:

Iде та правда!? Горе! Горе! (Т. Шевченко).

Примітка 4. В українській художній і публіцистичній літературі після слів зі знаком оклику досить звичайним було написання наступного слова з малої літери (якщо, на думку автора, це все було в межах одного висловлення), часто в конструкціях з інтонаційно розчленованими однорідними або повторюваними членами: *Кляті! кляті!* (Т. Шевченко); [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! го-го-го-го!* *А де ти?* (Леся Українка). У сучасній правописній практиці в подібних випадках слід віддавати перевагу написанню з великої літери (лишаючи, звичайно, більшу свободу вибору для художньої літератури).

2. Після звертань (непоширених або поширених), що вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Україно! Ти в славній борні не одна (М. Рильський);
Ти, прекрасна вечірня зоре! (Леся Українка);
Народе мій! Твоє буття затяте
В моїй крові затято клекотить!.. (І. Драч).

3. Після вигуків, а також після слів **так** і **ні**, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією: *Ай!* як тут гарно! (М. Коцюбинський);

Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари! (Леся Українка);
— *Гей! Піднімайтесь, хто сильний та дужий!* (О. Довженко); [Мавка (спалахнула):] *Так! Хто не зріс між вами, не зрозуміє вас!* (Леся Українка);
— *Hi! Недобре зробив батько, — глухо якось, з протягом, почав Чіпка* (Панас Мирний).

4. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (сполучення слів), вимовлених з окличною інтонацією (відповідні слова й речення в таких випадках звичайно виділяються з обох боків тире):

Крізь ночі і віки сіяють нам
Сліпучим — ні! — животворящим сяйвом
Озера мілі! (М. Рильський);

Потім один крикнув щось і скачки — ой горенько ж! — у гречку влетів (А. Головко); *Директор зінав — та й як добре зінав!* — неспокійну натуру свого головного інженера (П. Загребельний).

5. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків, до яких автор хоче привернути особливу увагу, для вираження емоційного ставлення (обурення, здивування, іронії тощо або ж, навпаки, повного схвалення) до наведеного матеріалу (див. ілюстрацію в § 157, п. 3).

§ 158. КОМА (,)

I. Кома в простому реченні

У простому реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Між однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками: *Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії* (І. Нечуй-Левицький); *Тут, на цих вуличках, дозрівала його класова свідомість, тут він переймався недолею голодних, безправних, безробітних* (Р. Федорів); *Це ж могло наступити нині, завтра, позавтра...* (О. Кобилянська); *Світло сяйною хвилею хлюпнуло по верхівках дерев, замиготіло, застрибало по кущах* (Є. Гуцало).

Примітка 1. Не слід розглядати як однорідні й відокремлювати комами:

а) дві однакові граматичні форми дієслова, що означають дію та її мету: *піду подивлюся, сядьмо поміркуймо* тощо;

б) два однакові або близькі значенням спільнокореневі слова, друге з яких ужите із запереченням **не**, якщо таке сполучення становить одне граматичне ціле (*ждущу не діждуся, дивившися не надивившися, вовк не вовк і под.*): *Дивиться вона не надивиться на свого сина: втішається не навтішається своїм Івасем!* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка 2. Прикметники-означення є однорідними:

а) коли вони характеризують предмет з одного боку (у переліку його властивостей, якостей, особливостей) або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки: *Немає матусі! У глухій, темній могилі вона* (А. Тесленко); *Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне — то і є людина* (О. Гончар); *Його очі замиготіли зимним, неприязнім біліком* (О. Кобилянська);

б) коли друге й наступні означення підсилюють, уточнюють, пояснюють перше: *Якось раз над містечком стояла тиха, місячна, літня ніч* (І. Нечуй-Левицький); *Твердо упираючись ногами в нову, не паницизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки* (М. Коцюбинський).

Якщо ж прикметники-означення характеризують предмет з різних боків, вони є неоднорідними й комі між ними не ставимо: *Вода шуміла й билася між камінням білими кипучими хвилями* (І. Нечуй-Левицький); *Ми їхали порожньою рудуватою дорогою* (Валерій Шевчук); *В ранковому березневому затуманеному повітрі пахли вишневі садки* (Б. Харчук).

Неоднорідні означення частіше стоять перед іменником, зрідка (найчастіше в складених термінологічних назвах) — після нього: *Усе застеляла мла вечірня пахучая* (Марко Вовчок); *На чорній зритій землі по краях поплуталась огудина суха гарбузова* (А. Головко); *батарея анодна суха; пшениця м'яка яра*.

Примітка 3. Прикладки є однорідними, коли вони, як і звичайні означення, характеризують предмет з якогось одного боку або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки, напр.: *Поет, прозаїк-оповідач, драматург, перекладач, історик і теоретик літератури, критик, фольклорист, громадський діяч — він* [І. Франко] *в усьому був однаково сміливий, самобутній і сильний* (М. Рильський) — це сфери діяльності І. Франка; *доктор філологічних наук, професор І. Петренко* (науковий ступінь і вчене звання); *Герой України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України Г. Ткачук* (почесні звання й відзнаки). Якщо ж вони характеризують предмет цілком очевидно з різних боків, вони не є однорідними й між ними не ставимо коми: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук І. Петренко* (посада й науковий ступінь); *чемпіонка України з художньої гімнастики студентка М. Заруба*. У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно розставляються й розділові знаки: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук, професор І. Петренко; професор, член-кореспондент Національної академії медичних наук України полковник медичної служби М. Іваницький*.

Але прикладки, що стоять після означуваного іменника, відокремлюються комами незалежно від їхнього змістового навантаження: *І. Петренко, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор*.

2. Між однорідними членами речення, поєднаними двома або більше однональними і розділовими повторюваними сполучниками: **і... і (й... й), ні... ні (ані... ані), то... то (не то... не то), або... або, чи.... чи (чи то... чи то)**:

*А тим часом місяць пливе оглядатъ
І небо, і зорі, і землю, і море* (Т. Шевченко);

Він не знов ні батька, ні матері, ні брата, ні сестри (Панас Мирний); *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок); *Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчились або в клуні, або в садку чи деїнде* (М. Коцюбинський); *Доля — наче примхлива дівчина: то пригрє, то знов остудить* (Василь Шевчук); *Чи то садок видніє, чи город, чи поле?* (Панас Мирний).

Примітка 1. Коли сполучники **і (й), та (=і), або, чи** між однорідними членами не повторюються, коми перед ними не ставимо: *Було як заговорить або засміється — і старому веселіше стане* (Марко Вовчок); *Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка* (О. Довженко).

Примітка 2. Якщо одні однорідні члени поєднані безсполучниковим зв'язком, а інші — повторюваними сполучниками **і (й), та (=і)**, кому ставимо між усіма однорідними членами, у тому числі й між першими двома (перед першим сполучником): *Червоне полум'я багаття світило на ту групу, облило червоним кольором білу дідову сорочку, сиву бороду, і його темне, похмуре лицє, і сиві, низько навислі над очима брови* (І. Нечуй-Левицький);

*Я пам'ятаю вчительку мою,
просту, і скромну, і завжди спокійну* (В. Сосюра).

Примітка 3. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками **і (й), та (=і)** в пари, то перед сполучниками коми не ставляться, а пари відокремлюються комами: *Життя — це ріка, в якій попутно й навально тече минувшина й теперішність, добро й зло, правда і кривда* (Р. Федорів).

Примітка 4. Коли два слова, перед кожним з яких стоять сполучники **і** або **ні**, становлять єдиний усталений вислів, то коми між ними не ставимо: *і так і сяк, і туди і сюди, і вдень і вночі, і хочеться і колеться; ні туди ні сюди, ні сяк ні так, ні се ні те, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо тощо*.

Коми не ставимо також між двома однорідними членами речення, що поєднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну змістову єдність (такі однорідні члени звичайно не мають при собі залежних слів):

*Попідтинню сіромаха
І днює й ночує* (Т. Шевченко).

Примітка 5. Якщо ряд однорідних членів речення з повторюваним сполучником **і (й)** завершується зворотами **і таке інше** (або скорочено **і т. ін.**), **і так далі (і т. д.)**, **і подібне (і под.)**, такі звороти не відокремлюються комою, оскільки їх не можна розглядати як звичайні однорідні члени речення: *Її думки все коло Гриця. Як він до них прибуде, як пришло дедалі старостів, як мати справить весілля, як вони заживуть, яке їх жде щастя і добро і таке інше* (О. Кобилянська).

3. Між однорідними членами речення, поєднаними протиставними сполучниками **а, але, та (=але), однак, проте (а проте), зате, так, хоч (хоча) та ін.:**

*Не слів мені, а стріл крилатих, вогняних! (О. Олесь);
Задер голову Баглай, стежисть, як поволі, але вперто підіймаються голуби
над собором (О. Гончар);*

*Тече вода в синє море,
Ta не витікає (Т. Шевченко);*

З виду дід був древній, столітній, хоч ще кремезний (Панас Мирний).

4. Між однорідними членами речення, пов'язаними приєднувальними сполучниками **і**, **та**, **та й**, **ще й**, **та ще (й)**, **а також**, **а то й** та ін., коли до вже сказаного додається ще один елемент (або більше), який ніби пізніше виникає у свідомості мовця:

*Запахла осінь в'ялим тютюном,
Ta яблуками, та тонким туманом (М. Рильський);
Ходімо ж чаю пити, та і в школу підемо (Панас Мирний);
Зазеленіли луги, ще й дібровонька (народна пісня).*

Примітка 1. Слід відрізняти приєднувальні сполучники від тих самих сполучників з єднальними значеннями (див. п. 2), перед якими коми не ставимо, пор.: *Жили, жили та й розлетілись...* (Л. Глібов).

Примітка 2. Комуо відокремлюємо також друге, повторюване слово в приєднувальних конструкціях: *Говорити правду, і тільки правду;*

*За що, не знаю, а караюсь,
I тяжко караюсь! (Т. Шевченко).*

5. Між однорідними членами речення перед другим компонентом парних сполучників **не тільки...** **а й** (**не тільки...** **але й**, **не тільки...** **а ще й**, **не тільки...** **але також і**), **як...** **так і**, **не так...** **як, хоч...** **але (та), не стільки...** **скільки, якщо не...** **то** та ін.: *Як би це добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи (М. Коцюбинський); Як російська, так і європейська критика все частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги (М. Коцюбинський);*

*Не так тій вороги,
Як добрій люди —
I окрадуть, жалкуючи,
Плачуши, осудяť (Т. Шевченко);
Якщо не по-козацьки, то, гадаю,
Хоч по-рибалськи (М. Рильський).*

6. У реченнях з однорідними членами перед поясннювальними сполучниками **як**, **як-от**, **а саме** і под., ужитими після узагальнювальних слів: *Нічого специфічного, вроčистого, як-от гранітних та мармурових пам'ятників, на нашому кладовищі не було (О. Довженко); Весільний обряд складається з трьох частин, а саме: заручин, сватання й весілля (з наукової літератури).*

7. У разі повторення слова для позначення великої кількості предметів, тривалості або інтенсивності дії, для увиразнення ознаки предмета або дії,

для підкреслення згоди або заперечення тощо: *Все, все згадала вона в ту хвилину!* (О. Довженко);

*Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте* (Т. Шевченко);
*Здається, часу і не гаю,
а не встигаю, не встигаю!* (Л. Костенко).

Примітка. У разі повторного вживання того самого прийменника у сполученнях означення (прикладки) і означуваного слова (у фольклорі та в стилізаціях під фольклор, а також у синтаксисі розмовної мови) комі між ними звичайно не ставимо:

*На бистрому на озері
Геть плавала качка* (народна пісня);
*За річкою за голубою
Дві чайки у хмару зліта* (А. Малишко);
*Із города із Глухова
Полки виступали* (Т. Шевченко).

Проте за умови постпозиції означення таке відокремлення можливе:

*Як за лісом, за пралісом
Ясне сонце сходить.
Як за морем, за далеким
Десь воно заходить* (Л. Глібов).

8. Для виділення звертань і залежних від них слів (про вживання знака оклику при звертаннях див. § 157, п. 2):

*де ж ти дівся, в яр глибокий
Протоптаний шляху?* (Т. Шевченко);
*Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має!* (С. Воробкевич);
Я не люблю тебе, ненавижу, беркуте! (І. Франко);
*Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич <...>!* (Д. Павличко).

Примітка. В усталених вигукових зворотах на зразок **боронь боже, дай боже, боже поможи, ой боже, господи помилуй**, де звертання вже мало відчувається, воно не виділяється комою.

9. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні, і інтонаційно досить тісно пов'язані з реченням у цілому (пор. у § 157, п. 3 про вживання після вигуків знака оклику):

Гей, на коні, всі у путь! (П. Тичина);
О, як люблю я рідну землю... (П. Вороњко);

— *Oй, пустіть мене, пустіть!* (Марко Вовчок).

Примітка 1. Слова **о**, **ой**, **ох**, **ах**, коли вони інтонаційно тісно пов'язані з дальшим звертанням (тобто якщо після них у вимові немає паузи) і вживаються у значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюються:

О болю мій, я бачу в залі
Одне обличчя, друге, третє! (Л. Костенко);
Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи (Т. Шевченко);

— *Ох і чудний ти, Давиде...* (М. Стельмах); *Ах так?!*; *Ах ось де він!*

Так само не ставимо коми після слова **ну**, ужитого для підсилення:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюються вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання:

Ой ти, дівчино,
З горіха зерня,
Чом твоє серденько —
Коляче терня? (І. Франко);
Гей ти, поле колоскове,
молодість моя! (В. Сосюра).

10. Після стверджувальних часток **так**, **еге** (**еге ж**), **авжеж**, **аякже**, **гаразд** та ін., заперечення **ні**, запитання **що** (**а що**), а також підсилювального **що ж**, коли безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їхній конкретний зміст:

Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив (Д. Павличко);
Еге, я правду вам казав (Є. Гребінка);

— *Земляка свого бачили?* — *Аякже, бачив* (А. Головко);

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні (Леся Українка);
— *Що, титаря вбили?* (Т. Шевченко);
А що, коли не буде того дня? (В. Стус);
Що ж, отак і проходить вечір,
По-лисячому тихо, без стуку (Б. Олійник).

Примітка. Слід відрізняти стверджувальні частки **так**, **гаразд** від прислівників **так**, **гаразд**, після яких коми не ставимо:

Так ніхто ще не вірив у мене! (Г. Чубач);

— *І що б він не зробив, то все гаразд, усе до ладу <...>* (Панас Мирний).

Так само слід відрізняти заперечну частку **ні** від повторюваного сполучника **ні** (див. п. 2).

11. Для виділення вставних слів, сполучень слів і речень (про вживання тире або дужок у подібних конструкціях див. § 161, п. 10 і § 163, I, п. 2):

Треба хліба людині й металу,
 Треба музики і п'єдесталу,
 Та, мабуть, над усе до загину
 Треба віри людині в людину (В. Забаштанський);
 І, можливо, моє серце-проміння
 Зловить в свої долоні дитина
 І всміхнеться (Р. Братунь);
 А в хлібороба, звісна річ, роботи — як води, від снігу до снігу (Р. Федорів);
 З Копачів я, бачте, родом (Д. Білоус);
 Погане, я чував, життя собаче,
 Недобре ж і Вовкам (Л. Глібов).

Примітка 1. Вставні слова і конструкції найчастіше:

- а) виражають оцінку ступеня реальності, вірогідності повідомлюваного: *безперечно, без сумніву (безсумнівно), безумовно, відома річ, звичайно, звісно, зрозуміло, немає сумніву, певна річ, природно, справді, ясна річ і т. ін.; видно, думаю, здається (здавалося б), либо, мабуть, може, можливо, очевидно, певно, скоріше за все, слід гадати і т. ін.*; указують на ступінь звичайності повідомлюваного: *було (бувало), бува (буває), як відомо, як завжди, як звичайно і т. ін.*;
- б) виражають емоційну оцінку повідомлюваного: *на біду, на жаль, на щастя, грішним ділом, чого доброго, як на гріх і т. ін.*;
- в) указують на зв'язок думок, послідовність викладу: *по-перше, по-друге і т. д.; з одного боку, з другого боку; наприклад, так, відповідно, отже, таким чином, словом, виходить, значить, зрешитою, нарешті; до речі, зокрема (Він, зокрема, сказав, що...), крім того, навпаки та ін., а також проте й однак (усередині, а не на початку речення, де ці слова є сполучниками); повторюю, підкреслюю і т. ін.*;
- г) характеризують ставлення до способу висловлення думки: *власне (власне кажучи), інакше кажучи (іншими словами), коротко кажучи, можна сказати, попросту кажучи, сказати б, так би мовити, що називається, якщо можна так висловитися, як [то] кажуть та ін.; головне, між іншим, правда (щоправда), точніше та ін.*;
- і) підкреслюють експресивний характер висловлення: *далебі, з дозволу сказати, між нами кажучи, по правді кажучи, чесно кажучи, сказати по правді та ін.*;
- д) указують на джерело повідомлення: *кажуть, за повідомленням NN, за словами NN, як сказав NN, на думку NN, на мій погляд, на нашу думку, по-моєму, по-твоєму і т. д., як на мене і т. д.; мов, мовляв; чую, бачу, пам'ятаю та ін.*;
- е) звернені до співрозмовника або до читача з метою привернути його увагу: *бач (бачте), бачиш (бачите), вірши (вірите), даруй (даруйте), дозволь (дозвольте), знаєш (знаєте), пам'ятаєш (пам'ятаєте), погодься (погодьтеся), пробач (пробачте) [на слові], розумієш (розумієте), слухай (послухай), уяви (уявіть) та ін.*

Слід відрізняти вставні слова та їх сполучення від омонімічних слів та їх сполучень, які є членами речення (найчастіше обставинами) або, рідше, сполучниками і тому комами не виділяються, пор.: У нижчеподаний статті я, **звичайно**, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови (М. Рильський), але: Концерт звичайно закінчується о 10 годині; Ці слова, **до речі**, викликають сумнів, але: Ці слова сказані до речі.

Примітка 2. Якщо сполучники **а**, рідше **і** стосуються саме вставного слова (наприклад: **а власне, а втім, а значить, а може, а отже** та деякі ін.), вони комою не відокремлюються: Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, **а власне,**

про способи записування народних пісень? (Леся Українка); Як і кожному авторові, а значить, і мені <...>, хотілось, щоб переклади вийшли найкращими (М. Коцюбинський); *I справді, незабаром наші прогнози здійснилися.*

Але, наприклад: Чисте небо не налягало на гори, а, навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх (О. Гончар).

Примітка 3. Вставні слова не виділяємо комами, якщо вони входять до складу відокремлених членів речення: *Дмитро, очевидно поспішаючи, не посідав; Надвечір, мабуть годині о шостій, почався дощ.*

12. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться сполучниками **як** (**як і**), **мов**, **мовби**, **наче**, **немов**, **неначе**, **ніби**, **буцімто** і т. ін., **ніж**: *Із степу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолodoю* (О. Гончар);

Це місто [Київ] прекрасне, як усмішка долі (Л. Костенко);
Припадаю вустами до слова,
Мов до стиглого грони калини (Н. Кащук);
Зникло лихоліття,
Наче уві сні (Р. Братунь);

В цей час у порту завжди, ніби граючись у хрецька, сновигали матроси всіх націй (П. Панч); *Мій старший хлопець ще дужче, ніж Олекса, зніяковів, уздрівши мене* (І. Муратов).

Примітка 1. Виділяємо комами звороти зі сполучником **як** уточнювального або узагальнювального характеру на зразок **як завжди**, **як звичайно**, **як колись**, **як навмисно**, **як правило**, **як виняток** та ін.: *Дума — це віршованій твір, виконуваний (як правило, соло) речитативом* (М. Рильський), за винятком тих, що входять до складу присудка або головного члена односкладного речення: *Заморозки ще восени тут бувають як правило; Це було допущено як виняток; Він це зробив як навмисно.*

Примітка 2. У реченнях з уточнювальними зворотами зі сполучником **як** і вказівними словами **такий** (**такий самий**), **так** (**так само**) можливі два варіанти їх побудови з відповідним розставленням розділових знаків: а) з комою між ними, коли ці вказівні слова є членами речення: *Він такий, як усі; Зробити так само, як усі; Про це писали такі письменники, як Шевченко, Панас Мирний*; б) без коми, коли ці вказівні слова стоять у постпозиції до пояснюваного слова безпосередньо перед **як** і не є членами речення (тут **такі як, так само як** є складеними сполучниками): *Про це писали видатні українські письменники, такі як Шевченко, Панас Мирний; Не можна одночасно поєднувати різні діести, так само як зіставляти непорівнянні речі.*

Примітка 3. Коми перед порівняльними сполучниками не ставимо:

а) в усталених широковживаних порівняльних зворотах, напр.: *Голодний як вовк; Здоровий як бик; Мокрий як хлющ; Битися як риба об лід; Звалитися як сніг на голову; Змерзнути як собака; Крутитися як муха в окропі* (як білка в колесі); *Летіти як стріла; Пле як з відра; Мовчати як риба; Почервоніти як рак; Почуватися як риба в воді; Працювати як віл; Стати як укопаний і под.;*

б) у разі наявності перед порівняльним зворотом слів зі значенням ступеня вияву інтенсивності ознаки **майже**, **зовсім** (**цілком**), **просто**, **точно** (**точнісінько**), **достоту**, **буквально** і под. або заперечення **не**: *Сонце вже припікає майже як улітку; У спогадах*

син з'являвся матері зовсім як живий; Усе в них не як у людей (пор.: Усе в них не так, як у людей); Обставини складалися по-іншому, не як завжди;

б) якщо такий зворот є іменною частиною складеного присудка: Спомин був як блискавка (М. Рильський); Голова була неначе здорована квочка, що сиділа в обичайці (І. Нечуй-Левицький); Вона була для нього наче сонце (Леся Українка); Руки зробилися мов лід.

Перед **як** у конструкціях з присудком, що є повторенням підмета: День як день; Люди як люди;

г) перед **як** у конструкціях з повторенням присудка: Зробив як зробив;

г) якщо порівняльний зворот конкретизує семантично недостатній простий (дієслівний) присудок: Почувати себе як у дома;

д) перед зворотами, що вводяться в речення за допомогою сполучника **як** і мають значення «у ролі кого, у функції чого»: Про масштаби Довженка як письменника можна судити з його найбільшої літературної праці — «Зачарованої Десни» (Л. Новиченко); Розглядаємо вашу відповідь як згоду;

е) перед **як, ніж** у зворотах (**не**) більше (більш) ніж (як), (**не**) менше (менш) ніж (як), (**не**) раніше (раніш) ніж (як), (**не**) довше ніж (як) і т. ін.: Сидів не більше як пів години; Роботи вистачило не довше ніж на два дні.

Про особливості пунктуації в реченнях з нерозкладними синтаксичними зворотами, подібними за будовою до складнопідрядних речень, на зразок Робити як слід, Відбувалося невідомо що і под. див. § 158, II, п. 3, прим. 4.

Примітка 4. Порівняльні сполучники слід відрізняти від часток зі значенням непевності, сумніву тощо **буцімто, мов, мовбито, наче, немов, неначе, ніби, нібито** та ін., перед якими коми не ставимо: Під байдаркою ламається крига й наче тоне в глибині моря (М. Трублайні);

*Баштан жовтіє понад яром,
Курінь безверхий ніби спить* (М. Рильський).

13. Для виділення відокремлених означень:

1) узгоджених означень, виражених:

а) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі залежні слова й стоять після означуваного іменника: У квітнику, заглушеному бур'яном, розцвілася якась жовтогаряча квітка (І. Волошин); Розгойдане море, вже брудне й темне, наскакувало на берег і покривало скелі (М. Коцюбинський);

б) дієприкметниками та прикметниками, що не мають залежніх слів, але стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли вони утворюють ряд з двох або більше однорідних членів речення або перед іменником уже є означення: Високо, трохи не серед неба, стояв місяць, ясний, блискучий, повний (І. Нечуй-Левицький);

Живе життя і силу ще таїть

Оця гора, зелена і дрімлива (М. Зеров);

в) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стоять перед іменником і, виступаючи у функції означення до іменника, мають ще й обставинний відтінок: Дезорганізований раттовістю нічної атаки («який» / «чому»), ворог не встиг учинити скільки-будь

сильного опору (О. Гончар); *У червонім намисті, зав'язана великою хусткою* («яка» / «як» або «чому»), *Марта була б дуже гарною молодицею* (І. Нечуй-Левицький); *Розгублений, хлопець не зміг нічого сказати*;

г) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стосуються особових займенників: *Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися* (І. Котляревський); *Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов курітка на межі* (О. Гончар); *Тремтячий, блідий, він привітався до доктора, попрохав його сісти* (М. Коцюбинський); *Дивився [Юрко] на батька, і йому стало жаль його, завчасно постарілого, спрацьованого* (Б. Харчук).

Примітка. Одиничні прикметники при особових займенниках у певних випадках можемо не відокремлювати, зокрема в окличних реченнях або за наявності протиставлення: *О я нещасний!*; *Я колишній і я теперішній — це вже ніби зовсім різні особи*;

г) прикметниками та дієприкметниками, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

Не рано встане:

Навіки, праведний, заснув (Т. Шевченко);

д) прикметниками та дієприкметниками (як одиничними, так і з залежними словами), що виступають як уточнення до попереднього означення: *Між своїми, ковалівськими, тут стояли підводи і з сусідніх сіл* (В. Кучер); *Степанко чув, нібито буває в лелек такий день, коли вони судять своїх родичів за якість, одним їм відомі, злочини* (Ю. Збанацький); *У тексті було багато маловідомих, зокрема іншомовних, слів*;

2) неузгоджених означень, виражених іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них) для надання їм більшої змістової ваги порівняно з невідокремленими членами речення: *Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона [Мотря] була ніби намальована на білій стіні* (І. Нечуй-Левицький); *До неї наблизалась мати <...> Іллєвського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці* (О. Гончар).

Примітка 1. Не виділяємо інтонаційно й не відокремлюємо комами означення (із залежними словами або без них), коли вони за змістом тісно пов'язані з означуваними іменниками:

*Минаючи убогі села
Понадніпрянські невеселі,
Я думав <...>* (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюємо означення, якщо за змістом вони стосуються не стільки підмета, скільки присудка: *Тільки один Варчук стояв біля вікна спокійний, зосереджений* (М. Стельмах).

14. Для виділення відокремлених прикладок (як поширених, так і непоширеніх):

1) прикладок у постпозиції до означуваного іменника:

Я син простого лісоруба,

Гуцула із Карпатських гір (Д. Павличко);

зокрема, прикладок — загальних назв у позиції після власних назв: *Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної низенької хати* (М. Коцюбинський);

2) прикладок, що стосуються особових займенників (незалежно від позиції щодо означуваного іменника): *Досвідчений педагог, він знов шлях до серця дітей; Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!* (народна пісня);

3) поширених прикладок перед означуваним іменником, якщо вони мають додатковий відтінок значення обставини (причини, умови, допустовості): *Хоробрі воїни, козаки ставали героями народних пісень і дум* (з підручника);

4) прикладок — власних назв, які мають уточнювальне значення щодо означуваних загальних назв: *Обабіч Свирида сиділи Мурий і ще один муляр, Тимко* (О. Копиленко);

5) прикладок, що вводяться сполучниками **як, тобто, себто (це́бто), або (= тобто)** та деякими ін.: *Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості* (М. Рильський); *Тайга, тобто смуга диких важкoproхідних хвойних лісів, займає величезні простори на Півночі* (з наукової літератури); *Вальдинеп, або лісовий кулик, — благородна птиця* (Остап Вишня), зворотами **на ім'я (прізвище), родом, за національністю і под., а також так званий**: *У журбі отакій і подружився Давид з одним австріяком, на імення Стах* (А. Головко); *Мати її, родом туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралля* (З. Тулуб); *Частина її [старої галицької інтелігенції], так звані московофіли, орієнтувалась на монархічну Росію* (М. Рильський).

Примітка. Прикладки зі сполучником **як** виділяємо комами тільки тоді, коли вони виразно відокремлюються інтонаційно й мають додатковий змістовий відтінок причиновості. В інших випадках коми не ставимо: *Шевченко як поет відомий усьому світові* (див. також вище п. 12, прим. 3д);

6) прикладок, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

<...> Та й заплакав, сіромаха,

Степом ідучи (Т. Шевченко).

Примітка. Про вживання дефіса при прикладках див. § 37, а про вживання тире – § 161, п. 6б.

15. Для виділення відокремлених обставин, виражених:

1) дієприслівниковими зворотами: *Маруся, вийшовши з кімнати, засоромилася* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Почали люди серпи гостріти,*

лаштуючись до жнів (М. Коцюбинський); *Забившиесь у дровітню, я плакав, коли Мальва залишала наше подвір'я* (В. Земляк).

Примітка. Дієприслівниковий зворот, який стоїть після сполучників або сполучних слів, звичайно виділяємо комами з обох боків: *Прислушались і, не вірячи самі собі, одхиляли сінешні двері* (М. Коцюбинський). Але сполучник **а** залежно від логіко-інтонаційного членування висловлення може входити до складу дієприслівникового звороту (*Хо знає, що тільки одиниці зважуються на це, а зваживши, знаходять силу розбити кайдани.* —М. Коцюбинський) або ж не входити, відділяючись від нього комою (звичайно за наявності в реченні протиставлення з заперечною часткою **не**), пор.: *З виконанням плану слід не зволікати, а накресливши його, виконувати негайно і з виконанням плану слід не зволікати, а, накресливши його, виконувати негайно;*

2) одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії (а не її спосіб): *Повечерявши, полягали спати* (Панас Мирний); *Прощаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік* (О. Гончар); *Не повіривши, Чабанчук кинувся в канцелярію* (О. Донченко); *Попрацювавши, можна й відпочити.*

Примітка. Одиничні дієприслівники та дієприслівникові звороти не відокремлюємо комами:

а) якщо одиничні дієприслівники, тісно прилягаючи до дієслова-присудка (звичайно в постпозиції до нього), уживаються не у власне дієслівному значенні («що роблячи»), а в значенні прислівника (у функції обставини способу дії: «як»): *Не розмірковуючи він кинувся на допомогу; Вона сиділа замисливши* (Ю. Яновський); *Читати лежачи;*

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідути (Т. Шевченко);

Із вирію летять курличучи ключі (М. Зеров);

б) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот перебувають у складі стійкого звороту (фразеологізмів, складених прийменників і сполучників тощо): *Працювати не покладаючи рук; Слухати затамувавши подих; Зважаючи на обставини вирішили діяти відразу;*

в) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот уживаємо серед однорідних членів речення поряд з іншими частинами мови у функції обставин способу дії: *Діяти впевнено й ні на кого не зважаючи;*

г) якщо дієприслівниковий зворот, утворений дієприслівником і сполучним словом **який**, уживаємо в складі підрядної означальної частини складнопідрядного речення: *Перед мандрівниками стояли гори, перейшовши які вони зможуть вийти до моря;*

г) якщо перед дієприслівниковим зворотом стоїть підсилювальна частка **і** (ї): *Вони бралися до роботи і не знаючи повністю її обсягу;*

3) сполученням іменників з прийменниками, прислівниками — для виділення уточнювальних обставин (перед ними можна поставити сполучник

а саме): *Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч* (М. Коцюбинський); *По той бік шляху, десь далеко в степу, за садками, тримтить червона заграва...* (Григорій Тютюнник); *А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій задумі по болотистих улицях Борислава* (І. Франко); *Сьогодні вранці, під час перерви, побачивши, що Кажсан пішов у сад, Олег кинувся нагору, до його кімнатки* (О. Донченко).

Якщо такі обставини не є уточненням до попередніх обставин у реченні, можливість їх змістового й, відповідно, інтонаційного виділення обмежується й, отже, відокремлення стає менш обов'язковим, пор., наприклад: *Погода, всупереч сподіванням, різко погіршилася і Погода всупереч сподіванням різко погіршилася*. Це стосується обставин, виражених сполученням іменників з прийменниками **відповідно до, завдяки, залежно від, згідно з, на відміну від, поза (поза його бажанням), понад (понад усі зусилля), попри (= всупереч), у зв'язку з, унаслідок і т. ін.**

Звороти з прийменниками **невважаючи (невважаючи) на** переважно відокремлюємо, крім випадків їхнього тісного змістового зв'язку з дієсловом, причому в постпозиції до нього, пор.: *Пані чогось тихо, але нерозважно плакала, невважаючи на всі ласки Марії Дмитрівни* (Дніпрова Чайка) і *Діяти незважаючи на обставини*.

16. Для виділення відокремлених додатків — зворотів зі значенням обмеження, включення, заступлення, що вводяться в речення прийменниками **крім (окрім), опріч, за винятком, поряд з, замість** (також з інфінітивом) та ін.: *Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що, крім бою* (О. Сизоненко); *За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив* (Панас Мирний); *У роботі фабрики, поряд з успіхами, були й невдачі* (з газетної замітки); *А тепер, замість крила парусника, Тоня й Віталій бачать вдалині темну, непорушну гору якусь* (О. Гончар). Це факультативно можливе змістове й, відповідно, інтонаційне виділення додатків, яке залежить також від ступеня їхньої поширеності, місця в реченні (так, додатки з прийменником **замість** уживаються переважно як невідокремлені).

17. Узагалі для виділення зворотів зі значенням:

а) уточнення, пояснення, другої назви, що вводяться словами **тобто, а саме, (а) точніше, або, інакше, по-місцевому** і под.: *Чернишеві під час артпідготовки випало бути старшим, тобто командувати з'єднаним вогнем усіх трьох мінрот* (О. Гончар);

Вони, кажу вам, прозябають.

Або, по-вашому, ростуть,

Як та капуста на городі (Т. Шевченко);

б) додаткового повідомлення, приєднання, що вводимо словами **навіть, особливо, переважно, у тому числі, зокрема, наприклад, причому, (і) притому, і (й) (= навіть або притому), (і) взагалі (та й узагалі)** та ін.: *Б'є вся артилерія, навіть зенітна* (І. Нехода); *Без гарячої любові до природи*

людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, особливо зараз, коли треба перебудувати майже все (О. Довженко); — Мені прикро, — передала їй зошит учителька. — За змістом усе гаразд, але зверни увагу на синтаксис, зокрема на складносурядні речення. Губиши коми (Г. Усач); — Бувають такі дні, коли ви працюєте менше, наприклад зимою, отоді беріть у руки книжки і читайте (Григорій Тютюнник); Мотронна гостинно припрошуvalа Остапа їсти, пити, причім пити до dna (К. Гордієнко); — Що се в тебе за думки такі, сестро! — почав мене вговаряти та вмовляти, їй жінку привів (Марко Вовчок); Треба діяти, і не зволікаючи (О. Довженко); [Орест:] Недарма люди завжди старались заселити порожні ліси і води німфами, русалками, взагалі чимсь живим, хоч би й фантастичним (Леся Українка).

Примітка. Див. також про відокремлення уточнювальних означень: п. 13, 1д, 2, прикладок: п. 14, 5, обставин: п. 15, 3, додатків: п. 16.

18. Для виділення іменника (іменникового словосполучення) у конструкціях з називним відмінком теми (уявлення) та в інших подібних конструкціях: *Ріка Супій, і що там тої річечки?* (Л. Костенко); — *Діти, вони завжди були окрасою життя* (М. Чабанівський).

Примітка. Підсилювальний зворот **і той** (**і та, і те, і ті**), що ставимо після іменника, комою не виділяємо: *Навіть батько і той якось трохи злякався* (О. Довженко); *Боже небо голубеє*
I те помарніло (Т. Шевченко).

Див. про частотніші випадки виділення конструкцій з називним теми за допомогою крапки, знака оклику, тире і трьох крапок: § 155, п. 1; § 157, п. 1; § 161, I, п. 8; § 162, п. 1.

II. Кома у складному реченні

У складному реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Для відокремлення частин безсполучникового складного речення зі значенням переліку: *В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (М. Коцюбинський);

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє (Т. Шевченко).

2. Для відокремлення частин складносурядного речення:

Жде спрагла земля плодоторної зливи,
I вітер над нею гуляє бурхливий (І. Франко);

Вузький, глибокий Прут блиснув врешті з-за прибережних верб, а попід горами зазеленів розкішний килим виноградників (М. Коцюбинський);

Усе іде, але не все минає
Над берегами вічної ріки (Л. Костенко);
Непокривлену душу хотіли зламати,
Та ламалися тільки болючі киї (Д. Павличко).

З повторюваними єднальними та розділовими сполучниками **і... і, ні... ні, або... або, то... то, чи... чи, не то... не то, чи то... чи то** та ін.:

*I розсвіте, і вийдуть смілі люди,
I порохом пропахне сніг і дим,
I розсвіте, і всесвіт видно буде,
Весь світ, всю долю видно стане їм* (М. Бажан);
Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Леся Українка);

*Чи то праця задавила молоду силу,
Чи то нудьга невспуща його з ніг звалила* (Т. Шевченко).

З приєднувальними і пояснювальними сполучниками: *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товарищів, ба й учителі гляділи на нього як на головну оздобу закладу* (І. Франко);

*Довго слухав і Бертольдо,
Далі мовив на відході:
«Що за дивна сила слова!*

Ворожбіт якийсь, та й годі!» (Леся Українка);

—*Махнути б на неї [тару] рукою, та тільки й діла!* (О. Гончар); *Вмент маленький візок виповняється тілами вздовж і впоперек, причім мужчини викидають ноги за полуздрабки* (М. Коцюбинський); <...> *Треба вам сказати, що я іноді хворію на ностальгію, цебто у мене з'являється нудьга за батьківчиною* (Ю. Яновський).

Примітка 1. Для надання більшої самостійності фрагментам висловлення, які могли б бути складовими частинами складносурядного речення, перед сполучниками сурядності **і (й), а, але, та, однак** та ін. замість коми можемо ставити крапку:

*Ми якось дуже звикли, що він [Ойстрах] є.
А от нема. I струни його стихли* (Л. Костенко);

Острів, як спрут, занурив у море шершаві лаби [лапи], присався до нього, наче хоче спинитись. Але не може (М. Коцюбинський).

Примітка 2. Коми між двома частинами складносурядного речення не ставимо перед одиничними (не повторюваними) єднальними **і (й), та (= і)**, а в першому з поданих нижче випадків також розділовими сполучниками **або, чи, якщо** а) в реченні є спільній для обох його частин другорядний член або члени, у тому числі спільній відокремлений член, а також спільне вставне слово, б) ці частини являють собою питальні, спонукальні, а також окличні речення, об’єднані між собою відповідною інтонацією, в) ці частини являють собою односкладні номінативні або безособові речення (в останньому випадку головні члени цих речень мають бути цілком однорідні за значенням):

а) *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні* (Л. Смілянський); *Часом на цій вересневій сині вилитими дзвіночками колихалися грона жолудів або виділявся обрис пташини* (М. Стельмах); *За винятком двох-трьох школярів, учні класу регулярно відвідували заняття і ніхто не пропускав їх без поважних причин; На щастя, буря скінчилася швидко й люди не постраждали;*

б) *A де ж вони роблять цей електромобіль і чим ти допомагаєш, Kiro?* (О. Копиленко); *Хай завжди буде мир і хай завжди лунає дитячий сміх!*; *Як навколо все розквітло і як стало по-весняному гарно!;*

в) Теля десь за двором ревнуло. Тиша і бур'яни (А. Головко); Сутінки огорнули світлицю. Порожньо і сумно (А. Хижняк).

3. Для відокремлення частин складнопідрядного речення (підрядну частину відокремлюємо комою з одного боку або, якщо вона розташована всередині головної частини, з обох боків):

I той любов'ю повниться до світу,

Хто рідну землю має під собою... (М. Вінграновський);

Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком (М. Коцюбинський);

Весь край слов'янський чує крок дружин,

Які спішать на збір у Дрогичин (М. Бажан);

Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (І. Нечуй-Левицький);

Так тихо сходить місяця підкова,

Що аж завмерли гори та ліси... (С. Пушик);

Душа летить в дитинство, як у вирій,

бо їй на світі тепло тільки там (Л. Костенко);

Дай мені, Вітчизно, та для пісні сили,

щоб тебе в цій пісні славить і любить,

щоб для тебе серцем вічно зеленіти (В. Сосюра);

Рідний дім залишається в серці,

Як далеко від нього не йди (Г. Чубач).

Примітка 1. Для надання підрядним частинам складнопідрядних речень більшої змістової ваги та самостійності перед підрядними сполучниками і сполучними словами замість коми можемо ставити крапку:

Спочатку так: терзати, розпинати.

Щоб знав. Щоб знов. Щоб слухався. Щоб звик (Л. Костенко).

Примітка 2. Коми не ставимо між двома однорідними підрядними частинами, з'єднаними одиничними єднальними **і** (**й**), **та** (= **і**) та розділовими сполучниками **або**, **чи**, оскільки в реченні є спільна для них обох головна частина: *Він... розказував, яку в іх селі рибу ловлять і яка в іх [них] ріка рибна, що усяка риба ведеться* (Марко Вовчок);

I знов моя до тебе думка лине,

Далекий краю ранньої зорі,

Де тигрів слід веде до Уссурі

I спіє виноград між віт ялини (Борис Тен).

Примітка 3. Між однорідними підрядними частинами, з'єднаними повторюваними єднальними та розділовими сполучниками, кому ставимо, але тільки перед другим із цих сполучників: *Буря вищухала або коли затихав вітер, або коли він починає дутися з іншого боку.*

Примітка 4. Коми перед підрядним сполучником або сполучним словом не ставимо в синтаксично нерозкладних конструкціях, подібних за будовою до складнопідрядних речень і похідних від них (колишні підрядні частини виконують тут

функцію членів речення): *робити як слід* (як треба, як годиться, як належить, як має бути), дивлячись *хто* (що, який, куди, скільки), невідомо (не знати, невідъ, хтозна) *хто* (що, куди, звідки, скільки), *хто як не він це знає* (кому як не йому це відомо), кричати *що є сили* (духу), *говорити все що попало* (завгодно, доведеться, здумається), *роби що хочеш*, будь *що буде, іди куди хочеш*; *Нам є ще над чим працювати; І Остапові стало жалко Соломію, страх як жалко* (М. Коцюбинський); [Сава:] <...> *Я піду відсіль, піду куди очі дивляться* (М. Костомаров).

Кому ставимо перед **як** у зворотах **не хто інший, як...; не що інше, як...**: *Te, що її зацікавило, було не що інше, як троє осідланих коней під танком вілли* (М. Коцюбинський).

Коми не ставимо в конструкціях на зразок **не інакше як, не те що, не те щоб, тільки й розмов що, тільки й того що** і под.: *Його витвори всі називали не інакше як шедеврами* (С. Андрухович); [Костомаров:] *Тільки й було розмови в нього що про вас* (П. Тичина); *Уесь час у Львові було дуже погано надворі: холодно, вогко, дощ, навіть щось так ніби сніг* (Леся Українка); *Нюра таке як замислився, бо перестав ворушити пальцями й дивився повз них у підлогу* (Григорій Тютюнник).

Примітка 5. Підрядну частину не відділяємо від головної комою, якщо перед нею є частка **не**, сполучник **і**: *Мене цікавить не як це сталося, а які можливі наслідки цього факту* (пор.: *Мене цікавить не те, як це сталося, а які можливі наслідки цього факту*); *Треба бути уважним і коли обставини цьому не сприяють* (пор.: *Треба бути уважним і тоді, коли обставини цьому не сприяють*).

Примітка 6. Не відокремлюємо комою одиничні відносні займенники та прислівники в кінці речення: *Черниш теж кричав, не пам'ятаючи що* (О. Гончар); *Бачив хlopця й не сказав якого; Заснула, незчувшись коли* (О. Гончар).

Але якщо до відносного слова в таких конструкціях прилягає інше слово, кому ставимо: *Я б хотів знати, хто саме*.

Примітка 7. Якщо перед підрядним сполучником або сполучним словом є слова (прислівники, сполучники, частки) з уточнювальним, підсилювальним, обмежувальним, приєднувальним значеннями **а саме, особливо, зокрема, якраз, лише, тільки, а також** та ін., кому ставимо перед ними: *Восени в лісі рясно ростуть гриби, особливо коли пройде дощ; Скоро всі однокласники роз'їдуться, але тільки як закінчать школу; Друзі зустрілися, щоб обговорити новини, а також щоб накреслити плани на майбутнє*.

Примітка 8. Складені підрядні сполучники **тому що, через те що, завдяки тому що, для того щоб, незважаючи на те що, попри те що, дарма що, після того як, унаслідок того що, замість того щоб, тоді як, тимчасом як, у міру того як і т. ін.**, усередині яких коми не ставимо, слід відрізняти від можливих омонімічних сполучень указівних слів у головній частині, якими виступають займенник **те** в різних відмінках (з прийменниками, рідше також з іменниками) та деякі прислівники (**тому, тоді** та ін.) і сполучника або сполучного слова підрядної частини (змістова відмінність між першими і другими конструкціями виражається різним логічним виділенням їхніх компонентів і, відповідно, інтонацією), пор.: *Надворі стало темно, через те що небо заволокло чорною хмарою і Надворі стало темно через те, що небо заволокло чорною хмарою*.

Примітка 9. У разі збігу двох сполучників (сполучних слів) перед другим із них коми не ставимо, якщо в наступній (головній) частині складнопідрядного речення є співвідносні слова **то, так:**

*I якщо пісня вийде в люди,
To пломінь серця не згашу* (А. Малишко).

Пор. без таких співвідносних слів: *Але коли Ви такі добрі, що не одмовились би перекласти щось із рукопису, то я позовлю собі скористуватися з цього і, якщо зможу, пришлю Вам рукопис* (М. Коцюбинський).

Якщо перший сполучник при цьому є протиставним (**а**, **але**, **однак** і т. ін.), коми після цього взагалі не ставимо: *Він прокинувся увечері, <...> довго пив чай, а коли зовсім стемніло, став збиратися у свою п'яту вилазку* (Л. Первомайський).

4. Для відокремлення частин, що входять до складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю і підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком):

*Марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні,
і в мріях ввижасала їм казка ясна,
де квіти не в'януть, де вічна весна* (О. Олесь);
Синіють води, зеленіє яр,
I стеляться сліпучі краєвиди (М. Зеров).

Примітка. У складних синтаксичних конструкціях з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком коми між двома частинами, поєднаними сурядним зв'язком, не ставимо перед одиничними єднальними сполучниками **і** (**ї**), **та** (=i), якщо в конструкції наявна спільна пояснювальна частина: *Туристам треба було поспішати: навігація закінчувалася й останній теплохід от-от мав уже відплivати*.

У конструкціях із сурядністю і підрядністю дві частини, поєднані сурядним зв'язком за допомогою цих сполучників, не відокремлюємо комою, якщо для них є спільна підрядна частина: *У хаті вже було повно людей і тютюновий дим ходив над головою хвилями, коли Юхим переступив через поріг* (А. Головко).

§ 159. КРАПКА З КОМОЮ (;

I. Крапка з комою у простому реченні

Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення — особливо тоді, коли всередині хоч би одного з них уже є коми: *Чого тільки немає у Даниловому лантуся: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; пшоно і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пилка, сокира, терпуг; а ще гачки, важки та поплавці до вудок; ще коробочок десять сірників <...>* (Григорій Тютюнник); *На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожар, бійку чи потоп* (О. Довженко).

II. Крапка з комою у складному реченні

Крапку з комою у складному реченні ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення — особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки: *Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають нам рівновагу* (О. Довженко);

*Усміх пославши в останнім промінні,
Згинуло радісне літо;
Дощик уїдливий, дощик осінній
Сіється, наче крізь сіто* (Г. Чупринка).

2. Між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (**а, але, проте, однак** та ін.), зіставним (**а**), рідше єднальними (**і, та**) сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми:

*Осінній вітер в лузі свище,
Вербу хитаючи тонку;
А я схиляюся ще нижче
Себе побачити в струмку* (Т. Осьмачка);

Ся размова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).

3. Між досить поширеними однорідними підрядними частинами складнопідрядного речення, підпорядкованими тій самій головній частині, якщо між ними немає єднальних сполучників, — особливо тоді, коли всередині таких підрядних уже є розділові знаки: *Доводилося вам іздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вшир, і вперед; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське <...>; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, бездонно-глибоке шатро <...>*? (Панас Мирний);

*I тепла радість душу обняла,
I сам не знаєш у задумі світлій,
Що краще — вечір цей чи ночі мла;
Що краще — біля тебе сад розквітлий
I серць квітучих трепет молодий
Чи над тобою зоряні сади* (Борис Тен).

4. Між частинами складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю й підрядністю, із сполучником і безсполучником зв'язком) — для увиразнення їх розмежування (на противагу розмежуванню інших частин усередині них за допомогою інших розділових знаків): *Цойно полуниця відходить, а вже буріють вишні <...>, шовковиця сиплетися, а там зажсовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниці, то жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лазять поруч з дітьми по садках...* (О. Гончар); *Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і*

сліпучо-біла вулиця леліла сріблом; крізь просвічені скісним заполудневим сонцем шишки вікон зеленіло <...> ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на гринджолятах хлопчаки (В. Дрозд).

Примітка 1. Уживання крапки з комою в усіх цих випадках як у простому, так і в складному реченні, крім безсполучниківих складних речень і речень з безсполучниковим зв'язком у межах складних синтаксичних конструкцій, є факультативним, і замість цього знака можемо вживати кому.

Примітка 2. Про вживання крапки з комою в кінці рубрик переліку див. § 168.

§ 160. ДВОКРАПКА (:)

I. У простому реченні

У простому реченні двокрапку ставимо перед однорідними членами після узагальнювальних слів — займенників та займенникових прислівників (**всі, все, ніхто, ніщо, скрізь, усюди, ніде** та ін.), слів (словосполучень), що є назвами родового поняття або чогось цілого щодо однорідних членів як назв видових понять або частин цілого (з можливою наявністю перед переліком також пояснювальних сполучників **наприклад, як-от, а саме** і под.): У *густій мряці, білій як молоко, все пропадало: небо, гори, ліси, пастухи* (М. Коцюбинський);

*Несуть пани есаули
Козацькую збрую:
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали...* (Т. Шевченко);

Заснув <...>, і снилися красиві коні: сірі, гніді, вороні (В. Симоненко).

Двокрапку перед однорідними членами речення можна ставити й за відсутності узагальнювального слова, якщо тільки перед переліком робиться попереджувальна пауза, а однорідні члени вимовляються з перелічувальною інтонацією:

*Та в цю хвилю двері розчинились
і ввійшли: якийсь рудобородий
в довгому старім плащі подертий;
з лірою ж за ним дідок кошлатий,
що все кашляв та все очі мружив;
ще й третій, що безруко щулівсь,
лиши рукав сорочки теліпався* (П. Тичина).

Таке вживання двокрапки характерне переважно для стилів книжної мови (офіційно-ділового, наукового, публіцистичного), наприклад: *На засіданні присутні: начальник цеху, майстри, інженери і робітники.*

II. У складному реченні

У складному реченні двокрапку ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення або складної синтаксичної конструкції, якщо друга (наступна) його частина:

а) розкриває зміст першої (попередньої) частини (в цілому або одного з її членів): *Ліс іще дрімає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів* (М. Коцюбинський);

Вірю: до скону віків не порушиться слово богинь! (Леся Українка).

У заголовках, назвах рубрик і т. ін.: *Український правопис: так і ні* (К., 1997) — назва книжки; *Друга світова війна: причини поразок і перемог;*

б) указує на причину або рідше, навпаки, на наслідок того, про що йдеться в першій (попередній) частині: *Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку* (І. Нечуй-Левицький);

*Як мала у тебе сила,
То з гуртом єднайся ти:
Вкупі більше зробиш діла,
Швидше дійдеши до мети* (Б. Грінченко);
*Як і вони, я був щасливим:
Із теплих уст ловив слова,
Що казкою ставали, дивом,
В якому всесвіт ожива* (О. Ющенко);

Віхола розпочалася з самісінького ранку: *вийти з хати просто неможливо* (О. Кобилянська).

2. У реченнях з прямою мовою після слів автора (див. § 167, I, пп. 3, 4).

3. У складних реченнях, проміжних між складним безсполучниковим і складнопідрядним, коли зміст їхньої другої частини пояснюює, уточнює зміст першої частини, а в складі другої частини є підрядні сполучники і сполучні слова: *Вирішили зробити таким чином: щоб щепленням проти грипу одночасно охопити школи всього району*;

*Ідуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають ідучи:
Як проводжала сина мати,
Як бивсь татарин уночі* (Т. Шевченко).

§ 161. ТИРЕ (—)

I. У простому реченні

У простому речені тире ставимо в таких позиціях.

1. Між підметом і іменною частиною складеного присудка (як непошириеною, так і пошириеною), вираженою іменником або кількісним числівником у називному відмінку, за наявності між ними нульової дієслівної зв'язки: *Кит — ссавець; Один у полі — воїн* (Ю. Дольд-Михайлик); *П'ять і п'ять — десять; Київ — столиця України;*

Пісня і праця — великі дві сили,

Їм я бажаю до скону служить (І. Франко).

Потреба в такому тире посилюється за наявності в речені зіставлення: *Мій брат — лікар, а сестра — учителька.*

Примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити: *Мій батько інженер; Його ім'я Іван.*

За відсутності спеціального акцентування тире звичайно не ставимо, якщо підмет виражений субстантивованим займенником **це**: *Це наша хата;* якщо іменній частині присудка передує якийсь другорядний член речення: *Таке життя другому б рай...* (Л. Глібов), *Діти завжди діти;* якщо присудок стоїть перед підметом: *Хороша-таки штука життя* (А. Головко).

Примітка 2. Перед присудком, вираженим іменником із заперечною часткою **не**, тире звичайно не ставимо: *Серце не камінь* (прислів'я). Але в разі сильнішого логіко-інтонаційного наголошування на запереченні, а особливо за наявності в речені протиставлення **не... а** потреба в такому тире увиразнюється: *Мій батько — не інженер, а майстер на фабриці;*

Мої літа — не монотонні дублі:

Я змінююсь, як світанковий пруг (Д. Павличко).

Примітка 3. Перед присудком, вираженим порівняльним зворотом зі сполучниками **як, мов, наче, що** та ін., тире звичайно не ставимо: *Життя як казка; Микола для мене як брат.* Але в разі спеціального наголошування на ньому тире можливе: *Вода — як скло* (Л. Глібов); *Душа — мов ніч...* (О. Пахльовська).

Примітка 4. Перед присудком, вираженим кількісним числівником (одиничним або в поєднанні з іменником), у спеціальній літературі коми звичайно не ставимо: *Гарантійний термін використання приладу 2 роки.*

Примітка 5. Якщо підмет у таких реченнях виражений особовим займенником, тире звичайно не ставимо: *Я син простого лісоруба* (Д. Павличко). Але в разі спеціального наголошування на озnaці, виражений присудком, та інтонаційного виділення його зв'язку з підметом, особливо в разі протиставлення, тире можемо ставити: *Він — публіцист, він — прозаїк, він — драматург, от тільки віршів він не писав, хоча безмірно любив поезію* (Ю. Смолич: про О. Довженка); *Вона для мене — все!;*

О пісне! Ти — плескіт рік,

ти — переливи мідні... (М. Рильський);

Я — письменник, а не журналіст.

Примітка 6. Якщо між підметом і присудком є вставне слово, тире не ставимо: — *Пан, напевно, син шановного <...> Казимира Зборовського?* (М. Старицький).

Примітка 7. При інших способах вираження іменної частини складеного присудка тире між присудком і підметом звичайно не ставимо, але в разі спеціального наголошування на озnaці, вираженій присудком, воно можливе, наприклад: *Його поведінка — дитяча; В однім Дунаї скупані слов'яни, і воля в них — одна!* (М. Рильський); *Вода в річці — надзвичайної свіжості; Усі зошити — в клітинку.*

2. Між підметом і присудком, коли один або обидва з цих членів речення виражені інфінітивом: *Життя прожити — не pole перейти* (прислів'я);

Говорити — річ нудна.

Працювати слід до дна (М. Рильський).

3. Перед словами **це** (це є), **оце**, **то**, **ото**, **ось**, **(це)** значить, які передують присудкові, вираженому іменником у називному відмінку або неозначеню формою дієслова:

Поезія — це завжди неповторність,

Якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко);

Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну — це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (О. Луппій);

Сміле слово — то наші гармати,

Світлі вчинки — то наші мечі (П. Грабовський);

Гармонійне злиття ідеї з художньою формою, в яку вона вбрала, — ось формула ідеального твору мистецтва (В. Дрозд);

Жити мені без праці — значить не жити (Д. Павличко).

4. На місці випущеного члена речення (це переважно присудок): *Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними — квітник* (М. Коцюбинський); *На одній ниві пшениця, на другій — жито* (О. Гончар); *Останні дні — знову в Парижі* (М. Рильський). У реченнях, що функціонують переважно як заголовки публікацій, назви рубрик, гасла і т. ін.: *Книга — поштою; Ми — за мир; Мир — народам!; Нашим дітям — світле майбутнє!; Ні — війні!*

Молоді ж — дорогу!

Молоді — усе! (В. Чумак).

Проте якщо немає потреби в увиразенні паузи, тире можемо не ставити, напр.: *Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею* (І. Нечуй-Левицький). У реченнях з відсутнім дієсловом-присудком зі значенням перебування, наявності і т. ін. та обставинами місця і часу (переважно на початку) тире між ними і підметом також ставимо в разі наявності в інтонації відповідної паузи, пор.: *Праворуч комора дерев'яна, рублена. Між коморою та будиночком ворота і хвіртка. Біля воріт дві тополі* (О. Довженко) і *Удовина хата — край села* (А. Головко).

5. У реченнях з однорідними членами:

а) перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення: *День, вечір, ніч, ранок — все біле, все тъмяне* (Леся Українка);

Ні спека дня, ні бурі, ні морози —

Ніщо не вб'є любов мою живу (В. Сосюра);

б) після узагальнювального слова і однорідних членів речення, якщо такий перелік не закінчує речення: *Деякі речі його* [Тараса Шевченка], як-от: «*Утоптала стежечку*», «*Якби мені, мамо, намисто*», «*Ой крикнули сіри гуси*», «*Ой пішла я в яр за водою*» і чимало інших — од першого до останнього рядка витримані в характері народної лірики (М. Рильський);

в) між узагальнювальним словом і однорідними членами речення (замість частіше вживаної в подібних випадках двокрапки (див. §160, I): *Bci службовці збіглися на бучу — і поштові, і з ощадкаси* (О. Гончар);

г) між двома однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками, що виражають різке протиставлення: *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок);

Не для слави — для вас, мої браття,

Я свій скарб найдорожчий ховав (Леся Українка);

г) між однорідними дієслівними присудками, другий (останній) з яких виражає причину або наслідок, мету дії, вираженої попереднім із них, або швидку зміну подій: *Сидять — пережидають дощ* (Панас Мирний); *У вікні показалася чоловіча постать <...>, виткнулась, глянула — і сковалася* (Панас Мирний).

Тире можна ставити перед єднальними сполучниками **i** (**й**), **та** або зрідка після них між двома однорідними дієслівними присудками, якщо другий з них виражає щось несподіване або різко протилежне щодо попереднього: *Земля на прощання усміхнулася — і потемніла* (Панас Мирний); *Мигне тільки рябенька спинка або гострий штичастий хвостик — і зникне* (М. Коцюбинський); *Я тоді швидко підводжусь і — зирк через комин* (О. Довженко).

6. Для відокремлення другорядних членів речення (порівняно з відокремленням членів речення за допомогою коми, (див. § 158, I, пп. 13–16) це відбувається в разі виразнішого логіко-інтонаційного наголошування на таких компонентах висловлення й робиться частіше тоді, коли вони, по-перше, є поширеними або в їхньому складі є кілька однорідних членів, по-друге, в кінцевій позиції речення):

а) означені — як поширені або однорідних, так і, рідше, одиничних: *I ще раз схиляється Хо перед силою — вищою і сильнішою від сили страху* (М. Коцюбинський); *Тепер інша доля — холодна і хмура — заступила матір* (Панас Мирний); *У цій роботі він убачав все своє життя — не тільки теперішнє, а й майбутнє;* для відокремлення неузгоджених означенів: *У нього була одна звичка — записувати все побачене;*

б) прикладок зі значенням уточнення або пояснення (перед ними можна поставити сполучник **а саме**): *Дочки — Ольга й Олена — визиривали*

на городі картоплю (В. Козаченко); *У своїм невеличкім гурточку він завів новину — гуртову працю* (М. Коцюбинський).

Примітка. Якщо після відокремленої прикладки за умовами контексту має бути кома, ставимо лише одне тире — перед нею: *Автомобіль — наш дім на колесах, довго набираючи швидкість, нарешті розігнався;*

в) обставин: *Річка Біла неширова.* Он через неї перекинулися кладочки, позв'язувані де вірьовою, де перевеслом, а де й так — просто жмутом трави (Г. Хоткевич); *Їсти хочу — жах як!*; Людей зібралося небагато — усього душ десять; зокрема обставин мети, виражених інфінітивом: *Увечері кличуть:* «Іди до панночки — розбирати» (Марко Вовчок); *Багато люду в цей час подалося з села — подивитися, зустрітися* (В. Стефаник).

7. Для виділення повторюваних з певним поширенням слів: *Ми побачили актора вже в новій ролі — у ролі гетьмана; Хотілося жити — жити повнокровним життям, а не просто існувати.*

8. Для виділення конструкцій з називним відмінком теми (уявлення): *А Дике поле, Дике поле! — по груди коням деревій* (Л. Костенко).

9. Для підкреслення в розповіді несподіваності перебігу подій (замість частіше вживаних у таких випадках трьох крапок (див. § 162, п. 1):

*Послухали Лисичку
І Щуку кинули — у річку* (Л. Глібов).

10. Для виразнішого, порівняно з уживанням ком, змістово-інтонаційного виділення всередині речення вставних і вставлених словосполучень та речень, рідше — вставлених слів (вставлені слова та конструкції подають додаткові відомості, зауваження, пояснення і т. ін. до основного висловлення):

*Душа моя — послухай! —
як яблуня в цвіту... (П. Тичина);
І хоч не раз — признаюся — ставати
Я на котурни модній любив,
Але тепер... (М. Рильський);*

<...> Топольський — молодий чоловік, але — на думку пана посла — незвичайно талановитий і солідний (О. Маковей);

*Опукою згори — аж вітром зашуміло —
Орел ушкварив на Ягня* (Є. Гребінка);

А тоді зопалу — не встигло радіо попередити! — вернулися морози (В. Яворівський); *Скільки всього — жах!* — довелося натерпітися!

Примітка 1. Про вживання ком і дужок при подібних конструкціях див. § 158, п. 11; § 163, I, п. 2

Примітка 2. Коли після тире перед відокремленим зворотом або вставленою конструкцією стоять слова, що мають бути виділені комами (наприклад, вставні слова), то їх виділяємо тільки з другого боку: *Не знатъ звідки взялись [орендарі], наїхали й*

позабирали панські землі під оренду — звісно, за ту ціну, яку самі призначили (Панас Мирний).

11. Узагалі для спеціального виділення за допомогою паузи різного змістового та стилістичного призначення тих чи інших фрагментів тексту: *Правда, я сам думав, що я вже зледаців, захолонув в неволі. Аж бачу — ні* (Т. Шевченко);

*Сьогодні —
майбутнього далину я оком прозираю* (П. Тичина);
*На прю ми стали проти царства тьми,
Що оскверняє море й суходоли,
І віримо, що переможем — ми,
І знаємо, що не вмремо ніколи!* (М. Рильський).

12. Між двома або рідше кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон (замість словосполучень зі сполучником **і**): *закон Бойля — Маріотта; гіпотеза Сеніра — Ворфа*.

13. Між двома або рідше кількома іменниками, сполучення яких позначає певний зв'язок когось або чогось з кимось або чимось іншим (замість словосполучень з прийменником **між**): *відношення товар — гроши — товар; система людина — машина; зв'язок «автор — читач»; шаховий турнір Карпов — Фішер; матч команд «Динамо» — «Шахтар»; судно класу «ріка — море».*

14. Між двома або рідше кількома словами на позначення просторових, часових, кількісних меж (замість словосполучень з прийменниками **від ... до**): *автотраса Київ — Львів; велоперегони Суми — Київ — Ужгород; Навчання на курсах триватиме протягом січня — квітня; вантаж вагою вісім — десять тонн; на позначення динаміки розвитку чого-небудь з двох або більше етапів: Задум — реалізація — втілення в життя; Іншими словами, родословна [родовід] приблизно така: Лютер — Кромвель — Робесп'єр <...>* (М. Хвильовий: про розвиток революційних ідей у Європі).

Примітка. Між цифрами в таких випадках тире ставимо без відступів між знаками: *у 2010—2018 роках; пам'ятки української мови XVI—XVIII ст.; на сторінках 1—10; у 1—4 томах, але, напр.: наприкінці XX — на початку XXI ст.*

15. Між словом і сполученням слів або між двома сполученнями слів на позначення приблизної кількості: *Це коштує триста — триста п'ятдесят гривень; приїхати в гості на день — на два; у квітні — на початку травня* (пор. у § 35, п. 3 випадки позначення приблизної кількості на зразок *триста-чотириста, день-два, у квітні-травні* з дефісним написанням).

II. У складному реченні

У складному реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного й рідше складносурядного і складнопідрядного речень для вираження часових, причиново- та умовно-наслідкових, допустових і т. ін. відношень позначуваних ними подій або станів, швидкої або несподіваної зміни подій (порівняно з більш узвичаєним розмежуванням частин складносурядного і складнопідрядного речень комою розмежування їх за допомогою тире передає різкіше зіставлення змісту їхніх частин): *Як тільки займеться десь небо — з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила* (М. Коцюбинський);

*А бавовна як дозріє —
Небом степ заголубіє... (М. Нагнибіда);
Защебетав соловейко —
пішла луна гаєм (Т. Шевченко);
Не жди ніколи слухної пори —
Твоя мовчанка може стати ганьбою! (Д. Павличко);*

*Орач торкнеться до керма руками —
І нива дзвонить темним сріблом скиб (М. Стельмах);
Було, як заговорить або засміється — і старому веселіше стане (Марко Вовчок); <...> Попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли (Марко Вовчок); Билися об мене гнівливі хвилі нетерплячки — я вистояв (П. Загребельний);*

*Ти гурай, не гурай,
а літа не почують.
Все біжать та спішать —
хоч співай чи ридай... (Б. Олійник);
Заграли знов — ще гірш нема ладу (Л. Глібов);*

*Скільки глянеш — вилискують розгойдані хліба (О. Гончар); Минали літа —
росли сини (А. Головко); Сонце зйшло — і враз над Києвом знялося ревуще
гудків (Ю. Смолич).*

2. Між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляється або зіставляється: *Не козак вклоняється королеві — король схиляє голову перед козаком!* (П. Загребельний);

*Ще сонячні промені сплять —
Досвітні огні вже горять! (Леся Українка);
Закрався вечір, одшуміла праця,
Як сльози, затремтіли ліхтарі, —
Ta діти наші ночі не бояться (М. Рильський).*

3. Між частинами безсполучникового складного речення, коли друга частина розкриває зміст першої (замість частіше вживаної в таких випадках двокрапки (див. § 160, п. 1):

*<...> Та одинокому мені
Здається — кращого немає*

Нічого в Бога, як Дніпро

Та наша славна країна... (Т. Шевченко);

У загоні саме воли заборюкались — це старий підручний отих, що з ярмарку пригнали, б'є (А. Головко); Бачу — за вікном сніг летить (М. Стельмах);

Бувають дивні на землі діла —

Серед зими черешня зацвіла (Д. Павличко);

Нап'юся з живої кринички —

Візьму доброми від землі (М. Сингайвський).

4. Між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюється:

Подивилась ясно — заспівали скрипки (П. Тичина).

5. Між частинами безсполучникового складного речення, коли зміст другої частини завершує, підsumовує, узагальнює зміст першої (друга частина починається звичайно вказівними словами **це, то, так, цей, такий, ось хто, ось що** і под.): *Все для людини і завжди з людиною — цей заповіт Максим Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя* (М. Стельмах);

Синиця славу розпустила,

Що хоче море запалить,

Що море буцімто згорить, —

Така, бач, є у неї сила (Л. Глібов);

Господарство занедбане, скрізь брудно — ось до чого призводять лінощи та нехлюйство.

6. Між частинами складнопідрядного речення, коли підрядна частина ставиться перед головною з метою виразнішого змістового й, відповідно, інтонаційного її виділення, особливо в реченнях з кількома підрядними, коли в головній частині узагальнюється зміст попередніх підрядних:

Ой, хто в лузі, — озовися,

Ой, хто в полі, — одклиknися! (Я. Щоголів);

Хто спить, хто не спить, — покорись темній силі! (Леся Українка).

7. У складнопідрядному реченні між його частинами або частіше наприкінці головної частини — перед словом (сполученням слів), повторюваним для того, щоб пов'язати з попереднім реченням наступне, яке підсилює, доповнює, розвиває його зміст: *Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, — на порозі усвідомлення, що тільки в діяльнім служінні своєму народові може бути остаточне віправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування (М. Рильський); Необхідно, щоб виховання дітей, любов і повага до дітей, вимоги до них і дружба з ними, — щоб усе це було самою суттю вашого духовного життя, мій друже (В. Сухомлинський).*

Примітка. Про вживання тире в реченнях з прямою мовою див. § 167, I.

ІІІ У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)

1. Між частинами заперечного порівняння:

*I нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро —
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі (Т. Шевченко);
To ж не вовки-сіроманці
Квілять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клекочуть,
Попід небесами літають,—
To ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Ta на бандуру грає-виграває,
Голосно-жалібно співає (народна дума).*

2. У періоді (разом з комою або без неї) — для виділення переходу від підвищення до зниження інтонації:

*Азовське море і Чорне море,
Зелені діброзви і спів слов'я,
Високі Карпати, донецькі простори —
Це ти, Україно моя! (І. Нехода);
Як тільки ясний день погасне,
I ніч покриє Божий мир,
I наше лихо трохи засне,
I стихне людський поговір,—
Я йду до берега крутого,
I довго там дивлюся я,
Як із-за лісу, з-за густого
Зіходить зіронька моя (Л. Глібов).*

Примітка 1. Уживання тире в складному реченні може поєднуватися з уживанням перед ним коми (див. приклади в межах цього параграфа): а) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення (у складних безсполучників і в складносурядних реченнях); б) перед указівними словами **це**, **так**, **такий** і под. на початку другої частини безсполучників складних речень; в) у різних інших випадках (див. § 166).

Примітка 2. Про вживання тире в разі зазначення прізвища автора або іншого джерела цитування див. §167, II, п. 3, прим. 2.

Примітка 3. Про тире як засіб абзацного членування тексту див. § 168, п. 4.

§ 162. ТРИ КРАПКИ, або КРАПКИ (...)

Три крапки ставимо в таких позиціях.

1. На позначення перерваності або незакінченості висловлення:

I — Вовк Ягнятко задавив...

Нащо йому про теє знати,

Що, може, плаче бідна мати

Та побивається, як рибонька об лід:

Він Вовк, він пан... йому не слід... (Л. Глібов);

Юнак розплющив очі: синь!

Літак... Димки... I височінь (П. Тичина).

У реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Щастя... Хіба не думав про нього Степан?* (В. Підмогильний).

Три крапки ставимо всередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюється щось несподіване: *Макар Іванович не збрехав: він справді заслаб... від страху* (М. Коцюбинський).

Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них вони подаються повністю, а в постпозиції — після знака питання і знака оклику — ставимо дві крапки: *Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?..* (К. Гордієнко);

Встає народ, гудуть мости,

Рокочуть ріки ясноводі!.. (М. Рильський).

2. На позначення уривчастості мовлення від хвилювання, збудження й узагалі сильних переживань:

«<...> Я не Ганна, не наймичка,

Я...»

Ta й оніміла (Т. Шевченко).

3. На позначення несподіваного продовження чи завершення думки — з незвичним або й несумісним поєднуванням слів (часто в заголовках газетних заміток, нарисів, фейлетонів тощо): *Вибори... без вибору*; зокрема, з використанням відомих цитат, крилатих висловів: ...*I Щуку кинули у річку*.

4. На позначення розриву в оповіді, різкого переходу до нової думки (у художніх і публіцистичних текстах на початку речення — звичайно на початку абзацу): *Летимо над колією над залізничною... Отакінька колія... Рейки, як дротики. <...>*

...Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сільця. I все це там — під нами! (Остап Вишня).

5. На позначення свідомої недомовленості, умовчання з певних причин: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід* (О. Донченко); — *Ну, це вже ви того... — прокинувся рибалка. — Це брехня* (Ю. Яновський). З цією метою слова, що їх вважають грубими, образливими, непристойними, можуть

подаватися в тексті не повністю, а з випущенням певної частини їхнього графічного складу (після початкових літер або всередині слова).

6. На позначення пропуску в цитованому тексті — після останнього слова перед пропуском або перед першим словом після пропуску, без дужок або в дужках, без інтервалу після слова і перед ним або з інтервалом (див. § 167, II, п. 2; § 163, II, п. 3, III).

§ 163. ДУЖКИ (), [], <>

В українській пунктуації застосовують круглі, або заокруглені, — (), квадратні — [] і кутові, або ламані (<>), дужки.

I. Круглі дужки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті підзаголовків, пояснення маловідомих, зокрема іншомовних, слів, уточнення попереднього слова (слів), для наведення другої назви кого- або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.), для подання прізвища автора або іншого джерела після цитування (якщо цитування подано не у формі епіграфа і под.: див. § 155, п. 1, прим. 2) тощо: *Мова і час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови). Київ, 1977* (назва книжки); *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Українська культура (Київ, 2002)*: назва книжки; *Вокатив* (кличний відмінок) — форма іменника, що називає того, до кого звертаються; *Товариш Жан (Іван Іванович)* свій високий лоб і свої рогові окуляри протирає завжди білосніжною хусткою <...> (М. Хвильовий); *В українській мові багато запозичених слів* — з грецької (церква, піп, диявол, театр, політика та ін.), латинської (медицина, університет, цирк, юрист та ін.), тюркських (гарбуз, козак, товар, карий та ін.), німецької (крейда, майстер, ландшафт та ін.), французької (аванс, багаж, інженер та ін.), англійської (бокс, футбол, смокінг, менеджер та ін.), польської (хлопець, певний, червоний та ін.), російської (болванка, затвор, лътчик та ін.) та низки інших мов (з підручника); *сполучники i (ї), та* (у значенні «але»).

2. Для виділення вставлених слів, сполучень слів і речень, що подаються як додаткові зауваження та пояснення до основного змісту речення: *Тут вам асфальт і на тротуарах, тут вам асфальт і там, де пролітають бадьорі автомобілі (таксі!)* і де вже не плентаються зовсім сумні допотопні візники (М. Хвильовий); *Артема на умовному місці (біля криниці)* не було (А. Головко);

*Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихой долі,
Умер на паничині!.. (Т. Шевченко);
Одного дня сестра його, Оксана,
(А матері вже не було в живих),
Листа дістала і малу посилку (М. Рильський).*

Примітка. Якщо вставлена конструкція в дужках являє собою самостійне речення (кілька таких речень), у кінці її перед закритою дужкою має стояти відповідний розділовий знак: крапка, три крапки, знак питання, знак оклику; після закритої дужки розділові знаки не ставимо: *Днина чудова. (Тепер у нас така погода, якої, здається, ціле літо не було.) Ми підіймаємося все вище та вище* (М. Коцюбинський); *Син. (Пустун. Екзамени. Фокстроти.)* (М. Рильський).

Це правило стосується також уживання крапки в реченнях, що є ремарками в драматичних творах і вставками, що вказують на реакцію слухачів (див. приклади нижче в пп. 3, 4).

Але після прізвищ цитованих авторів (див. приклади вище і нижче) та інших джерел цитування (див. п. 5) крапки в дужках не ставимо.

3. Для виділення ремарок у драматичних творах при прямій мові дійових осіб: [Куниця (*хапає її руки і притягає до себе, весь тримає від хвилювання*)]: *Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину!* (*Плаче, цілує її руки.*) [Ольга (*голубить його голову*)]: *Ну, годі-бо, заспокойся, бідний...* (І. Кочерга).

4. Для виділення фраз, що вказують на ставлення слухачів до слів якогось промовця, до певної промови і т. ін.: — *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, близькій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас.* (*В залі гучні, захоплені оплески.*) (М. Івченко).

5. Для зазначення після цитати прізвища автора (див. приклади до пп. 2, 3) або іншого джерела цитування: ... (з журналу, з наукової літератури та ін.; журнал «Дніпро», 2016, № 1, с. 15).

6. Для вставлення в текст цитати знака (знаків) питання або знака (знаків) оклику для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу (див. § 156, п. 3; § 157, п. 5).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, двокрапка й тире, не ставимо перед відкритою чи закритою дужкою, а тільки після закритої.

Знак питання, знак оклику і три крапки можуть стояти перед закритою дужкою, якщо вони безпосередньо стосуються слів, узятих у дужки; якщо ж ці знаки стосуються всього речення, їх ставлять після закритої дужки.

Примітка 3. Після цитати, за якою в рядок подано в дужках посилання на автора або інше джерело, крапки не ставимо, а переноситься за дужки. Знак оклику, знак питання, три крапки в подібних випадках перед посиланням ставимо, проте крапку після нього в кінці речення також ставимо. Крапку, як і інші розділові знаки, в кінці речення перед посиланням ставимо тільки тоді, коли це посилання переноситься на інший рядок (в епіграфах, при віршових цитатах тощо), але після посилання на джерело в таких випадках жодних розділових знаків не ставимо (див. § 155, п. 1, прим. 2).

Примітка 4. Після закритої дужки, що нею закінчується речення, ставимо розділовий знак, якого потребує ціле речення, незалежно від того, який знак стоїть перед закритою дужкою.

Примітка 5. Про вживання одиничної закритої круглої дужки — при цифрових або літерних рубрикаціях — див. § 168.

ІІ. У спеціальних випадках (звичайно в текстах наукового та офіційно-ділового стилів) — там, де потрібна особлива точність і однозначність розуміння, — уживаємо квадратні дужки.

1. Для розмежування в реченні внутрішніх і зовнішніх дужок, коли можуть застосовувати дужки різної форми — круглі (як внутрішні) і квадратні (як зовнішні).

2. Для вставлення в текст цитати того чи іншого пояснення (у тих випадках, де в текстах загального призначення досить круглих дужок (див. п. 1), для відновлення скороченого в оригіналі слова: *Хочемо ми чи не хочемо, логіка подій і певних соціальних процесів* [пропуск. — Упор.] *ми мусимо це визнати; до Р[іздва] Х[ристового]* (з коментарів і вставок упорядника до видання творів М. Хвильового 1990 р.).

3. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати — за допомогою трьох крапок, поміщених у дужки такої форми, з відступами між знаками з обох боків дужок (у текстах загального призначення для цього достатньо тільки вживання трьох крапок).

ІІІ. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати у спеціальних текстах застосовують також, крім квадратних, кутові дужки — з трьома крапками всередині них і з відступами між знаками з обох боків.

§ 164. ЛАПКИ («», “”, „“, рідше „”)

Лапки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті прямої мови, цитат (див. § 167) — як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли вона вживається в межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент: *M. Рильський так характеризував значення словників у житті культурної людини: «I, звісно, не обйтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якось жартуючи сказав: “Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку”. Це сказано жартома, але “читати словники” — не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися»* (про доцільність використання різних видів лапок — як зовнішніх і внутрішніх — див. нижче в п. 3).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як крапка, кома, крапка з комою, двокрапка й тире, ніколи не ставимо перед закритими лапками, а тільки після них.

Знак питання, знак оклику й три крапки ставимо або перед закритими лапками, якщо вони стосуються лише слів, поставлених у лапки, або після лапок, якщо ці розділові знаки стосуються всього речення.

Примітка 2. Якщо знак питання, знак оклику й три крапки стоять перед закритими лапками, то після лапок у кінці речення ті самі знаки не повторюються; неоднакові ж знаки можемо, залежно від змісту, ставити одночас і перед закритими лапками, і після них, наприклад: *Чи знайомі ви з романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»; Невже ти не чув, як гукали: «До зброї!»?*

Якщо за характером речення в його кінці має стояти крапка, вона зберігається і в тому разі, коли речення закінчується фрагментом у лапках з наявністю перед закритими лапками цих розділових знаків: *Бідний багатому: «Здоров будь!». Багатий бідному: «Будь здоров!»* (народна творчість).

2. Для виділення в тексті слів (висловів), що їх наводять як «чужі» або з відтінком іронічного, презирливого і подібного ставлення до чужого висловлювання, а також слів незвичайних, слів, ужитих уперше або, навпаки, застарілих, і т. ін.: *Мое ім'я враз із кількома іменами подібних до мене «во время оно» оббігало весь край, було пострахом усіх «мирних і вірноконституційних горожан», — з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні* (І. Франко); *Аж якраз одхилилися двері, і сліпий Жан, брат жінчин, адмірал у одставці, ввійшов під руку з своїм «міноносцем», як він кликав лакея* (М. Коцюбинський); *Аби тільки те «завтра» швидше прийшло* (О. Копиленко); *Чужих слів уникав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував* (А. Головко).

3. Якщо в цитованому тексті або в прямій мові, узятих у лапки, є інші цитування, а також власні назви, іронічні вислови та інші слова або вислови, що мають уживатися в лапках, доцільно використовувати лапки різної форми — зовнішні і внутрішні. У функції перших рекомендовано вживати кутові лапки, або «лапки-ялинки» («...»), у функції внутрішніх — «лапки-лапки» (“...” та ін.): *«Це мій «Кобзар»», — сказав він.*

Якщо з певних причин не вдається використовувати зовнішні і внутрішні лапки різної форми, то в кінці прямої мови або цитати лапки одного виду в безпосередній близькості не повторюються. Не можна писати, наприклад: *«Це мій «Кобзар»», — сказав він.* Лапки, що виділяють якесь слово (кілька слів) у кінці прямої мови або цитати, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тієї ж форми тоді, коли між ними стоїть знак оклику, знак питання або три крапки: *«Ти дивився телефільм «Роксолана»?» — спітав він товариша.*

На письмі (у рукописних текстах) «лапки-лапки» традиційно використовують у формі „...”.

4. Для виділення певних розрядів власних назв (див. § 50, п. 14; § 54, пп. 4, 5, 7; § 55, пп. 1, 3; § 57, п. 1; § 58, пп. 1 – 3).

5. Для виділення в тексті слів або висловів, що їх подають як значення інших слів (висловів): *Слово голова, крім свого прямого значення, має ще й кілька переносних: «розум», «керівник», «початок колонії та ін.;* *голова «керівник» — це метафора.*

§ 165. СКІСНА РИСКА (/)

Скісну риску ставимо в таких позиціях.

1. В офіційно-діловому та науковому стилях — як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (=і), так і до розділового (=або) сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих значень): *складна інтонація оклику / питання; тенденції до синтетизму / аналітизму; системність / несистемність мовних явищ* (з мовознавчої літератури); на позначення року, що не збігається з календарним, напр.: *у 2018/2019 навчальному році* (без відступів до і після скісної риски).

Уживаються також комбіновані єднально-розділові сполучники **і/або**, рідше **та/або** (без відступів до і після скісної риски): *порушення авторського і/або суміжних прав; «Типова освітня програма підвищення кваліфікації голів і/або членів правління об'єднань співвласників багатоквартирних будинків»; Війна і/або поезія?* (назва газетної публікації).

Примітка. У тих випадках, де такі сполучення є вже досить усталеними, різною мірою наближаючись до складених слів, і між їхніми компонентами можна поставити також дефіс (див. § 36, п. 2) наприклад: *купівля / продаж і купівля-продаж, категорія істот / неістот і категорія істот-неістот* (у мовознавстві), скісна риска переходить з розряду пунктуаційних знаків до розряду нелітерних орфографічних знаків (як дефіс у більшості випадків його вживання, апостроф).

2. На позначення співвідношення яких-небудь величин, параметрів: *співвідношення курсу гривня / долар*.

3. У графічних скороченнях (див. § 62) — без відступів до і після скісної риски:

а) замість словосполучень та інших сполучень слів і складних слів (іменників і прикметників): *n/v* (поштове відділення), *p/p* (розрахунковий рахунок), *x/k* (холодного копчення), *n/n* (по порядку: № n/n), *k/m* (кінотеатр), *m/k* (телеканал), *c/g* (сільськогосподарський) та ін.;

б) у позначеннях складених одиниць виміру: *км/год* (кілометр на годину), *Ф/м* (фарад на метр) та ін.

§ 166. КОМБІНОВАНЕ ВЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

У різних випадках можливе поєднане вживання двох розділових знаків. Це найчастіше:

- ?! (див. § 156, п. 1, прим. 3), !? (див. § 157, п. 1, прим. 3);
- ...?; ...!; ?..; !.. (див. § 162, п. 1);
- , — (кома й тире), які ставимо а) у реченнях з прямою мовою та мовою автора; б) у всіх тих випадках у межах речень з випущеними членами

(З одного боку, це ніби й не так, а з другого, — факти частково підтвердилися) та з відокремленими і вставленими конструкціями, у складних реченнях, коли — за наявності в них тире — кома має закривати ту чи іншу попередню конструкцію; в) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення: перед указівними словами **це**, **так**, **такий** і под. на початку другої частини речення (див. § 161, III, прим. 1);

— збіг різних знаків у реченнях з наявністю конструкцій у дужках (див. § 163);

— збіг різних знаків у реченнях з прямою мовою та мовою автора (див. § 167).

§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат

I. Для виділення прямої мови вживаємо лапки, якщо пряма мова йде в рядок, або частіше, якщо кожну з реплік подаємо з нового рядка (з абзацу), тире.

1. Коли пряма мова починається з абзацу, то перед її початком ставимо тире, а в кінці, як звичайно, крапка, знак питання, знак оклику або три крапки (залежно від характеру речення):

— Добридень, Замфіре!

— Спасибі вам.

— Що поробляєш?

— З винограднику іду (М. Коцюбинський).

2. Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед її початком мають стояти відкриті лапки (без тире), у кінці — закриті лапки, а перед ними — відповідний до характеру речення розділовий знак (знак питання, знак оклику, три крапки, але не крапка, яку ставимо вже після лапок): *У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!»* (Ю. Яновський).

3. Речення, що вказує, кому належить пряма мова (тобто «слова автора»), може:

1) стояти перед правою мовою, і в такому разі після нього ставимо двокрапку, а перше слово правої мови починається з великої літери: *Чується немолодий голос хазяйки: «Та двері, двері зачиняйте»* (А. Шиян);

2) стояти після правої мови, і в такому разі після правої мови ставимо (залежно від характеру речення) кому (там, де мала б бути крапка), знак оклику, знак питання або три крапки, а слова автора починаються з малої літери; після відповідного розділового знака перед словами автора ставимо тире: *«Невправдані людські втрати — найбільша ганьба для командира», — говорив старший лейтенант* (О. Гончар);

— Тату! татку! — упізнали діти.

— Голуб'ята! — батько простер руки (П. Тичина);

—Хто там? —запитав на її легенький стукіт біля дверей Ковтун <...> — Я, я! — нетерпляче повторила Яринка (В. Козаченко).

Коли пряма мова подається в лапках, після неї також ставимо тире: «Як живете?» — в листі своїм княжна його [Тараса Шевченка] запитує (Д. Білоус).

Примітка. Якщо слова автора при цьому починаються словами **так, ось що, ось як** і под., то в тих випадках, де після прямої мови мали б стояти кома й тире, ставимо тільки тире: «*Треба завжди бути чесними*» — так казала дітям мати;

3) розривати пряму мову, і тоді, якщо пряма мова починається з абзацу, перед її початком ставимо тире, а якщо без абзацу (в рядок), перед початком і в кінці її ставляться лапки, і застосовуються такі правила:

а) коли на місці розриву не має бути ніякого розділового знака або мали б бути кома, крапка з комою, двокрапка або тире, то перед словами автора й після них ставимо комбінований знак кома й тире, а пряма мова продовжується з малої літери: — *У мене, — вів своє дід, — сини, двоє, на фронтах* (Л. Смілянський); — *Батьку, — мовила тихо, — ви так гарно співали, так гарно...* (П. Загребельний); «*Мамо, — каже старший син, — ходім додому!*» (Марко Вовчок);

б) коли на місці розриву мала б бути крапка, то перед словами автора ставимо кому й тире, а після них — крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *Зроду не чув, щоб лисиці так кидались на людей. — А я чув, — сказав Жадан. — I не тільки чув. Бачив* (Ю. Щербак);

в) коли на місці розриву мав би бути знак питання або знак оклику, то перед словами автора зберігаємо цей знак і додаємо тире, а після слів автора ставимо крапку й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *A, це ти, Максиме?* — *зрадів Карпо.* — *Заходь, заходь!* (М. Коцюбинський); — *Оце довчивсь!* — *почав батько мені.* — *Що ж тепер?..* (А. Тесленко);

г) коли на місці розриву мали б бути три крапки, то вони залишаються перед тире. Пряму мову продовжуємо або з великої, або з малої літери залежно від того, яка літера була б після трьох крапок за відсутності розриву. Після слів автора в першому випадку ставимо крапку й тире, а в другому — кому й тире: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід.* — *Недавно двоє пройшло* (О. Донченко); — *Гратиму!.. й я гратиму?.. Ну й... — глянув навкруги, — ну й життя гарне!..* (А. Тесленко);

і) коли одна частина слів автора стосується першої частини прямої мови (тієї, що стоїть до розриву), а друга — другої, то після слів автора ставимо двокрапку й тире, а пряму мову продовжуємо з великої літери: — *Зараз, — сказав Матюха.* *Потім згадав щось і повернув голову до жінки:* — *Де там та Зінька з кислицями?* (А. Головко).

Примітка. Діалоги й полілоги можна подавати без абзаців, що буває здебільшого тоді, коли їх хтось переказує. У такому разі лише першу репліку подаємо з абзацу й перед нею ставимо тире, а далі репліки наводимо в лапках; після них перед авторськими словами ставимо тире, а перед ними після авторських слів — двокрапка: — *Страх, розказує, яке діялось: народу, каже, як на війні, сила-силенна... а кінні наступають, душать. «Розходьтесь!»* — гукають. *A ти:* «*Не підемо, давай нам наше... ми за правду*» (М. Коцюбинський).

4. Коли пряма мова стоїть усередині слів автора, перед нею стоїть двокрапка, а після неї ставимо:

1) кома, якщо це потрібно в умовах контексту: *Казав пан:* «*Кожух дам*», *та й слово його тепле* (прислів'я);

2) тире:

а) у разі відсутності розділового знака на місці розриву слів автора: *На зауваження вчителя з приводу запізнення учень пояснив: «Дуже довго не було автобуса* — і сів на своє місце;

б) якщо пряма мова закінчується такими розділовими знаками, як три крапки, знак питання або знак оклику:

*Діти нудяться в хатині,
Нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта?» —
Все вони питаютъ* (Леся Українка).

5. Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без указівки, кому вони належать, то кожну з них беремо в лапки, а між репліками ставимо тире: «*A в тебе земля ще де є?*» — «*Hi, нема*». — «*A хата є?*» — «*Є*» (Панас Мирний).

Перед кожною реплікою (у тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожну парну репліку слід брати в лапки, наприклад: — *A в тебе земля ще де є?* — «*Hi, нема*». — *A хата є?* — «*Є*».

6. Якщо в діалозі, що подається в рядок, після репліки одного з учасників ідуть слова автора, то перед наступною реплікою іншого учасника тире не ставимо: «*Простіть мені; чого нам сваритись?*» — каже вона, аж плаче. «*Про мене, — кажу. — Якби мене ніхто не зачіпав, я б довіку нікого й пальцем не зачепила*» (І. Нечуй-Левицький).

Примітка. Звичайно не виділяють (лапками або тире) чужу мову і тоді, коли немає вказівки на те, кому вона належить (це невідомо або не має значення): *Кажуть: скупий двічі платить; — Друкарська?* — Так. *Маю намір купити згодом. Кажуть, у німців чудові машинки* (О. Шугай).

У друкованих засобах масової інформації вставлені речення, подібні до слів автора, виділяють звичайно комами: *Учора, повідомляє наш кореспондент, відбулася зустріч лідерів країн Євросоюзу* (з газети).

II. Для оформлення цитат застосовуюємо такі розділові знаки.

1. Цитати, включені в авторський текст, беремо в лапки. Інші розділові знаки при них розставляємо так, як у реченнях з прямою мовою та словами автора. Наприклад: У Конституції України записано: «*Державною мовою в Україні є українська мова*».

Цитати, що виступають як самостійні висловлення (наприклад, в епіграфах), лапками не виділяються.

2. Якщо цитату наводимо не повністю, а з пропуском, його позначаємо трьома крапками — на початку, в середині або в кінці цитати (у текстах спеціального призначення знак три крапки на місці пропуску можна ставити у квадратні або кутові дужки (див. § 163, II, п. 3, III).

Пропуски на початку цитати позначаємо по-різному. Якщо цитата подаємо як пряму мову після двокрапки, перше її слово після трьох крапок пишеться з малої літери: *Про цей переклад «Іліади» I. Франко сказав: «<...> се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитися подібною працею»* (О. Кундзич). Якщо ж цитата подана як пряма мова, але на початку речення в цілому перед авторськими словами, перше слово в ній після трьох крапок пишеться з великої літери: *«<...> Іноді словник Грінченка збивається своїм характером на словник тлумачний, не даючи російських відповідників до українських слів, а обмежуючись поясненням останніх російською мовою <...>»*, — зауважував М. Рильський.

Якщо цитата органічніше включена в текст, виступаючи як підрядна частина складнопідрядного речення, як частина речення зі вставленими словосполученнями або реченнями, що вказують на її автора, вона починається завжди з малої літери (навіть тоді, коли її взято повністю), за винятком власних назв, і без зазначення можливого пропуску на її початку: *Максим Рильський писав, що «глибока народність лексики Малишка, граматичного, синтаксичного ладу його творів не підлягає сумніву»; Як відзначав Олесь Гончар, «XX сторіччя принесло нашій мові й культурі високі злети і найскладніші випробування»*.

3. Якщо під час цитування з'являється потреба у вставленні пояснень, їх подають або в круглих (див. § 163, п. 1), або (у текстах спеціального призначення) у квадратних дужках (див. § 163, II, п. 2). У круглих дужках (з виділенням курсивом) подають також зауваження, примітки в межах певної цитати на зразок: *Куренями в Січі звалися великі, довгі хати, в яких жили запорожці* (примітка наша. — Ред.), «... (курсив мій. — Упорядник)...» і под.

Примітка 1. Про вживання в цитованому тексті зовнішніх і внутрішніх лапок див. § 164, п. 4.

Примітка 2. Прізвище автора або інше джерело цитування подаємо після цитати звичайно в круглих дужках (див. § 163, I, п. 5); якщо ж указівка на автора (джерело) наводиться нижче, зокрема в епіграфах, джерело зазначається переважно без дужок (див. § 155, п. 1, прим. 2). У тих випадках, коли цитату наводимо в дужках усередині речення, її

джерело зазначається звичайно після крапки й тире (див, наприклад, § 158, I, п. 15, 1, у примітці ілюстрацію з творів М. Коцюбинського).

Про вживання крапки в кінці речення у цитатах (епіграфах і т. ін.) при зазначенні (у дужках і без них) їхніх авторів та інших джерел цитування див. § 155, п. 1, прим. 2.

§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку

Для оформлення рубрик переліку (переважно в офіційно-ділових та наукових текстах) використовують такі способи членування тексту — з поданням кожної рубрики з абзацу або рідше в рядок.

1. У разі потреби в кількаступеневому членуванні тексту від ширших до вужчих за змістом його положень застосовуємо комбіновану систему літерно-цифрової нумерації:

- римські цифри (з крапкою після них) або великі літери (з крапкою)
- на найвищому рівні членування тексту (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

- арабські цифри (з крапкою) — на середньому рівні членування (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

- арабські цифри (з дужкою після них) — на нижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою);

- малі літери (з дужкою) — на найнижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою).

2. У разі такої ж потреби застосовують також, причому дедалі ширше, інший принцип — використання тільки арабських цифр (з крапками після них) з послідовним їх додаванням від однієї до більшої кількості:

1. Загальні положення

1.1. Національна академія наук України (далі — НАН України) є вищою науковою самоврядною організацією України, що заснована на державній власності.

1.2. НАН України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та Статутом НАН України, який ухвалюється та реєструється в порядку, встановленому законом.

1.3. НАН України є правонаступником Академії наук України, що була заснована в 1918 році і в подальшому йменувалася Українською академією наук, Всеукраїнською академією наук та Академією наук Української РСР [...] і т. д. (Статут Національної академії наук України).

3. Якщо ж немає потреби в такому ступеневому членуванні тексту, звичайно використовують арабські цифри з крапкою і ще частіше — арабські цифри з дужкою та малі літери, наприклад:

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

- 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;
- 2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я <...> і т. д. (Конституція України).

Особливо це застосовують тоді, коли перелік подають в рядок: *Комп'ютер складається з: а) системного блока; б) монітора; в) клавіатури* (у таких випадках замість крапки з комою можна використовувати й кому, а двокрапка перед переліком не обов'язкова).

4. Використовують також спосіб абзацного членування тексту при переліку за допомогою тире:

12.6. Президія НАН України за рекомендацією загальних зборів відповідного відділення НАН України:

- призначає на посаду керівника наукової установи НАН України;
- за наявності вмотивованих заперечень, оголошує новий конкурс, призначивши виконувача обов'язків керівника наукової установи НАН України на строк не більш як шість місяців (Статут Національної академії наук України).

ПОКАЖЧИК

А

- A-340* § 58, п. 4
Áарне § 137
Аáхен § 137
абáт § 128, п. 1
Абáшиýдзе § 144, п. 7, 3, а
Абд ель Керíм § 49, п. 2
абýкуди § 41, п. 1, 9
абý-то § 41, п. 3, 3
абýщо § 44, п. 2, 1
абýяк § 41, п. 1, 9
абýяк § 44, п. 2, 1
абítурíént § 130, п. 1
абó же § 43, п. 2, 1
аборигéн § 5
абóщо § 43, п. 1
аброморфéма § 35, п. 4, 2
абсолиútно сухýй § 40, п. 1, 4, прим. 1
Абхázíя § 153, п. 2, 1
абхázький § 153, п. 2, 1
абýхто § 39, п. 1
абýчий § 39, п. 1
абýякий § 39, п. 1
авангáрд § 122, п. 1
аванпóст § 28, прим.
аванпóстний § 28, прим.
áвгíєvi стáйní § 49, п. 9, 3, прим. 2
авдитóрія § 131
Авдíéвсъкíй § 142, п. 2
Авенíр § 143, п. 2, прим. 1
авiарéйc § 35, п. 4, 2
Авраám § 137
Авróра § 131
Áвстро-Угóрщина § 154, п. 2, 4
Áвстро-Угóрщина § 154, п. 3, 1
Áвстро-Угóрщина § 36, п. 2, 3
авт. — *автор; авторськíй* § 62, п. 1
автентíчний § 131
автобiогráfia § 131
автовiдповiдáч § 35, п. 4, 2
автовокзál § 35, п. 2, 4
автомагістрáль § 36, п. 1, 3
автомобíлі «Hicán» § 58, п. 2
автомобíль § 121, п. 1, 2
автомобíль § 131
автомобíль § 140
автомотогуртóк § 36, п. 1, 7
áвтор § 131
Áвтор § 60, п. 1
авторитéт § 131
áвторка § 32, п. 4
автохтóн § 131
Агáта § 124
Агатáнгел § 123
Агафáнгел § 123
агéнт § 19, п. 2
агéнтство § 19, п. 2
агéнтство Інтерфáкс-Азербайджáн § 54, п. 5, прим. 2
агéнтство Українські Націонáльні Новíни § 54, п. 5, прим. 2
агéнтство Франс Пресс § 54, п. 5, прим. 2
агítáцiя § 122, п. 1
агítáцiя § 5
агrárñий § 40, п. 2, 2, а
агráрно-промисловíй § 40, п. 2, 2, а
агréсiя § 5
агréсor § 122, п. 1
агробíзнес § 35, п. 4, 2
агроеколóгiя § 130, п. 1
агрокультúра § 36, п. 1, 3
агрокультúрний § 40, п. 1, 1, 1
агронóм § 9, п. 2, 6
агрудníй знак «За безпéку нароðу» § 57, п. 1
áтруc § 6, п. 1
áтрусовiй § 6, п. 1
Адáменко § 32, п. 9
Áдамс § 134
Аделаíда § 129, II
аджé же § 43, п. 2, 1
Áдлер § 134
адmíнресурс § 35, п. 4, 1
адmíнрефóрма § 35, п. 4, 1
Адонáй § 53, п. 1
Адрíанóполь § 154, п. 2, 5
Адрíатика § 129, III, п. 2
ад'юнкт § 138, п. 1, 2
ад'ютáнт § 138, п. 1, 2
аerомéтод § 35, п. 4, 2
аerоплáн § 121, п. 1, 1
аerопорт «Борíспiль» § 50, п. 14
AEС § 63, п. 9
Азóво-Чорномóр'я § 154, п. 2, 4
азéфи § 49, п. 5
Áзiя § 50, п. 1
Азóвське мóре § 50, п. 1

<i>Аїда</i> § 129, II	<i>амудар'їнський</i> § 153, п. 1
<i>Айвénго</i> § 133	<i>амудар'їнський</i> § 154, п. 3, 3
<i>Айзенáх</i> § 136, п. 1	<i>Амудар'я</i> § 151, п. 1
<i>акад.</i> — <i>академік</i> § 62, п. 1	<i>Амудар'я</i> § 153, п. 1
<i>академвідпúстка</i> § 35, п. 4, 1	<i>Амудар'я</i> § 154, п. 3, 3
<i>акадéмік</i> § 129, I, п. 6	<i>Амудар'я</i> § 50, п. 4, прим.
<i>акадéмік</i> § 32, п. 1, прим.	<i>Ан-124</i> § 35, п. 5, 5
<i>акадéмік</i> § 56, прим. 1	<i>Ан-225</i> § 35, п. 5, 5
<i>академічний</i> § 33, п. 2	<i>Ан-225</i> § 58, п. 4
<i>Акáт Дамкèнг</i> § 49, п. 4	<i>Анаýїн</i> § 3
<i>акватéхніка</i> § 35, п. 4, 2	<i>анархíчний</i> § 33, п. 2
<i>7-A клас</i> § 35, п. 5, 6	<i>анáтема</i> § 123
<i>аксióма</i> § 129, I, п. 2	<i>анáфема</i> § 123
<i>акти́в</i> § 54, п. 6	<i>áнгел</i> § 49, п. 7, 2, прим. 1
<i>Акт проголóшення незалéжностi</i>	<i>Áнглія</i> § 5
<i>Украíни</i> § 55, п. 1	<i>Андóрра</i> § 128, п. 3
<i>акумулятор</i> § 128, п. 1	<i>андоррець</i> § 128, п. 3
<i>Ак'аб</i> § 138, п. 1, 1	<i>Андрéев</i> § 144, п. 3, 3
<i>Ак'ár</i> § 151, п. 1	<i>Андрíєво-Івáнівка</i> § 154, п. 3, 2
<i>Алатáу</i> § 50, п. 4, прим.	<i>андрíєво-івáнівський</i> § 154, п. 3, 2
<i>Алатáу</i> § 154, п. 3, 3	<i>Андрíєва</i> § 33, п. 6
<i>Албáнія</i> § 121, п. 1, 1	<i>Андрíєве</i> § 33, п. 6
<i>алé же</i> § 43, п. 2, 1	<i>Андрíєві книжскí</i> § 49, п. 9, 1
<i>Áлекs</i> § 134	<i>Андрíй</i> § 9, п. 3, 5, г
<i>Александróв</i> § 144, п. 2	<i>Андрíївська цéрква</i> § 55, п. 2
<i>Алексéев</i> § 144, п. 3, 3	<i>Андрíївський</i> § 9, п. 3, 5, г
<i>Алжíр</i> § 129, III, п. 3	<i>Андрíївський узвíз</i> § 50, п. 11
<i>алжирець</i> § 129, III, п. 3	<i>Андрíй</i> § 33, п. 6
<i>алкотéст</i> § 35, п. 4, 2	<i>Андрíй Первозвáний</i> § 53, п. 1
<i>Аллáх</i> § 122, п. 4	<i>анíж</i> § 43, п. 1
<i>Аллáх</i> § 128, п. 1	<i>анíскільки</i> § 41, п. 1, 9
<i>Аллáх</i> § 53, п. 1	<i>анíскільки</i> § 44, п. 2, 1
<i>Алматý</i> § 140	<i>анíтелéнь</i> § 41, п. 1, 9
<i>Алéсь Адамóвич</i> § 144, п. 1	<i>анíтрóхи</i> § 41, п. 1, 9
<i>Алфýров</i> § 144, п. 4, 2	<i>анíтрóхи</i> § 44, п. 2, 1
<i>альбатróс</i> § 139, п. 1, 2	<i>анíхтó</i> § 39, п. 1
<i>Альбérта</i> § 139, п. 1, 2	<i>анíчичíрк</i> § 41, п. 1, 9
<i>Альтамíра-i-Кревéа</i> § 146, п. 3, 2	<i>анíчíй</i> § 39, п. 1
<i>альтруїст</i> § 129, II	<i>анíщó</i> § 39, п. 1
<i>альфа</i> § 51	<i>анíјk</i> § 41, п. 1, 9
<i>áльфа Малої Ведмéдицi</i> § 51	<i>анíјk</i> § 44, п. 2, 1
<i>алюmíniевий</i> § 33, п. 6	<i>анíјkий</i> § 39, п. 1
<i>алюmíniй</i> § 121, п. 1, 2	<i>аннáли</i> § 128, п. 1
<i>Алáб'ев</i> § 144, п. 3, 2	<i>Анаýїн</i> § 144, п. 13, 1, а
<i>Алáб'ев</i> § 144, п. 12	<i>Анаýїно</i> § 149, п. 4, 2
<i>Алýска</i> § 121, п. 1, 2	<i>анотáція</i> § 128, п. 2, прим.
<i>Алýска</i> § 153, п. 1	<i>Анрí</i> § 129, I, п. 3
<i>алýскинський</i> § 153, п. 1	<i>Анрí</i> § 140
<i>Амальтéя</i> § 123	<i>Антáнта</i> § 50, п. 7
<i>Амангельдý</i> § 140	<i>Антаркти́да</i> § 129, III, п. 2
<i>Америка</i> § 129, III, п. 2	<i>Антаркти́да</i> § 50, п. 1
<i>амплуá</i> § 140	<i>Антарктика</i> § 129, III, п. 2

- Антéй § 49, п. 7, 2
 антиалкогольний § 31, п. 5
 антиаргумéнт § 31, п. 5
 антиароматíчний § 31, п. 5
 антивíрус § 35, п. 4, 4
 «Анти-Дюоринг» § 35, п. 4, 4, прим. 1
 антиелектрон § 35, п. 4, 4, прим. 2
 антиестетíчний § 31, п. 5
 антиевропéйський § 31, п. 5
 антиімперіалістíчний § 35, п. 4, 4,
 прим. 2
 антиінфекцíйний § 35, п. 4, 4, прим. 2
 антиінфляцíйний § 31, п. 5
 антиінфляцíйний § 35, п. 4, 4, прим. 2
 антиісторíчний § 35, п. 4, 4, прим. 2
 антинаукóвий § 31, п. 5
 антиокýсловач § 35, п. 4, 4, прим. 2
 антиурядóвий § 31, п. 5
 антиурядóвий § 35, п. 4, 4, прим. 2
 античний свíт § 52, п. 2, прим. 3
 антиядерний § 31, п. 5
 Антíн § 9, п. 2, 6, прим.
 Антíн § 32, п. 11, прим.
 Антíн § 143, п. 2, прим. 1
 антолóгія § 123
 Антóнівна § 32, п. 11, прим.
 Антóніо § 140
 Антóнович § 32, п. 11, прим.
 антрополóгія § 123
 Аньóлек § 144, п. 5, 2
 Апеляцíйний суд Закарпатської областí
 § 54, п. 1
 Аполлон § 49, п. 7, 2
 Аполлон Бельведéрський § 55, п. 2
 аптéка § 123
 аráби § 49, п. 6
 Аráбська Респúбліка Єгýпет § 50, п. 6
 Аравíйське мóре § 151, п. 2, 2
 Аракчéев § 144, п. 3, 3
 Арзамáс § 153, п. 2, 3
 арзамáський § 153, п. 2, 3
 Ариéль § 130, п. 1
 áрка § 9, п. 2, 1, прим. 2
 арк. — аркуш § 62, п. 1
 Áрктика § 129, III, п. 2
 Арно § 140
 арсенáл § 121, п. 1, 1
 арсенáл § 140
 Артемóвський § 9, п. 3, 5, е
 артеріáльний § 129, I, п. 2
 артéрія § 129, I, п. 2
 Артéм § 144, п. 1
- Артéмов § 144, п. 4, 2
 артóлк § 35, п. 3, 2
 артрынок § 35, п. 4, 2
 Артýр § 124
 Арéф'єв § 144, п. 12
 арф'яр § 7, п. 1, прим.
 архаíчний § 3
 архаíчний § 33, п. 2
 архáнгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
 археологíчний § 33, п. 2
 архидиáкон § 35, п. 4, 3
 архиерéй § 31, п. 4, прим.
 архимандрít § 31, п. 4, прим.
 архистратíг § 31, п. 4, прим.
 архíв § 129, I, п. 6
 архіважлíвий § 31, п. 4
 архієрéй § 31, п. 4, прим.
 архімандрít § 31, п. 4, прим.
 архімéдова спíраль § 49, п. 9, 3, прим. 2
 архімíльйонér § 31, п. 4
 архіскладníй § 31, п. 4
 архіскладníй § 35, п. 4, 3
 архістратíг § 31, п. 4, прим.
 архітектúрно-будíвельний § 40, п. 2, 2, а
 архішахráй § 35, п. 4, 3
 а/с (абонентська скринька) § 62, п. 4
 Аскáнія-Нóва § 152, п. 4, 2
 а́стма § 123
 астрокорéкція § 35, п. 4, 2
 асфáльт § 121, п. 1, 2
 ательé § 139, п. 1, 1
 ательé § 140
 Атéни § 123
 Атлантида § 129, III, п. 2
 Атлánтика § 129, III, п. 2
 Атлантичний океáн § 121, п. 1, 1
 атлánтік-сítинський § 154, п. 3, 4
 Атлánтік-Cíti § 154, п. 3, 4
 ATC § 61, п. 2
 аудитóрія § 131
 аудіéнція § 129, I, п. 2
 аудіéнція § 131
 аудіоальбóм § 35, п. 4, 2
 аутсайдер § 131
 Афанás'єв § 144, п. 3, 2
 Афíна § 49, п. 7, 2
 Афíни § 123
 Африка § 129, III, п. 2
 Африка § 152, п. 1
 африкáнці § 49, п. 6
 Axíllécs § 49, п. 7, 2
 ахиллéсова п'ятá § 49, п. 9, 3, прим. 2

- Ахмéд* § 122, п. 4
аўтёки § 49, п. 6
Ачинськ § 149, п. 4, 3, а
Ашгабáт § 154, п. 2, 5
Аюдáг § 154, п. 3, 3
- Б**
- Б-17* § 35, п. 5, 5
б § 44, п. 1, 12
бáба § 33, п. 3
бáба-ягá § 49, п. 7, 3, прим.
бáбин § 33, п. 3
багáж § 5
багатвéчір § 35, п. 4, 1
багатий § 19, п. 2
багáто-багáто § 35, п. 5, 1
багатопрогíнний § 40, п. 1, 4
багатоспрамóваний § 40, п. 1, 4
багáтство § 19, п. 2
багáцько § 26, п. 2, 1, а
Багíрзадé § 146, п. 3, 4, прим.
Багíров § 144, п. 7, 1
бажáнь, § 26, п. 2, 2
базéдова хворóба § 49, п. 9, 3, прим. 2
Бáзель § 121, п. 1, 2
Бáзель § 139, п. 1, 2
Базílio § 140
байráк § 12, п. 2
Бакú § 153, п. 1
бакýнський § 153, п. 1
Бакú § 140
бал § 121, п. 1, 1
балáns § 121, п. 1, 1
балáст § 28, прим.
балáстний § 28, прим.
балéт «Лебéдине óзеро» § 55, п. 3
бáлка § 26, п. 1, 3, прим.
Балkánskij píвостrіv § 50, п. 1
Балkánskí kraiñi § 50, п. 7
Бáлтика § 129, III, п. 2
бальзákіvсьkі традíciї § 49, п. 9, 3, прим. 1
Бангkók § 153, п. 2, 3, прим. 1
бангkókskíj § 153, п. 2, 3, прим. 1
бандури́st § 32, п. 14
банкír § 32, п. 14
банк «Півдénniй» § 54, п. 4
Барб’é § 138, п. 1, 1
Барб’é § 140
Барбíos § 138, п. 2, 2
барвíстий § 33, п. 5
Бардíїv § 150, п. 1, 3
- барóko* § 128, п. 1
барómetr § 127
барón § 56, прим. 2
басkíj § 26, п. 2, 1, а, прим.
бásko § 26, п. 2, 1, а, прим.
Басkунчák § 153, п. 2, 2
басkунчáцьkiй § 153, п. 2, 2
батальón § 8, п. 1, 2
бáтеньko § 26, п. 2, 1, 6
бáтеньko § 32, п. 9
батíg § 22, 5
батожísti § 22, 5
бáтьkív § 9, п. 1, 1, в
Бáтьkívciúna § 60, п. 3
бáтьko § 33, п. 6
батьko § 41, п. 3, 1, прим. 2
бáтьkova § 33, п. 6
бáтьkove § 33, п. 6
бац § 27, п. 7
башkír § 129, I, п. 6
башtánnik § 29, п. 1, 3
Баянгól-Монгольсьkий автонómniй óкруг
 § 50, п. 8
Б — байt § 62, п. 1
Бáден-Бáden § 152, п. 5
бджолá § 10, п. 1
бджолá § 10, п. 2, 2
бджолíniй § 33, п. 4
Beampíc § 140
Beampíche § 129, I, п. 3
бебíbum § 133
без Andriá Бáйka § 142, п. 3, прим. 2
безбáтchenko § 27, п. 6
безбáтchenko § 32, п. 9
без vídoma § 41, п. 2, 1
бéзвisti § 41, п. 1, 2
безголív’ya, § 9, п. 3, 2, а
безголóssia § 9, п. 3, 2, а
бездорíjжja § 9, п. 3, 2, а
без жáló § 41, п. 2, 1
беззвéчniй § 29, п. 1, 1
безiмénniй § 7, п. 4, прим. 1
без kíniçá § 41, п. 2, 1
без kíniçá-kraju § 41, п. 2, 1
безкорíслиviй § 31, п. 2
безkráij § 31, п. 2
без krajo § 41, п. 2, 1
без ládú § 41, п. 2, 1
без líku § 41, п. 2, 1
без metí § 41, п. 2, 1
без námíru § 41, п. 2, 1
без Híni Бáйko § 142, п. 3, прим. 2

- безпéка § 21
 безпéчний § 21
 без путтý § 41, п. 2, 1
 без сліду § 41, п. 2, 1
 без смаку § 41, п. 2, 1
 без сúмніву § 41, п. 2, 1
 без угáву § 41, п. 2, 1
 без упíну § 41, п. 2, 1
 безхáтченко § 32, п. 9
 без чéрги § 41, п. 2, 1
 без'ядерний § 7, п. 4
 без'язíкий § 7, п. 4
Бейкер-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
 бекерéль § 128, п. 3
Бéкі § 128, п. 4
Беккерéль § 128, п. 3
Бéкон § 133
 беладóна § 128, п. 1
Белгráд § 154, п. 2, 5
 белетрíстика § 128, п. 1
Бéллу § 133
Бенуá § 140
Беранжé § 140
Бéрд § 135
Бердяéв § 144, п. 3, 2
 берéг § 9, п. 2, 3
Бéрегівський óкруг § 50, п. 8
 берегтí § 5
 берегтí § 14, п. 3
Березíвський § 141
Березинá § 149, п. 4, 2, прим.
 березнéвий § 33, п. 6
Березникý § 149, п. 4, 3, е
Березникý § 152, п. 2
 берíзки-бершáдський § 154, п. 3, 1
Берíзки-Бершáдські § 154, п. 3, 1
 берíзка § 9, п. 3, 5, 6
Бéрклí-сквер § 50, п. 5
Бéркишр § 135
 бертолéтова сíль § 49, п. 9, 3, прим. 2
Бéртон § 135
 бершáдський § 27, п. 3
Бéришадь § 27, п. 3
Бессемéр § 128, п. 3
 бессемéрівський § 128, п. 3
Бестўжев § 144, п. 2
 бета § 51
 бéта *Терезíв* § 51
Бéтті § 128, п. 3
 бетхóвенський § 147, п. 3
Бéжсецьк § 149, п. 1, 3
Бéла § 144, п. 11
Белóво § 149, п. 1, 3
Бéлгород § 149, п. 1, 3
Бéлий § 144, п. 11
Бéликов § 144, п. 7, 3, г
Белінський § 144, п. 3, 4
Белорéцьк § 149, п. 1, 3
Б'ернсон § 132
Б'ернсон § 132
 б'еф § 138, п. 1, 1
Бжозóвич § 144, п. 6, 2
Бéздна § 149, п. 1
 бóзна в кóго § 39, п. 2
 бóзна-чий § 44, п. 3, 2
 бóзна-що § 39, п. 2
 бóзна-як § 44, п. 3, 2
 бíзнес-план § 36, п. 2, 2, а
 бóзъкий § 153, п. 2, 1
 би § 44, п. 1, 12
Бiаррíц § 129, I, п. 2
 бiбл. — бiблíйний; бiблíографíчний;
 бiблíотечний § 62, п. 1
Бiблíотéка § 123
Бíблія § 53, п. 4
 бíзнес § 129, I, п. 6
 бíзнесмéн § 134
 бíзнес-проéкт § 36, п. 2, 2, а
БiЛАЗ § 61, п. 3, прим. 2
Бíла олімпіáда § 52, п. 2
Бíла Цéрква § 50, п. 1, прим.
 бíлий-бíлий § 35, п. 5, 1
Бiлл § 128, п. 3
 бíлль § 128, п. 1
Бiловéзъка Пýща § 149, п. 1, 3
Бiловéзъка Пýща § 50, п. 1, прим.
Бiловéрхий § 141
 бiлокríвci § 36, п. 1, 2
 бiломóрський § 154, п. 2, 6
 бiломóрci § 154, п. 2, 6
Бiлонíлля § 154, п. 2, 1
 бilopíльський § 154, п. 2, 1
 бiлорóуска § 49, п. 6
Бiлорúсь § 149, п. 1, 3
Бiлоруський автомобíльний завод § 61,
 п. 3, прим. 2
Бilostók § 149, п. 1, 3
Бiлоцеркíвський § 146, п. 4
 бiлоцеркíвський § 153, п. 2
 бiлоцеркíвський § 154, п. 2, 6
 бiлоцеркíвci § 154, п. 2, 6
 бíлувáтий § 33, п. 7
 бíльш-менiш § 35, п. 5, 2
 бíля *Пáрк-лейн* § 140

- біля Райджент-стріт § 140
 біля Фолл-рівер § 140
 біоцикл § 35, п. 4, 2
 біржовий § 33, п. 6
 Бірма § 50, п. 8
 Бісмарк § 128, п. 4
 Бóкна-фіóрð § 154, п. 3, 4
 Біла § 149, п. 1, 3
 Благовéщенськ § 149, п. 1, 3
 Благовіщення § 53, п. 3
 Благодáрне § 150, п. 1, 1
 благословéнний § 29, п. 3, 2
 блажéнна Феодóра § 53, п. 2, прим. 1
 блажéнний § 29, п. 3, 2
 блакýтно-сýній § 40, п. 2, 2, г
 Біла Підляська § 149, п. 1, 3
 Біла Цéрква § 153, п. 2
 Біла Цéрква § 154, п. 1, 1
 Біла Цéрква § 154, п. 2, 6
 Бóлдино § 153, п. 1
 бóлдинський § 153, п. 1
 Блеквуд § 134
 Блéксміт § 124
 Біле мóре § 154, п. 2, 6
 ближнíй § 33, п. 1
 близькýй § 26, п. 2, 1, а
 близькість § 26, п. 2, 1, а
 близько § 26, п. 1, 1
 близько § 26, п. 2, 1, а
 блиск § 28, прим.
 бли́снути § 28, прим.
 Бéлич § 144, п. 2
 Бéлич § 144, п. 6
 бліцновíни § 35, п. 4, 3
 бліцопíтування § 35, п. 4, 3
 блóгер § 122, п. 1
 блок § 121, п. 1, 1
 блок § 140
 блок-система § 36, п. 2, 2, а
 блуза § 121, п. 1, 1
 блюмíнг § 121, п. 1, 2
 Бляйбтрой § 136, п. 1
 Бáнська Бýстриця § 150, п. 1, 1
 Бáня-Лýка § 154, п. 3, 1
 бáня-лýцкий § 154, п. 3, 1
 боá § 140
 бобовíння § 32, п. 6
 боввáн § 29, п. 4
 бовванíти § 29, п. 4
 Бог § 9, п. 3, 5, е
 Бог § 53, п. 1
 Бог § 53, п. 2
 Бог § 53, п. 2, прим. 2
 Бог § 53, п. 2, прим. 3
 Богдáн § 143
 Бог Дух Святýй § 53, п. 2
 бог зна колí § 53, п. 2, прим. 3
 бог зна ѹо § 53, п. 2, прим. 3
 бог з ним (з тобóю) § 53, п. 2, прим. 3
 богиња Гéра § 53, п. 1, прим.
 боги Стародáвнього Єгíпту § 53, п. 1, прим.
 Богорóдиця § 53, п. 2
 Бог Отéць § 53, п. 2
 бог Посейdóн § 53, п. 1, прим.
 Бог Син § 53, п. 2
 бог торгíвлі § 53, п. 1, прим.
 бодибóлдинг § 35, п. 4, 2
 бодíáрт § 35, п. 4, 2
 боездáтність § 35, п. 2, 4
 бо же § 43, п. 2, 1
 бóже § 53, п. 2, прим. 3
 Боже § 53, п. 2, прим. 3
 бóже збав § 53, п. 2, прим. 3
 божéственний § 29, п. 3, 2
 Божий § 53, п. 2, прим. 2
 Бóжий прóмисел § 53, п. 2
 «бóйнг» § 58, п. 2
 бойкíня § 32, п. 4
 бойовíй § 33, п. 6
 болгáрин § 5
 Болгráд § 35, п. 3, 1
 Бологé § 150, п. 1, 1
 болóто § 9, п. 3, 2, а
 бонапартизм. § 49, п. 5
 бónна § 128, п. 1
 борéць § 9, п. 3, 5, а
 борéць § 32, п. 3
 Борýсівна § 32, п. 11
 Бористéн § 123
 Борисфéн § 123
 Бóричів Tik § 50, п. 11
 Боровé § 152, п. 3
 Боровикóвський § 9, п. 3, 5, е
 Боровичí § 149, п. 4, 3, д
 бородáа § 9, п. 3, 2, а
 Бородíнó § 149, п. 4, 1, в
 Бородíнó § 150, п. 1, 2
 Бородíнó § 152, п. 3, прим.
 боронá § 9, п. 3, 2, а
 боротьбíст § 32, п. 14
 Борýсов § 144, п. 7, 3, б
 Борýспíль § 148, прим.
 Босий § 144, п. 11

- босónіж § 41, п. 1, 8
 бостóн § 50, п. 12
Ботвінник § 144, п. 7, 3, 6
Боттічеллі § 128, п. 3
 бою́ся § 9, п. 1, 1, д
 боягúзство § 19, п. 1, 2
 боязкý § 26, п. 2, 1, а, прим.
 бóязкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
 бра § 140
бравісимо § 128, п. 1
Бразíлія § 129, III, п. 6
бранденбурзький § 154, п. 2, 5
 брат § 19, п. 2
 бráти § 11, п. 2
 бráтик § 32, п. 1
 бráтів § 9, п. 1, 1, в
брат-i-сестра. § 36, п. 2, 1, г
 бráтній § 33, п. 1
 бráтство § 19, п. 2
 бráтський § 19, п. 2
 браузе́р § 133
 браунінг § 133
 браунінг § 49, п. 5
Бráхма § 49, п. 7, 1
Бráхма § 53, п. 1
 брахмáн § 122, п. 4
 брек § 133
Брест-Литóвськ § 52, п. 2, прим. 2
Брест-Литóвський мýрний до́говір § 52,
 п. 2, прим. 2
Бретáнь § 152, п. 1
Бретóн де лос Еррéрос § 49, п. 2
Бréттон-Вудс § 52, п. 2, прим. 2
Бréттон-Вудська конферéнція § 52, п. 2,
 прим. 2
 брехáти § 11, п. 2
бригада § 129, III, п. 1
бригада § 5
бригадíр § 32, п. 14
 бризки § 28, прим.
 бризнути § 28, прим.
брýнката § 27, п. 2
бриньчáти § 27, п. 2
Бритáнія § 129, III, п. 4
бритáнський § 129, III, п. 4
 брід § 50, п. 11
Бріéнн § 129, III, п. 4, прим. 2
Бранденбург § 154, п. 2, 5
Бронници § 149, п. 4, 1, б
Бронници § 149, п. 4, 3, д
Бróкес § 128, п. 4
Бронéвський § 144, п. 2
- Бронéвський § 144, п. 10
 бронзóва медáль § 57, п. 2
 брошу́ра § 130, п. 2
 бру́тто § 128, п. 1
Брюкнер § 128, п. 4
 брязк § 28, прим.
 брýзнути § 28, прим.
Брянськ § 151, п. 2, 2
Бусел § 142, п. 1
 бáски § 153, п. 2, 3, прим. 1
бáскський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бíсмарківський § 147, п. 3
 бéта-прóмені § 36, п. 2, 2, 6
 бéта-рóзпад § 36, п. 2, 2, 6
 бéта-частýнка § 36, п. 2, 2, 6
Бóтев § 144, п. 3, 3
БУ-1 § 35, п. 5, 5
Буалó § 140
Буг § 152, п. 1
Буг § 153, п. 2, 1
Бугайóв § 144, п. 4, 1
 буд. — будинок § 62, п. 1
Бýдда § 140
Бýдда § 49, п. 7, 1
Бýдда § 53, п. 1
Будýнок учýтеля § 54, п. 3
 будýночок § 10, п. 1
 будýти § 26, п. 2, 3
будівníк § 9, п. 1, 2
будмайдáнчик § 35, п. 3, 2
будýнок № 28-Г § 35, п. 5, 6
будóва § 9, п. 1, 2
будувáти § 34, п. 1
будь § 26, п. 2, 3
будь-дé § 41, п. 3, 3
будь-де § 44, п. 3, 2
будь-колí § 41, п. 3, 3
будь-колí § 44, п. 3, 2
будь-кудí § 41, п. 3, 3
бýдъмо § 26, п. 2, 3
будь на чóму § 39, п. 2
бýдьте § 26, п. 2, 3
будь у кóго § 39, п. 2
будь-хтó § 44, п. 3, 2
будь-хтó § 39, п. 2
будь-чай § 39, п. 2
будь-щó § 39, п. 2
будь-ицо-бýдь § 41, п. 3, 5
будь-якíй § 39, п. 2
будь-якíй § 44, п. 3, 2
Будýк § 49, п. 7, 3
бýдять § 26, п. 2, 3

- бу́ер § 126
Буераков § 144, п. 3, 2
 буй-тү́р § 36, п. 2, 2, а
Бўкінгем § 128, п. 4
Букови́на § 50, п. 6, прим.
буксирувати § 34, п. 3
буксувáти § 34, п. 3
 бўлла § 128, п. 1
Булóнь-сюр-Мéр § 154, п. 3, 5
булóнь-сюр-мéрський § 154, п. 3, 5
Булóнський Ліс § 50, п. 1, прим.
Булóнь § 139, п. 1, 2
Булóнь-сюр-Мер § 50, п. 2, прим.
бульвар Тара́са Шевчéнка § 50, п. 11
 бульв. — бульвар § 62, п. 1
 бульдóг § 121, п. 1, 2
 бульйóн § 139, п. 1, 1
 бульйóн § 8, п. 1, 2
бундесráт § 54, п. 5, прим. 3
Буéнос-Áйрес § 154, п. 3, 3
буéнос-áйреський § 154, п. 3, 3
 бур § 26, п. 2, 2
Бург-ель-Арáb § 154, п. 3, 5
бург-ель-арáбський § 154, п. 3, 5
 бурелóм § 35, п. 2, 3
 буржуá § 140
 буря́к § 7, п. 2, прим.
 бур'ян § 7, п. 2
 бу́ряний § 7, п. 2, прим.
 буттá § 27, п. 5
 бухóблíк § 35, п. 4, 1
 буц § 27, п. 7
бáхмацький § 153, п. 2, 2
Бáхмач § 153, п. 2, 2
 б'ю § 7, п. 1
 бюдже́т § 138, п. 2, 2
Б'юкенен § 138, п. 1, 1
Бйолов § 140
 бюро́ § 138, п. 2, 2
 бюро́ § 140
 б'ють § 4, п. 1
Бюффо́н § 138, п. 2, 2
Бяду́ля § 144, п. 12, прим.
 бязь § 138, п. 2, 2
Бáлий § 144, п. 11
- В**
B-77 § 58, п. 4
Вавилóвський § 144, п. 7, 3, 6
 важкий-такý § 44, п. 3, 1
 важкоатлéт § 35, п. 1
 важкопрогнозóваний § 40, п. 1, 4
- важкорозчýнний § 40, п. 1, 4
Вайзенборн § 136, п. 1
Вайна́йх § 136, п. 1
 вакуóля § 121, п. 1, 2
 вакуóля § 140
 вал § 50, п. 11
Валéнсія § 121, п. 2
Валéріївна § 32, п. 11
Валер'ян § 7, п. 2
 валідé § 140
Валýки § 149, п. 4, 3, е
 валéнтино пов'ýзаний § 40, п. 1, 4, прим. 1
Валуá § 140
ван Бетхóвен § 147, п. 3
Ван Гог § 49, п. 2, прим.
Вандріeс § 130, п. 1
Ванзéе § 137
 ванíль § 125
Ван Мен § 146, п. 1, 6
Ван Мен § 49, п. 3
 вánна § 128, п. 1
Ванó § 140
В Антарктиди § 23, п. 2, 2
 вантáжно-розвантáжуvalnyiй § 40, п. 1, 3, прим.
Варáнгер-фióрд § 50, п. 5
 варéний § 29, п. 3, 2, прим.
 вárений § 29, п. 3, 2, прим.
 варéння § 9, п. 3, 4
 вáриво § 32, п. 2
Варнгóген фон Энзе § 49, п. 2
Василéва § 33, п. 6
Василíв § 9, п. 1, 1, в
Василíв § 33, п. 6
Васíлівна § 32, п. 11
Васíльович § 32, п. 11
Васíль § 143
Васíль-Костянтýн § 146, п. 3, 1
Васькó § 22, 4
 ват § 128, п. 1
 ват § 128, п. 3
Ватикáн § 129, III, п. 5
ватиканський § 129, III, п. 5
Ватт § 128, п. 3
Вахтáнг § 122, п. 1
Ваш § 60, п. 2
Вашингто́н § 144, п. 7, 3, а
Вашингто́н § 124
Вашингто́н § 129, III, п. 3
Вáщенко § 22, 4
Ващúк § 22, 4
 вбíк § 23, п. 2, 6

вбік § 41, п. 1, 2
Вýборг § 153, п. 2, 1
вýборзький § 153, п. 2, 1
ввéчери § 41, п. 1, 2
ввісъмох § 23, п. 1, 4, прим.
ввіч § 29, п. 1, 1
ввічливий § 29, п. 1, 1
ввóлю § 41, п. 1, 2
вгóлос § 41, п. 1, 2
вгорí § 41, п. 1, 2
вгóру § 41, п. 1, 2
вдáча § 23, п. 3
вдвóе § 41, п. 1, 5
вдень § 41, п. 1, 2
вдіенція § 131
вдрóге § 41, п. 1, 5
вдóсвіта § 41, п. 1, 7
Вéбстéр § 124
вебсторíнка § 35, п. 4, 2
Веденéев § 144, п. 3, 3
Ведмéдів § 141
Вéзерб § 124
Велáскес § 121, п. 1, 1
вéлетень § 32, п. 3
Велика францúзька революція § 52, п. 1
Великденъ § 53, п. 3
великій § 1
Великий Віз § 51
Великий піст § 53, п. 3
великій-превелікий § 35, п. 5, 2
великолу́цький § 153, п. 2, 2
вéлич § 1
величéзний § 1
Великий каньйон § 151, п. 2, 2
Великий Ўстюг § 150, п. 1, 1
Велíкий Ўстюг § 154, п. 1, 1
Велíкі Лúки § 152, п. 4, 1
Велíкі Лúки § 153, п. 2, 2
Велíко-Тýрново § 150, п. 1, 1
Веллінгтóн § 124
велопробíг § 36, п. 1, 3
велосипéд § 121, п. 1, 1
Велíчков § 144, п. 6
Вельгóрський § 144, п. 2
Венжинóвич § 144, п. 9, 2
Венéра § 49, п. 7, 2
Венéра Мілóська § 55, п. 2
Венéція § 140
Верболóзи § 154, п. 2, 4
верболóзівський § 154, п. 2, 4
верболіз § 36, п. 1, 3
вérб'я § 7, п. 1, прим.

Вергélій § 122, п. 3
Вергélій § 122, п. 3
Вересáев § 144, п. 3, 2
Вериківський § 9, п. 3, 5, е
Вернýгородок § 154, п. 2, 3
вернigородóцький § 154, п. 2, 3
Версáль § 125
Версáль § 50, п. 5, прим.
Версáльський мир § 55, п. 1
Версáльський мýрний дóговір § 52, п. 1
верстáльник § 32, п. 1
верстáльниця § 32, п. 4
Вéртінг § 135
верф § 140
Верхньодніпрóвськ § 148
Верхньодніпрóвськ § 154, п. 2, 1
верхньодніпрóвський § 154, п. 2, 1
верхньолу́жицький § 35, п. 1
Верхóвна Рада України § 54, п. 1
верхóвний § 9, п. 3, 5, е
Верхóвний Суд України § 54, п. 1
вершéчок § 32, п. 8
вершóк § 32, п. 13
Верьóвкін § 144, п. 4, 2
Веселóвський § 144, п. 2
вестí § 9, п. 1, 1, е
Вест-Індія § 154, п. 3, 4
Ветлúга § 149, п. 1
Ветлúга § 153, п. 2, 1
ветлúзыкий § 153, п. 2, 1
вечéря § 10, п. 1
вечéря § 10, п. 1
вечíрня § 53, п. 8
вечорí § 10, п. 1
вечорí § 10, п. 2, 2
вечорíти § 10, п. 2, 4
В'єнтьян § 139, п. 1, 1
взаéмини § 23, п. 3
взýмку § 41, п. 1, 2
взнакí § 41, п. 1, 2
взуття «Крокс» § 58, п. 1
Ви § 60, п. 2
вибирáти § 11, п. 2
вибоїстий § 33, п. 5
вýборець § 9, п. 3, 5, а
вýвершений § 29, п. 3, 2, прим.
вивéришувати § 11, п. 2
виволіkáти § 11, п. 2
вýволокти § 11, п. 2
вýгребти § 11, п. 2
вигрібáти § 11, п. 2
Видавнýцтво § 60, п. 1

видавництво «Ранок» § 54, п. 5
 вид. — видання § 62, п. 1
 вид-во (видавництво) § 62, п. 2
 видимо-невидимо § 35, п. 5, 2
 видовженотупоконічний § 40, п. 1, 4,
 прим. 2
 виїздити § 28
 виїзний § 28
 Виконáвець § 60, п. 1
 виконрóб § 35, п. 4, 1
 вýкоренення § 11, п. 2
 вýкоренити § 11, п. 2
 вýкоренити § 11, п. 2
 викорíнювання § 11, п. 2
 викорíнювати § 11, п. 2
 викорíнювати § 11, п. 2
 викру́чуваний § 34, п. 1
 викру́чування § 34, п. 1
 викру́чувати § 34, п. 1
 вýмовити § 11, п. 1
 вимовляти § 11, п. 1
 вýмпел § 129, I, п. 6
 винó § 140
 Виногráдов § 144, п. 7, 3, 6
 Виногráдово § 149, п. 4, 3, в
 винó «Перлíна стéпу» § 58, п. 1
 винóшувати § 11, п. 1
 вип. — випуск § 62, п. 1
 вýпекти § 11, п. 2
 випíкáти § 11, п. 2
 виполíскувати § 11, п. 2
 вýполоскати § 11, п. 2
 вýпровадити § 11, п. 1
 вýпроводжáти. § 11, п. 1
 вýпуск § 28, прим.
 випускний § 28, прим.
 виробнýцтво § 9, п. 3, 5, е
 Виробníче акціонérне товарíство
 «Поліграфкнíга» § 54, п. 4
 вýрок § 9, п. 3, 5, е
 вýростити § 11, п. 1
 вирóщувати § 11, п. 1
 вýселок § 9, п. 1, 1, а
 виск § 28, прим.
 вýскнути. § 28, прим.
 вýслати § 11, п. 2
 висóкий § 20
 Висóкі Договíрні Стóрони § 60, п. 1
 вýсоко § 1
 високоврожайний § 40, п. 1, 2
 високогíр'я § 36, п. 1, 2
 високооплачuvаний § 40, п. 1, 4
 височénний § 29, п. 3, 1
 Виспáнський § 144, п. 8
 Виспáнський § 144, п. 11
 вýссати § 29, п. 4
 вистилáти § 11, п. 2
 Вифлесм § 129, III, п. 6
 вýхованíй § 29, п. 3, 2, прим.
 виховáтель § 32, п. 3
 виховníй § 40, п. 2, 2, а
 Івич § 144, п. 6
 вишњоволóцький § 153, п. 2, 2
 вýще § 20
 вýщий § 20
 Biарdó § 129, I, п. 2
 Biарdó § 140
 вíбрáція § 129, I, п. 6
 вíвцá § 9, п. 1, 1, г
 вíвчárка § 59, п. 1
 відгорóджувати § 11, п. 1
 віddávna § 41, п. 1, 4
 віddáти § 29, п. 1, 1
 віddíl § 29, п. 1, 1
 віddíl загального мовознáства
 Інституту мовознáства
 ім. О. О. Потебнí НАН Украíни § 54,
 п. 6
 відеозáпис § 35, п. 2, 4
 відеопродукція § 36, п. 2, 4
 відеофíльм § 36, п. 1, 3
 віd'ízد § 7, п. 4
 відкритá § 30, п. 1, 1
 відкритá § 31, п. 2
 віdnýnі § 41, п. 1, 1
 віdráзу § 41, п. 1, 2
 від ранку до вечора § 41, п. 2, 2
 віdstanъ § 31, п. 2
 від сьогódní § 41, п. 1, 1, прим.
 віdtепéр § 41, п. 1, 1
 віzavé § 129, I, п. 5
 Bíйón § 125
 вýськкомáт § 29, п. 1, 2
 вýсько § 26, п. 2, 1, а
 вýськовозобов'язаний § 40, п. 2, 2, а,
 прим.
 вýськóво-морський § 40, п. 2, 2, а
 вýськовополонéний § 40, п. 2, 2, а, прим.
 вýськóво-польовий § 40, п. 2, 2, а
 вýськóво-спортíвний § 40, п. 2, 2, а
 вík § 21
 вíkénd § 124
 вíknó § 9, п. 2, 1
 вíknó § 9, п. 3, 1, б

- вікóнечко § 32, п. 8
 вікóнниця § 29, п. 1, 3
Вікторович § 32, п. 11
ВІЛ-інфекція § 35, п. 5, 7
 вілла § 128, п. 1
ВІЛ-СНІД § 35, п. 5, 8
Вільнéв § 132
 вільний § 9, п. 1, 2
Вільсон § 121, п. 1, 2
Вільсон § 124
Вільшáнська Новосéлиця § 154, п. 3, 6
 вільшáнсько-новосéлицький § 154, п. 3, 6
Він М'їн § 49, п. 4
Вінниця § 29, п. 1, 3
Вінничина § 50, п. 6, прим.
Вінніпéг § 124
 вінця § 27, п. 3
 віньєтка § 139, п. 1, 1
Вінý § 139, п. 1, 1
Вінý § 140
Вінý. § 3
ВІП-зáла § 35, п. 5, 7
 вір § 27, п. 1
Вірджíнія § 129, III, п. 3
Вірмéнська апóстольська цéрква § 53,
 п. 5
 вірте § 27, п. 1
 віск § 22, 2
 віск § 22, 3
 віскі § 129, I, п. 5
 віскі § 140
 вісник § 28
 вість § 28
 вісь § 9, п. 1, 1, г
 вісь § 26, п. 1, 1
 вісь § 30, п. 1, 3
Вітаємо Вас... § 60, п. 2
Вітебське воеводство § 50, п. 8
ві́тер § 9, п. 2, 1
 вітровий § 33, п. 6
Віттгенштайн § 136, п. 1
 віттова хворóба § 49, п. 9, 3, прим. 2
Вітчíзна § 60, п. 3
 віцеконсул § 35, п. 4, 4
 віцепрем'ér § 35, п. 4, 4
 вічко § 9, п. 3, 1, б
 віч-на-віч § 41, п. 3, 5
Вічне місто § 50, п. 6, прим.
 вічний § 21
Віші § 129, III, п. 3
Вішну § 53, п. 1
 в'їзд § 3
Войнов § 144, п. 7, 2
 вйóкати § 8, п. 1, 2
 вклад § 23, п. 3
10-B клас § 35, п. 5, 6
Вкраїна § 23, п. 3, прим.
 вкрай § 41, п. 1, 2
Викса § 149, п. 5
Віктор § 143, п. 2, прим. 2
 вкуpі § 41, п. 1, 2
 вкуpі § 41, п. 1, 9, прим.
 влад § 41, п. 1, 2
 влáда § 23, п. 3
Владивостóк § 149, п. 4, 3, г
Владивостóк § 152, п. 1
Владивостóк § 153, п. 2, 2
Владивостóк § 23, п. 3
 владивостóцький § 153, п. 2, 2
Владислáв § 146, п. 2, 4
 власкóр § 35, п. 4, 1
 влásний § 23, п. 3
 власноруч. — власнорúчний § 62, п. 1
 власноручн. — власнорúчний § 62, п. 1
 власт. — вlastívий § 62, п. 1
 вlastívість § 23, п. 3
Вóлга § 152, п. 1
Вóлга § 153, п. 2, 1
 вóлзький § 153, п. 2, 1
 вlітку § 41, п. 1, 2
Вálки § 153, п. 2
 вálkівський § 153, п. 2
 вóлох § 153, п. 2, 3
 вlúчний § 33, п. 1
Вóльнов § 144, п. 13, 1, б
 вільно конвертóваний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
Вáльтер Скомт § 147, п. 4, 1, прим.
вáльтер-скóттівський § 147, п. 4, 1,
 прим.
В МВФ (В ем ве еф) § 23, п. 2, 4
 в місті § 23, п. 2, 5
 внаслідок § 42, п. 1, 1
В НБУ (В ен бе у) § 23, п. 2, 4
Вéнгеров § 144, п. 2
 вниз § 41, п. 1, 2
 внизу § 41, п. 1, 2
Внúково § 150, п. 1, 2
Вінницькі Ставí § 154, п. 3, 6
 вінницько-стáвський § 154, п. 3, 6
Вінниця § 148
 вночí § 41, п. 1, 2
 внутрішньоóчний § 40, п. 1, 2
Іво § 144, п. 6

в обмін § 41, п. 2, 1
 в обріз § 41, п. 2, 1
 вовк § 9, п. 2, 2
 вовк-жаднюга § 37, п. 1, 1
 вовченя § 32, п. 7
 вогнище § 32, п. 10
Вогняна Земля § 50, п. 1, прим.
 вогонь § 5
 вогонь § 9, п. 2, 1
 відень § 9, п. 3, 5, а
 в *Одесі* § 23, п. 2, 1
 водно § 41, п. 1, 5
 водносталь § 41, п. 1, 8
 водовоз § 9, п. 3, 5, д
 водозабір § 35, п. 2, 1
Водолáжченко § 22, 4
Водолáзкий § 22, 4
 водолáz § 36, п. 1, 1
 водопій § 9, п. 1, 1, а
 водопій § 36, п. 1, 1
 водопровід § 9, п. 3, 5, д
Водоп'янов § 144, п. 12
Водохрёстя § 35, п. 2, 1
 воєнно-промисловий § 40, п. 2, 2, а
 воєнно-стратегічний § 40, п. 2, 2, а
 воїстину § 129, II, прим.
Волгоград § 154, п. 2, 5
 волгоградський § 154, п. 2, 5
 волелюбний § 40, п. 1, 3
Волинська область § 50, п. 8
 волинський § 26, п. 2, 1, а
 волинський § 27, п. 2
Волл-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
Володимир Великий § 49, п. 9, 2
Володимир-Волинський § 50, п. 1
Володимир Іванович Вернáдський § 49, п. 1
Володимирський собор § 53, п. 7
Володимир § 146, п. 2, 4
 волокти § 9, п. 3, 3
 волос § 9, п. 2, 3
 волосся § 27, п. 5
 волоський § 19, п. 1, 3
 волóх § 19, п. 1, 3
 волочильник § 32, п. 1
 волоський § 153, п. 2, 3
Вóльво § 140
 «Вóльво» § 58, п. 2
 «вóльво» § 58, п. 2
 воля § 9, п. 1, 2
 воля Господня § 53, п. 2
Вóрдсворт § 124
Вóрдсворт § 135
Ворóнеж § 149, п. 1
Ворóнеж § 153, п. 2, 1
 воронезький § 153, п. 2, 1
Вороніж § 153, п. 2, 1
 воронізький § 153, п. 2, 1
Воробйóв § 144, п. 12
Воробйóва § 144, п. 4, 1
Воробйóв § 8, п. 1, 2
 вороже § 10, п. 2, 4, прим.
Ворон § 49, п. 7, 3
 ворота § 9, п. 3, 2, а
 ворота § 50, п. 11
 восени § 41, п. 1, 2
 востаннє § 41, п. 1, 4
 востаннє § 41, п. 1, 9, прим.
 в останнє § 41, п. 1, 9, прим.
 восьмий § 26, п. 1, 1
 в отвір § 23, п. 2, 3
 в очах § 23, п. 2, 1
В очах § 23, п. 2, 2
 овоче-картопляний § 40, п. 2, 2, в
 овоче-молочний § 40, п. 2, 2, в
 вощаний § 22, 3
 вощина § 22, 2
 вояцький § 22, 1
 вояччина § 22, 1
 впам'ятку § 41, п. 1, 3
 впень § 41, п. 1, 2
 вперед § 41, п. 1, 2
 впереди § 41, п. 1, 3
 вперше § 41, п. 1, 9, прим.
 в перве § 41, п. 1, 9, прим.
 вплав § 41, п. 1, 3
 вплач § 41, п. 1, 3
 вплив § 23, п. 3
 впливовий § 23, п. 3
 вподівж § 41, п. 1, 7
 вподівж § 42, п. 1, 1
 впоперек § 41, п. 1, 2
 впóру § 41, п. 1, 2
 впра́ва § 23, п. 3
 впродóвж § 42, п. 1, 1
 впéрше § 41, п. 1, 5
Вíра § 144, п. 1
 вráження § 9, п. 3, 4
 враз § 41, п. 1, 2
Врúбель § 142, п. 1
 вréшті § 41, п. 1, 2
 вróзтіч § 41, п. 1, 3
 вріве́нь § 41, п. 1, 2
 врівні § 41, п. 1, 2

- врāнці § 41, п. 1, 2
 врозкид § 23, п. 2, 6
 врόзкид § 41, п. 1, 3
 врόзліт § 41, п. 1, 3
 врόзсип § 41, п. 1, 3
 Воронів § 150, п. 1, 3
 Вру́бель § 23, п. 3
 Овру́цький § 153, п. 2, 2
 Овруч § 153, п. 2, 2
 вручину § 41, п. 1, 4
 Вéрхня Сілезія § 154, п. 1, 1
 вряд § 41, п. 1, 2
 вряди́-годи́ § 41, п. 3, 4
 в садок § 23, п. 2, 6
 Всеві́шиній § 53, п. 2
 Всéволод Вели́ке Гні́здо § 49, п. 9, 2
 Вселéнський Патріáрх § 53, п. 6
 всерéдині § 41, п. 1, 2
 всесвітній § 33, п. 1
 Всесвітній конгрéс українців § 52, п. 2
 всесвітньо-історичний § 40, п. 2, 3
 Всеукраїнська педагогічна конферéнція
 § 52, п. 2
 Вéслав § 144, п. 2
 вслід § 41, п. 1, 2
 всмак § 41, п. 1, 2
 австро-угорський § 154, п. 3, 1
 вступ § 23, п. 3
 всього́ § 8, п. 2
 всього́-на-всього § 41, п. 3, 5
 всюдихід § 35, п. 2, 4
 всюдихід § 9, п. 3, 5, д
 Віта-Поштóва § 154, п. 3, 1
 віта-поштóвий § 154, п. 3, 1
 Вт — ват § 62, п. 1
 Вýтегра § 149, п. 5
 втім § 41, п. 1, 6
 Вítка § 149, п. 1, 3
 втрóс § 41, п. 1, 5
 втрéтє § 41, п. 1, 5
 вуглєцевмісний § 40, п. 1, 6
 Вýдро § 140
 вýжче § 20
 вýжчий § 20
 в (у) зáтишку § 41, п. 2, 1
 вузлик § 32, п. 1
 вузькій § 20
 вузькій § 26, п. 2, 1, а
 вузькодіалéктne § 40, п. 1, 5
 вул. — вулиця § 62, п. 1
 вулиця Акадéміка Зabolóтного § 50, п. 2
- ву́лиця 295-ї Херсóнської Дивíзії § 50,
 п. 11
 вулкáн § 121, п. 1, 1
 в (у) нагорóду § 41, п. 2, 1
 в (у) нóгу § 41, п. 2, 1
 в (у) по́зику § 41, п. 2, 1
 вухо § 12, п. 2
 в (у) цíлості § 41, п. 2, 1
 вчéна рáда фíлологíчного факультéту
 § 54, п. 6
 вчéння § 9, п. 3, 4
 вчорáшній § 33, п. 1
 вчéтверо § 41, п. 1, 5
 Вíшгород § 35, п. 3, 1
 Вíшній Волочóк § 153, п. 2, 2
 Вíшній Волочóк § 154, п. 1, 1
 вщерь § 41, п. 1, 2
 В'южин § 144, п. 12
 в'юн § 4, п. 1
 Вíртемберг § 138, п. 2, 2
 в'язи § 7, п. 1
 в'язкíй § 26, п. 2, 1, а, прим.
 в'язкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Вázьма § 151, п. 1, прим.
 Вáтка § 151, п. 1, прим.
 В'ячеслáв § 7, п. 1

Г

- Гаáга § 5
 Гаврýлів § 9, п. 3, 5, г
 гаврýлівський § 9, п. 3, 5, г
 Гаврýлово § 149, п. 4, 3, б
 Гаáга § 153, п. 2, 1
 га — гектар § 62, п. 1
 Гагárін § 144, п. 7, 1
 гáдка § 5
 газ. — газета § 62, п. 1
 газéта § 5
 газéта «Літератúрна Україна» § 55, п. 3
 газівníк § 32, п. 1
 газобалóн § 36, п. 1, 3
 газогíн § 36, п. 1, 1
 газопровід § 9, п. 3, 5, д
 газопровідний § 9, п. 3, 5, д
 гаáзький § 153, п. 2, 1
 Гайtі § 126
 гáйморова порожнíна § 49, п. 9, 3,
 прим. 2
 Гайнетdін § 122, п. 1
 гайовíй § 33, п. 6
 гайóк § 32, п. 13
 Гай Юлій Цéзар § 146, п. 1, 3

- галактика § 51
 галактика Вели́ка Магелла́нова Хмáра
 § 51
 галáнтий § 121, п. 1, 1
 Галáтія § 129, III, п. 5, прим.
 гáлицький § 22, 1
 Галичинá § 22, 1
 галіфé § 49, п. 5
 гáлка § 27, п. 3, прим.
 гáлка — гáлci, галченя́ § 26, п. 1, 3, прим.
 Гáллія § 129, I, п. 2
 галу́зя § 27, п. 5
 Гальвáні § 140
 Гáльченко § 26, п. 1, 3
 Гáльченко § 27, п. 6
 Гальчúк § 27, п. 6
 гáмбургер § 135
 гамма § 51
 гандбóл § 122, п. 4
 Гáнна § 29, п. 4
 Гáнна § 33, п. 3
 Гáннин § 29, п. 4
 Гáннин § 33, п. 3
 Ганнібáл § 122, п. 4
 ганьбá § 26, п. 1, 1
 ганя́ти § 11, п. 1
 гарбузíння § 32, п. 6
 Гáрвард § 122, п. 4
 Гáрвардський університет § 54, п. 3
 Гаркúшине § 152, п. 3, прим.
 гармонíйний § 33, п. 1
 гарнéнький § 26, п. 2, 1, б
 Гарónна § 128, п. 3
 Гáррісон § 134
 Гарсíя § 122, п. 1
 Гарсíя § 122, п. 3
 Гарсíя § 129, I, п. 2
 гáрячé § 10, п. 2, 4, прим.
 Гасан-оглý § 146, п. 3, 4
 гауптвáхта § 131
 гаус § 128, п. 3
 Гаусс § 128, п. 3
 Гáброво § 150, п. 1, 2
 гвáрдія § 122, п. 1
 Гвінéя § 122, п. 1
 Гвінéя-Бісáу § 154, п. 3, 1
 гвінéя-бісáуський § 154, п. 3, 1
 Гáвлік § 144, п. 6, 2
 г — грам § 62, п. 1
 Гданськ § 151, п. 2, 2
 Гéба § 53, п. 1
 Гéгель § 122, п. 3
 Гéтель § 122, п. 3
 гéй-гéй § 35, п. 5, 4
 гéйзер § 136, п. 2
 гейм § 133
 Гéйне § 122, п. 4
 Гéйне § 136, п. 1
 Гéйне § 140
 гелюцéнтр § 35, п. 4, 2
 Гéльсíнкі § 122, п. 4
 Гéмпшир § 129, III, п. 3
 генерáл § 122, п. 1
 генерáл § 5
 генерáл-губернáторський § 40, п. 2, 1
 генерáл-лейтенáнт § 36, п. 2, 2, в
 генерáл-лейтенáнт § 56, прим. 1
 Генерáльний прокурóр Украíни § 56
 Генерáльний секретар ООН § 56
 генерáл-капítán § 36, п. 2, 2, в
 генерáл-майóр § 36, п. 2, 2, в
 геніáльний § 129, I, п. 2
 Генсьбрóський § 144, п. 5, 2
 геоекономíка § 130, п. 1
 геолóгія § 5
 геополітика § 35, п. 4, 2
 Геóрг § 122, п. 1
 Геóрг § 122, п. 3
 гербáрій § 122, п. 4
 геркулеси § 49, п. 7, 2, прим. 2
 героízm § 3
 героízm § 32, п. 14
 гéрцог § 19, п. 1, 2
 гéрцог § 56, прим. 2
 гéрцогський § 19, п. 1, 2
 ГЕС § 61, п. 2
 Гéте § 122, п. 1
 Гéте § 122, п. 3
 Гéте § 132
 Гéте § 140
 гíдко-брíдко § 35, п. 5, 2
 гíрка § 27, п. 1
 гíдроелектростáнція. § 36, п. 2, 4
 гíдропáрк § 35, п. 4, 2
 гíєна § 129, I, п. 2
 гíлка § 9, п. 3, 1, б
 гíлка § 27, п. 3, прим.
 гíлля § 30, п. 1, 1
 гíлля § 30, п. 1, 1
 гíллястий § 27, п. 5
 гíльза § 121, п. 1, 2
 гíмн § 129, I, п. 6
 гíнді § 122, п. 4
 Гіндустáн § 122, п. 4

гінеколог-ендокринолог § 36, п. 2, 1, а
гіперзв'ук § 35, п. 4, 3
гіпермаркет § 35, п. 4, 3
гіпопотам § 129, I, п. 6
гіпотеза § 122, п. 4
гірка § 9, п. 3, 1, в
гіркий § 27, п. 1
гіркувато-солоний § 40, п. 2, 2, г
гірник § 19, п. 1, 1
гірничопромисловий § 35, п. 1
гіронька § 9, п. 3, 1, в
Гірсько-Бадахшанська автономна область § 50, п. 8
Гайсин § 152, п. 1
Гладстон § 133
глазур § 121, п. 1, 1
гламур § 122, п. 1
Гóла Пристань § 152, п. 4, 1
Гóла Пристань § 154, п. 1, 1
глибиномір § 36, п. 1, 1
глибокозадньоязиковий § 40, п. 1, 5
Гливіці § 149, п. 4, 3, д
Гóлик § 144, п. 7, 3, г
глинокоп § 36, п. 1, 1
глинопісок § 36, п. 1, 3
гáлицький § 153, п. 2, 2
Гáлич § 153, п. 2, 2
Глýнка § 144, п. 7, 3, б
глухонімий § 40, п. 1, 5
Глúховець § 144, п. 13, 2
Гльча Дру́га § 154, п. 1, 3
Гámбург § 153, п. 2, 1
гáмбурзький § 153, п. 2, 1
Гмýря § 142, п. 1
Гнатюк § 142, п. 1
Гníдич § 144, п. 7, 3, г
Гнéзно § 152, п. 3, прим.
Гнíдко § 49, п. 8
Гáнна § 143
гноїстий § 33, п. 5
гноїсько § 32, п. 10
година-две § 35, п. 5, 3
100-годинний § 40, п. 2, 4
годинник § 29, п. 1, 3
гол § 133
Голембóвський § 144, п. 5, 1
голівка § 32, п. 12
голівонька § 26, п. 2, 1, б
Голлáндія § 128, п. 3
голлáндський § 128, п. 3
голова § 9, п. 3, 2, а
голова § 56, прим. 1

Головá Верхóвної Рáди України § 56
головка § 32, п. 12
головоноги § 40, п. 2, 2, в, прим.
голосистий § 33, п. 5
Голсуóрсі § 124
голубиний § 33, п. 4
Голубий Нíл § 154, п. 1, 1
Голýцин § 144, п. 7, 3, г
гольф § 121, п. 1, 2
Гольфстрýм § 122, п. 1
Гомéр § 5
Го Можó § 146, п. 1, 6, прим.
Го Можó § 146, п. 2, 5
гóмо cápiéns § 130, п. 1
Гомулáцький § 144, п. 10
гонити § 11, п. 1
гóнтер § 59, п. 1
Ігор § 143, п. 2, прим. 2
горá § 154, п. 2, 1, прим.
горá § 9, п. 1, 1, б
горá Говéрла § 50, п. 1
Горáцíй § 122, п. 4
горбуватий § 33, п. 7
Гордéеев § 144, п. 3, 3
гордіїв вузол § 49, п. 9, 3, прим. 2
Гордіївна § 32, п. 11
городовитий § 33, п. 7
горизонт § 122, п. 4
горизонт § 5
Горицвít § 146, п. 2, 1
горіння § 32, п. 5
горіти § 32, п. 5
городиний § 33, п. 4
город § 9, п. 2, 3
городній § 33, п. 1
Городéцький § 144, п. 10
горóх § 14, п. 1
орошина § 14, п. 1
горицвít § 36, п. 1, 4
госпіс § 122, п. 4
госпіталь § 122, п. 4
господи § 53, п. 2, прим. 3
Господи § 53, п. 2, прим. 3
господи бóже мій § 53, п. 2, прим. 3
Госпóдь § 53, п. 2
Господь § 53, п. 2
гospóдь з тобóю (вáми) § 53, п. 2, прим. 3
гостролучанський § 154, п. 2, 1
Гостролу́ччя § 154, п. 2, 1
гостромогильський § 154, п. 2, 6
гостромогильці § 154, п. 2, 6
гостювати § 34, п. 1

- готель § 133
 готель «Дніпро» § 54, п. 5
 Готьє § 139, п. 1, 1
 Готьє § 140
 гоц § 27, п. 7
 Гоя § 126
 Гоя § 140
 Грабівський § 9, п. 3, 5, е
 40-градусний § 40, п. 2, 4
 грамота § 5
 gráfik § 122, п. 1
 gráfik § 129, I, п. 6
 Грачов § 144, п. 4, 3
 Грубешів § 150, п. 1, 3
 гр. — громадянин § 62, п. 1
 Грудзький § 144, п. 10
 гребінечъ § 9, п. 3, 1, а
 Гребінка § 148
 Гребінка § 153, п. 2
 гребінківський § 153, п. 2
 Грегуár § 122, п. 3
 грек § 153, п. 2, 2
 греко-перські війни § 52, п. 2, прим. 3
 Гренландія § 121, п. 1, 1
 Гренландія § 122, п. 1
 Грузія § 153, п. 1
 гриб-паразит § 37, п. 1, 4
 грівенъ § 26, п. 2, 2
 Григорівна § 32, п. 11
 Григорович § 32, п. 11
 Григор'єв § 144, п. 3, 2
 Григор'єв § 144, п. 12
 Гринчайшин § 27, п. 6
 Грицько § 26, п. 1, 1
 Грімм § 129, I, п. 3
 Грінченків словник § 49, п. 9, 1
 Гур'їн § 144, п. 7, 2
 Горки § 149, п. 4, 3, е
 Горки § 152, п. 2
 гринвіцький § 153, п. 2, 2
 Гринвіч § 153, п. 2, 2
 грн (грифня) § 62, п. 1
 гр-н (громадянин) § 62, п. 2
 грог § 122, п. 1
 громадянська війна § 52, п. 2, прим. 3
 громадянський § 27, п. 2
 гросмейстер § 136, п. 1
 югро-фіни § 36, п. 2, 3
 югро-фінський § 40, п. 2, 1
 грошовий § 33, п. 6
 грошовийтий § 33, п. 7
 Гартний § 144, п. 11
- грузинка-дівчина § 37, п. 1, 3
 Гру́зія § 122, п. 1
 грузин § 153, п. 1
 грузинський § 153, п. 1
 гру́па § 128, п. 1
 груша «парижанка» § 59, п. 2
 грушевий § 33, п. 6
 грушоподібний § 35, п. 2, 1
 грэцький § 153, п. 2, 2
 Гаршин § 144, п. 7, 3, а
 Гостра Могила § 154, п. 2, 6
 гукання § 32, п. 5
 гукати § 5
 гукати § 32, п. 5
 Гулак-Артемовський § 146, п. 3, 2
 Гулак-Артемовський § 147, п. 4, 1
 Гуллівér § 122, п. 3
 Гуляєв § 144, п. 3, 2
 Гуляйтόле § 154, п. 2, 3
 гуляйтільський § 154, п. 2, 3
 гуляння § 32, п. 5
 гуляти § 32, п. 5
 Гулáшки § 144, п. 11
 гумус § 122, п. 4
 гун § 128, п. 1
 гу́ни § 128, п. 1
 Гурамішвілі § 122, п. 1
 гусеня § 32, п. 7
 Гусíне Озеро § 149, п. 4, 2, прим.
 густозаселений § 40, п. 1, 4
 густолісся § 36, п. 1, 2
 Гуцульщина § 26, п. 1, 3
 Гáшек § 142, п. 3, прим. 1
 Гу́щин § 144, п. 7, 3, а
 Гюгó § 138, п. 2, 2
 Гюльчатай § 140
- Г**
- тáва § 6, п. 1
 тáздá § 6, п. 1
 таздувати § 6, п. 1
 Галагáн § 6, п. 2
 галагáнівська садиба § 49, п. 9, 3, прим. 1
 Галятóвський § 6, п. 2
 тандж § 6, п. 1
 тáнковий § 122, п. 2
 тáнок § 122, п. 2
 тáнок § 6, п. 1
 Гарсíя § 122, п. 3
 татунок § 122, п. 2
 татúнок § 6, п. 1
 твалт § 122, п. 2

твалт § 6, п. 1
твалтувáти § 6, п. 1
тéгати § 6, п. 1
те-те-тé § 35, п. 5, 4
тедзь § 6, п. 1
тедзь § 26, п. 1, 1
телготáти § 6, п. 1
телготíти § 6, п. 1
Гéник § 6, п. 2
Гeóрг § 122, п. 3
тергелi § 6, п. 1
тéртіt § 6, п. 1
терготáти § 6, п. 1
терготíти § 6, п. 1
Гердáн § 6, п. 2
Герзáнич § 6, п. 2
Гéте § 122, п. 3
Гжайцький § 6, п. 2
Гýта § 6, п. 2
тýтнути, § 6, п. 1
тирлýта § 6, п. 1
тирлýта § 13
глей § 6, п. 1
тnít § 6, п. 1
тnít § 9, п. 2, 6, прим.
Гóта § 6, п. 2
тóтель-мóтель § 6, п. 1
Гóйдич § 6, п. 2
тонт(a) § 6, п. 1
Гónта § 6, п. 2
Горгáни § 6, п. 2
Горóнда § 6, п. 2
трасувáти § 6, п. 1
тráти § 122, п. 2
тráти § 6, п. 1
тратчáстий § 122, п. 2
тратчáстий § 6, п. 1
Гретуár § 122, п. 3
трéчний § 6, п. 1
Гryta § 6, п. 2
тринджóли § 6, п. 1
трунт § 122, п. 2
трунт § 6, п. 1
трунтовий § 6, п. 1
трунтоvний § 122, п. 2
трунтуváти(ся) § 6, п. 1
түгл § 54, п. 7
тýдзик § 6, п. 1
тýдзиковий § 6, п. 1
Гудзь § 6, п. 2
Гýла § 6, п. 2
Гулліvér § 122, п. 3

тúлька § 6, п. 1
тúлька – тúльци § 26, п. 1, 3, прим.
тúля § 6, п. 1
турáльня § 6, п. 1

Д
давáй-но § 44, п. 3, 1
Давíдів Бриð § 154, п. 1, 1
Давíдів Бриð § 154, п. 3, 6
давíдово-брíдський § 154, п. 3, 6
дávníj § 33, п. 1
дávníshníj § 33, п. 1
да Вíнчи § 146, п. 1, 4
давньоверхньонíмéцька § 40, п. 1, 5
давньорúський § 35, п. 1
Даждьbóг § 53, п. 1
Д'Аlambér § 49, п. 2, прим.
Д'Аlambér § 146, п. 1, 4, прим. 1
Д'Аlambér § 147, п. 3
д'аламбérівський § 147, п. 3
далéko § 1
далéko-далéko § 41, п. 3, 5
далéko-далéko § 35, п. 5, 1
ДА МВСУ § 61, п. 3, прим. 1
дамóklív меч § 49, п. 9, 3, прим. 2
Дамáск § 153, п. 2, 2
дамáський § 153, п. 2, 2
Дани́ло Гáлицький § 49, п. 9, 2
Данíе́ль § 130, п. 1
Данíлов § 144, п. 7, 3, 6
Данíлов § 149, п. 4, 3, 6
Дáнте § 140
Дáрвіn § 140
Даргомýжський § 144, п. 10
дармá щo § 43, п. 2, 2
дармá щo § 44, п. 1, 10
д'Артанья́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Дубно § 148
Дубно § 152, п. 1
Дубно § 152, п. 3, прим.
двадцятопверхóвий § 40, п. 1, 8
двадцятipоверхóвий § 35, п. 4, 5
двадцятíрíчний § 35, п. 2, 4
двадцятитóнка § 36, п. 1, 5
Двіна § 149, п. 4, 1, в
двойбíчний § 35, п. 4, 5
двойуглекíслий § 40, п. 1, 5
двоелектрóдний § 35, п. 2, 2
двоєдíний § 35, п. 2, 2
двойкíй § 35, п. 4, 5
двойкíс § 35, п. 2, 2
двойкíсень § 35, п. 2, 2

- двоактний § 35, п. 2, 2
 двометрівий § 40, п. 1, 8
 двооксід § 35, п. 2, 2
 двоопуклий § 35, п. 2, 2
 двоосьовий § 35, п. 2, 2
 двоосьовий § 40, п. 1, 8
 дворічанський § 154, п. 2, 2
 дворушник § 21
 Дворіччя § 154, п. 2, 2
 двотижнівий § 35, п. 2, 2
 двохсторіччя § 36, п. 1, 5
 двохсторіччя § 35, п. 3, 1
 двохсотий § 35, п. 3, 1
 двохтисячний § 38, п. 1, 2
 двоюродний § 35, п. 2, 4
 двоярусний § 35, п. 2, 2
 д. — доктор (наук) § 62, п. 1
 Де-Брейнє § 50, п. 3
 дев'яностинки § 28
 дев'яностоп'ятиріччя § 36, п. 1, 5
 дев'яносторічний § 35, п. 2, 4
 дев'яносторіччя § 36, п. 1, 5
 Дев'ята симфонія Бетховена § 55, п. 2
 дев'ятисотий § 38, п. 1, 2
 детолівський § 147, п. 3
 де Голь § 147, п. 3
 дедалі § 41, п. 1, 9
 дедалі § 44, п. 2, 1
 деїнде § 41, п. 1, 9
 декан § 56, прим. 1
 Декандоль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Декларація незалежності США § 52, п. 1
 діколи § 41, п. 1, 9
 діколи § 44, п. 2, 1
 дікотрій § 44, п. 2, 1
 дікуди § 41, п. 1, 9
 де ла Куєва § 146, п. 1, 4
 делегат § 5
 Деліль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Дельфи § 139, п. 1, 2
 Дембіця § 149, п. 6
 Дембіця § 151, п. 2, 1
 Деметра § 53, п. 1
 Демідів § 9, п. 3, 5, г
 демідівський § 9, п. 3, 5, г
 дімон § 49, п. 7, 2, прим. 1
 Демостен § 123
 Демосфен § 123
 Дем'ян § 7, п. 1
 дендропарк § 35, п. 4, 2
 де-небудь § 41, п. 3, 3
 де-не-дé § 41, п. 3, 5
- дéнний § 29, п. 1, 3
 40-дéнний § 40, п. 2, 4
 ден. норма § 62, п. 1
 Ден Сяопін § 146, п. 1, 6, прим.
 Ден Сяопін § 146, п. 2, 5
 день § 9, п. 2, 1
 день § 29, п. 1, 3
 день-другий § 35, п. 5, 3
 день інформації § 52, п. 2
 День Конституції України § 52, п. 2,
 прим. 1
 День Незалежності України § 52, п. 2,
 прим. 1
 деньо́к § 32, п. 13
 День пам'яті та примирення § 52, п. 1
 День Соборності України § 52, п. 2,
 прим. 1
 день у дéнь § 41, п. 2, 2
 День учителя § 52, п. 1
 департамент Аверон § 50, п. 9
 депо § 140
 дéрево § 9, п. 3, 2, а
 деревообробний § 40, п. 1, 3
 Державна дóма, Земський собóр § 54, п. 1
 Державна премія України в галузі науки і
 тéхніки § 57, п. 3
 Державна премія України імені
 Олександра Довженка. § 57, п. 3
 Державний ансамбль народного тáнцу
 Грузíї. § 54, п. 3
 Державний архів Міністерства
 внутрішніх справ України § 61, п. 3,
 прим. 1
 дéржално § 27, п. 4
 дéржальце § 27, п. 4
 Держаїн § 144, п. 2
 держмíто § 35, п. 4, 1
 Держтелерадіо § 61, п. 1, 1
 держу § 1
 держустанóва § 35, п. 4, 1
 дерзкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Дерібас § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Десна § 148
 десь § 44, п. 2, 4
 десь-їнде § 41, п. 3, 4
 десь-їнколи § 41, п. 3, 4
 десь-то § 41, п. 3, 3
 десятиметрівий § 40, п. 1, 8
 десятитисячний § 38, п. 1, 2
 де-факто § 41, п. 3, 6
 Дефó § 133
 дéщо § 44, п. 2, 1

де-юре § 41, п. 3, 6
 Джеймс § 133
 Джек Лондон § 146, п. 1, 2
 Джексон § 128, п. 4
 джерело § 9, п. 3, 2, а
 джерело § 10, п. 1
 Джером § 133
 Джигарханян § 144, п. 7, 3, а
 джигит § 129, III, п. 1
 джигун § 6, п. 1
 джинси § 129, III, п. 1
 джип § 129, III, п. 1
 джирга § 54, п. 5, прим. 3
 джихад § 122, п. 4
 Джо § 140
 Джоко Видоо § 49, п. 4
 Джонни § 128, п. 3
 Джорджстон § 133
 джуль § 139, п. 1, 2
 Джошуа § 140
 дзвінок § 9, п. 3, 1, а
 дзвікнути § 7, п. 1, прим.
 дзвікнути § 27, п. 3
 дзень-дзелень § 35, п. 5, 4
 дзіта § 6, п. 1
 дзіта § 13
 дзітлик § 6, п. 1
 Дзісь § 144, п. 11
 Дзісь § 144, п. 13, 2, прим. 1
 дзьоб § 26, п. 1, 2
 Дзюравець § 144, п. 11
 див. — дивись § 62, п. 1
 дизайнерка § 32, п. 4
 дізель § 129, I, п. 3
 дізель § 129, III, п. 1
 дізель § 49, п. 5
 дізель-мотор § 36, п. 2, 2, а
 дізель-мотроний § 40, п. 2, 1
 диз'юнкція § 138, п. 1, 2
 динамо § 129, III, п. 1
 диплом § 129, III, п. 1
 директор § 129, III, п. 1
 директор § 56, прим. 1
 Директорія Української Народної
 Республіки § 54, п. 1
 директорка § 32, п. 4
 дискоклуб § 35, п. 2, 4
 дискомузика § 36, п. 1, 3
 дисплей § 133
 дитиромб § 123
 дит'ясла § 7, п. 4
 дифірамб § 123
Дихтáу § 50, п. 4, прим.
 дияк. — диякон § 62, п. 1
 диякон § 129, I, п. 6
 дияконéса § 32, п. 4
 дíагноз § 129, I, п. 2
 дíалектика § 129, I, п. 2
 дíалéтико-матеріалістичний § 40, п. 2,
 2, б
 дíаметр § 127
 дíаметрально протилéжний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 дí Вітторіо § 146, п. 1, 4
 дí Вітторіо § 147, п. 4, 3
 дíвкý-чарівніци § 37, п. 1, 1
 дíвчина-грузинка § 37, п. 1, 3
 дíвчина-красуня § 37, п. 1, 1
 дíвчинόнька § 27, п. 3, прим.
 дíвчíсько § 32, п. 10
 Дід Мороз § 49, п. 7, 3
 дíд-мороз § 49, п. 7, 3, прим.
 Дідро § 129, I, п. 3
 Дідро § 140
 Дідуньо § 142, п. 1, прим. 1
 дíелéктрик § 130, п. 1
 дíетíл § 130, п. 1
 дíéвий § 33, п. 6
 Діéго § 130, п. 1
 дíéз § 130, п. 1
 дíереза § 130, п. 1
 дíета § 130, п. 1
 дíжечка § 32, п. 8
 Дíзель § 129, I, п. 3
 Дікенс § 128, п. 4
 Дíкінсон § 128, п. 4
 Дін Лін § 146, п. 2, 5, прим.
 дíстáв-таки § 44, п. 3, 1
 дéльта-проміння § 36, п. 2, 2, 6
 дéльта-фóнкція § 36, п. 2, 2, 6
 дéльта-частинка § 36, п. 2, 2, 6
 для тóго щоб § 43, п. 2, 2
 дм — дециметр § 62, п. 1
 Дмитро-Варварівка § 154, п. 1, 3
 Дмитро-Варварівка § 154, п. 3, 2
 дмитро-варварівський § 154, п. 3, 2
 Дмитров § 149, п. 4, 3, 6
 Дніпро § 148
 Дніпрóва Чайка § 49, п. 1
 Дніпрó-ріка § 37, п. 1, 2
 Дністéр § 148
 ДНК-аналіз § 35, п. 5, 7
 ДНК-експертíза § 35, п. 5, 7
 доба феодалізму § 52, п. 2, прим. 3

доберма́н § 59, п. 1
 д'Обіньє́ § 146, п. 1, 4, прим. 1
 Д'Обіньє́ § 147, п. 4, 3
 до біса § 41, п. 2, 1
 добриво § 32, п. 2
 Добрийвéчір § 146, п. 2, 2
 Добрий Шлях § 50, п. 11
 довгождáний § 29, п. 3, 2, прим.
 довгоочíкуваний § 40, п. 1, 4
 Довгопóл § 146, п. 2, 3
 довгохвильовий § 40, п. 1, 2
 довéрху § 41, п. 1, 2
 довжéнківські фíльми § 49, п. 9, 3,
 прим. 1
 довíку § 41, п. 1, 2
 довкóла § 41, п. 1, 2
 довóлі § 41, п. 1, 2
 до впòдбíи § 41, п. 2, 1
 договóрювати § 11, п. 1
 дóголá § 41, п. 1, 4
 догорý § 41, п. 1, 2
 до гúрту § 41, п. 2, 1
 до-діéз § 36, п. 2, 2, в
 до дíла § 41, п. 2, 1
 додóлу § 41, п. 1, 2
 додóму § 41, п. 1, 2
 до зáвтра § 41, п. 1, 1, прим.
 до загíну § 41, п. 2, 1
 до запитáння § 41, п. 2, 1
 доісторíчний § 129, II, прим.
 доісторíчний § 3, прим.
 до краю § 41, п. 2, 1
 до крихти § 41, п. 2, 1
 дóктор нау́к § 56, прим. 1
 доку́пи § 41, п. 1, 2
 до ладу́ § 41, п. 2, 1
 дол. — долар § 62, п. 1
 до лíха § 41, п. 2, 1
 до лицí § 41, п. 2, 1
 долівка § 32, п. 12
 долóнь § 9, п. 3, 5, 6
 Долóрес § 140
 доломó § 9, п. 3, 2, а
 Домáха § 22, 5
 Домáшин § 22, 5
 домáшиний § 33, п. 1
 Домбрóва § 149, п. 6
 Домбрóвський § 144, п. 9, 1
 до мíри § 41, п. 2, 1
 Донаг'ю § 138, п. 1, 1
 дон Базílio § 146, п. 1, 5
 до н. е. — до нашої ери § 62, п. 1
 донéцький § 26, п. 2, 1, а
 донжуáн § 49, п. 5
 Дон Жуáн § 146, п. 1, 5
 донíзу § 41, п. 1, 2
 донíні § 41, п. 1, 1
 Дон Кіхóт § 146, п. 1, 5
 дónна § 128, п. 1
 до ногí § 41, п. 2, 1
 дон Пéдро § 146, п. 1, 5
 Донський § 144, п. 11
 дон Хосé § 146, п. 1, 5
 Донéцьк § 148
 дónька § 27, п. 2
 дónьчин § 27, п. 2
 до обíду § 41, п. 2, 1
 до остáнку § 41, п. 2, 1
 до пáри § 41, п. 2, 1
 допíзна § 41, п. 1, 4
 допíнг § 133
 допíнг-контроль § 36, п. 2, 2, а
 до пíня § 41, п. 2, 1
 до побáчення § 41, п. 2, 1
 допомагáти § 11, п. 1
 до порý § 41, п. 2, 1
 до путтý § 41, п. 2, 1
 до рéчи § 41, п. 2, 1
 до ре́шти § 41, п. 2, 1
 Дорóжин § 144, п. 7, 3, а
 дорíжска § 9, п. 3, 5, 6
 дорóга § 21
 дорогíй § 5
 дорогíй § 20
 Дорогобúж § 154, п. 2, 1
 дорогобúзкий § 154, п. 2, 1
 дорóжнíй § 21
 дорóжнíй § 33, п. 1
 дорóжче § 20
 дорóжчий § 20
 до смаку § 41, п. 2, 1
 до смéрті § 41, п. 2, 1
 до снагí § 41, п. 2, 1
 Достоéвський § 144, п. 3, 2
 досье § 130, п. 1
 до сьогóдні § 41, п. 2, 1
 до тóго як § 43, п. 2, 2
 дотепéр § 41, п. 1, 1
 дотлá § 41, п. 1, 2
 дотований § 34, п. 3
 дотувáти § 34, п. 3
 дохíд § 9, п. 1, 1, а
 доц. — доцент § 62, п. 1
 дочкá § 22, 5

- до чóго § 41, п. 1, 6
 доччýн § 22, 5
 дошка § 22, 3
 дощаний § 22, 3
 дощéнту § 41, п. 1, 2
 дощовий § 33, п. 6
 дощомíр § 35, п. 2, 1
 драгíрувати § 34, п. 3
Драй-Хмáра § 146, п. 4
 драмтеáтр § 35, п. 3, 2
 дреýф § 136, п. 2
 дритáти i дритати § 6, п. 1
 дрібнóліс § 36, п. 1, 2
Дру́мев § 144, п. 3, 3
 дровонóс § 9, п. 3, 5, д
 дроворúб § 36, п. 1, 1
 друг § 14, п. 2
 друг § 22, 5
 другого дня § 41, п. 2, 3
 дружелюбний § 35, п. 2, 3
 дружýти § 22, 5
 дру́жний § 33, п. 1
 дру́жній § 33, п. 1
 друк § 12, п. 2
 друкáренъ § 26, п. 2, 2
 друкóваний § 34, п. 1
 друкувáння § 34, п. 1
 друкувáти § 34, п. 1
ДС-3 § 35, п. 5, 5
Дíтель § 142, п. 1, прим. 3
Дубинін § 144, п. 7, 1
 дугá § 12, п. 1
Даугавпíлс § 154, п. 2, 5
 дáугавпíльський § 154, п. 2, 5
Дудинка § 149, п. 4, 2, прим.
 дуénья § 139, п. 1, 1
 дўжий § 20
 дўжче § 20
 дўжчий § 20
Думбартон-Окс § 154, п. 3, 3
 дуплувáтий § 33, п. 7
 дур-зíлля § 36, п. 2, 2, а
дýrra § 128, п. 1
 духý «Лілéя» § 58, п. 1
 духмáний § 7, п. 1, прим.
 духовка § 32, п. 12
 дўче § 140
 душогúб § 35, п. 2, 1
 дéхто § 39, п. 1
 дéщо § 39, п. 1
 дъбготь § 26, п. 1, 2
Дýрнов § 144, п. 4, 2
- Дъяконов* § 144, п. 13, 1, а
 дю Гар § 146, п. 1, 4
Дýгилев § 144, п. 13, 1, в, прим.
 дáдько § 4, п. 2
 дáдько § 26, п. 1, 1
 дéякi § 39, п. 1
- Е**
- egoízm § 3
 egoíst § 129, II
 e-декларувáння § 35, п. 5, 7
 e-декларáцiя § 35, п. 5, 7
Единбу́рг § 129, III, п. 5
 единбу́рзький § 129, III, п. 5
Ёйфелева вéжa § 55, п. 2
 економклáс § 35, п. 4, 2
 екопродúкти § 35, п. 4, 2
 екскурсовóд § 9, п. 3, 5, д
 експmіnістr § 35, п. 4, 4
 експрезидéнт § 35, п. 4, 4
 екстраклáс § 35, п. 4, 3
 ексчемпión § 35, п. 4, 4
екс-Югослáвiя § 35, п. 4, 4, прим. 1
 елéктрика § 121, п. 2
 електровóз § 9, п. 3, 5, д
 електронно-обчи́слювальний § 40, п. 2, 2,
 а
 електропрóвід § 9, п. 3, 5, д
 електросиловий § 40, п. 1, 1
 elíncsoíd § 3
Елістá § 149, п. 3
 elítjxismiłó § 35, п. 4, 1
Елмáс § 140
Елохíм § 53, п. 1
Ельбрóс § 149, п. 3
Ель Грéко. § 49, п. 2, прим.
Ельзás-Лотарíngiá § 154, п. 3, 1
 ельзás-лотарíнзький § 154, п. 3, 1
Ельтóн § 149, п. 3
 embárgo § 122, п. 1
 емоíйний § 33, п. 1
 enérgia § 130, п. 1
Енн § 140
 енцикл. — енциклопедiя; енциклопедичний
 § 62, п. 1
 енциклопéдiя «Вíкіpédiя» § 54, п. 7
Ёнчепíнг § 132
 epídemciituáciя § 35, п. 4, 1
 epíčnii § 33, п. 2
 epóха Барóко § 52, п. 1
 epóха Відродження § 52, п. 1
 éра § 130, п. 1

- Ердогáн* § 122, п. 1
Ерл § 135
Ернéст § 135
Ер-Рiяд § 129, III, п. 4, прим. 2
ер-рiядський § 129, III, п. 4, прим. 2
ескадрíлья § 140
Есхíл § 130, п. 1
Етéль § 140, прим.
етéр § 123
Етна § 130, п. 1
етногóрт § 35, п. 4, 2
ефéндi § 140
ефи́р § 123
- Є**
- Євáнгелiє* § 130, п. 1
Євáнгелiє § 5
Євáнгелiє § 53, п. 4
Євгéньєва § 144, п. 3, 2
Євдокíмов § 144, п. 3, 1
Євразíйський степ § 50, п. 1
євро § 140
євроелíта § 130, п. 1
єврозóна § 35, п. 4, 2
Європарламéнт § 35, п. 2, 4
Європéйський Союз § 54, п. 5, прим. 1
євроремонt § 35, п. 4, 2
єврорýнок § 36, п. 1, 3
Євросоюз § 35, п. 2, 4
Євтушёвський § 144, п. 3, 1
євхáристiя § 130, п. 1
єгíпетський § 129, III, п. 6
Єгóва § 53, п. 1
Єгóр § 144, п. 3, 1
Єгóр'євськ § 149, п. 1, 1
Єгóрино § 149, п. 4, 3, а
Єгóрино § 150, п. 1, 2
Єдлíчка § 144, п. 6, 1
Єжí § 144, п. 6, 2
Єйськ § 149, п. 1, 1
Єйтс § 126
Єлизáров § 144, п. 3, 1
Єлисéйські Поля § 50, п. 1, прим.
Єлисéйські Поля § 152, п. 4, 1
Єллоустóун § 130, п. 1
Єléна Прекrásna § 146, п. 1, 1
Єлáнський § 144, п. 3, 1
Єléць § 149, п. 1, 1
Єль § 130, п. 1
Ємен § 130, п. 1
Єнджихóвський § 144, п. 9, 2
Єніcéй § 149, п. 1, 1
- Єнсi* § 144, п. 6, 2
єп. — *єпископ* § 62, п. 1
єпíскоп § 129, I, п. 6
єпíскоп § 130, п. 1
єпítимiя § 129, I, п. 6
єпítимiя § 130, п. 1
єпíтрахíль § 129, I, п. 6
єпíтрахíль § 130, п. 1
єресъ § 130, п. 1
Єрусалíм § 129, III, п. 6
Єриóв § 144, п. 3, 1
Єсенiукí § 152, п. 2
єствó § 4, п. 1
éти § 126
Єфíмов § 144, п. 3, 1
єхíдна § 129, I, п. 6
- Ж**
- жабó* § 140
жагá § 5
жадáний § 29, п. 3, 2, прим.
Жан-Жák § 49, п. 1
Жан-Жák § 146, п. 3, 1
Жан-Жák § 147, п. 1
жан-жáківський § 147, п. 1
Жáнна д'Арк § 49, п. 2
Жанnéт § 140
жар-птиця § 36, п. 2, 2, а
жаскíй § 26, п. 2, 1, а, прим.
Жáбинка § 149, п. 4, 2, прим.
Жíвков § 144, п. 6
жóвто-блакíтний § 40, п. 2, 2, г
ЖЕК-9 § 35, п. 5, 5
желé § 121, п. 2
желé § 140
Желехíвський § 9, п. 3, 5, е
Железновóдськ § 149, п. 1, 3
Женев'єва § 138, п. 1, 1
женéйти § 10, п. 1
женéйти § 10, п. 1
Жýжка § 144, п. 6, 2
Жýздра § 149, п. 4, 3, а
Жигáлово § 149, п. 4, 3, а
Жигулí § 149, п. 4, 1, 6
Жигулí § 152, п. 2
Жильерóн § 144, п. 7, 3, а
жирáф'ячий § 7, п. 1
Жирónда § 129, III, п. 3
Жирáрдув § 150, п. 1, 3
Житóмир § 148
жýтнíй § 33, п. 1
житньогíрський § 154, п. 2, 6

- житньогірці § 154, п. 2, 6
 Житомирська автостріда § 50, п. 11
 життєвий § 33, п. 6
 життєздатний § 35, п. 2, 4
 життєпис § 35, п. 2, 4
 життя § 27, п. 5
 життя § 30, п. 1, 1
 життя § 30, п. 1, 1
 Жізель § 140, прим.
 Жіоні § 144, п. 7, 3, а
 Жнець § 142, п. 1
 жовтогарячий § 40, п. 2, 2, г
 жовтувато-рожевий § 40, п. 2, 2, г
 жовтівіт § 36, п. 1, 2
 Жоліо-Кюрі § 146, п. 3, 2
 жонатий § 10, п. 1
 Жорж Санд § 146, п. 1, 2
 Жофруа § 140
 Житні Гори § 154, п. 2, 6
 Жуківський § 152, п. 3
 жук-короїд § 37, п. 1, 4
 Жуль Верн § 147, п. 4, 1, прим.
 жуль-вірнівський § 147, п. 4, 1, прим.
 Журавель § 142, п. 1
 журі § 129, I, п. 5
 журі § 130, п. 2
 журнал «Всесвіт» § 55, п. 3
 журн. — журнал § 62, п. 1
 Жешув § 150, п. 1, 3
- З**
- з § 25, п. 1, 1
 з § 25, п. 1, 2
 з § 25, п. 1, 3
 Заале § 137
 забагато § 41, п. 1, 1
 за багато § 41, п. 1, 1, прим.
 завбільшки § 41, п. 1, 7
 заввішки § 29, п. 1, 1
 завглішки § 41, п. 1, 7
 Завадзький § 144, п. 10
 заедобежски § 41, п. 1, 7
 завертіти § 11, п. 2
 завершення § 9, п. 3, 4
 завершувати § 11, п. 2
 завідна § 41, п. 1, 4
 завірчувати § 11, п. 2
 за віцю § 41, п. 1, 6
 завкафедри § 35, п. 3, 2
 завмирати § 11, п. 2
 завод § 19, п. 2
 заводський § 19, п. 2
- завод «Фармак» § 54, п. 5
 завойованій § 8, п. 1, 1
 завойовуваний § 34, п. 2
 завойовування § 34, п. 2
 завойовувати § 34, п. 2
 завтовики § 41, п. 1, 7
 завчасу § 41, п. 1, 7
 завширики § 41, п. 1, 7
 загальнодоступний § 40, п. 1, 2
 загальноосвітній § 40, п. 1, 2
 загітований § 34, п. 3
 загітувати § 7, п. 4, прим. 1
 загітувати § 34, п. 3
 за години § 41, п. 2, 1
 зáдля § 42, п. 1, 2
 зáдній § 33, п. 1
 задньоязиковий § 35, п. 1
 за дні § 41, п. 2, 1
 задовго § 41, п. 1, 1
 зáєнько § 32, п. 9
 Зáєць § 49, п. 7, 3
 зайнтригувати § 3, прим.
 Зайончек § 144, п. 9, 2
 Закавказзя § 50, п. 6, прим.
 закомпостованій § 34, п. 3
 закомпостувати § 34, п. 3
 закон § 9, п. 3, 5, е
 закон § 29, п. 1, 3
 законний § 9, п. 3, 5, е
 законний § 29, п. 1, 3
 законний § 29, п. 1, 3
 законність § 29, п. 1, 3
 законно § 29, п. 1, 3
 законодавчо § 10, п. 2, 4, прим.
 Закон України «Про пенсійне
 забезпечення» § 55, п. 1
 Закопане § 149, п. 1, 3, прим.
 за кордон § 41, п. 2, 1
 за кордоном § 41, п. 2, 1
 залисся § 19, п. 1, 3
 залиський § 19, п. 1, 3
 Залисся Перше § 154, п. 1, 3
 Заліський § 144, п. 2
 Замбезі § 129, I, п. 4
 заместій § 9, п. 1, 1, е
 заместій § 11, п. 2
 заміж § 41, п. 1, 2
 замістъ § 42, п. 1, 1
 замітати § 11, п. 2
 Замівник § 60, п. 1
 замок Іф § 55, п. 2, прим.
 замолоду § 41, п. 1, 4

занáдто § 41, п. 1, 1
 зáново § 41, п. 1, 4
 заоднó § 41, п. 1, 5
 зáочi § 41, п. 1, 2
 запиráти § 11, п. 2
 запíвнíч § 41, п. 1, 2
 Запорíжжя § 148
 Запорíжжя § 153, п. 2, 1
 запорíзький § 153, п. 2, 1
 Запорíжжя § 9, п. 3, 2, а
 Запорíжжя § 19, п. 1, 2
 запорíжцi § 49, п. 6
 запорíзький § 19, п. 1, 2
 запустíти § 17
 запущений § 17
 зап'ястnий § 28
 зарáди § 42, п. 1, 2
 зáраз § 41, п. 1, 2
 заразом § 41, п. 1, 2
 Зарату́стра § 53, п. 1
 за раху́нок § 41, п. 2, 1
 зареестрóваний § 34, п. 3
 зарееструвáти § 34, п. 3
 Зарéмба § 144, п. 9, 1
 за світла § 41, п. 2, 1
 засідання президiї Українського
 товариства охорони пам'яток історiї
 та культури § 54, п. 6
 заслуженiй дiяч мистецтв § 56, прим. 1
 заспокóюват § 11, п. 1
 затé § 43, п. 1
 затé § 43, п. 1, прим.
 за те § 43, п. 1, прим.
 затýм iшо § 43, п. 2, 2
 затiсувати § 11, п. 2
 затéмна § 41, п. 1, 4
 затýм iшо § 44, п. 1, 10
 затóка § 50, п. 1
 затóка Святого Лаврентiя § 50, п. 2
 затóн § 9, п. 3, 5, г
 Захár'їн § 3
 зáхiдний § 33, п. 1
 захiдноєвропéйський § 154, п. 2, 6
 захiдноєвропéйцi § 154, п. 2, 6
 захiдноукраїнський § 40, п. 1, 2
 зáхiд, пiвdeнь, пiвнiч, схiд, норд-ост,
 пiвdенний зáхiд країни Заходу, Далéкий
 Схiд, Захiдна Україна, народи Пiвночи,
 Пiвdeнне Полiсся, Пiвнiчна Буковiна.
 § 50, п. 10
 Захár'їн § 144, п. 12
 за iшо § 41, п. 1, 6
 збáвiti § 31, п. 1
 Збáраж § 19, п. 1, 2
 збáразъкий § 19, п. 1, 2
 зберегти § 9, п. 3, 3
 зберегти § 11, п. 2
 зберегти § 14, п. 3
 зберéжений § 14, п. 3
 зберігáти § 11, п. 2
 зб. — збíрник § 62, п. 1
 збíжжя § 30, п. 1, 1
 збíльшення § 9, п. 3, 4
 збóку § 41, п. 1, 2
 з бóку на бíк § 41, п. 2, 2
 з бóлю § 41, п. 2, 1
 збóри § 54, п. 6
 Збройнi сили України § 54, п. 1
 зважаючи на те iшо § 43, п. 2, 2
 звідкись § 44, п. 2, 4
 звéрнення § 32, п. 5
 звéрху § 41, п. 1, 2
 звестi § 31, п. 1
 Звéрев § 144, п. 3, 4
 звýсока § 41, п. 1, 4
 звíку § 41, п. 1, 2
 звіробiй-травá § 37, п. 1, 2
 Зволінський § 144, п. 6, 1
 зв'язóк § 7, п. 1, прим.
 зв'ялити § 7, п. 1, прим.
 згáрячу § 41, п. 1, 4
 згин § 5
 з огляду на те iшо § 43, п. 2, 2
 згорí § 41, п. 1, 2
 Зáгреб § 149, п. 1
 згúбний § 33, п. 1
 з дávnih-давéн § 35, п. 5, 2
 здáтнiсть § 32, п. 3
 з дiда-пráдida § 35, п. 5, 2
 здiйсненiй § 29, п. 3, 2, прим.
 здiйснénний § 29, п. 3, 2, прим.
 з дня на дéнь § 41, п. 2, 2
 здоровénnий § 29, п. 3, 1
 здрiбнити § 31, п. 1
 Зéвсова колiсниця. § 49, п. 9, 1
 Зейнáб § 140, прим.
 зеконóмити § 7, п. 4, прим. 1
 зеконóмити § 31, п. 1
 Зеленбúд-4 § 35, п. 5, 5
 зелéний § 9, п. 1, 2
 Зеленодóльськ § 149, п. 1
 зéлень § 9, п. 2, 3
 Зелéна Гóра § 150, п. 1, 1
 Зелéна Гóра § 154, п. 1, 1

землемір § 35, п. 2, 3
 землетру́с § 35, п. 2, 3
 земля § 9, п. 2, 1
 земля § 51, прим.
 Земля § 51, прим.
 земля́-мáти § 37, п. 1, 1
 земля́ Нíжня Саксóнія § 50, п. 9
 óзеро § 154, п. 2, 1, прим.
 Озера́в § 144, п. 2
 з'éднаний § 7, п. 4
 Зáець § 141
 Зáець § 142, п. 1
 зáець-бíлýк § 37, п. 1, 4
 зáець-руса́к § 37, п. 1, 4
 зжýтися § 31, п. 1
 з-за § 42, п. 2
 ззáду § 29, п. 1, 1
 ззáду § 41, п. 1, 2
 з-за кордóну § 41, п. 2, 1
 ззи́рну́тися § 31, п. 1
 Зимóвники § 149, п. 4, 3, д
 Зинóв'єв § 144, п. 3, 2
 Зинóвій-Богдáн § 146, п. 3, 1
 Зинóвій-Богдáн § 49, п. 1
 зí § 25, п. 3
 зíбгáти § 31, п. 1
 з Івáном Костéнком § 142, п. 3, прим. 2
 зів'áлий § 31, п. 1
 зігнорува́ти § 31, п. 1
 зігнúти § 31, п. 1
 зігрáти § 31, п. 1
 зігріва́ти § 31, п. 1
 зідрáти § 31, п. 1
 зізнáтися § 31, п. 1
 зíлля § 9, п. 1, 2
 зімліва́ти § 31, п. 1
 зім'áти § 31, п. 1
 зініціюва́ти § 7, п. 4, прим. 1
 зіпrіва́ти § 31, п. 1
 зіпсува́ти § 31, п. 1
 зіп'ястися § 31, п. 1
 зíр § 26, п. 2, 2
 зірвíголова § 36, п. 1, 4
 зíрка § 9, п. 3, 1, б
 Зíрка § 49, п. 8
 зіспóду § 41, п. 1, 2
 зістáвити § 31, п. 1
 зíткнення § 31, п. 1
 зітлíти § 31, п. 1
 зішúлитися § 31, п. 1
 з'їзð § 3
 з'їзð § 54, п. 6
 з 'íхати § 7, п. 4
 Зáйчик-Побігáйчик § 36, п. 2, 1, в
 з краю в край § 41, п. 2, 1
 Златоúст § 153, п. 2
 златоúствський § 153, п. 2
 злéгка § 41, п. 1, 4
 злíва § 41, п. 1, 4
 з Лíною Костéнко § 142, п. 3, прим. 2
 зловýти § 18
 злóвлений § 18
 злодíйкува́тий § 33, п. 7
 золото-валю́тний § 40, п. 2, 2, в
 змíйний § 33, п. 4
 з-над § 42, п. 2
 з надвóру § 41, п. 1, 7
 знання § 30, п. 1, 1
 знань § 26, п. 2, 2
 знарýддя § 30, п. 1, 1
 значеннéвий § 33, п. 6
 значeння § 9, п. 2, 4
 значeння § 9, п. 3, 4
 знач. — значeння § 62, п. 1
 знáю § 4, п. 1
 знíзу § 41, п. 1, 2
 знóву § 41, п. 1, 4
 зо § 25, п. 3
 зóвнішнíй § 33, п. 1
 зовнішньополіtичnий § 40, п. 1, 2
 зогріва́ти § 31, п. 1
 зóзла § 41, п. 1, 2
 зóкola § 41, п. 1, 2
 золотá медáль § 57, п. 2
 Золотýй Ríz § 50, п. 1, прим.
 Золотовéрхий § 50, п. 6, прим.
 золотонíський § 153, п. 2, 3
 Золотонóша § 153, п. 2, 3
 Золя § 121, п. 1, 2
 зомліва́ти § 31, п. 1
 зоосáд § 35, п. 4, 2
 запріва́ти § 31, п. 1
 зорієнтува́ти § 7, п. 4, прим. 1
 зорієнтува́тися § 31, п. 1
 зоря § 51
 зоря́ Альтаíр § 51
 зотлíти § 31, п. 1
 Зóя – Зоїн § 33, п. 3
 з-пéред § 42, п. 2
 з перелáку § 41, п. 2, 1
 з-пíд § 42, п. 2
 з-пóза § 42, п. 2
 з-пóміж § 42, п. 2
 з-пóнаd § 42, п. 2

- з-пóнід § 42, п. 2
 з-пóсеред § 42, п. 2
 з початку § 41, п. 1, 9, прим.
 з-прóміж. § 42, п. 2
 з ráдості § 41, п. 2, 1
 зráзу § 41, п. 1, 2
 зráнку § 41, п. 1, 2
 зráння § 30, п. 1, 4
 зréштою § 41, п. 1, 2
 зríдка § 41, п. 1, 4
 зróблений § 29, п. 3, 2, прим.
 зróду § 41, п. 1, 2
 зróду-вíку § 35, п. 5, 2
 з розгóну § 41, п. 2, 1
 зростáння § 32, п. 5
 зростáти § 32, п. 5
 зсадýти § 31, п. 1
 зсерéдини § 41, п. 1, 2
 зскрíбáти § 31, п. 1
 з тóго чáсу як § 43, п. 2, 2
 зумíти § 7, п. 4, прим. 1
 зумовити § 31, п. 1
 зупинка «Каравáєві Дáчі» § 50, п. 14
 Зáхідна Єврóпа § 154, п. 1, 1
 Зáхідна Єврóпа § 154, п. 2, 6
 Зáхідний Буг § 148
 зçíпiti § 31, п. 1
 з ЦУМу § 61, п. 2
 зчепíти § 31, п. 1
 зши́ток § 31, п. 1
 Зáбрев § 144, п. 13, 1, в, прим.
 з'явýтися § 7, п. 4
- И**
- ийбéн § 2
 икannя § 2
 икati § 2
 iр § 2
 ирiй § 2
 иrod § 2
 ич! § 2
 Ич-обá § 2
- I**
- i § 24, п. 1, 2
 i § 24, п. 1, 3
 i § 24, п. 3, 1
 i § 24, п. 3, 2
 Iбн Рýсте § 146, п. 3, 4
 Iбн Сíна § 146, п. 3, 4
 Iбн Фадлáн § 146, п. 3, 4
 Iбсен § 129, I, п. 1
- Iвáн § 2
 Iвáн Богослóв § 53, п. 1
 Iвáнович § 32, п. 11
 Iвáно-франкíвський § 40, п. 2, 1
 iванофранкíвцí § 154, п. 3, 6, прим. 1
 Iвáн Петрóвич Котляréвський § 49, п. 1
 iвáн-покiváн § 49, п. 7, 3, прим.
 Iвáн Хрестýтель § 53, п. 1
 Iваньо § 142, п. 1
 Iвашкéвич § 144, п. 6, 1
 Iвáн Волóве Óко § 146, п. 1, 1
 Iвáн — мужíчий син § 146, п. 3, 3
 Iвáно-Франкíвськ § 152, п. 5
 Iвáно-Франкíвськ § 154, п. 3, 2
 Iвáно-Франкíвськ § 154, п. 3, 6, прим. 1
 iвáно-франкíвський § 154, п. 3, 2
 iвáно-франкíвський § 154, п. 3, 6, прим. 1
 Iвáн, селáнський син § 146, п. 3, 3
 Iвáн-царéнко § 146, п. 3, 3
 Iглéciас § 129, I, п. 2
 Iгнатóвич § 144, п. 6
 Iгнáтov § 144, п. 7, 1
 Ігор § 33, п. 6
 Ігорева § 33, п. 6
 Ігореве § 33, п. 6
 Ігорíвна § 32, п. 11
 Ігорьович § 32, п. 11
 іграшка § 2
 Iгárка § 149, п. 4, 1, а
 iгum. — iгumen § 62, п. 1
 iдеалíст § 32, п. 14
 Іден § 129, I, п. 1
 iдéя § 129, I, п. 1
 iдý-бо § 44, п. 3, 1
 iдý ж бо § 44, п. 3, 1, прим. 1
 iдилíчний § 128, п. 1
 iдилíчний § 33, п. 2
 iдол § 2
 iz § 25, п. 2
 Iзабéлла § 129, I, п. 1
 Iзабéль § 140, прим.
 iзжóвкнутi § 31, п. 1
 iз-за § 42, п. 2
 Iзмаїлов § 144, п. 7, 2
 iзноў § 31, п. 1
 iз-píд § 42, п. 2
 iзseréдини § 31, п. 1
 iкati § 2
 iкóна § 2
 iкóна Мáтерi Бóжої Теребовлянської
 § 53, п. 7
 Iконóмов § 144, п. 6

- Лісєв* § 144, п. 6
Ліада § 129, I, п. 1
 іл. — ілюстрація; ілюстративний § 62, п. 1
Ллівна § 32, п. 11
Лліч § 32, п. 11
Лля § 30, п. 1, 2
Лона § 144, п. 6, 1
Лайн § 144, п. 7, 2
Люшин § 144, п. 13, 1, а
імбір § 129, I, п. 6
імення § 9, п. 3, 4
іменувати § 2
 ім. — імені § 62, п. 1
імміграція § 128, п. 2
імператор § 56, прим. 2
ім'я § 2
інакодумець § 35, п. 4, 2
інвалюта § 35, п. 4, 1
інвестпроект § 35, п. 4, 1
Індигірка § 149, п. 4, 1, а
індик § 2
Індія § 129, I, п. 1
Індія § 129, III, п. 5, прим.
Індокитай § 154, п. 2, 4
індокитайський § 154, п. 2, 4
індустріалізація § 129, I, п. 2
індустрія § 129, I, п. 2
ін'екція § 126
ін'екція § 138, п. 1, 2
інженер § 9, п. 2, 6
інженер § 140
 ін. — інші § 62, п. 1
інновація § 128, п. 2
іновірець § 35, п. 4, 2
іноді § 2
Інокентій § 143
інофірма § 35, п. 4, 1
інститут § 129, III, п. 1
інститути Національної академії наук
 § 54, п. 5, прим. 4
Інститут фізики Національної академії наук України § 61, п. 3, прим. 1
інструкція § 129, I, п. 1
інтеграл § 121, п. 1, 1
інтелектуальний § 128, п. 1
інтелігент § 19, п. 2
інтелігентський § 19, п. 2
інтербригада § 35, п. 4, 1
інтерв'ю § 138, п. 1, 1
інтерв'ю § 140
інтермечо § 128, п. 1
інтернаціональний § 129, I, п. 1
інтернет-видання § 36, п. 2, 2, а
інтернет-послуга § 36, п. 2, 2, а
ін-т (інститут) § 62, п. 2
інформповідомлення § 35, п. 4, 1
інформцентр § 35, п. 4, 1
іншовірець § 35, п. 4, 2
іншодумець § 35, п. 4, 2
і под. — і подібне § 62, п. 1
Ірвінг § 135
Ірэн § 140
іржá § 2
ірпíй § 2
Іркутськ § 149, п. 4, 1, а
ірод § 2
ірокéзи § 49, п. 6
Ірпíнь § 148
ірраціональний § 128, п. 2
ірреальний § 128, п. 2
Іртіши § 149, п. 4, 1, а
Іртіши § 149, п. 5
Ісаакіївський собор § 55, п. 2
Ісая § 126
Ісáєв § 144, п. 7, 1
Ісáенков § 144, п. 3, 2
іскри́стий § 33, п. 5
існувати § 2
Іссíк-Куль § 50, п. 4, прим.
Іссíк-Куль § 154, п. 3, 3
Іссíк-Куль § 154, п. 3, 6, прим. 2
істина § 2
Іст-Лондон § 154, п. 3, 4
істóрик § 32, п. 1, прим.
істóрико-культурний § 40, п. 2, 2, 6
історичний § 33, п. 2
Ісус Христос § 49, п. 7, 1
Ісько § 22, 4
італієць § 32, п. 3
Імалія § 129, I, п. 2
і т. д. — і так далі § 62, п. 1
ітмí § 2
і т. ін. — і таке інше § 62, п. 1
Ітон § 129, I, п. 1
IФ НАНУ § 61, п. 3, прим. 1
Іх'я́мас § 138, п. 1, 1
Ішім § 149, п. 4, 3, а
Іщенко § 22, 4
Іцу́к § 22, 4

Ї

- ідáлень* § 26, п. 2, 2
ідáльня § 26, п. 1, 3

і́жса § 3
і́жак § 3
і́ждежений § 16
і́здéць § 3
і́здити § 3
і́здити § 16
ій-бóгу § 35, п. 5, 4
ій-бóгу § 53, п. 2, прим. 3
ій-пра́во § 35, п. 5, 4
Іржі § 144, п. 6, 2
і́сти § 3
іх § 3
і́хати § 3

Й

і́ї § 24, п. 2, 1
і́ї § 24, п. 2, 2
Йолкін § 144, п. 4, 1
Йолкіно § 149, п. 2, 1
ймення § 24, п. 2, 2
ймовірність § 24, п. 2, 2
Йогáнн § 126
йогó § 8, п. 1, 1
йому́ § 8, п. 1, 1
Йордáн-рíчка § 37, п. 1, 2
Йóркишір § 129, III, п. 3
йоркши́р § 50, п. 12
йоркши́рський § 129, III, п. 3
Йóркишір § 154, п. 2, 5

К

Каáба § 137
Кабардá § 153, п. 1
кабардýнський § 153, п. 1
кабарé § 140
кабернé § 140
Кабінéт Міністрив України § 54, п. 1
Кабмíн § 35, п. 4, 1
Кавкáзький хреbéт § 50, п. 1
Кавкáз § 153, п. 2, 1
кавкáзький § 153, п. 2, 1
Кавкáзький хреbéт § 154, п. 1, 2
Кагарлíк § 153, п. 2, 2
кагарлýцький § 153, п. 2, 2
Каéнна § 126
Казбéк § 153, п. 2, 2
казбéцький § 153, п. 2, 2
Казимýрський § 144, п. 7, 3, 6
казинó § 140
кázка § 9, п. 2, 1
казкóвий § 33, п. 6
кáзна-de § 41, п. 3, 3

кáзна з ким § 39, п. 2
кáзна-коли́ § 41, п. 3, 3
кáзна-и́цо § 39, п. 2
Казáнка § 153, п. 2
казáнківський § 153, п. 2
казáх § 153, п. 2, 3, прим. 1
казáхський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Kaír § 129, II
Кайзéр § 136, п. 1
какадú § 140
какáо § 140
Калúга § 153, п. 2, 1
Каледóнія § 121, п. 2
калúзький § 153, п. 2, 1
кáлієвий § 33, п. 6
калмíк § 129, I, п. 6
калмíк § 153, п. 2, 2
калмíцький § 153, п. 2, 2
кальциéвмíсний § 40, п. 1, 6
Камберлéнд § 154, п. 2, 5
Каменýр § 49, п. 1
Кáмерна симфóнія № 1 Евгéна
Станкóвича § 55, п. 2
камер'юнкер § 7, п. 4
камінéць § 9, п. 3, 1, а
каміння § 27, п. 5
кáмінь § 9, п. 1, 1, а
Камíшин § 149, п. 4, 3, а
Камíшин § 153, п. 1
камíшинський § 153, п. 1
Кам'яна Бáлка § 154, п. 2, 6
кам'яnobáлківський § 154, п. 2, 6
кам'яnobáлківцí § 154, п. 2, 6
Кам'яnéць-Подíльський § 148
Кам'яnéць-Подíльський § 152, п. 4, 2
Кам'яnéць-Подíльський § 154, п. 3, 1
кам'яnéць-подíльський § 154, п. 3, 1
Канáверал § 134
Кандалáкська затóка § 154, п. 1, 2
кандалáкський § 153, п. 2, 3
Кандалáкша § 153, п. 2, 3
Канзас-Cíti § 129, I, п. 4
Кáнів § 9, п. 1, 1, г
Кáнни § 50, п. 5, прим.
Кантемíр § 144, п. 7, 3, 6
кáнцлер § 56, прим. 1
каньйóн § 139, п. 1, 1
капельмéйстер § 136, п. 1
капítál § 121, п. 1, 1
Káprí § 129, I, п. 4
káпсула § 140
кáпсули § 140

- кáпсулі § 140
 карабáський § 153, п. 2, 3
Карабáх § 153, п. 2, 3
Карагандá § 153, п. 1
 карагандýнський § 153, п. 1
 караóке-бар § 36, п. 2, 2, г
Карáджич § 144, п. 6
 кар'éra § 138, п. 1, 1
 кáрїес § 130, п. 1
Карл Смíлівий § 49, п. 9, 2
Кáрмéн § 140
Карпíнськ § 149, п. 4, 2, прим.
 карт-блáни § 35, п. 5, 10
 картина «Запорóжці пíшуть листá турéцькому султáнові» § 55, п. 3
 картоплíння § 32, п. 6
 картóпля Серпáнок § 59, п. 3
Карáчев § 153, п. 2
 карáчевський § 153, п. 2
 касíр § 32, п. 14
 катéгорíйний § 33, п. 1
 катéдра § 123
Катерýна § 144, п. 1
Катмандú § 140
 католíцький § 123
Кáтрин § 33, п. 3
Кáтря § 33, п. 3
 каудíльйо § 140
Кáунас § 131
 кафé § 140
 кáфедра § 123
кафедра істóрїї України Тернопільського національного педагогічного університету імені Володíмира Гнатюкá § 54, п. 6
 качáти § 11, п. 1
 качíний § 33, п. 4
 кашнé § 140
 кашовáр § 35, п. 2, 1
 кБ — кілобайт § 62, п. 1
 квазíглобálьний § 31, п. 5
 квазíетníчний § 130, п. 1
 квазíобертáння § 31, п. 5
 квазíоптика § 31, п. 5
 квазíплóский § 31, п. 5
 квазíпружність § 31, п. 5
 квазíрінок § 31, п. 5
 квазíстíйкість § 31, п. 5
 квазíчастíнка § 31, п. 5
 кварц § 27, п. 7
 квáрцовий § 33, п. 6
 квíслінги § 49, п. 5
- квíтка § 12, п. 1
Квíтка-Основа юненко § 49, п. 1
 кв. — квартира § 62, п. 1
Квóчка § 51
Квíтка-Основа юненко § 146, п. 3, 2
Квíтка-Основа юненко § 146, п. 4
 кВт — кіловат § 62, п. 1
 кг — кілограм § 62, п. 1
 кг — кілограм § 62, п. 1
Кéльн § 132
Кемаль-пашá § 146, п. 3, 4
Кéмерон § 134
Кероглý § 146, п. 3, 4, прим.
Кероглý § 147, п. 4, 2
 керувáти § 34, п. 1
Керч § 152, п. 1
 кázна-де § 44, п. 3, 2
 кázна-комý § 44, п. 3, 2
 кázна-хто § 39, п. 2
 кázна-чий § 39, п. 2
 кázна-який § 39, п. 2
Кíєва § 9, п. 1, 1, г
Кíєво-Печéрська лáвра § 53, п. 7
Кизýл-Ордá § 154, п. 3, 3
Кíїв § 9, п. 1, 1, г
Київенérgo § 61, п. 1, 1
Київзеленбúд § 35, п. 4, 1
Київська фáбrika іграшок § 54, п. 4
Київський академíчний теáтр ляльóк § 54, п. 3
Київський міський будíнок учíтеля § 54, п. 3
 кийóк § 32, п. 13
 кинь § 26, п. 2, 3
 кíньмо § 26, п. 2, 3
 кíньте § 26, п. 2, 3
 кипарíс § 129, I, п. 6
Кирилівська цéрква § 53, п. 7
Кирилóв § 144, п. 7, 3, 6
Кисельбóв § 144, п. 7, 3, 6
 кисéт § 129, I, п. 6
Кисловóдськ § 149, п. 4, 3, в
 кíсло-солóдкий § 40, п. 2, 2, г
 киснéво-воднéвий § 40, п. 2, 2, а
 киснетерапíя § 35, п. 2, 3
Китáй § 129, III, п. 6
Китáйська Нарóдна Респúбліка § 50, п. 6
Китáйгород § 154, п. 2, 5
 кишéня § 1
Кишинéв § 153, п. 2
 кишинéвський § 153, п. 2
Кишинéв § 52, п. 2, прим. 2

- кияни § 49, п. 6
 кібермашина § 35, п. 4, 2
 кібӯц § 129, I, п. 6
 кіготь § 9, п. 3, 1, а
 «КіЖ» § 61, п. 3, прим. 3
 кіл § 9, п. 3, 1, в
 кілер § 121, п. 2
 кілець § 26, п. 2, 2
 кілля § 9, п. 1, 2
 кіловат-година § 36, п. 2, 2, в
 кілограм § 129, I, п. 6
 кілограм § 5
 30-кілограмовий § 40, п. 2, 4
 кілóк § 9, п. 3, 1, а
 кілóк § 32, п. 13
 кілóчок § 9, п. 3, 1, в
 кількаповерховий § 35, п. 2, 4
 кількаразовий § 35, п. 2, 4
 кільцé § 9, п. 3, 1, б
 кільцé § 26, п. 1, 1
 кільцé § 26, п. 1, 3
Кім § 140
Кім Ир Сен § 146, п. 1, 6, прим.
Кім Ір Сен § 147, п. 2
 кімірсéнівський § 147, п. 2
 кімоно § 140
Кім Чен Ин § 2
 кінéць § 9, п. 3, 1, а
 кінний § 29, п. 1, 3
 кінó § 129, I, п. 6
 кінó § 140
 кінозáл § 36, п. 1, 3
 кінотеáтр «Кіївська Русь» § 54, п. 5
 кінофíльм «Бен Гур» § 55, п. 3
 кінофíльм § 35, п. 2, 4
 кінцíвка § 27, п. 3
 кінéць кінцéм § 35, п. 5, 2, прим.
 кінчик § 27, п. 2
 кінь § 9, п. 1, 1, а
 кінь § 26, п. 1, 1
 кінь § 29, п. 1, 3
Кіркконнелл § 128, п. 3
 кістлявий § 28
Кіїв § 148
Кіїв § 152, п. 1
Кіїв-1 § 35, п. 5, 6
Кейптаун § 154, п. 2, 5
 клас § 121, п. 1, 1
 класицизм § 32, п. 14
 класичний § 33, п. 2
Клáус § 131
 клац § 27, п. 7
- клéкіт § 1
 клекотіти § 1
 клу́жський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Клин § 149, п. 4, 3, в
 клéнит § 129, I, п. 2
 клéнит § 130, п. 1
Клірик Острозький § 49, п. 1
Клодін § 140
Ко́ло-Миха́йлівка § 154, п. 3, 1
 ко́ло-миха́йлівський § 154, п. 3, 1
Клуж § 153, п. 2, 3, прим. 1
Клáузевіц § 144, п. 13, 2, прим. 2
 кулько- § 36, п. 2, 4
 Кельци § 149, п. 1, 3, прим.
Кляйн § 136, п. 1
Кляйнерт § 136, п. 1
км/год (кілометрів за годину) § 62, п. 4
 км — кілометр § 62, п. 1
Кемпа § 144, п. 9, 1
Кінешма § 149, п. 4, 1, в
 книжечка § 10, п. 1, прим.
 kn. — книга; княгиня; князь § 62, п. 1
KHP § 61, п. 2
Конча-Заспа § 152, п. 5
Княжпіль § 154, п. 2, 5
Князівство Монако § 50, п. 6
 князь § 56, прим. 2
 коаліційний § 33, п. 1
Кобеляки § 153, п. 2, 2
 кобеляцький § 153, п. 2, 2
 кобзár § 27, п. 1
 кобзár § 33, п. 6
Кобзár § 49, п. 1
 кобзарéва § 33, п. 6
 кобзарéве § 33, п. 6
Кобилáнська § 142, п. 2
 ковалéнко § 32, п. 9
 ковалів § 9, п. 1, 1, в
 коваль § 32, п. 3
Ковалъоў § 8, п. 2
 ковальський § 26, п. 1, 3
 ковбасá «Краківська» § 58, п. 1
 ковзкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
Ков'яги § 152, п. 2
 Кодекс України про адміністративні
 правопорушення § 61, п. 3, прим. 2
 кожсúх § 12, п. 2
 козák § 14, п. 2
 козák § 19, п. 1, 1
 козацький § 22, 1
Козáччина § 22, 1
 козеріг § 9, п. 3, 5, д

Козеріг § 9, п. 3, 5, д
Козіний Брід § 50, п. 11
козир-дівка § 36, п. 2, 2, а
козак-характерник § 37, п. 1, 1
Козацький § 144, п. 6, 2
Козъоле́цький § 144, п. 5, 2
Козыгин § 148
колá § 9, п. 1, 2
Коли́вушко § 36, п. 1, 4
Колгу́ев § 149, п. 1, 1
Колгу́ев § 153, п. 2
колгу́евський § 153, п. 2
колéзький acécor § 56, прим. 2
колекти́в § 128, п. 1
колý б § 43, п. 2, 1
колý б то § 43, п. 2, 1
колý-будь § 41, п. 3, 3
колý-будь § 44, п. 3, 2
колý-небудь § 41, п. 3, 3
колý-не-колý § 41, п. 3, 5
колихáти § 14, п. 3
колишинíй § 33, п. 1
колібрí § 129, I, п. 5
колібрí § 140
Колізéй § 55, п. 2
Коліївщина § 52, п. 1
кóлір § 9, п. 2, 6, прим.
колónія § 121, п. 1, 1
колíсь § 44, п. 2, 4
кóльт § 139, п. 1, 2
колáдник § 32, п. 1
командíр § 32, п. 14
комбáт § 35, п. 4, 1
комбáтівський § 35, п. 4, 1
комісія § 128, п. 1
комітéти Верховної Рáди України § 54, п. 5, прим. 4
компáкт-диск § 36, п. 2, 2, а
компáнія «Microsóft» § 54, п. 4
компетéнтнісно орієнтований § 40, п. 1, 4, прим. 1
компóст § 28, прим.
компóстний § 28, прим.
комп'ютер § 138, п. 1, 1
Комунальне підприємство «Київблагоустрої» § 54, п. 4
конвéер § 126
конвéер § 130, п. 1
конвоíр § 32, п. 14
конгрéс § 54, п. 5, прим. 3
конгрéс Міжнародної асоціації україністів § 54, п. 6
кондотéєр § 139, п. 1, 1
коничéнко § 32, п. 9
конов'язь § 35, п. 2, 3
коногін § 35, п. 2, 3
кономатáція § 128, п. 2, прим.
Конституційний Суд України § 54, п. 1
Конституція України § 55, п. 1
Коне́ський § 144, п. 11
контрадмірál § 35, п. 4, 4
контраст § 28, прим.
контрастníй § 28, прим.
контрольно-вимірювальний § 40, п. 1, 3, прим.
контрреволю́ція § 128, п. 2
контрреформація § 128, п. 2
контрудáр § 35, п. 4, 4
КонтЧенстохóва. § 149, п. 6
конферансé § 139, п. 1, 1
конферéнція § 54, п. 6
концéрн «Volkswagen» § 54, п. 4
концéрн «Фольксвáген» § 54, п. 5
Конькóв § 144, п. 13, 1, 6
конъяк «Тáврія» § 58, п. 1
кон юнктура § 138, п. 1, 2
копíєчка § 32, п. 8
копíїст § 129, I, п. 2
Konáйгород § 154, п. 2, 3
копáйгородський § 154, п. 2, 3
коп. — копíйка § 62, п. 1
Копéрник § 144, п. 6, 2
Корáн § 53, п. 4
Кордильéри § 129, III, п. 5
Кордильери § 139, п. 1, 1
кореляція § 128, п. 2, прим.
кореспондéнт § 128, п. 2, прим.
корýсний § 28
кóристъ § 28
кóристю § 27, п. 3
корíвка § 9, п. 3, 5, 6
Коровáй § 142, п. 1, прим. 2
коровáй § 142, п. 1, прим. 2
королéва § 56, прим. 2
Королéвство Бахре́йн § 50, п. 6
корóль § 56, прим. 2
Корольбóв § 144, п. 4, 2
короткогрушиоподíбний § 40, п. 1, 4, прим. 2
короткостебловий § 40, п. 1, 2
Кóрсика § 129, III, п. 2
корýк § 153, п. 2, 2
коряцький § 153, п. 2, 2
Кос-Анатольський § 146, п. 4

косыти § 16
 косить § 26, п. 2, 3
 костогриз § 35, п. 2, 3
 костоправ § 35, п. 2, 3
Костянти́н Багрянородни́й § 49, п. 9, 2
Костя́нтин Остро́зы́кий § 49, п. 9, 2
 косьять § 26, п. 2, 3
 котéл § 9, п. 3, 5, а
Котиго́рошко § 49, п. 7, 3
 котíрувати § 34, п. 3
 котíти § 11, п. 1
Котéльников § 144, п. 7, 3, г
Котéльнич § 149, п. 4, 3, д
Котляре́вський § 9, п. 3, 5, е
 котрась § 44, п. 2, 4
 котре́сь § 44, п. 2, 4
 котрýй-будь § 39, п. 2
 котрýйсь § 44, п. 2, 4
 котрýй-нéбудь § 39, п. 2
 котрýйсь § 39, п. 1
 кофе́й § 129, II
кохінхін § 59, п. 1
 кóшений § 16
Кóшицький край § 50, п. 8
Кráвченко § 32, п. 9
 краєзнáвство § 35, п. 2, 4
 краeчок § 32, п. 8
KrАЗ § 58, п. 4
 країна § 3
 країна-інвéстор § 37, п. 1, 1
 країна-кредитóр § 37, п. 1, 1
 країнознáвство § 35, п. 2, 1
 крайнéбо § 35, п. 3, 1
 крайníй § 33, п. 1
 крайовíй § 33, п. 6
 крамни́ць § 26, п. 2, 2
 краплеподíбний § 35, п. 2, 3
Krásenъ § 49, п. 8
Красново́дськ § 154, п. 2, 1
Kráuze § 131
 краяти § 11, п. 1
Kráгуєваць § 151, п. 2, 1
 кrédo § 140
 кréйда § 136, п. 1
 кréйцер § 136, п. 1
 кréкинг-процéс § 36, п. 2, 2, а
Кременчúк § 148
Кременчúк § 153, п. 2, 2
 кременчúцький § 153, п. 2, 2
 кривé § 1
Кривий Rіg § 148
Кривий Rіg § 152, п. 4, 1
 крýво § 1
Кривонíс § 141
Кривонíс § 142, п. 1
Кривонíс § 146, п. 2, 3
 крýга, § 5
Крижóпіль § 148, прим.
 крик § 22, 5
Кýрик-мужичóк § 146, п. 3, 3
Кримінальний кодекс України § 55, п. 1
Крит § 129, III, п. 4
 кричáти § 22, 5
Крайнíй § 144, п. 11
Крайня § 144, п. 11
Krákiv § 150, п. 1, 3
Kárloví Váru. § 150, п. 1, 1
Крнов § 150, п. 1, 3
 кров § 30, п. 1, 3, прим.
 крóйти § 11, п. 1
Káроле́ць § 142, п. 3, прим. 1
Króмвель § 121, п. 1, 2
Króмвель § 139, п. 1, 2
Kýроно́ § 144, п. 13, 2, прим. 1
 кросíвки «Найк» § 58, п. 1
 крохмáле-пáтковий § 40, п. 2, 2, в
 крохмáль § 26, п. 1, 1
 крáпково-штриховíй § 40, п. 2, 2, а
 кóрпус 3-A § 35, п. 5, 6
Krásne Drýge § 154, п. 1, 3
Krýtikov § 144, п. 7, 3, г
 круглообертáльний § 40, п. 1, 4
 круглувáтий § 33, п. 7
 круíз § 126
 кру-кру́ § 35, п. 5, 4
 круп'е § 130, п. 1
 крутíти § 16
Kрутíй § 144, п. 11
Kрутíнське § 149, п. 4, 2, прим.
Kруторóгий § 49, п. 8
Kрутíх § 144, п. 8
 кру́ченій § 16
Kríчев § 149, п. 4, 3, в
 крюк § 7, п. 2, прим.
 крюк § 14, п. 1
Kрю́ково § 151, п. 1, прим.
 крючóк § 14, п. 1
 крýкати § 7, п. 2, прим.
Kóсово § 150, п. 1, 2
Kóсово § 152, п. 3, прим.
Kýбок УЄФА § 52, п. 2
 кудý-будь § 41, п. 3, 3
 кудý-нéбудь § 41, п. 3, 3
 кудýсь § 44, п. 2, 4

- кудý-нéбудъ § 44, п. 3, 2
Кужчéнко § 22, 4
Кузнецóв § 144, п. 2
Кузнéцьк § 151, п. 2, 2
Кузькó § 22, 4
Кузьмíч § 32, п. 11
Кúзьмівна § 32, п. 11
Кúзьмович § 32, п. 11
 ку-ку́ § 35, п. 5, 4
Кукúлевич-Сакýнський § 144, п. 11
Кулíнич § 144, п. 7, 3, г
Кулíш § 142, п. 1, прим. 2
 кулíш § 142, п. 1, прим. 2
 кулька § 27, п. 3, прим.
 кулька – кульци § 26, п. 1, 3, прим.
 «Культура і життя» § 61, п. 3, прим. 3
 культурно-технічний § 40, п. 2, 2, а
КУпАП § 61, п. 3, прим. 2
 купíвля-прóдаж § 35, п. 5, 2
 купíвля-прóдаж § 36, п. 2, 1, 6
 кур'ér, § 7, п. 2
 ку́риво § 32, п. 2
 курíнь § 9, п. 2, 6, прим.
 курíйз § 138, п. 2, 1
 курíйз § 8, п. 1, 2
 курлí-курлí § 35, п. 5, 4
Курíльські островí § 149, п. 4, 3, в
 курсóр § 135
Курськ § 151, п. 2, 2
Куснéвич § 144, п. 13, 2, прим. 1
Кусту́ріца § 144, п. 13, 2, прим. 2
 кутя § 30, п. 1, 5, прим.
Кýусíнен § 137
Кóшицí § 149, п. 1, 3, прим.
 кювéт § 138, п. 2, 2
 кювéт § 138, п. 2, 2
Кюсó § 140
Кýхта § 151, п. 1, прим.
- Л**
 лавíрувати § 34, п. 3
лáвра § 131
 лавреáт § 131
Лавреáтіївський літóпис § 55, п. 3, прим. 2
Лаврíн § 143, п. 2, прим. 1
Лавуазье́ § 130, п. 1
Лавуазье́ § 139, п. 1, 1
Лавуазье́ § 140
Лагáрп § 146, п. 1, 4, прим. 2
ЛАЗ-105 § 63, п. 9
 лázити § 16
- лáйнер «Гармónія морíв» § 58, п. 3
 лакóн § 59, п. 1
Ла-Мáни § 121, п. 1, 1
Ла-Мáни § 50, п. 3
Ламáрк § 121, п. 1, 1
Ламáрк § 128, п. 4
 ламáти § 11, п. 1
Ламетрí § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ламетрí § 147, п. 4, 3
Ла-Мáни § 154, п. 3, 5
 ла-мáниський § 154, п. 3, 5
 ландтág § 54, п. 5, прим. 3
Ланкастér § 134
 ланцюжóк § 27, п. 3
 ланч § 121, п. 1, 1
Лáo § 140
La-Пláта § 154, п. 3, 5
 ла-плáтський § 154, п. 3, 5
Лари́са Петрíвна Ко́сач § 49, п. 1
 ларкá § 27, п. 1
 ларьóк § 26, п. 1, 2
Лас-Вéгас § 154, п. 3, 5
 латиноамерикáнцí § 49, п. 6
 латíш § 49, п. 6
 латíський § 153, п. 2, 3
 латíш § 153, п. 2, 3
 лауреáт § 131
 лауреáт Держáвної прéмii Украíни в гáлузі архíтектúри § 56, прим. 1
Лафонтén § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Лéбідь § 142, п. 1
 лóгіко-граматíчний § 40, п. 2, 2, 6
 лóдзыкий § 153, п. 2, 1
 Пíдици § 149, п. 1, 3, прим.
Лáдога § 153, п. 2, 1
 лáдозыкий § 153, п. 2, 1
Лев § 143, п. 2, прим. 2
 лев § 9, п. 2, 1, прим. 1
 левáда § 1
 легéнда § 121, п. 2
 легéнкíй-легéнкíй § 35, п. 5, 1
 легкíй § 20
 легкоатлетíчний § 40, п. 1, 2
 легкозаймíстий § 40, п. 1, 4
 лéгше § 20
 лéгший § 20
 лéдвє-лéдвє § 35, п. 5, 1
 лéдвє-лéдвє § 41, п. 3, 5
 лéді § 133
Лейбгвардíєць § 35, п. 4, 4
 лейбмéдик § 35, п. 4, 4
Лéйтциг § 129, III, п. 3

- Лéйтциг § 136, п. 1
 Ле Корбюзье́ § 140
 Ле-Крезó § 50, п. 3
 лéкція § 121, п. 2
 Лéмберт § 134
 лемкíня § 32, п. 4
 Лéннон § 121, п. 2
 Ленóр § 140
 Леонáрдо да Вíнчі § 49, п. 2
 лепетíський § 153, п. 2, 3
 Лепетíха § 153, п. 2, 3
 Лесáж § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Лéссінг § 121, п. 2
 лéстоющi § 28
 Песя Українка § 49, п. 1
 летіти § 16
 ле Шапельє́ § 146, п. 1, 4
 Лескóв § 144, п. 3, 4
 лжепрорóк § 35, п. 4, 2
 лжесвідок § 35, п. 4, 2
 Лéжнєво § 149, п. 1, 2
 Лáзар § 143, п. 2, прим. 2
 лимáн § 129, I, п. 6
 Линьов § 8, п. 2
 липоводолíнський § 154, п. 2, 6
 липоводолíнцi § 154, п. 2, 6
 Лисиця § 49, п. 7, 3
 Лíска § 49, п. 8
 Лисичка-Сестрічка § 36, п. 2, 1, в
 літи § 30, п. 1, 5
 Лихачóв § 144, п. 4, 3
 Лихослáвль § 149, п. 4, 3, в
 Лихá (річка) § 150, п. 1, 1
 ліберáльна пárтія, пárтія консервáторів
 § 54, п. 2
 лібрéто § 128, п. 1
 лівоберéжжя § 9, п. 3, 2, а
 лівóруч § 41, п. 1, 8
 Ліга Нáцій § 54, п. 5, прим. 1
 лід § 9, п. 1, 1, а
 Піéна § 129, I, п. 2
 ліéчка § 10, п. 1, прим.
 ліжско § 9, п. 3, 1, б
 лізъ § 26, п. 2, 3
 лізъмо § 26, п. 2, 3
 лізъте § 26, п. 2, 3
 лікар § 27, п. 1
 лікар-екóлог § 36, п. 2, 1, а
 лікарювáти § 34, п. 1
 лінгвістика § 122, п. 1
 лінгвостилістичні § 40, п. 1, 5
 лінійно-стрічковý § 40, п. 2, 2, а
- Лінкольн § 121, п. 1, 2
 ліпіти § 18
 ліплений § 18
 лірник § 32, п. 1
 ліс § 154, п. 2, 1, прим.
 Лісабоn § 129, I, п. 4
 лісабонський § 129, I, п. 4
 лісгóсп § 35, п. 4, 1
 Ліснá § 149, п. 1, 3
 лісовíк § 49, п. 7, 2, прим. 1
 Лісовíк § 49, п. 7, 3
 лісовóз § 9, п. 3, 5, д
 лісопíльно-стругáльний § 40, п. 2, 2, а
 лісосплáв § 36, п. 1, 1
 лісостéпн § 36, п. 1, 3
 лісостеповý § 40, п. 1, 1
 літак «Бойнг 777» § 58, п. 2
 літератúра § 129, I, п. 6
 Літератúрний музéй § 54, п. 3
 літератúрно-художній § 40, п. 2, 3
 літній § 33, п. 1
 Літóпис Самíйла Величка § 55, п. 3,
 прим. 2
 літстуðія § 35, п. 3, 2
 літургíя § 53, п. 8
 ліцеїст § 32, п. 14
 Пі Чжасодáо § 49, п. 3
 Лéйтциг § 153, п. 2, 1
 лéйпцизъкий § 153, п. 2, 1
 Лóкетек § 142, п. 3, прим. 1
 ллéться § 27, п. 5
 ллéться § 30, п. 1, 5
 л — літр § 62, п. 1
 Плойд § 128, п. 3
 лляній § 29, п. 4
 Лóмниця § 151, п. 2, 1
 Лóмтев § 144, п. 3, 3
 Лéна § 149, п. 1
 Лінда § 144, п. 6, 1
 лоб § 9, п. 2, 1, прим. 1
 лобійований § 34, п. 3
 лобіювáти § 34, п. 3
 ловелáс § 49, п. 5
 ловéць § 9, п. 3, 5, а
 логарíтм § 123
 логарифм § 123
 логічний § 129, I, п. 6
 логопéд § 5
 Лодзь § 153, п. 2, 1
 лóжечка § 10, п. 1, прим.
 лозівський § 153, п. 2
 Лозовá § 153, п. 2

- Ломáта § 6, п. 2
 Ломáта § 13
 ломíти § 11, п. 1
 Оломоуць § 151, п. 2, 1
 Понгфéлло § 133
 Понгфéлло § 140
 Пóндон § 121, п. 1, 1
 Лос-Áнджеles § 154, п. 3, 5
 Лос-Áнджеles § 50, п. 3
 Лос-Фráйлес § 50, п. 3
 Лось § 144, п. 13, 1, в
 лотó § 140
 Лóхвицький повíт § 50, п. 8
 лояльний § 126
 Лíпецьк § 149, п. 4, 3, в
 Лíпова Долíна § 154, п. 2, 6
 лíрико-епíчний § 40, п. 2, 2, 6
 Лéрмонтов § 144, п. 2
 Леся Українка § 146, п. 1, 2
 Лубнí § 152, п. 2
 Луб'янцев § 144, п. 12
 луг § 14, п. 2
 Лугáнськ § 152, п. 1
 Луговська § 144, п. 10
 Луговський § 144, п. 10
 Луговський § 144, п. 11
 лужcок § 32, п. 13
 Лукíч § 32, п. 11
 Лукíвна § 32, п. 11
 Лук'ян § 7, п. 3
 Лук'яненко § 7, п. 3
 Лук'янéць § 7, п. 3
 Лук'янов § 144, п. 12
 Лук'янюк § 7, п. 3
 лúпа § 121, п. 1, 1
 Лу Сінь § 146, п. 2, 5, прим.
 Луховицí § 149, п. 4, 3, д
 Лíфшиц § 144, п. 13, 2, прим. 2
 Лóхвиця § 152, п. 1
 Лúчин § 144, п. 7, 3, а
 львівський § 153, п. 2
 Львів § 148
 Львів § 152, п. 1
 Львів § 153, п. 2
 Львівська площа § 50, п. 11
 Львівська середня загальноосвітня школа № 51 імені Івана Франка § 54, п. 3
 Львівське збройне повстання 1848 р. § 52, п. 1
 львів'яни § 49, п. 6
 Ольвія § 152, п. 1
 льон § 8, п. 2
 льон § 26, п. 1, 2
 льон-довгунéць § 37, п. 1, 4
 льон-кучерявець § 37, п. 1, 4
 льонолавсáн § 36, п. 1, 3
 льон-сирéць § 37, п. 1, 4
 льох § 8, п. 2
 áльфа-прóмені § 36, п. 2, 2, б
 áльфа-рóзпад § 36, п. 2, 2, б
 áльфа-частýнка § 36, п. 2, 2, б
 Лiобек § 121, п. 1, 2
 любíтель § 32, п. 3
 любíти § 18
 люд § 19, п. 2
 Лiодвiг ван Бетхóвен § 146, п. 1, 4
 Лiодвiг ван Бетхóвен § 49, п. 2
 люди § 4, п. 2
 Людíна § 60, п. 3
 людинодéнь § 36, п. 1, 3
 Людмíла Василéвська-Берéзіна § 49, п. 1
 людство § 19, п. 2
 людський § 19, п. 2
 людськість § 26, п. 2, 1, а
 Люксембúрг § 153, п. 2, 1
 люксембúрзький § 153, п. 2, 1
 Люксембúрг § 122, п. 1
 Лютер § 121, п. 1, 2
 Люфтгáнза § 122, п. 4
 ля § 140
 ляльковоbд § 36, п. 1, 1
 ляльковоbд § 9, п. 3, 5, д
 Ляпунóв § 144, п. 13, 1, в, прим.
- ## М
- Мáвка § 49, п. 7, 3
 мáвпячий § 7, п. 1, прим.
 Мавритáнія § 129, III, п. 4
 Мавритáнія § 131
 мавритáнський § 129, III, п. 4
 магазíн § 5
 магазíн «Ярослав» § 54, п. 5
 МАГАТЕ § 61, п. 2
 МАГАТЕ § 63, п. 9
 магістрáль § 121, п. 1, 2
 магістрáль § 139, п. 1, 2
 магістрáль § 140
 магнітолог-астронóм § 36, п. 2, 1, а
 Магомéт § 122, п. 1
 Магомéт § 49, п. 7, 1
 Магомéт § 53, п. 1
 Магрýб § 129, III, п. 4
 мадám § 140
 мадемуазéль § 140

- мадéра § 50, п. 12
 мадóнна § 128, п. 1
Мадри́д § 129, III, п. 4
 маéстро § 140
Máerp § 126
 мазь § 30, п. 1, 3
maiс § 129, II
 майбóтнíй § 33, п. 1
 майдáн *Незалéжностi* § 50, п. 11
Máйнгоф § 136, п. 1
 мáйстér § 33, п. 6
 майстри́ня § 32, п. 4
 мáйстрова § 33, п. 6
 мáйстрова § 33, п. 6
 мáйстрове § 33, п. 6
Makáo § 140
 макінтоши § 134
 макінтоши § 49, п. 5
 макіяж § 125
 маккартизм § 128, п. 4, прим.
Маккáртнí § 128, п. 4, прим.
Маккéнзí § 128, п. 4, прим.
Маккéнна § 128, п. 4, прим.
Маккінлí § 128, п. 4, прим.
Мак-Клýр § 146, п. 1, 4, прим. 1
Makár § 143, п. 2, прим. 2
 макроекономíка § 35, п. 4, 3
 макромолéкула § 35, п. 4, 3
 максíм § 49, п. 5
Максим'юк § 7, п. 1
 максіодяг § 35, п. 4, 3
 максімóда § 35, п. 4, 3, прим. 1
 максісу́кня § 35, п. 4, 3, прим. 1
 малéсенький § 26, п. 2, 1, б
 мали́на «герáкл» § 59, п. 2
Máлишев § 9, п. 3, 5, г
 малишевський § 9, п. 3, 5, г
Малишкова метáфора § 49, п. 9, 1
Malínin § 144, п. 7, 1
Malínin § 144, п. 7, 3, б
Малéнький Вовк § 146, п. 1, 1
Малоазíатське нагíр'я § 50, п. 1
Малоазíйське нагíр'я § 154, п. 2, 1, прим.
 маловжíваний § 40, п. 1, 4
 мáло-помáлу § 35, п. 5, 2
 малочутлíвий § 40, п. 1, 4
Малоярославець § 154, п. 2, 1
Malízin § 144, п. 8
Máльме § 132
 мальóваний § 34, п. 1
 малювáння § 34, п. 1
 малювáти § 34, п. 1
 мама § 33, п. 3
Мамалýга § 142, п. 1
Мамед-задé § 146, п. 3, 4
 мáмин § 33, п. 3
 мánна § 128, п. 1
Манчéстер § 134
маоцедунíвський § 147, п. 2
Máргарет § 140
 мáриво § 32, п. 2
Маріéнбург § 130, п. 1
Маріéтта § 130, п. 1
Маріéчка § 32, п. 8
Марíїn § 33, п. 3
Марíїn лист § 49, п. 9, 1
Mário § 140
Марíуполь § 148, прим.
Марíя § 33, п. 3
Марíя Олексáндровна Вілíнська § 49, п. 1
 мáрка § 9, п. 2, 1, прим. 2
 маркéting § 122, п. 1
Маркó Вовчóк § 49, п. 1
Марк Порcій Катóн § 146, п. 1, 3
Марк Твен § 147, п. 4, 1, прим.
марк-твéнівський § 147, п. 4, 1, прим.
 маркиéйдер § 136, п. 1
Марлó § 133
марокkáнець § 128, п. 3
Марóкко § 128, п. 3
Марс § 51
Марс § 53, п. 1
Марсéль § 125
марселье́за § 139, п. 1, 1
Máрта § 123
Марýсин § 33, п. 3
Марýся § 33, п. 3
Máрфа § 123
Марциál § 129, I, п. 2
 маришируváти § 34, п. 3
Марш мýру § 52, п. 2
Марíя-Антуанéтта § 146, п. 3, 1
Map'ýn § 7, п. 2
Map'ýna § 7, п. 2
 мáсло § 28, прим.
 масníй § 28, прим.
Масárik § 144, п. 8
 мастильник § 32, п. 1
Матвéев § 144, п. 3, 3
Матвéєва затóка § 149, п. 1, 2
 матемáтика § 129, III, п. 1
 математíчний § 33, п. 2
матерíал § 129, I, п. 2
матéрія § 129, I, п. 2

мáтерній § 33, п. 1
Máти § 60, п. 3
Máти Божа § 53, п. 2
mátrіp § 30, п. 1, 3, прим.
mátrіp'ю § 7, п. 2
mátrиць § 26, п. 2, 2
MAУ § 63, п. 9
máузер § 131
Mахачкалá § 152, п. 1
Maçéев § 144, п. 3, 3
машинобудівний § 40, п. 1, 3
Маякóвський § 144, п. 10
móва-джерело § 37, п. 1, 1
móва-посерéдниця § 37, п. 1, 1
méдико-генетичний § 40, п. 2, 2, 6
мегавáт-годýна § 36, п. 2, 2, в
мегаефéкт § 130, п. 1
медáль «За військóву слúжбу Україні»
 § 57, п. 1, 1
медáль «За врятоvане життý» § 57, п. 1,
 1
Медве́дев § 144, п. 3, 3
медвáний § 7, п. 1, прим.
меджлís § 54, п. 5, прим. 3
мездáклад § 35, п. 3, 2
мéдик § 32, п. 1, прим.
Медýна § 129, III, п. 5
медиалінгвíстика § 35, п. 2, 4
медиалінгвíстика § 36, п. 1, 3
медиастилíстика § 35, п. 2, 4
Méдічі § 129, I, п. 3
медперсонáл § 35, п. 4, 1
мединíверситет § 61, п. 1, 2
Мéксика § 129, III, п. 2
Мелáшка § 22, 4, прим.
Мелáшин § 22, 4, прим.
мéливо § 32, п. 2
Мелітополь § 148, прим.
Меморіальний будíнок-музéй Дмитра
 Яворníцького § 54, п. 3
Менделéев § 144, п. 3, 3
менеджер § 134
мéнтор § 49, п. 5
мéниши § 27, п. 2
меню § 140
мер § 56, прим. 1
Méредіt § 124
мережса «Фейсбúк» § 54, п. 7
мерéжисво § 32, п. 2
мереф'янський § 7, п. 1
мерзéнний § 29, п. 3, 2
меринóс § 59, п. 1

Mercédes § 140
мерcí § 129, I, п. 5
мерcí § 140
Mérfi § 135
металоемáль § 130, п. 1
металопláст § 36, п. 1, 3
металорíз § 36, п. 1, 1
металургíя § 121, п. 1, 1
метамóба § 35, п. 4, 2
метеостáнція § 35, п. 4, 2
методика § 129, III, п. 1
метрó § 140
90-метрóвий § 40, п. 2, 4
мехánік § 32, п. 1, прим.
мехánіко-математíчний § 40, п. 2, 2, 6
Мехмед-бéй § 146, п. 3, 4
меценáт § 49, п. 5
Мечислáв § 144, п. 2
Мечислáв § 146, п. 2, 4
Местéчкіn § 144, п. 3, 4
Микýтович § 32, п. 11
Микóла § 143
Микóла § 144, п. 1
Миколáївна § 32, п. 11
Миколáйович § 32, п. 11
Микóла Чудотвóрець § 53, п. 1
Миколáєнko § 141
Микólівна § 32, п. 11
Миколáїв § 148
Микóлович § 32, п. 11
Mилéтич § 144, п. 6
мíля § 129, I, п. 6
мимовóлі § 41, п. 1, 8
мимоїздом § 41, п. 1, 8
мимохíдь § 41, п. 1, 8
мимохíть § 41, п. 1, 8
мину́лій. § 1
Минькíвський § 9, п. 3, 5, е
Мирónов § 144, п. 7, 3, б
миро § 129, I, п. 6
мирт § 129, I, п. 6
мис § 50, п. 1
мис Дóброї Надїї § 151, п. 2, 2
мис Дежнýова § 149, п. 2, 2
мис Капітáна Джéральда § 50, п. 2
мисленнéвий § 33, п. 6
мисль § 28, прим.
мис Рум'янцева § 149, п. 1, 2
мис Сíрий § 149, п. 1, 3
мист. — мистеçтво; мистеçкій § 62,
 п. 1
мýтра § 129, I, п. 6

- митр. — митрополит § 62, п. 1
 митрополіт § 129, I, п. 6
 митрополіт Вінницький і Барський,
 архімандріт (архимандріт),
 архієпископ (архиєпископ), пастор,
 мулла, імам, ксьондз. § 53, п. 6, прим.
Митрофáнов § 144, п. 7, 3, 6
Митищi § 149, п. 4, 1, 6
Митищi § 149, п. 4, 3, д
 мить § 30, п. 1, 3
Михайлівський Золотовéрхий монастир
 § 53, п. 7
Миха́льченко § 27, п. 6
Михальчíшин § 27, п. 6
Михальчúк § 27, п. 6
Михáйловське § 149, п. 4, 3, 6
Михáйло-Коцюбíнське § 152, п. 5
Михáйло-Коцюбíнське § 154, п. 3, 2
 михáйло-коцюбíнський § 154, п. 3, 2
 мишурин-різький § 154, п. 3, 6
Мишúрин Ríz § 154, п. 3, 6
 мі-бемоль § 36, п. 2, 2, в
 міграція § 122, п. 1
 міграція § 128, п. 2
 мідіобля § 35, п. 4, 3
 мідіомода § 35, п. 4, 3, прим. 1
 мідіспідніця § 35, п. 4, 3, прим. 1
 мідь § 26, п. 1, 1
міжгíр'я § 7, п. 2
 міжконтинентальний § 31, п. 2
Міжнародна асоціація україністів § 54,
 п. 1
Міжнародний валютний фонд, Рáда
 Європи. § 54, п. 1
Міжнародний рік дитíни § 52, п. 2
 міжпланетний § 31, п. 2
 мій § 9, п. 1, 1, а
 мікроорганізми § 35, п. 4, 3
 мікрохвілі § 35, п. 4, 3
 мікрочастінка § 35, п. 4, 3
 мільйон § 8, п. 1, 2
 мільйонний § 33, п. 1
 35-мільйонний § 38, п. 2
 мільярд § 139, п. 1, 1
 4-мільярдний § 38, п. 2
 мінеральна водá «Мóришинська» § 58, п. 1
Мінеральнí Вóди § 152, п. 4, 1
 мініблóк § 35, п. 4, 3
 мінідýск § 35, п. 4, 3
 мініескалáтор § 130, п. 1
 мінікомп'ютер § 35, п. 4, 3
 міністéрства України § 54, п. 5, прим. 4
- Міністéрство освіти i науки України*
 § 54, п. 1
 міністр § 56, прим. 1
Міністр освіти i науки України § 56,
 прим. 3
Мін'юст § 7, п. 4
Мірза-хáн § 146, п. 3, 4
 міркувати § 34, п. 1
 мірошник § 21
мірра § 128, п. 1
mís § 140
 місиво § 32, п. 2
mísic § 140
Miccicíni § 128, п. 3, прим.
Miccicíni § 129, I, п. 4
Miccýri § 128, п. 3
 міст § 9, п. 3, 1, в
 міст § 50, п. 11
 місто Івáно-Франкíвськ § 154, п. 1, 3
 містóчок § 9, п. 3, 1, в
 місць § 26, п. 2, 2
 міськодержадміністрація § 61, п. 1, 2
 міськком § 29, п. 1, 2
 міськрада § 35, п. 3, 2
 місяцехíд § 9, п. 3, 5, д
 місяць § 21
 місяць § 51, прим.
Місяць § 51, прим.
 місячний § 21
mít § 123
 мітолóгія § 123
míf § 123
 міфологія § 123
Míckévič § 144, п. 2
Míckévič § 144, п. 6, 1
 міць § 30, п. 1, 3
Míchatek § 144, п. 2
Míchigán-авеніó § 50, п. 5
Míčúrín § 144, п. 7, 1
Míshéль § 121, п. 1, 2
Míshéль § 140, прим.
 мішечок § 32, п. 8
Máйборода § 142, п. 1
Mýodobóvich § 144, п. 5, 1
Mékka § 153, п. 2, 2
 мéккський § 153, п. 2, 2
Míklóshich § 144, п. 6, 2
Mýlach § 144, п. 6
Málecz § 142, п. 3, прим. 1
 млн (мільйон) § 62, п. 1
 млрд (мільярд) § 62, п. 1
 м — метр § 62, п. 1

- м. — місто § 62, п. 1
 мм — міліметр § 62, п. 1
 мóвби § 43, п. 1
 мóвно-літерату́рний § 40, п. 2, 2, а
 мовностильовий § 40, п. 1, 2
 мовознáвець § 32, п. 3
 могтý § 9, п. 1, 1, е
 могутнíй § 5
 модернíзм § 32, п. 14
 моджахéд § 122, п. 4
 мозáїка § 126
 мозáїка § 129, II
 мозáїка § 3
 мозаїчний § 33, п. 2
 мої § 3
 молéкула § 121, п. 1, 1
 молодéць § 19, п. 1, 1
 молодістъ § 30, п. 1, 3, прим.
Молодéчно § 152, п. 3, прим.
 мólодь § 30, п. 1, 3
 молотьбá § 26, п. 1, 1
Мólóх § 49, п. 7, 2
 молох § 49, п. 7, 2, прим. 2
 молочнo-бíлий § 40, п. 2, 2, г
 молочнопромисловий § 40, п. 1, 2
 молочнo-м'ясníй § 40, п. 2, 2, а
Мольér § 139, п. 1, 1
 монасты́р § 27, п. 1
 монгóло-татáри § 36, п. 2, 3
 монгóло-татáрський § 40, п. 2, 1
 монгóлка — монгóлці § 26, п. 1, 3, прим.
Монíк § 140
 моновистáва § 35, п. 4, 2
 монокультурный § 40, п. 1, 1
Монтевідео § 129, I, п. 4
Монтеск'є § 138, п. 1, 1
Морáвець § 142, п. 3, прим. 1
 мóре § 50, п. 1
 морепродукти § 35, п. 2, 4
Moráz § 142, п. 1, прим. 2
 морóз § 142, п. 1, прим. 2
 морíг § 9, п. 2, 3
 морквáний § 7, п. 1, прим.
 морóз § 9, п. 2, 3
 морóзико § 32, п. 2
Москвá § 152, п. 1
 мостíти § 17
Motók § 142, п. 1
 мотóк § 9, п. 3, 5, а
 мотокróс § 35, п. 4, 2
Motr § 26, п. 2, 2
 моту́зя § 30, п. 1, 1
- мох § 9, п. 2, 1, прим. 1
Máo Цзеду́н § 147, п. 2
 мóщений § 17
 мой § 4, п. 1
Mýргород § 35, п. 3, 1
 мóре § 154, п. 2, 1, прим.
Мóре Лáптевих § 149, п. 1, 2
 мрíйник § 32, п. 1
Mórič § 144, п. 13, 2, прим. 2
Már'ïno § 149, п. 4, 2
Már'ïno § 150, п. 1, 2
Márkó Вовчóк § 146, п. 1, 2
Márkó Вовчóк § 147, п. 4, 1
Mýромцев § 144, п. 3, 3
Mýсоргський § 144, п. 10
 мáти-й-мáчуха § 36, п. 2, 2, в
 мўжнíй § 33, п. 1
 мўза § 49, п. 7, 2, прим. 1
Музéй мадáм Тюссó § 54, п. 3
Музéйний провулок § 50, п. 11
 музично-танцювáльний § 40, п. 2, 2, а
 муллá § 128, п. 1
 мультимíльйонéр § 35, п. 4, 3
 мультифíльм § 35, п. 4, 1
Муравйóво. § 151, п. 1
Mусiéнко § 32, п. 9
 мустанг § 59, п. 1
 мóха § 14, п. 1
Mухáмmed § 122, п. 4
 мўшка § 14, п. 1
Муюн-Кум § 50, п. 4, прим.
 м/xв (метрів за хвилину) § 62, п. 4
Mічатек § 144, п. 6, 1
Mýшкін § 144, п. 7, 3, 6
Mýллер § 128, п. 3
Mýллер § 138, п. 2, 2
Mýнхен § 50, п. 5, прим.
 мюриd § 138, п. 2, 2
 м'якопіднебіnnий § 40, п. 1, 2
 м'яльно-tináльний § 40, п. 2, 2, а
 м'ясо § 7, п. 1
 м'ясо-бóвнáний § 40, п. 2, 2, в
 м'ясозаготівéльний § 40, п. 1, 1
 м'ясоїd § 36, п. 1, 1
 м'ясо-молочnий § 40, п. 2, 2, в
 м'ясо-сáльний § 40, п. 2, 2, в
 м'ясо-яéчний § 40, п. 2, 2, в
 м'ята § 4, п. 1
M'яtlëv § 144, п. 3, 3

Н
на *Áдам-стрíт* § 140

набагáто § 41, п. 1, 1
на багато § 41, п. 1, 1, прим.
на бігú § 41, п. 2, 1
нáбíк § 41, п. 1, 2
набíрнициа § 32, п. 4
на біс § 41, п. 2, 1
набrіхувати § 11, п. 2
на вагу § 41, п. 2, 1
навéрх § 41, п. 1, 2
наверху § 41, п. 1, 2
навесні § 41, п. 1, 2
навесні § 41, п. 2, 1
на вéсну § 41, п. 2, 1
навзdogіn § 41, п. 1, 7
навзdogіn § 42, п. 1, 1
нáвзнак § 41, п. 1, 7
на вýбір § 41, п. 2, 1
навíворіt § 41, п. 1, 2
на видноті § 41, п. 2, 1
навíліt § 41, п. 1, 3
навíдліg § 41, п. 1, 3
на відмінно § 41, п. 2, 1
навідріz § 41, п. 1, 3
на відчай § 41, п. 2, 1
навіжéний § 29, п. 3, 2, прим.
навíк § 41, п. 1, 2
навíки § 41, п. 1, 2
на вíку § 41, п. 2, 1
нáвіч § 41, п. 1, 2
навічно § 41, п. 1, 1
навіщо § 41, п. 1, 6
навкíдьки § 41, п. 1, 7
навkólo § 41, п. 1, 7
навkólo § 42, п. 1, 1
навкругí § 41, п. 1, 7
навкулáчки § 41, п. 1, 7
навманнá § 30, п. 1, 4
навмíсne § 28, прим.
навмíсne § 41, п. 1, 7
навпакí § 41, п. 1, 7
навперевáги § 41, п. 1, 3
навперéими § 41, п. 1, 7
навперéими § 42, п. 1, 1
навпрýсядки § 41, п. 1, 7
навпростéць § 41, п. 1, 7
наврýд § 41, п. 1, 7
нáвскáч § 41, п. 1, 7
нáвскíc § 41, п. 1, 7
навскосí § 41, п. 1, 7
навспráвжски § 41, п. 1, 7
нáвстíж § 41, п. 1, 7
навтíкачá § 41, п. 1, 7

навчáльниi § 40, п. 2, 2, а
навчáльно-виховníй § 40, п. 2, 2, а
навчáльно-наукóвий § 40, п. 2, 2, а
на гáмуз § 41, п. 2, 1
на голову § 41, п. 2, 1
на-горá § 41, п. 1, 2
нагору § 41, п. 1, 2
надáлi § 41, п. 1, 1
надвéчir § 41, п. 1, 2
нáдвóе § 41, п. 1, 5
надвóri § 41, п. 1, 2
нáдголодь § 41, п. 1, 2
Надднітрýнница § 50, п. 6, прим.
Надзвичайний i Повновáжний Посоль § 60,
п. 1
нáдзеленъ § 41, п. 1, 2
на дýво § 41, п. 2, 1
надmír § 41, п. 1, 2
надmíru § 41, п. 1, 2
на добránič § 41, п. 1, 1, прим.
надóвго § 41, п. 1, 1
на дозвíллі § 41, п. 2, 1
надпотýжний § 31, п. 2
на Дру́рі-лейн § 140
над сýлу § 41, п. 2, 1
Надíя § 143
на Ébbi-roud § 140
на жáль § 41, п. 2, 1
назáвждý § 41, п. 1, 1
на завтра § 41, п. 1, 1, прим.
назád § 41, п. 1, 2
назáхват § 41, п. 1, 3
назdogád § 41, п. 1, 3
назdogí § 41, п. 1, 7
на злó § 41, п. 2, 1
назóвсím § 41, п. 1, 1
на зразóк § 41, п. 2, 1
назýстрíc § 42, п. 1, 1
назýстрíc § 41, п. 1, 3
найvñii § 129, II
найvñii § 3
найménny § 9, п. 3, 4
на льютý § 41, п. 2, 1
на мýть § 41, п. 2, 1
на Монtríol-róud § 140
нáморозь § 26, п. 1, 1
нанíз § 41, п. 1, 2
нанизú § 41, п. 1, 2
на нíцó § 41, п. 2, 1
нанодiагностika § 36, п. 1, 3
нанокомп'ютер § 35, п. 4, 3
наночастíнки § 35, п. 2, 4

- наночастінки § 35, п. 4, 3
 на óко § 41, п. 2, 1
 наóсліп § 41, п. 1, 7
 наостánку § 41, п. 1, 2
 наостáнок § 41, п. 1, 2
 напáм'ять § 41, п. 1, 2
 напам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
 на пам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
 напéвне § 41, п. 1, 4
 наперебíй § 41, п. 1, 3
 наперéваги § 41, п. 1, 3
 наперéд § 41, п. 1, 2
 напередóдні § 42, п. 1, 1
 наперекíр § 41, п. 1, 3
 наперерíз § 41, п. 1, 3
 напівавтомáт § 36, п. 1, 6
 напів'єропéйський § 7, п. 4
 напівімлá § 36, п. 1, 6
 напівкúщ § 36, п. 1, 6
 напівлюдíна § 36, п. 1, 6
 напівмáвпа § 36, п. 1, 6
 напівпíтьмá § 36, п. 1, 6
 напівпráвда § 36, п. 1, 6
 напівфабрикат § 36, п. 1, 6
 напідпíтку § 41, п. 1, 3
 напíй «Жíвчик» § 58, п. 1
 напоготóві § 41, п. 1, 7
 напокáз § 41, п. 1, 3
 наполовíну § 41, п. 1, 2
 на порýки § 41, п. 2, 1
 на пóтім § 41, п. 1, 1, прим.
 напóхвати § 41, п. 1, 3
 напочáтку § 41, п. 1, 2
 наприкíнцí § 42, п. 1, 1
 напрíклад § 41, п. 1, 2
 напр. — наприклад § 62, п. 1
 напróвесні § 41, п. 1, 2
 напролóм § 41, п. 1, 3
 напропáле § 41, п. 1, 3
 на проїзди § 41, п. 2, 1
 напрúження § 32, п. 5
 напускñий § 33, п. 1
 на ráдістъ § 41, п. 2, 1
 на ráдоицах § 41, п. 2, 1
 нарáz § 41, п. 1, 2
 нарdéп § 35, п. 4, 1
 наректí § 11, п. 2
 нарéшти § 41, п. 1, 2
 Нарéжний § 144, п. 3, 4
 Нарíжний § 144, п. 3, 4
 нарíвнí § 41, п. 1, 2
 нарíзно § 41, п. 1, 4
- нарікáти § 11, п. 2
 наркобíзнес § 35, п. 4, 2
 нарó — народний § 62, п. 1
 нарóд § 9, п. 3, 5, е
 нарóдний § 9, п. 3, 5, е
 нарóдний § 33, п. 1
 нарóдний артист Украíни § 56, прим. 1
 нарóдно-вíзвольний § 40, п. 2, 3
 народногосподáрський § 40, п. 1, 2
 народнопоетíчний § 40, п. 1, 2
 нарóзвхват § 41, п. 1, 3
 на ру́ку § 41, п. 2, 1
 Нар'ян-Мáр § 154, п. 3, 3
 на самотí § 41, п. 2, 1
 насáмперед § 41, п. 1, 8
 на світáнку § 41, п. 2, 1
 на Сент-Джéймс-стрíт § 140
 Насéдкíн § 144, п. 3, 4
 наслíу § 41, п. 1, 2
 на скакý § 41, п. 2, 1
 наскоком § 41, п. 1, 3
 наскрíзь § 41, п. 1, 1
 на слáву § 41, п. 2, 1
 на слóво § 41, п. 2, 1
 на смíх § 41, п. 2, 1
 на сóвість § 41, п. 2, 1
 на сóром § 41, п. 2, 1
 наспíд § 41, п. 1, 2
 наcpxix § 41, п. 1, 3
 наспóді § 41, п. 1, 2
 наспráвді § 41, п. 1, 1
 настáвник § 32, п. 1
 настíн. календар § 62, п. 1
 насторóжí § 41, п. 1, 2
 на Тáймс-сквер § 140
 Натálка § 22, 5
 Натálка — Натáлцí, Натáлчин § 26,
 п. 1, 3, прим.
 Натáлчин § 22, 5
 напрíєвмíсний § 40, п. 1, 6
 напрíйорганíчний § 40, п. 1, 7
 нáтрóе § 41, п. 1, 5
 натíщéсерце § 41, п. 1, 8
 наукóво-експеримéнтальний § 40, п. 2, 2,
 а
 наукóво обгрунтоvаний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 наук. — науковий § 62, п. 1
 Науково-дослідний інститут хíмічного
 машинобудування § 61, п. 3, прим. 2
 наукóво-прикладний § 40, п. 2, 2, а
 на урá § 41, п. 1, 1, прим.

на ходу § 41, п. 2, 1
Нацбáнк § 35, п. 4, 1
націєтвóрення § 35, п. 2, 4
Національна академія науk України § 54, п. 3
Національна бібліотека України імені В. І. Вернáдського § 54, п. 3
Національна премія України імені Тараса Шевчéнка § 57, п. 3
Національний банк України § 54, п. 1
Національний університет «Острозька академія» § 54, п. 3
Національний художній музéй України § 54, п. 3
національні збори § 54, п. 5, прим. 3
націонал-патріотичний § 40, п. 2, 1
нац. — національний § 62, п. 1
нáчеб § 43, п. 1
нáчебто § 43, п. 1
начéтверо § 41, п. 1, 5
нашивидку § 41, п. 1, 4
нашивидку́рýч § 41, п. 1, 8
на шкóду § 41, п. 2, 1
на щáстя § 41, п. 2, 1
нáщо § 41, п. 1, 6
нащо § 41, п. 1, 9, прим.
на що § 41, п. 1, 9, прим.
наяву § 41, п. 1, 2
нóвгородський § 154, п. 2, 5
Нóвгород § 154, п. 2, 5
Нóвгород § 35, п. 3, 1
Нóвгород-Сíверський § 148
Нóвгород-Сíверський § 152, п. 4, 2
Нóвиков § 144, п. 7, 3, г
Нóвиков-Прибóй § 146, п. 3, 2
Нóвотний § 144, п. 11
Нéврлий § 144, п. 11
Нгуén Зу § 49, п. 4
Нгуен Конг Хоан § 146, п. 1, 6
Нéдзведзъ § 144, п. 13, 2, прим. 1
Нéдич § 144, п. 2
НДІ електромеханічних прýладів § 61, п. 3, прим. 2
НДІ транспорту гáзу § 61, п. 3, прим. 2
НДІхиммаш § 61, п. 3, прим. 2
не § 44, п. 1, 1
не § 44, п. 1, 2
не § 44, п. 1, 3
не § 44, п. 1, 4
не § 44, п. 1, 5
не § 44, п. 1, 5, прим.
не § 44, п. 1, 6
не § 44, п. 2, 6
не § 44, п. 2, 7
не § 44, п. 2, 8
неабóхто § 44, п. 2, 7
неабýякий § 44, п. 2, 7
небалакучий § 44, п. 2, 7
Небít-Дáг § 153, п. 2, 3, прим. 1
небít-дáгський § 153, п. 2, 3, прим. 1
невблагáнний § 29, п. 3, 1
невважáючи на... § 44, п. 2, 7
невдáлий § 44, п. 2, 7
невdóзвi § 44, п. 2, 5
невдогáд § 44, п. 2, 7
невесéлий § 44, п. 2, 7
невжé § 44, п. 2, 7
невýнно § 44, п. 2, 5
не від тóго § 44, п. 1, 7
невíльник § 44, п. 2, 5
невмíння § 44, п. 2, 7
неволити § 44, п. 2, 5
невóля § 44, п. 2, 7
невпáм'ятку § 44, п. 2, 7
невпíнний § 44, п. 2, 5
невпíнно § 44, п. 2, 5
неврожáй § 44, п. 2, 7
невсипúщий § 44, п. 2, 5
невтjamký § 41, п. 1, 1
невтjamký § 44, п. 2, 7
невчéний § 44, п. 2, 7
негáдано § 44, п. 2, 7
негáйний § 44, п. 2, 5
негарáзд § 41, п. 1, 1
негативний § 122, п. 1
неглíжé § 140
негóда § 44, п. 2, 5
Негорíле § 149, п. 1, 3
недалéко § 44, п. 2, 7
недармá § 44, п. 2, 7
недíльник § 52, п. 2
недобачáти § 44, п. 2, 6
недóбиток § 44, п. 2, 6
недóбрый § 44, п. 2, 7
недовíконаний § 44, п. 2, 6
недодéржаний § 44, п. 2, 6
недозрíлий § 44, п. 2, 6
недоїдáти § 44, п. 2, 6
недоїдok § 44, п. 2, 6
недокázаний § 44, п. 2, 6
недокríв'я § 44, п. 2, 6
недólіток § 44, п. 2, 6
недолюблювати § 44, п. 2, 6
недóля § 44, п. 2, 7
недooцинений § 44, п. 2, 6

недопісаний § 44, п. 2, 6
 недорід § 44, п. 2, 6
 недоро́слий § 44, п. 2, 6
 не до́сить § 44, п. 1, 7
 недося́жність § 44, п. 2, 6
 недоторкáнний § 29, п. 3, 1
 недоторкáнність § 44, п. 2, 6
 недóук § 44, п. 2, 6
 недочувáти § 44, п. 2, 6
 недочу́тий § 44, п. 2, 6
 недúга § 44, п. 2, 5
 не дúже § 44, п. 1, 7
 недúрно § 44, п. 2, 7
 не-Єврóпа § 44, п. 3, 3
 нéжитъ § 44, п. 2, 5
 незабáром § 44, п. 2, 5
 незабúтній § 33, п. 1
 незбагнéнний § 44, п. 2, 7
 незважа́ючи на... § 44, п. 2, 7
 незважа́ючи (невважа́ючи) на те що
 § 43, п. 2, 2
 нездíйснéнний § 29, п. 3, 1
 нездóланий § 29, п. 3, 2, прим.
 нездолáнний § 29, п. 3, 1
 нездолáнний § 29, п. 3, 2, прим.
 нездолáнність § 29, п. 3, 2
 нездолáнно § 29, п. 3, 2
 нездужати § 44, п. 2, 5
 не здúжати § 44, п. 2, 5
 незлíченій § 29, п. 3, 2, прим.
 незлíчénний § 29, п. 3, 1
 незлічénний § 29, п. 3, 2, прим.
 незлічénний § 44, п. 2, 5
 не зóвсім § 44, п. 1, 7
 незрівнянній § 29, п. 3, 1
 не з руки § 41, п. 2, 1
 незчу́тися § 44, п. 2, 5
 неіндуктивний § 129, II, прим.
 неістóта § 44, п. 3, 3
 Нéльсон § 139, п. 1, 2
 нелюдíна § 44, п. 3, 3
 немалíй § 44, п. 2, 7
 немóв § 43, п. 1
 немóв § 44, п. 2, 7
 немóвби § 43, п. 1
 немóвбито § 43, п. 1
 немовля § 44, п. 2, 5
 не мόжна § 44, п. 1, 7
 ненáвидіти § 44, п. 2, 5
 ненáвисний § 44, п. 2, 5
 ненáвисть § 44, п. 2, 5
 ненастáнний § 44, п. 2, 5

ненáче § 43, п. 1
 ненáчебто § 43, п. 1
 н. е. — нашої ери § 62, п. 1
 ненáче § 44, п. 2, 7
 ненáчебто § 44, п. 2, 7
 неоімперіалізм § 129, II, прим.
 неоліт § 52, п. 2, прим. 3
 неомодерніст § 35, п. 4, 2
 неосóба § 44, п. 3, 3
 неписьмéнний § 44, п. 2, 7
Непíйвода § 146, п. 2, 1
Непíйвода § 36, п. 1, 4
Непíйпиво § 36, п. 1, 4
 непокóїтися § 44, п. 2, 5
 не по-нашому § 44, п. 1, 7
 непору́шно § 44, п. 2, 5
 непохýтний § 44, п. 2, 5
 непохýтно § 44, п. 2, 5
 непráвда § 44, п. 2, 7
 непримирéнний § 29, п. 3, 1
 несамовýто § 44, п. 2, 5
 несказáнний § 29, п. 3, 1
 нескінчéнний § 29, п. 3, 1
 неслáвити § 44, п. 2, 5
 не слáвiti § 44, п. 2, 5
 несмíлýвий § 44, п. 2, 7
 несподíванка § 44, п. 2, 7
 нестí § 9, п. 1, 1, е
Нéстор Лíтопíсець § 49, п. 1
 нестýмитися § 44, п. 2, 5
 нестýмний § 44, п. 2, 5
 несý § 1
 не сьогóднí-зáвтра § 35, п. 5, 3
 не трéба § 44, п. 1, 7
Нетудихáта § 146, п. 2, 2
 нéук § 44, п. 2, 5
 нéхворощ § 30, п. 1, 3, прим.
Нехорóшев § 144, п. 3, 3
 нéхотя § 44, п. 2, 7
 не цíлком § 44, п. 1, 7
Нечýй-Левíцький § 146, п. 3, 2
Нечýй-Левíцький § 146, п. 4
Нечýй-Левíцький § 49, п. 1
Нíжин § 153, п. 1
 нíжинський § 153, п. 1
Нíжній Нóвгород § 151, п. 2, 2
Нíжня Тунгúска § 150, п. 1, 1
 нижньогóрський § 35, п. 1
Нижньодунáйська низовинá § 154, п. 2, 1,
 прим.
Нижньокилимськ § 154, п. 2, 1
 нýжче § 20

ні́жчий § 20	Ні́цца § 128, п. 3
нізовинá § 154, п. 2, 1, прим.	ніч § 9, п. 1, 1, а
нізький § 20	ніч § 30, п. 1, 3
нізыкооплáчуваний § 40, п. 1, 4	нічи́м § 44, п. 2, 9
нізыкопродукти́вний § 40, п. 1, 2	нічи́й § 44, п. 2, 9
<i>Nikúforov</i> § 144, п. 7, 3, б	нічний § 21
нýрка § 129, I, п. 6	нічóго § 44, п. 2, 9
<i>Nichýpír</i> § 143, п. 2, прим. 1	ні́ша § 129, I, п. 6
ні § 44, п. 1, 8	ніщó § 44, п. 2, 9
ніби § 43, п. 1	нія́к § 44, п. 2, 9
нібító § 43, п. 1	нія́к. § 44, п. 2, 9
ні в кóго § 44, п. 1, 9	нія́кий § 44, п. 2, 9
ні в якому § 44, п. 1, 9	нія́кому § 44, п. 2, 9
ніготь § 9, п. 3, 1, а	<i>Níkopóль</i> § 148, прим.
ніде § 44, п. 2, 9	нікуди § 44, п. 2, 9
нідé § 44, п. 2, 9	<i>Háльчик</i> § 149, п. 4, 3, а
ні до кóго § 44, п. 1, 9	Інна § 143
ні до чóго § 44, п. 1, 9	<i>Hóbelívська прéмія</i> § 49, п. 9, 3
ніж § 43, п. 1	<i>Hóbelívська прéмія</i> § 57, п. 3
ніженька § 9, п. 3, 1, в	<i>Nová Zelándíja</i> § 50, п. 1
ніженька § 10, п. 1	нова́ція § 128, п. 2
ніженька § 32, п. 9	новéла § 121, п. 1, 1
ніжска § 9, п. 3, 1, б	<i>Novíj Zavít</i> § 53, п. 4
ніжка § 14, п. 1	<i>Novíj rík</i> § 52, п. 1
ні за що § 44, п. 1, 9	<i>Novíj Sad</i> § 150, п. 1, 1
ні за щó § 44, п. 1, 9	<i>Novíj Sad</i> § 154, п. 1, 1
нізáющо § 44, п. 2, 9	<i>Nové Mésto</i> § 149, п. 1
нізвідки § 44, п. 2, 9	<i>Nové Místo</i> § 154, п. 1, 1
нізвідкілá § 44, п. 2, 9	<i>Nové Místo</i> § 154, п. 2, 6
ні з кýм § 44, п. 1, 9	<i>Нововолýнськ</i> § 154, п. 2, 1
<i>Nikarágua</i> § 140	<i>Новогráд-Волýнський</i> § 152, п. 4, 2
нікуди § 44, п. 2, 9	новозаснóваний § 40, п. 1, 4
нікóго § 44, п. 2, 9	новоірлáндський § 3, прим.
<i>Nikoláeў</i> § 144, п. 7, 3, б	новомісъкý § 154, п. 2, 6
<i>Nikoláeўськ-на-Amýri</i> § 149, п. 4, 3, б	новоміща́ни § 154, п. 2, 6
ніколи § 44, п. 2, 9	<i>Новомлынівська сільрада</i> § 50, п. 8
нікóли § 44, п. 2, 9	<i>Новосибíрськ</i> § 154, п. 2, 1
<i>Nikóль</i> § 140, прим.	<i>Новосибíрські островы</i> § 154, п. 2, 1, прим.
<i>Nikítin</i> § 144, п. 7, 3, б	<i>Новосíлки-на-Dnípri</i> § 154, п. 3, 5
<i>Hil</i> § 129, I, п. 4	<i>новосíлківський-на-Dnípri</i> § 154, п. 3, 5
німéцкий § 22, 1	<i>Новосъблóв</i> § 144, п. 4, 2
<i>Níméchyna</i> § 22, 1	новоутвóрений § 40, п. 1, 4
німфа § 49, п. 7, 2, прим. 1	ногá § 9, п. 1, 1, 6
ні на грíши § 41, п. 2, 1	ногá § 9, п. 1, 2
ні на нá що § 44, п. 1, 9	ногá § 14, п. 1
ні на щó § 44, п. 1, 9	нохжетримáч § 35, п. 2, 3
нінáющо § 44, п. 2, 9	нохжичок § 32, п. 8
ні на якому § 44, п. 1, 9	нохжівка § 32, п. 12
«nícáh» § 58, п. 2	<i>Hойбáuer</i> § 136, п. 1
ніскíльки § 44, п. 2, 9	<i>Hойбрáнденбург</i> § 136, п. 1
нітрóхи § 44, п. 2, 9	норд-вéст § 36, п. 2, 2, в
ніхтó § 44, п. 2, 9	

- норд-ос्ट § 36, п. 2, 2, в
 норд-остовий § 40, п. 2, 1
Нортгáйм § 136, п. 1
 носíти § 32, п. 5
 носіння § 9, п. 3, 4
 носіння § 32, п. 5
 носóк § 9, п. 3, 5, а
 носорíг § 9, п. 3, 5, д
 носорíг § 36, п. 1, 3
 нотáція § 128, п. 2, прим.
Нéстрип § 143, п. 2, прим. 1
НТШ § 63, п. 9
 нульовý § 33, п. 6
Нур ад Дін § 49, п. 2
Нур ед Дін § 146, п. 1, 4
Нур ед Дін § 147, п. 3
 нуреддінівський § 147, п. 3
 нéхтувати § 44, п. 2, 5
 націe- § 36, п. 2, 4
Ніцца § 153, п. 2, 2
 ніцький § 153, п. 2, 2
Нью-Йóрк § 154, п. 3, 4
Нью-Йóрк § 154, п. 3, 6, прим. 1
 ньюйóрківці § 154, п. 3, 6, прим. 1
 нью-йóркський § 154, п. 3, 4
 нью-йóркський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Ньютон § 139, п. 1, 1
 нáнька § 27, п. 2
 нáньчин § 27, п. 2
 нáньчити § 27, п. 2
- О**
- об § 152, п. 1
 обáбіч § 41, п. 1, 8
 оббýти § 29, п. 1, 1
 оберлейтенант § 35, п. 4, 4
 обермáйстер § 35, п. 4, 4
 обeroфіцér § 35, п. 4, 4
 оберпрокурóр § 35, п. 4, 4
Об'єднання співмéшканців
 багатоквартирних будýнків «*Наш дім*»
 § 54, п. 4
 об'ém § 7, п. 4
 óбік § 41, п. 1, 2
 обíруч § 41, п. 1, 8
 óбіч § 41, п. 1, 2
 об'íхати § 3
 область П'емóнт § 50, п. 9
 обл. — область; обласний § 62, п. 1
 оборíг § 9, п. 2, 3
 обпалíти § 31, п. 2
 обробіток землї § 51, прим.
- обтрусíти § 31, п. 2
 оввá § 29, п. 4
 овéс § 9, п. 1, 1, г
Овідій § 129, I, п. 3
 овочéвий § 33, п. 6
 овочесхóвище § 35, п. 2, 3
 огіróк Корольóк § 59, п. 3
 огнénний § 29, п. 3, 2
 ого-го-гó § 35, п. 5, 4
Одárка § 22, 5
Одáрчин § 22, 5
 одвíку § 41, п. 1, 2
 одéржати § 1
Оде́ський держáвний літератúрний
 музéй § 54, п. 3
 одýн в одýн § 41, п. 2, 2
 одинáдцять § 38, п. 1, 1
Одинцóв § 144, п. 7, 3, б
 одníм одná § 35, п. 5, 2, прим.
 однодéнний § 35, п. 2, 1
Одárка § 143, п. 1, прим. 2
Одéса § 148
Одéса § 152, п. 1
Одéса § 153, п. 2, 3
 одéський § 153, п. 2, 3
 оз. Бíле § 149, п. 1, 3
 óзеро Світязь § 50, п. 1
 оз. Ільмéнь § 149, п. 4, 1, а
 оз. Колвíцьке § 149, п. 4, 3, д
 оз. — озеро § 62, п. 1
 оз. Селігер § 149, п. 4, 1, в
 ой-ой-óй § 35, п. 5, 4
Окайомов § 144, п. 4, 1
 окайнний § 29, п. 3, 2
O'Кéйci § 146, п. 1, 4, прим. 1
O'Кónнор Мак-Магóн § 146, п. 1, 4,
 прим. 1
 окóлиця § 21
 окóличний § 21
 окрíм § 42, п. 1, 2
 округлоїацеподíбний § 40, п. 1, 4, прим. 2
Оксáна § 143
Окуджáва § 142, п. 1, прим. 3
Óлдос § 133
 Олександрович § 141
Олексíенко § 141
Олексíєва § 33, п. 6
Олексíенко § 32, п. 9
Олексíїв § 33, п. 6
Олексíйович § 32, п. 11
Олексáндр § 144, п. 1
 олексáндро-пáщенківський § 154, п. 3, 2

- Олекса́ндро-Пащенко́ве § 154, п. 3, 2
Олефір § 143, п. 2, прим. 1
 олівéць § 9, п. 3, 1, а
 оліїстий § 33, п. 5
 олімпíйська меда́ль § 57, п. 2
Олімпíйські ігри § 52, п. 2
Олійникова Слободá § 154, п. 3, 6
 олійнико-слобідський § 154, п. 3, 6
Оло́нець § 151, п. 2, 1
Оле́ний (острів) § 150, п. 1, 1
Óльга § 143, п. 1, прим. 1
Óльга § 22, 5
Ольгопіль § 148, прим.
Ольгопіль § 154, п. 2, 5
 ольгопільський § 154, п. 2, 5
Óльжин § 22, 5
Óльстер § 121, п. 1, 2
Оні́ська § 22, 4, прим.
Оні́сько § 22, 4
Оні́сьчин § 22, 4, прим.
Оні́щенко § 22, 4
Онищу́к § 22, 4
 онколікарня § 35, п. 4, 2
ООН § 61, п. 2
 о́нівський § 61, п. 2
 o. — острів, отець § 62, п. 1
 óпера «Травіáта» § 55, п. 3
Опóле § 149, п. 1
 óпліч § 41, п. 1, 2
Організа́ція економічного співробітництва i рóзвитку § 54, п. 1
Організа́ція Об'єднаних Нáцій § 54, п. 5, прим. 1
 органічний § 33, п. 2
 óрден Держáви § 57, п. 1
 óрден «За доблесну шахтарську працю» § 57, п. 1, 1
 óрден «Золотá Зíрка» § 57, п. 1, 2
 óрден князя Ярослава Мудрого § 57, п. 1
 óрден «Мáти-героíня» § 57, п. 1, 1
 óрден Свобóди § 57, п. 1
 орéл § 9, п. 3, 5, а
Орехово-Зýево § 149, п. 1, 3
Орéхово-Зýево § 150, п. 1, 2
Орехово-Зýево § 152, п. 5
Орéхово-Зýево § 154, п. 3, 1
 орéхово-зýевський § 154, п. 3, 1
 оркéстр «Віртуóзи Киéва» § 54, п. 5
Орéл § 149, п. 2, 2
Орéл § 152, п. 1
Орéл § 153, п. 2
орлóвський § 153, п. 2
 орлíний § 33, п. 4
ортодóкс § 123
ортопедíчний § 33, п. 2
ортопéдія § 123
Освальд Бúргардт § 49, п. 1
 освітнíй § 33, п. 1
освітя́нський § 27, п. 2
Осéл § 49, п. 7, 3
осетин § 153, п. 1
осетинський § 153, п. 1
Осипóвичi § 149, п. 4, 3, д
 осіннíй § 29, п. 1, 3
 осінь § 9, п. 1, 1, а
 осінь § 29, п. 1, 3
Óсло § 121, п. 1, 1
Осмáн-пашá § 147, п. 4, 2
 основнíй § 9, п. 3, 5, е
 осóба § 9, п. 1, 1, б
Occián § 129, I, п. 2
 остáнне § 4, п. 2
Острóвська § 144, п. 11
Острóвський § 144, п. 10
Острóвський § 144, п. 11
Острóг § 153, п. 2, 1
 острóзький § 153, п. 2, 1
 острів § 50, п. 1
 островí Королéви Шарлотти § 50, п. 2
 островí Святої Трійці § 50, п. 2
 остюкувáтий § 33, п. 7
 ось-óсь § 41, п. 3, 5
 отák § 29, п. 1, 1, прим.
 отák § 41, п. 1, 1
 отакíй-to § 44, п. 3, 1
 отám § 29, п. 1, 1, прим.
 отám § 41, п. 1, 1
 отепér § 29, п. 1, 1, прим.
 отже § 43, п. 1
 отже же § 43, п. 2, 1
 отóді § 29, п. 1, 1, прим.
 отóж § 43, п. 1
 отóй § 29, п. 1, 1, прим.
 отýт § 29, п. 1, 1, прим.
 отýт § 41, п. 1, 1
Oхтýрка § 148
 ох-xo-хó § 35, п. 5, 4
 оцéй § 29, п. 1, 1, прим.
 очевíдно § 41, п. 1, 8
 очíкуваний § 34, п. 1
 очíкування § 11, п. 2
 очíкування § 34, п. 1
 очíкувати § 11, п. 2
 очíкувати § 34, п. 1

оцадкні́жка § 35, п. 4, 1

П

на § 140

нáвза § 131

Павлó § 131

Пáвлов § 9, п. 3, 5, г

пáвловський § 9, п. 3, 5, г

павутíння § 32, п. 6

пагінéць § 5

Па-де-Калé § 154, п. 3, 5

Па-де-Калé § 50, п. 2, прим.

Пак Вансó § 49, п. 3

Пакистáн § 129, III, п. 6

Пак Чiвón § 146, п. 1, 6

Палáу § 140

палац § 27, п. 7

палацóвий § 33, п. 6

палац Потóцьких § 55, п. 2, прим.

палеозóйська ера § 52, п. 2, прим. 3

палеолít § 52, п. 2, прим. 3

Палéрмо § 121, п. 2

Палестíна § 129, III, п. 5

пáлець § 26, п. 1, 1

Палáжка § 143, п. 1, прим. 1

пáльво § 32, п. 2

Палýчин § 144, п. 7, 3, г

пальто § 140

пáльцi § 26, п. 1, 3

пáм'ятник Володíмуру Велíкому § 55,

п. 2, прим.

панамерикáнський § 35, п. 4, 2

Панáмський перешийок § 50, п. 1

Пан Гíмýн § 49, п. 3

пан'європéйський § 7, п. 4

пан-Свrópa § 35, п. 4, 2, прим.

Панíбудyláska § 142, п. 1

Панíбудyláska § 146, п. 2, 2

Панкráтьев § 144, п. 13, 1, а

панно § 128, п. 1

Панáс Mýрний § 146, п. 1, 2

Пáнченко § 27, п. 6

Пáна Рýмський § 53, п. 6

naníp § 9, п. 2, 6, прим.

nápká § 9, п. 2, 1, прим. 2

Пáпуа § 140

паранóя § 126

параолíмпíeць § 35, п. 4, 2

Парáска § 22, 4, прим.

Парáчин § 22, 4, прим.

парашúт § 130, п. 2

парвеню § 140

Парíж § 153, п. 2, 1

парíзький § 153, п. 2, 1

Парíзька комúна § 52, п. 1

парíзувати § 34, п. 3

nari § 129, I, п. 5

nari § 140

парлáмент § 54, п. 5, прим. 3

Парnáс § 50, п. 5, прим.

nárostok § 9, п. 3, 5, а

Парáска § 143, п. 1, прим. 2

партíйний § 129, I, п. 2

náptia вíйní § 54, п. 2

náptia míry § 54, п. 2

nápybok § 19, п. 1, 1

парувáти § 34, п. 3

Pásika § 51

násmo § 27, п. 3, прим.

Пастéр § 132

nastúh § 14, п. 2

патронéса § 32, п. 4

natr. — natriapx § 62, п. 1

Пáуелл § 133

náuya § 131

Пáуль § 131

naçíént § 130, п. 1

náyç § 27, п. 7

пíвдень § 36, п. 1, 6, прим.

н/в (поштове віddілення) § 62, п. 4

névnist § 9, п. 1, 1, а

педагóг § 5

pedáль § 121, п. 1, 2

pedantízm § 32, п. 14

pedunívercímé § 35, п. 3, 2

Пежó § 140

пейзажíst § 32, п. 14

пейзажíst-худóжник § 37, п. 1, 3

nekti § 14, п. 3

Pelé § 121, п. 2

nélech § 9, п. 2, 3

Péll-Méll § 134

nénni § 128, п. 1

Пенсíльvániá § 128, п. 3, прим.

nénsné § 140

nényók § 32, п. 13

первíснообиžnii § 40, п. 1, 2

Перебíйníc § 36, п. 1, 4

перевériuvati § 11, п. 2

перевír § 27, п. 1

перев. — *переважно* § 62, п. 1

néred § 9, п. 2, 3

передньобоковíj § 35, п. 1

передплatíti § 31, п. 2

передусім § 41, п. 1, 6
передчасний § 31, п. 2
переінáшити § 3, прим.
перекóнувати § 11, п. 1
Перекотипóле § 146, п. 4
перекотýпóле § 36, п. 1, 4
Перелéсник § 49, п. 7, 3
перелетíти § 11, п. 2
перелітáти § 11, п. 2
перемальóбуваний § 34, п. 2
перемальóбування § 34, п. 2
перемальóбувати § 34, п. 2
перемóга § 12, п. 1
перемóга § 21
перемóжцець § 32, п. 3
перемóжний § 21
переóр § 9, п. 3, 5, г
перíстий § 33, п. 5
перíстий § 33, п. 5
Перéмишль § 153, п. 2, 3, прим. 1
перéмишльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Пéрсія § 50, п. 8
нérсня § 28
néрстень § 28
Пéрська затóка § 50, п. 1
Перу́н § 53, п. 1
нестлýвий § 28
Петró § 143
Петrá й Павlá § 53, п. 3
Петróв § 144, п. 2
Петрíв § 9, п. 1, 1, в
Петрíвка § 53, п. 3
Петрó § 33, п. 6
Петрóва § 33, п. 6
Петрóве § 33, п. 6
Петропáвлівка § 154, п. 3, 2
Печ § 153, п. 2, 3, прим. 1
нéчений § 14, п. 3
печéний § 29, п. 3, 2, прим.
нéчений § 29, п. 3, 2, прим.
печивóдський § 154, п. 2, 3
нéчиво § 32, п. 2
Печíводи § 154, п. 2, 3
n'є § 7, п. 1
n'едестáл § 138, п. 1, 1
n'емó. § 4, п. 1
П'емóнт § 138, п. 1, 1
П'éтро § 130, п. 1
Пешкóвський § 144, п. 3, 4
Пивовáров § 144, п. 7, 3, 6
Пилíпівка § 53, п. 3
Пилéев § 144, п. 7, 3, 6
писáв-писáв § 35, п. 5, 1
Писемський § 9, п. 3, 5, е
пíск § 28, прим.
пíснути § 28, прим.
пíсьмénник § 29, п. 1, 3
пíсьмо § 27, п. 3, прим.
тихá § 21
тишний § 21
пíанíсимо § 128, п. 1
пíанíсимо § 129, I, п. 6
пíанíст § 32, п. 14
пíár-кампáнія § 36, п. 2, 2, а
пíár-ákція § 36, п. 2, 2, а
пíвóберт § 36, п. 1, 6, прим.
пíввідérний § 40, п. 1, 8
пíв відрá § 36, п. 1, 6, прим.
пíв годíни § 36, п. 1, 6, прим.
Півдéнно-Кавáзька залізниця § 50, п. 11, прим.
пíвдéнно-схíдний § 40, п. 2, 2, г
пíвдень § 35, п. 3, 1
пíвд.-зах. (*пíвденно-західний*). § 62, п. 3
Півдéнна Амéрика § 151, п. 2, 2
пíвдéнно-зáхідний § 40, п. 2, 2, г
пíв Европí § 36, п. 1, 6, прим.
пíвзáхист § 36, п. 1, 6, прим.
пíв Кýєва § 36, п. 1, 6, прим.
пíвкóлограмóвий § 40, п. 1, 8
пíвкóлометróвий § 40, п. 1, 8
пíвкóло § 36, п. 1, 6, прим.
пíвкóля § 36, п. 1, 6, прим.
пíв лíтра § 36, п. 1, 6, прим.
пíвлíтра § 36, п. 1, 6, прим.
пíвлíтрóвий § 40, п. 1, 8
пíвмíсяць § 36, п. 1, 6, прим.
пíв мíста § 36, п. 1, 6, прим.
Півníчний морський шлях § 50, п. 11
Півníчний полюс § 50, п. 1
пíвнíчно-зáхідний § 40, п. 2, 2, г
пíвнíчно-схíдний § 40, п. 2, 2, г
пívn.-сx. (*пíвнíчно-схíдний*) § 62, п. 3
Півníчний Льодовýтий океán § 151, п. 2, 2
Півníчний полюс § 151, п. 2, 2
пíвовáл § 36, п. 1, 6, прим.
пíв огíркá § 36, п. 1, 6, прим.
пíвáркуш § 36, п. 1, 6, прим.
пíв áркуша § 36, п. 1, 6, прим.
пíвостrív § 36, п. 1, 6, прим.
пíв óстрова § 36, п. 1, 6, прим.
пíвторá § 38, п. 1, 1
пíвтораметróвий § 35, п. 2, 4
пíвтораметróвий § 35, п. 4, 5

пів України § 36, п. 1, 6, прим.
пів яблука § 36, п. 1, 6, прим.
пів ями § 36, п. 1, 6, прим.
пів ящика § 36, п. 1, 6, прим.
під бóком § 41, п. 2, 1
підборі́ддя § 9, п. 3, 2, а
підв'язáти § 7, п. 1, прим.
під гору § 41, п. 2, 1
піddáшиа § 30, п. 1, 1
підзóлисто-болотний § 40, п. 2, 3
під'їзд § 3
під'їхати § 7, п. 4
під кінéць § 42, п. 3
Підкуймұха § 146, п. 4
Піdnебéсна § 50, п. 6, прим.
Піdnебéсна імперія § 50, п. 6, прим.
піdnéсення § 32, п. 5
піdníжжя § 9, п. 1, 2
піdпорядкóваний § 34, п. 1
піdпорядкувáння § 34, п. 1
піdпорядкуváти § 34, п. 1
піdrúчик «Істóрія України» § 55, п. 3
піdrád § 41, п. 1, 2
піd сýлу § 41, п. 2, 1
піdсýнований § 34, п. 1
піdсýновання § 34, п. 1
піdсýновати § 34, п. 1
піdтríмка § 31, п. 2
піd чаc § 42, п. 3
піd юdити § 7, п. 4
пiетéт § 129, I, п. 2
пiзniй § 33, п. 1
пiк § 50, п. 1
Піkáccó § 140
пiкé § 140
пiкíрувати § 34, п. 3
пiк Шевчéнка § 50, п. 1
пiлóт § 129, I, п. 6
пiлюля § 121, п. 1, 2
пiр'я § 7, п. 2
пicéнь § 26, п. 2, 2
пiскуváтий § 33, п. 7
пiсля тóго як § 43, п. 2, 2
пiснýр § 33, п. 6
пiсnярéва § 33, п. 6
пiсnярéве § 33, п. 6
пiсня «Стоíть горá висóкая» § 55, п. 3
пiсóк § 22, 2
пiсóк § 22, 3
пiфагóрова теорéма § 49, п. 9, 3, прим. 2
пiцикáто § 128, п. 1
пiшохíд § 9, п. 3, 5, д
пiшохíдний § 9, п. 3, 5, д
пiщáний § 22, 3
пiщýна § 22, 2
Пiщáне § 149, п. 1, 3
Пiйонек § 144, п. 9, 2
Пáйонк § 144, п. 9, 2
Пiйотрбóський § 144, п. 5, 1
пóки що § 44, п. 1, 10
план § 121, п. 1, 1
планета § 51
плаский § 26, п. 2, 1, а, прим.
Пáлацький § 144, п. 11
плéер § 121, п. 2
плéер § 126
плénum § 121, п. 2
плестí § 9, п. 1, 1, е
Плещéев § 144, п. 3, 3
Плещéево § 149, п. 1, 2
плéяда § 126
плisкóватий § 33, п. 7
плíмутróк § 59, п. 1
плítка § 9, п. 3, 1, б
плíч-ó-плíч § 41, п. 3, 5
пломбíр § 32, п. 14
плóский § 26, п. 2, 1, а, прим.
пл. — площа § 62, п. 1
Плýски § 152, п. 2
плуг § 14, п. 1
плужóк § 14, п. 1
плюск § 28, прим.
плóснутi § 28, прим.
пляж § 121, п. 1, 2
Пéнза § 149, п. 1
По § 133
По § 140
по-бáтькíвськи § 41, п. 3, 1
по-бáтькíвському § 41, п. 3, 1
пóбíч § 41, п. 1, 2
поблизу § 41, п. 1, 4
побóїще § 32, п. 10
по-бойовóму § 41, п. 3, 1
по-братéрськи § 41, п. 3, 1
по-брáтњому § 41, п. 3, 1
по бáтьковi § 41, п. 3, 1, прим. 2
побутовíзм § 32, п. 14
по-ведмéжи § 41, п. 3, 1
Повенéць § 151, п. 2, 1
повéрх § 41, п. 1, 2
20-поверхóвий § 40, п. 2, 4
повечíр'я § 53, п. 8
Повáжська Бýстриця § 154, п. 1, 1
повзdóвж § 42, п. 1, 1

- Повідомляємо Вам...* § 60, п. 2
повік § 41, п. 1, 2
повік-віки § 35, п. 5, 2
пóвістъ § 30, п. 1, 3, прим.
повітроду́в § 35, п. 2, 3
повітрозабірник § 35, п. 2, 3
повноголосся § 9, п. 3, 2, а
поволі § 41, п. 1, 2
повсюди § 41, п. 1, 1
повсякчáс § 41, п. 1, 8
по-генералгубернато́рсько́му § 41, п. 3, 1,
 прим. 1
погірдний § 9, п. 2, 2
поголів'я § 9, п. 3, 2, а
погорда § 9, п. 2, 2
по-господáрськи § 41, п. 3, 1
по-господáрсько́му § 41, п. 3, 1
подвір'я § 9, п. 1, 2
по двóе § 41, п. 2, 4
подéкуди § 41, п. 1, 1
пóдорож § 9, п. 2, 3
пóдорож § 30, п. 1, 3
Подъячев § 144, п. 3, 3
поéма «Енейда» § 55, п. 3
поетáпний § 130, п. 1
поетéса § 32, п. 4
пóза § 42, п. 1, 2
позавчóра § 41, п. 1, 1
позавчóра § 41, п. 1, 7
позáду § 41, п. 1, 2
по закóну § 41, п. 2, 1
позáторík § 41, п. 1, 1
по-зáячи § 41, п. 3, 1
поздóвжнíй § 33, п. 1
позицíя § 129, III, п. 1
по змóзї § 41, п. 2, 1
по знáку § 41, п. 2, 1
поінформóваний § 34, п. 3
поінформувáти § 129, II, прим.
поінформувáти § 3, прим.
поінформувáти § 34, п. 3
по-іншому § 41, п. 3, 1
поїзд «Чорноморець» § 58, п. 3
по-козáцько́му § 41, п. 3, 1
поколихáти § 14, п. 3
покосýти § 16
покóшений § 16
Покróвське § 150, п. 1, 1
Покróва § 53, п. 3
Покúття, Полісся § 50, п. 6, прим.
по-латíні § 41, п. 3, 1
полýдрабок § 36, п. 1, 6
Полевíй § 144, п. 11
Полóзье́в § 144, п. 13, 1, а
полíвка § 32, п. 12
полiéдр § 130, п. 1
полíелей § 53, п. 8
полíльник § 32, п. 1
полімотивáція § 35, п. 4, 3
полíрувати § 34, п. 3
полісахарíди § 35, п. 4, 3
полíтико-економíчний § 40, п. 2, 2, 6
полúкіпок § 36, п. 1, 6
полýмисок § 36, п. 1, 6
полóження § 9, п. 2, 4
полтáвський § 22, 2
Полтáвщина § 22, 2
Полтáва § 152, п. 1
полювати § 34, п. 3
по-лóдськи § 41, п. 3, 1
полýни § 49, п. 6
полárний § 121, п. 1, 2
помáлу § 41, п. 1, 4
помíж § 42, п. 1, 2
помíчний § 21
Пом'яло́вський § 144, п. 12
пóнаад § 42, п. 1, 2
понадплáновий § 31, п. 2
по-на́шому § 41, п. 3, 1
пónі § 140
по-німéцьки § 26, п. 2, 1, а
по-німéцько́му § 26, п. 2, 1, а
пóночи § 41, п. 1, 2
понятteéвий § 33, п. 6
поодýнци § 41, п. 1, 5
поóраний § 29, п. 3, 2, прим.
попадá § 30, п. 1, 5, прим.
попgúрт § 35, п. 4, 2
поперéд § 42, п. 1, 2
по-пéриє, по-дру́гє, по-трéтє § 41, п. 3, 2
попідвікóнню § 30, п. 1, 4
попідтýнню § 30, п. 1, 4
попідтýнню § 41, п. 1, 7
пóліч § 41, п. 1, 2
попмýзика § 35, п. 4, 2
по прáвdi § 41, п. 2, 1
пóпри § 42, п. 1, 2
попурí § 129, I, п. 5
порáдниця § 32, п. 4
порíг § 9, п. 2, 3
порóжнíй § 33, п. 1
пóрох § 9, п. 2, 3
por. — порівняй, порівняйтe § 62, п. 1
порсکíй § 26, п. 2, 1, а, прим.

порт Ольвія § 50, п. 13
Порт-о-Пренс § 50, п. 2, прим.
портрет Мусоргського роботи Репіна
§ 55, п. 2, прим.
портьє § 130, п. 1
пóруч § 41, п. 1, 2
пóряд § 41, п. 1, 2
посáджений § 15
посадити § 15
по-свóему § 41, п. 3, 1
посéрéд § 42, п. 1, 2
посерéдинi § 41, п. 1, 2
по сýлi § 41, п. 2, 1
послідóвно миролюбний § 40, п. 1, 4,
прим. 1
по сóвістi § 41, п. 2, 1
Посóл Респúблíки Польща § 56, прим. 3
по-соціалдемократичному § 41, п. 3, 1,
прим. 1
постачáльник § 32, п. 1
постачáльно-збúтовий § 40, п. 2, 2, а
пóстол Матвíй § 53, п. 2, прим. 1
по сусíдству § 41, п. 2, 1
по-сусíдськи § 41, п. 3, 1
по-сусíдському § 41, п. 3, 1
по сýтi § 41, п. 2, 1
Потебнянські читання § 49, п. 9, 3
потíк § 9, п. 3, 5, г
потóн § 9, п. 3, 5, г
потóн § 9, п. 3, 5, е
потребувáти § 11, п. 2
по трóе § 41, п. 2, 4
потróху § 41, п. 1, 1
Потсдáмська угóда § 55, п. 1
поту́жний § 33, п. 1
по-українськи § 26, п. 2, 1, а
по-українськи § 41, п. 3, 1
по-українському § 26, п. 2, 1, а
по-українському § 41, п. 3, 1
по-францúзыки § 26, п. 2, 1, а
по-францúзыкому § 26, п. 2, 1, а
по-християнському § 41, п. 3, 1
Почáївська лáвra § 55, п. 2
почáсти § 41, п. 1, 2
по чéрзi § 41, п. 2, 1
по чéтверо. § 41, п. 2, 4
почíм § 41, п. 1, 6
почóму § 41, п. 1, 6
поч. — *початок* § 62, п. 1
почуття § 30, п. 1, 1
по щíростi § 41, п. 2, 1
поýснення § 9, п. 3, 4
п. — *пан; параграф; пункт* § 62, п. 1
П-подíбний § 35, п. 5, 9
пп. — *пани, панове; параграфи; пункти*
§ 62, п. 1
пóпри те що § 43, п. 2, 2
правоберéжний § 40, п. 1, 2
правóруч § 41, п. 1, 8
Пráга § 19, п. 1, 2
прáзький § 19, п. 1, 2
прáпор § 9, п. 3, 5, е
працездатний § 35, п. 2, 3
працíвник § 32, п. 1
Пráвдинськ § 149, п. 4, 2, прим.
Пráга § 152, п. 1
Пráга § 153, п. 2, 1
Пárдубици § 149, п. 1, 3, прим.
прегárний § 31, п. 3
презавзýтий § 31, п. 3
президéнт § 56, прим. 1
Президéнт Національної акадéмїї нау́к
України § 56, прим. 3
Президéнт Сполúченых Штáтів Америки
§ 56
Президéнт України § 56
презíдія § 54, п. 6
презíрливий § 31, п. 3
презíрство § 31, п. 3
прекráсний § 31, п. 3
прем'ér § 138, п. 1, 1
прем'ér-міністр § 56, прим. 1
Прем'ér-міністр Канáди § 56
прем'ér-міністр § 36, п. 2, 2, в
премíумклáс § 35, п. 4, 3
прему́дрíй § 31, п. 3
преосвящеñний § 31, п. 3
препогáно § 31, п. 3
преподóбний § 31, п. 3
преподóбний Серафíм Сарóвський § 53,
п. 2, прим. 1
пресвít. — *пресвíтер* § 62, п. 1
Пресвята Богорóдиця § 53, п. 2, прим. 1
прескоñферéнція § 35, п. 4, 2
престóл § 31, п. 3
префектúра Тóйма § 50, п. 9
Пречíста Дíва § 53, п. 2
пречудóво § 31, п. 3
прáзький § 153, п. 2, 1
Приазóв'я § 50, п. 6, прим.
приамудар'їнський § 154, п. 3, 3
приберéжний § 31, п. 3
прибíгти § 31, п. 3
Прибýлкін § 144, п. 7, 3, в

прибóрканий § 31, п. 3
прибóркати § 31, п. 3
прибудо́ваний § 31, п. 3
прибудува́ти § 31, п. 3
привáбити § 31, п. 3
привáбливий § 31, п. 3
привілейóваний § 8, п. 1, 1
Привóлжся § 149, п. 4, 3, г
Привáлов § 144, п. 7, 3, в
привселиóдно § 41, п. 1, 8
прýгірок § 31, п. 3
Придніпро́вська залізниця § 50, п. 11
приiссиккульський § 154, п. 3, 6, прим. 2
приiссиккульці § 154, п. 3, 6, прим. 2
прийде́шній § 33, п. 1
Прику́мськ § 149, п. 4, 3, г
прикордóнний § 31, п. 3
прикрути́ти § 31, п. 3
прикру́чений § 31, п. 3
прилáддя § 27, п. 5
Прилúки § 152, п. 2
Прилúки § 153, п. 2, 2
прилúцький § 153, п. 2, 2
Приміський вокзал § 50, п. 13
Примóр'я § 149, п. 4, 3, г
прýмула § 121, п. 1, 1
прináдний § 33, п. 1
принéсений § 1
прине́са § 56, прим. 2
прíп'ятський § 27, п. 3
Прíп'ять § 27, п. 3
прирóдний § 33, п. 1
пристань Ржáїців § 50, п. 13
пристáркувати § 31, п. 3
причепíти § 11, п. 2
причíпляти § 11, п. 2
причóму § 43, п. 1
пришивáшення § 31, п. 3
пришивáшити § 31, п. 3
прищéплювати § 11, п. 2
прýязнь § 30, п. 1, 3, прим.
прýярок § 31, п. 3
прíзвисько § 31, п. 3
прíзвище § 31, п. 3
прíрва § 31, п. 3
Прóкіп § 143, п. 2, прим. 1
пров. — провулок § 62, п. 1
прогráма «Партнérство зарáди мýру»
 § 55, п. 3
прогáвити § 6, п. 1
проект § 126
проéкція § 126
прозáїк § 3
прозáїк § 32, п. 1, прим.
прозаїчний § 33, п. 2
проїзд § 28
проїзний § 28
пройдóсвіт § 36, п. 1, 4
Прóкіп § 9, п. 2, 6, прим.
прокrúстове лóже § 49, п. 9, 3, прим. 2
Прокуратура міста Кýєва § 54, п. 1
Прокóф'ев § 144, п. 12
променíстий § 33, п. 5
Прометéй § 123
промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
прóміж. § 42, п. 1, 2
промінчик § 27, п. 2
пропагандíст § 19, п. 2
пропагандíстський § 19, п. 2
пропорцийníй § 33, п. 1
прорóк § 9, п. 3, 5, е
прор. — пророк § 62, п. 1
проскомíдія § 53, п. 8
простíти § 11, п. 1
простíти § 17
протé § 43, п. 1
протé § 43, п. 1, прим.
протóка Лаперу́за § 50, п. 1
професíйно орієнтоvаний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
проф. — професор § 62, п. 1
профспíлка § 35, п. 4, 1
профспíлкóвий § 35, п. 4, 1
проща́ти § 11, п. 1
прóщений § 17
Прíп'ять § 148
Прóстейов § 150, п. 1, 3
Пéрська затóка § 151, п. 2, 2
Пríшивін § 144, п. 7, 3, в
Пéрше Садовé § 154, п. 1, 3
Пришéров § 150, п. 1, 3
прáдиво § 32, п. 2
Пráшив § 150, п. 1, 3
Псалти́р § 53, п. 4
Пýса́рев § 144, п. 3, 3
Пýса́рев § 144, п. 7, 3, б
псéвдо-Фáуст. § 35, п. 4, 2, прим.
псевдогромадя́нський § 35, п. 4, 2
псевдоéфект § 130, п. 1
псевдоісторичний § 129, II, прим.
псевдонау́ка § 35, п. 4, 2
Псков § 152, п. 1
Пташинський § 144, п. 8
Пéтер § 142, п. 3, прим. 1

- Пéтер § 142, п. 3, прим. 1
 нóтинський § 153, п. 1
Пóти § 153, п. 1
Публíчне акціонérне товари́ство «Вíнницький універмáг» § 54, п. 4
Пугачóв § 144, п. 4, 3
 пúжсално § 27, п. 4
 пúжальце § 27, п. 4
 пустýти § 16
 пу́щений § 16
Пéчський § 153, п. 2, 3, прим. 1
пшени́ця § 10, п. 1
пшени́ця § 10, п. 1
пшени́ця § 21
пшени́ця «золотоколóса» § 59, п. 2
пшеничний § 21
Пúшкін § 144, п. 7, 1
Пúшкіно § 150, п. 1, 2
 пишно́ § 10, п. 1
 пýща-водíцький § 154, п. 3, 1
Пýща-водíцький § 40, п. 2, 1
Пýща-Водíця § 152, п. 5
Пýща-Водíця § 154, п. 3, 1
 пюпíтр § 138, п. 2, 2
 пюré § 138, п. 2, 2
П'яста § 7, п. 1
Пясéцький § 144, п. 12, прим.
п'ятдесáт § 38, п. 1, 1
п'ятдесáтимíльйóнний § 38, п. 1, 2
п'ятдесáтитóнний § 40, п. 1, 8
П'ятигорськ § 149, п. 4, 3, г
П'ятигорськ § 154, п. 2, 2
П'ятихáтки § 154, п. 2, 2
п'ятихáтський § 154, п. 2, 2
Пятру́сь Бróвка § 144, п. 1
п'ятсотдвадцáтп'ятирíччя § 35, п. 4, 5
п'ятсоттридцáтитýсячний § 38, п. 1, 2
п'ять § 4, п. 1
п'ять § 7, п. 1
П'ячéнца § 138, п. 1, 1
Óраве́ць § 142, п. 3, прим. 1
- P**
- Rávi* § 49, п. 8
 ragý § 140
ráda § 54, п. 6
Ráda національної безпéки та оборóни
 Украíни § 54, п. 1
rádий-радíсінький § 35, п. 5, 2
ráдити § 15
ráдій § 129, I, п. 2
rádio § 140
- радíокоміtéм § 35, п. 2, 4
 радíокоміtéм § 36, п. 1, 3
радíоспектрогеліогráфія § 36, п. 1, 7
радíофíзíчний § 40, п. 1, 1
ráдістъ § 9, п. 1, 1, а
ráдістъ § 27, п. 3
rádius § 129, I, п. 2
Радчúк § 27, п. 6
Радíщеv § 144, п. 7, 3, г
7-разóвий § 40, п. 2, 4
раз у ráз § 41, п. 2, 2
райón § 8, п. 1, 1
Рамбуé § 126
Рамбуé § 130, п. 1
Рамбуé § 140
рандевú § 140
ráнішнíй § 33, п. 1
ráнній § 33, п. 1
ранньостíглий § 35, п. 1
Рафаéлева «Мадонна» § 49, п. 9, 1
Рафаéль § 121, п. 1, 2
Рафаéль § 139, п. 1, 2
Рафаéль § 140
рациón § 129, I, п. 2
рациональний § 128, п. 2
p. Berézova § 149, п. 2, 2
Ráva-Rúсьka § 152, п. 4, 2
Ráva-Rúсьka § 154, п. 3, 1
ráва-рúський § 154, п. 3, 1
Rívne § 148
Rívne § 152, п. 3
Rívne § 152, п. 3, прим.
Ríga § 153, п. 2, 1
Rígor Бородúlin § 144, п. 1
Ráдич § 144, п. 6
rádio- § 36, п. 2, 4
Rýдольштадт § 154, п. 2, 5
Ráдомишль § 153, п. 2, 3, прим. 1
ráдомишльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
реалízm § 128, п. 2
реалízm § 32, п. 14
реáльний § 128, п. 2
революциóнер § 129, I, п. 2
революцíя § 121, п. 1, 2
революцíя § 128, п. 2
регулювáльник § 32, п. 1
регуля́тор § 121, п. 1, 2
редáктorka § 32, п. 4
 ред. — *редактор; редакцíя* § 62, п. 1
réдька § 27, п. 3, прим.
реéстр § 130, п. 1
режíм § 129, III, п. 1

Рéзерфорд § 124	рівень § 9, п. 3, 1, а
Рéймське Євангеліє § 55, п. 3, прим. 2	рієлтор § 129, I, п. 2
Рейн § 136, п. 1	рієлтор § 130, п. 1
рéквіем Мóцарта § 55, п. 2, прим.	Різдвó § 53, п. 3
рéкрумтський § 22, 1	різдвяний § 7, п. 1, прим.
рéкрутчина § 22, 1	різдвяний § 27, п. 3
рéктор § 56, прим. 1	Різдвяний піст § 53, п. 3
реляція § 128, п. 2, прим.	різкій § 26, п. 2, 1, а, прим.
ремесло § 28, прим.	різко § 26, п. 2, 1, а, прим.
ремигáти § 6, п. 1	різноспрямóваний § 40, п. 1, 4
ремінéць § 9, п. 3, 1, а	різъбáр § 27, п. 3
ремісник § 28, прим.	різъбáр § 27, п. 3
Ренесáнс § 52, п. 1	ріk § 21
Рено § 140	ріk у рík § 41, п. 2, 2
Рентгéн § 132	рілля § 30, п. 1, 2
рентгéн § 49, п. 5	Píо-де-Жанéйро § 50, п. 2, прим.
Реньé § 139, п. 1, 1	Píо-де-Жанéйро § 154, п. 3, 5
репетíрувати § 34, п. 3	Píо-Нéгро § 50, п. 4, прим.
репетувáти § 34, п. 3	Річард § 129, I, п. 3
респондéнт § 128, п. 2, прим.	Річард Лéвове Сéрце § 49, п. 9, 2
респу́бліка § 129, I, п. 6	річечка § 32, п. 8
Респу́бліка Болгарія § 50, п. 6	річний § 21
Респу́бліка Корéя § 50, п. 6	125-річний § 40, п. 2, 4
Республіканська пárтія США § 54, п. 2	90-річний § 40, п. 2, 4
ресторáн «Лíбідь» § 54, п. 5	750-річчя § 36, п. 1, 5, прим.
réptro § 140	Рішельé § 132
реформація § 128, п. 2	Рáїч § 144, п. 6
Рéчіца § 149, п. 1, 3	Óрлов § 150, п. 1, 3
речовий § 33, п. 6	Рýмський-Кóрсаков § 146, п. 3, 2
речовізм § 32, п. 14	p-n (район) § 62, п. 2
Ríeka § 149, п. 4, 1, в	p. н. — rík народження § 62, п. 1
Répíн § 144, п. 3, 4	робíв-робíв § 35, п. 5, 1
Ржев § 149, п. 1, 2	робítъ § 26, п. 2, 3
рýзъкий § 153, п. 2, 1	робінзóн § 49, п. 5
Рибакóв § 144, п. 8	робітníк § 9, п. 1, 2
рибалка — рибалцí, рибáлчин § 26, п. 1, 3,	робітñíцъ § 26, п. 2, 2
прим.	рóблять § 26, п. 2, 3
рибáльство § 26, п. 1, 3	робóта § 9, п. 1, 2
рибокомбінат § 35, п. 2, 1	Рогачóво § 149, п. 2, 3
Riv'era § 129, III, п. 4	родзíнка § 129, III, п. 1
Riv'era § 138, п. 1, 1	Рожищенський район § 50, п. 8
Rúga § 129, III, п. 4	розгíн § 9, п. 3, 5, г
Риджент-стрíт § 129, III, п. 4, прим. 1	розграфíти § 18
рýзъкий § 129, III, п. 4	роздорíжся § 9, п. 3, 2, а
Рýмсько-католицька цéрква § 53, п. 5	розвбрóйти § 29, п. 1, 1
Рись § 142, п. 1, прим. 2	розвáва § 29, п. 1, 1
рись § 142, п. 1, прим. 2	розідрáти § 9, п. 2, 1
риф § 129, III, п. 1	рóзкíш § 30, п. 1, 3
риштóваний § 34, п. 1	розм'якнути § 7, п. 1, прим.
риштóвання § 34, п. 1	розрýв-травá § 36, п. 2, 2, а
риштувáння § 34, п. 1	розтягнути § 31, п. 2
риштувáти § 34, п. 1	рóзтяг-стиск § 36, п. 2, 1, б

розхитáти § 31, п. 2
 рóзчин § 31, п. 2
 роз'юшити § 7, п. 4
 р. Олењóк § 149, п. 2, 2
 роликоپíдшипник § 36, п. 2, 4
 романіст § 32, п. 14
 ромáн «Сто рóків самотності» § 55, п. 3
 романтизм § 32, п. 14
 ромáнтик § 32, п. 1, прим.
 Ромní § 152, п. 2
Río-Hégro § 154, п. 3, 3
 Россíni § 129, I, п. 3
 Россíni § 140
Ростóв-на-Дону § 152, п. 6
Ростóв-на-Дону § 154, п. 3, 5
 ростóвський-на-Дону § 154, п. 3, 5
 ростí § 9, п. 1, 1, е
 Рось § 148
 рот § 9, п. 2, 1, прим. 1
 рояль § 126
 р.—рíк; рíчка § 62, п. 1
 р/р (розрахунковий рахунок) § 62, п. 4
 pp.—роки § 62, п. 1
 рýський § 153, п. 2, 3
Ртýщево § 149, п. 4, 3, д
 Рýдбек § 128, п. 4
 Рудольф Дíзель § 129, I, п. 3
 rudольштáдтський § 154, п. 2, 5
 Руж'є § 138, п. 1, 1
 руїна § 129, II
 руїна. § 3
 рукá § 14, п. 1
 Румýнія § 50, п. 6
 рум'яній § 7, п. 1
 Рум'янцев § 144, п. 12
 русálка § 49, п. 7, 2, прим. 1
Руссó § 128, п. 3
 Русь § 153, п. 2, 3
 «Рýська прáведа» § 55, п. 3, прим. 2
 Руф § 140, прим.
 рúченъка § 26, п. 2, 1, б
 рúчка § 14, п. 1
 рушníк § 21
 рушníца § 21
P. X. — Рíздво Христове § 62, п. 1
Рíчард Лéвове Сérце § 146, п. 1, 1
Рíчард Лéвове Сérце § 146, п. 5
Рíчард Лéвове Сérце. § 147, п. 4, 1
 Рéчиця § 151, п. 2, 1
 Рéчиця § 152, п. 1
 900-рíчия. § 36, п. 1, 5, прим.
Рóцино § 150, п. 1, 2

рюкзák § 138, п. 2, 2
 рюкзák § 4, п. 2
Рюмін § 144, п. 12, прим.
 рóмсати § 7, п. 2, прим.
 рюш § 138, п. 2, 2
 рюш § 4, п. 2
 рябíй § 7, п. 2, прим.
 ряд § 4, п. 2
Рязáнь § 151, п. 1, прим.
 рáсно § 4, п. 2
C
Саарбрюкен § 137
Саваóф § 53, п. 1
Сáвич § 32, п. 11
Сáвівна § 32, п. 11
Сáвович § 32, п. 11
Савóя § 126
 садýти § 15
Садóве товариство «Лісовá поляна»
 § 54, п. 4
Сáзерленд § 124
Сaiд § 129, II
 саквойж § 126
Салónики § 152, п. 2
Салáсьєв § 144, п. 13, 1, а
 сам на сám § 41, п. 2, 2
 самобутнíй § 33, п. 1
 самовиховання § 35, п. 2, 1
 самовчýтель § 35, п. 2, 1
 самохíд § 9, п. 3, 5, д
 самохíд § 36, п. 1, 1
 самохíдний § 9, п. 3, 5, д
 самохíдний § 40, п. 1, 1
 самохíть § 41, п. 1, 8
 Сан- § 50, п. 4
 санітárний день § 52, п. 2
 Санкт- § 50, п. 4
Санкт-Гáллен § 154, п. 3, 4
Санкт-Петербург § 50, п. 4
Сан-Мартíн § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сан-Сальвадóр § 154, п. 3, 4
 Санта- § 50, п. 4
Сáнта-Бáрbara § 50, п. 4
Сан-Францíско § 50, п. 4
Сапýн-горá § 37, п. 1, 2
Сардýнія § 129, III, п. 5
Сарáево § 150, п. 1, 2
Сарáево § 152, п. 3, прим.
Сатýрн § 51
Сáумi § 124
 сáйни § 50, п. 12

- Сóболь § 144, п. 13, 1, в
 свáха § 12, п. 1
 свáха § 22, 5
 свáшин § 22, 5
 свекру́ха § 33, п. 3
 свекру́шин § 33, п. 3
 Свенцíцький § 144, п. 9, 2
 свердлíльно-довбáльний § 40, п. 2, 2, а
 свердлíльно-шліфувáльний § 40, п. 2, 2, а
 свиномáтка § 35, п. 2, 3
 свинопáс § 35, п. 2, 3
 свинцéво-мíдний § 40, п. 2, 2, а
 свинá § 30, п. 1, 5, прим.
 Свідзíнський § 144, п. 13, 2, прим. 1
 свіжісíнъкій § 26, п. 2, 1, 6
 свіжість § 32, п. 3
 свіжозрúбаний § 40, п. 1, 4
 свіжоскóпаний § 40, п. 1, 4
 Свір § 152, п. 1
 світ § 27, п. 3
 Світлáна § 143
 Світлáна § 144, п. 1
 світловодолíкувáння § 36, п. 1, 7
 світлопоглинáльний § 40, п. 1, 3
 Світозáр § 143, п. 2, прим. 2
 Свéкор § 142, п. 1
 св. — святый § 62, п. 1
 свáтівський § 153, п. 2
 Свáтове § 152, п. 3, прим.
 Свáтове § 153, п. 2
 Світязь § 152, п. 1
 Свъонтек § 144, п. 9, 2
 Свáдек § 144, п. 11
 Свáдек § 144, п. 13, 2, прим. 1
 святá великомúчениця Варвáра § 53, п. 2,
 прим. 1
 Свята Трíйця § 53, п. 2
 Свята Трíйця § 53, п. 2, прим. 1
 Святвеéчir § 35, п. 4, 1
 Святé Письмо § 53, п. 4
 святый § 50, п. 2
 святый Пантелеимóн § 53, п. 2, прим. 1
 Святíйший Патрíарх Кiївський i всiєї
 Руси-України, Католíкós-Патрíарх
 усiєї Грузiї, Верхóвний Архиепíскоп
 (Верхóвний Архиепíскоп). § 53, п. 6
 святкóвий § 33, п. 6
 свято § 7, п. 1, прим.
 свято § 27, п. 3
 свящéнний § 29, п. 3, 2
 свящéнник § 29, п. 1, 3
 с.-г. (сільськогосподарський) § 62, п. 3
- Сíдíр § 143, п. 2, прим. 1
 с.-д. — соціал-демократ, соціал-
 демократичний § 62, п. 3
 сéбто § 43, п. 1
 Севастóполь § 148, прим.
 Севастóполь § 154, п. 2, 5
 севастóпольський § 154, п. 2, 5
 Севíлья § 129, I, п. 4
 Севíлья § 139, п. 1, 1
 Седáн § 50, п. 5, прим.
 Сéдлачек § 144, п. 2
 сейл § 121, п. 1, 1
 сейм § 54, п. 5, прим. 3
 секвóя § 126
 секретáр § 27, п. 1
 секретáр § 56, прим. 1
 сéла § 1
 селó Івáна Франкá § 154, п. 1, 3
 Сéліндже́р § 134
 селó Михáйло-Коцюбíнське § 154, п. 1, 3
 селó § 1
 селó § 9, п. 1, 1, 6
 селó § 9, п. 1, 2
 сел. — селянський § 62, п. 1
 селян. — селянський § 62, п. 1
 селянський § 27, п. 2
 селянськ. — селянський § 62, п. 1
 Сем § 134
 семéстр § 127
 Семигóри § 154, п. 2, 2
 семигíрський § 154, п. 2, 2
 семидéнний § 35, п. 2, 4
 семимíльярдний § 38, п. 1, 2
 Семипалáтинськ § 149, п. 4, 3, г
 Семипíлки § 154, п. 2, 2
 семипíлківський § 154, п. 2, 2
 семираzóвий § 40, п. 1, 8
 Семирíчна вíйná § 52, п. 1
 Семéн § 143
 Семéн § 144, п. 1
 Семéнов § 144, п. 4, 2
 Семéново § 149, п. 2, 2
 Семьóркін § 144, п. 4, 2
 Сен- § 50, п. 4
 сенáт § 54, п. 5, прим. 3
 сенбернáр § 50, п. 12
 Сен-Готáрд § 154, п. 3, 4
 Сенкéевич § 144, п. 2
 Сенкéевич § 144, п. 6, 2
 Сен-Лó § 50, п. 4
 Сен-Сímón § 146, п. 1, 4, прим. 1
 Сент- § 50, п. 4

- Сент-Бéв* § 146, п. 3, 2
Сент-Джóнс § 50, п. 4
Сент-Луїс § 154, п. 3, 4
сеньйóр § 139, п. 1, 1
Серакóвський § 144, п. 2
Сергíївна § 32, п. 11
сéрдéнько § 32, п. 9
сердéць § 26, п. 2, 2
сердéчний § 21
сердéшний § 21
сéред § 9, п. 2, 3
серéдні вíкý § 52, п. 2, прим. 3
середньоверхньоніме́цька § 40, п. 1, 5
середньовіччя § 35, п. 1
середньовіччя § 52, п. 2, прим. 3
середньодобо́вý § 35, п. 1
середньонижньоніме́цька § 40, п. 1, 5
серйозníй § 138, п. 2, 1
сéрфíнг § 122, п. 1
сéрфíнг § 135
сéрце § 21
серць § 26, п. 2, 2
Сесíль § 140, прим.
сéсія § 54, п. 6
сéсія Хмельни́цької міськрайди. § 54, п. 6
Сíзрань § 149, п. 5
Сíзрань § 152, п. 1
Сíвий § 49, п. 8
Сивокíнь § 146, п. 4
сивáський § 153, п. 2, 3
Сивáш § 153, п. 2, 3
Сикстíнська капéла § 55, п. 2
Сиктивkár § 149, п. 5
сýла-силéнна § 35, п. 5, 2
силéнний § 29, п. 3, 1
силуéт § 129, I, п. 3
силуéт § 129, III, п. 1
сильнодíйний § 40, п. 1, 4
Симеón § 144, п. 6
симентálка § 50, п. 12
Симонéнко § 142, п. 1
симпóзíум § 54, п. 6
синагóга § 122, п. 1
Синéльникове § 152, п. 3, прим.
синьоóкий § 35, п. 1
сíньо-сíньо § 35, п. 5, 1
синьоцvít § 36, п. 1, 2
синювáтий § 33, п. 7
Сиракúзи § 153, п. 2, 1
сиракúзький § 153, п. 2, 1
Сиракúзи § 129, III, п. 6
Сирдар'я § 154, п. 3, 3
Сирдар'я § 50, п. 4, прим.
сирíєць § 129, III, п. 6
сирíтство § 19, п. 2
сирíтський § 19, п. 2
Сíрія § 129, III, п. 6
сир «Королíвський» § 58, п. 1
сироváр § 35, п. 2, 1
сиротá § 19, п. 2
систéма § 129, III, п. 1
ситró § 140
сýтцевий § 33, п. 6
Сицилíя § 129, III, п. 6
Cíам § 129, I, п. 2
сí-бемóль § 36, п. 2, 2, в
сí-бемóльний § 40, п. 2, 1
Сíдней § 129, I, п. 4
сíєста § 130, п. 1
Сíллітоу § 133
сíль § 30, п. 1, 3
сíльráда § 61, п. 1, 2
сíльський § 9, п. 1, 2
сíльський § 26, п. 1, 3
сíльськогосподáрський § 40, п. 1, 2
сíм § 9, п. 1, 1, а
сíмдесятиríччя § 35, п. 4, 5
сíмсотсорокарíччя § 35, п. 4, 5
Сíмферóполь § 148, прим.
сíм'ядóля § 35, п. 2, 4
сíм'япрóвід § 35, п. 2, 4
Сíндзо Áбе § 49, п. 4
сíнéшний § 33, п. 1
сíнокíс § 36, п. 1, 1
Сíркó § 49, п. 8
сíрковóдневий § 40, п. 1, 1
сíро-голубíй § 40, п. 2, 2, г
Сí Цзíньпíн § 49, п. 3
«СíЧ» § 61, п. 3, прим. 3
Сíчесláв § 35, п. 2, 3
Скадóвськ § 153, п. 2
скадóвський § 153, п. 2
скажéний § 29, п. 3, 2, прим.
скázаний § 29, п. 3, 2, прим.
сказáти § 31, п. 1
скакáти § 11, п. 1
Скандинáвія § 129, III, п. 5
скандинáвський § 129, III, п. 5
Скандинáвські краíни § 50, п. 7
Скандинáвський пíвóстрíв § 154, п. 1, 2
Скитáлець § 144, п. 13, 2
скíльки ж то § 44, п. 3, 1, прим. 1
склáсти § 31, п. 1
скéлелаз § 35, п. 2, 3

сконструйований § 34, п. 3
сконструювати § 34, п. 3
Скоріна § 144, п. 8
Скорохόд § 146, п. 2, 3
скочити § 11, п. 1
Скóп'є § 149, п. 1, 1
Скóп'є § 151, п. 1
скráю § 41, п. 1, 2
скрипалéва § 33, п. 6
скрипалéве § 33, п. 6
скрипáль § 32, п. 3
скрипáль § 33, п. 6
скріпiti § 31, п. 1
скульптура «Мислитель» § 55, п. 3
скупóуваний § 34, п. 2
скупóування § 34, п. 2
скупóувати § 34, п. 2
слабконатáгнутий § 40, п. 1, 4
слáва Бóжка § 53, п. 2
Славúтич § 50, п. 6, прим.
слáти § 28
слíва Зарíчна ráння § 59, п. 3
слíвцé § 9, п. 3, 1, в
слíд § 27, п. 3
слíпоглухонíмий § 40, п. 1, 5
слíпúчо-бíлий § 40, п. 2, 2, г
«слобожáнець» § 58, п. 2
Слобожáнщина § 50, п. 6, прим.
словéчко § 9, п. 3, 1, в
словéчко § 32, п. 8
словák § 153, п. 2, 2
словník § 9, п. 3, 5, е
слóво § 9, п. 1, 1, б
«Слóво i час» § 61, п. 3, прим. 3
«Слóво o полку Ігоревіm» § 55, п. 3,
 прим. 2
словáцький § 153, п. 2, 2
Слугá з Добрóмila § 146, п. 1, 1
Слугá з Добрóмila § 146, п. 5
службóвий § 33, п. 6
смерть § 9, п. 2, 2
Смирноv § 144, п. 7, 3, б
Смирнéнський § 144, п. 11
смíттезбирáльний § 35, п. 2, 4
смíттеочисný § 40, п. 1, 3
сmíх § 27, п. 3
сmóкінг § 133
Смóллетt § 128, п. 3
сmóріd § 9, п. 2, 3
сморóдина Софíївська § 59, п. 3
см — сантиметр § 62, п. 1
сmt. — селище міського типу § 62, п. 1
смúток § 9, п. 2, 1
снíг § 27, п. 3
Снігíр § 142, п. 1
Снігúр § 142, п. 1
Сніжýнка § 49, п. 8
снíп § 27, п. 3
Снóу § 133
Снóу § 140
сноуборд § 133
Сáнта-Кláра § 154, п. 3, 4
собóр Сан-Мárко § 55, п. 2, прим.
собóр Святóго Петrá § 53, п. 2, прим.
собóр Святóго Петrá § 55, п. 2, прим.
совенá § 32, п. 7
Сóер § 126
соколóнько § 26, п. 2, 1, б
солдáтський § 22, 1
солдáтчина § 22, 1
солевáр § 36, п. 1, 1
Солженицин § 144, п. 7, 3, г
солíрувати § 34, п. 3
сóло § 121, п. 1, 1
солов'í § 7, п. 1
солов'íй § 33, п. 4
Соловéй § 142, п. 1
Соловйóв § 144, п. 4, 1
Соловйóв § 144, п. 12
Соловйóво § 149, п. 2, 1
Соловйóв § 8, п. 1, 2
Соловйóв-Седíй § 144, п. 11
сóлод § 9, п. 2, 3
Соломíн § 33, п. 3
Соломíя § 33, п. 3
соломоподríбновальний § 40, п. 1, 3
Солóха § 143, п. 1, прим. 1
соль-діeз § 36, п. 2, 2, в
Соль-Ілéцьк § 154, п. 3, 4
соль-ілéцький § 154, п. 3, 4
Сомалí § 129, I, п. 4
сомалíйський § 129, I, п. 4
сомелье § 140
Сомкóва Долíна § 154, п. 1, 1
сон § 9, п. 2, 1
сон-травá § 36, п. 2, 2, в
сónце § 21
сónце § 51, прим.
Сонце § 51, прим.
сонестояння § 35, п. 2, 4
сóнячний § 21
сóняшник § 21
сорокагодínnий § 40, п. 1, 8
сорокадénnий § 40, п. 1, 8

соро́ка́річний § 35, п. 2, 4
соро́ка́річний § 35, п. 4, 5
Соро́коду́би § 154, п. 2, 2
соро́коду́бський § 154, п. 2, 2
Cótbí § 124
сóтня § 9, п. 2, 1
Софи́н § 33, п. 3
Софи́я § 33, п. 3
Сохó-сквер § 154, п. 3, 4
соцзабезпéчення § 35, п. 4, 1
Социál-демократична пárтія України.
 § 54, п. 2
социál-демократичний § 40, п. 2, 1
социálizm § 129, I, п. 2
Социálstíchna Respúblíka В'єtnám § 50,
 п. 6
социál-патrіotíchnyi § 40, п. 2, 1
социál-пациfístський § 40, п. 2, 1
социálno акти́вний § 40, п. 1, 4, прим. 1
социálno небезпéчний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
социálno свіdómий § 40, п. 1, 4, прим. 1
социológiá § 121, п. 1, 1
социológiá § 129, I, п. 2
социosféra § 35, п. 4, 2
соцstráx § 9, п. 2, 5
соцstráx § 35, п. 4, 1
соцstráxivsýkij § 9, п. 2, 5
соцstráxivsýkij § 35, п. 4, 1
спа § 140
спалахну́ти § 31, п. 1
спám § 134
спанiель § 59, п. 1
спасénniy § 29, п. 3, 2
Спасítель § 53, п. 2
Сnáсívka § 53, п. 3
Снас-Клéники § 154, п. 3, 4
спекtí § 14, п. 3
спéреду § 41, п. 1, 2
специ́ выпуск § 9, п. 2, 5
специ́ выпуск § 35, п. 4, 1
специ́зувáння § 35, п. 4, 1
спецkóp § 9, п. 2, 5
специkórvsýkij § 9, п. 2, 5
специóдяg § 9, п. 2, 5
специ. — специálnyi § 62, п. 1
спécheniy § 14, п. 3
спécheniy § 29, п. 3, 2, прим.
спирт § 129, I, п. 6
спиртívka § 32, п. 12
спívavt. — спívavtor § 62, п. 1
спíváčka § 32, п. 4
спídlóba § 41, п. 1, 7
спílka — спílci, спílčánskij § 26, п. 1, 3,
 прим.
спílник § 26, п. 1, 3
спínnno-черевníj § 40, п. 2, 2, а
спóvná § 41, п. 1, 4
Сполúchení Штáti Amériki § 50, п. 6
спортивníj klub «Сókíl» § 54, п. 5
спортмайдáнчик § 35, п. 4, 1
спостерегtí § 11, п. 2
спостерígáti § 11, п. 2
спочátku § 41, п. 1, 2
спочатку § 41, п. 1, 9, прим.
спrávжníj § 33, п. 1
спriйnня § 32, п. 5
спriйati § 32, п. 5
спросónня § 30, п. 1, 4
спróstta § 41, п. 1, 4
спériu § 41, п. 1, 5
сп'янíti. § 7, п. 1, прим.
сп'ánu § 41, п. 1, 4
сп'ястíся § 31, п. 1
срíbna медáль § 57, п. 2
ссавí § 29, п. 4
ссáти § 29, п. 4
c. — село; сторíнка § 62, п. 1
стáeнь § 26, п. 2, 2
стакáto § 128, п. 1
сталебетón § 36, п. 1, 3
сталерозливníj § 40, п. 1, 3
Становíй (хребет) § 150, п. 1, 1
станцíя метро «Академмістéчко» § 50,
 п. 14
станцíя Устínіvka § 50, п. 13
Станюкóvich § 144, п. 7, 3, г
Старíй Завít § 53, п. 4
старoндíйсьkij § 3, прим.
Старокостянтýniv § 154, п. 2, 1
Старá Планína § 154, п. 1, 1
стáti § 11, п. 1
статтý § 30, п. 1, 2
Статtý OOH § 55, п. 1
стелíti § 28
Стенда́ль § 142, п. 1, прим. 3
Степанчúk § 27, п. 6
Степáнов § 144, п. 2
Степán Týgrýcha Смерть § 146, п. 1, 1
Степán Týgrýcha Смерть § 146, п. 5
стерегtí § 9, п. 3, 3
стереоапаратúra § 35, п. 2, 4
стереоекrán § 36, п. 1, 3
Стеф'юk § 7, п. 1

стильовий § 33, п. 6
стімул § 129, III, п. 1
стирати § 11, п. 2
стіжок § 9, п. 3, 1, а
стільки-то § 44, п. 3, 1
Стóїч § 144, п. 6
Стóлаць § 151, п. 2, 1
ствобóвати § 33, п. 7
ствокті § 31, п. 1
стодвадцятин'ятирічний § 40, п. 1, 8
стоїк § 129, II
Стокгольм § 128, п. 4
Столéтов § 144, п. 3, 4
столітрóвий § 40, п. 1, 8
столáрно-теслárський § 40, п. 2, 2, а
стометрóвий § 35, п. 2, 4
стоміти § 18
стоп'яtdесятиріччя § 36, п. 1, 5
сторінка § 27, п. 3, прим.
сторіччя § 30, п. 1, 1
сторіччя § 35, п. 2, 4
сторіччя § 35, п. 4, 5
стóроjс § 9, п. 2, 3
стóроjс § 33, п. 6
стóроjсева § 33, п. 6
стóроjсеве § 33, п. 6
сторонá § 9, п. 3, 2, а
стóрting § 54, п. 5, прим. 3
сторіччя § 36, п. 1, 5
Стоxіd § 148
стояти § 9, п. 1, 1, д
стояти § 11, п. 1
стравохід § 9, п. 3, 5, д
Страснá п'яtnиця § 53, п. 3
Страсný тýждень § 53, п. 3
Страхолíсся § 154, п. 2, 4
страхолíсский § 154, п. 2, 4
страшénний § 29, п. 3, 1
Стрýйський парк § 50, п. 11
стри́мувати § 1
óстрів § 154, п. 2, 1, прим.
Стрілá § 49, п. 8
стрілéць § 19, п. 1, 1
стріmgолóв § 41, п. 1, 8
стрічкорíз § 36, п. 1, 1
Стрásбург § 153, п. 2, 1
стрáсбурзъкий § 153, п. 2, 1
струмовимíрювальний § 40, п. 1, 3
стручóк § 32, п. 13
ст.-сл. — старослов'янський § 62, п. 3
ст. — станція; стаття; століття § 62, п. 1
стáтус-кво § 35, п. 5, 10
студéнт § 9, п. 2, 6
студéнт § 19, п. 2
студéнтика § 32, п. 4
студéнство § 19, п. 2
студéнтьський § 19, п. 2
Cу-53 § 35, п. 5, 5
суб'éкт § 126
субóтник § 52, п. 2
субóтній § 33, п. 1
суддя § 30, п. 1, 2
судýнно-капілярний § 40, п. 2, 2, а
Суéц § 27, п. 7
сузíр'я § 51
сузíр'я Великого Пса § 51
сúма § 128, п. 1
Сунь Ятсéн § 146, п. 2, 5
супермбóдний § 35, п. 4, 3
супермодéль § 35, п. 4, 3
супермáркет § 35, п. 4, 3
сусíд § 33, п. 6
сусíдова § 33, п. 6
сусíдове § 33, п. 6
сусíльно корисний § 40, п. 1, 4, прим. 1
сусíльно необхíдний § 40, п. 1, 4, прим. 1
сусíльно-поліtичний § 40, п. 2, 2, а
суттєvий § 33, п. 6
суть § 26, п. 1, 1
суфlé § 140
сухíй § 22, 5
Сухróб § 122, п. 4
Суéц § 153, п. 2, 2
суéцький § 153, п. 2, 2
сushi § 129, I, п. 5
сushiльно-сортuváльний § 40, п. 2, 2, а
сфотографувáти § 31, п. 1
схилýти § 31, п. 1
східнослов'янський § 40, п. 1, 2
схід сонця § 51, прим.
сходжений § 15
сходити § 15
схопýти § 11, п. 1
сóчинський § 153, п. 1
Сóчі § 153, п. 1
сýши-бар § 36, п. 2, 2, г
Съérra-Леóне § 130, п. 1
съогóднi § 8, п. 2
съогóднi § 27, п. 3
съогóднiшнiй § 33, п. 1
съомий § 8, п. 2
съомий § 26, п. 1, 2

Сю § 140
сюді § 4, п. 2
сюрреалізм § 128, п. 2
сяк-так § 41, п. 3, 4
Сян § 148
Сятківський § 144, п. 11

Т

та § 24, п. 4
табель § 121, п. 1, 2
таблоїд § 121, п. 1, 1
таджик § 153, п. 2, 2
таджикський § 153, п. 2, 2
Тажибáев § 144, п. 7, 3, а
та ін. — та інше (інші) § 62, п. 1
Taiр § 129, II
Taїсія § 123
та й § 43, п. 2, 2
таки § 44, п. 3, 1, прим. 2
так-óт § 44, п. 3, 1
таксіст § 129, III, п. 1
таксі § 129, I, п. 5
таксі § 140
так-такí § 44, п. 3, 1
тák-to § 41, п. 3, 3
так що § 43, п. 2, 2
талановитий § 33, п. 7
Тамбóв § 153, п. 2
тамбóвський § 153, п. 2
тампліér § 129, I, п. 2
танцовáти § 27, п. 3
Татищев § 144, п. 7, 3, г
Tbilísi § 140
Tbilís § 153, п. 2, 3
тбіліський § 153, п. 2, 3
твéрдження § 9, п. 2, 4
Твердохлéбов § 144, п. 3, 4
твітер § 54, п. 7
твоé § 4, п. 1
твої § 3
твóрення § 9, п. 2, 4
творéць § 9, п. 3, 5, а
Творéць § 53, п. 2
твóрчо § 10, п. 2, 4, прим.
т-во — товариство § 62, п. 1
т. д. — так далi § 62, п. 1
teátr § 123
teátr § 127
теж § 41, п. 1, 9, прим.
те же § 41, п. 1, 9, прим.
тейн § 129, II
Тéкерей § 128, п. 4

Тéкля § 123
телеапаратура § 36, п. 2, 4
телеграф § 121, п. 2
телехроніка § 35, п. 4, 2
тéмно-зелéний § 40, п. 2, 2, г
тéмної нóчі § 41, п. 2, 3
темнуватий § 33, п. 7
Тéннессi § 128, п. 3
Теодóр § 123
теóрія § 123
tenép § 27, п. 1
тепловóз § 9, п. 3, 5, д
тепловóз § 36, п. 1, 1
теплообмíнний § 40, п. 1, 1
Тер-Казарýn § 146, п. 3, 5
термогідродинáміка § 36, п. 1, 7
термометр § 127
Тернóпіль § 148, прим.
Тернóпіль § 152, п. 1
Тер-Ованесáн § 146, п. 3, 5
терорýзм § 32, п. 14
Тер-Петросáн § 146, п. 3, 5
терпúг § 12, п. 2
Теруéль § 152, п. 1
тесáти § 11, п. 2
Тессáлія § 123
Тéтчер § 134
течія *Куросíо.* § 50, п. 11
т. зв. — так званий § 62, п. 1
Тибéт § 129, III, п. 5
тýждень § 28
тижнéвий § 28
Тимофéев § 144, п. 7, 3, б
тим разом § 41, п. 2, 3
тýм-to § 44, п. 3, 1
Тимчасóвий уряд. § 54, п. 1
тимчасóво § 41, п. 1, 8
тимчáсом як § 43, п. 2, 2
тим чáсом § 41, п. 2, 3
Timísh § 143, п. 2, прим. 1
тип § 129, III, п. 1
тис. —тисяча; тисячолíття § 62, п. 1
3-ти́сячний § 38, п. 2
титáн § 49, п. 7, 2, прим. 1
Titóv § 144, п. 7, 3, б
тýхий-тихéсенъкý § 35, п. 5, 2
Тихомýров § 144, п. 7, 3, б
Тихорéцък § 149, п. 4, 3, в
тýхо-тýхо § 35, п. 5, 1
Тициáн § 144, п. 7, 3, а
Тичíнине слóво § 49, п. 9, 1
тýшиком-нýшиком § 35, п. 5, 2

- ; тільки ж но § 44, п. 3, 1, прим. 1
 тільки-но § 44, п. 3, 1
 тільки що § 44, п. 1, 10
 т. ін. — таке інше § 62, п. 1
 тінь § 142, п. 1, прим. 2
 тінь § 30, п. 1, 3
 тімка § 33, п. 3
 тітчин § 33, п. 3
 ткач § 19, п. 1, 1
 тóннокіломéтр § 36, п. 1, 3
 тóбто § 43, п. 1
 товари́ство § 19, п. 1, 3
 Товари́ство винахíдників та
 раціоналізáторів України § 54, п. 1
 товари́ський § 19, п. 1, 3
 товáриш § 19, п. 1, 3
 товáриш § 33, п. 6
 товáришишева § 33, п. 6
 товáришишеве § 33, п. 6
 тодí як § 43, п. 2, 2
 токáй § 50, п. 12
 Токмák § 152, п. 1
 Толéдо § 121, п. 2
 Толстá § 144, п. 11
 Толстóй § 144, п. 11
 Толстое § 150, п. 1, 1 прим.
 том § 9, п. 2, 6
 тому́ що § 43, п. 2, 2
 Томáшув-Мазовéцький § 150, п. 1, 3
 тонкомéлений § 40, п. 1, 4
 тонкомíрний § 40, п. 1, 4
 тонкорозпорóшений § 40, п. 1, 4
 тóнна § 128, п. 1
 тóнший § 27, п. 2
 тонюсíнъкий § 26, п. 2, 1, 6
 Тóомінг § 137
 топмéнеджер § 35, п. 4, 3
 топмодéль § 35, п. 4, 3
 топблéнъка § 32, п. 9
 Тóра § 53, п. 4
 торг § 9, п. 2, 2
 торгівéць § 9, п. 3, 1, а
 торгфлóт § 9, п. 2, 5
 торішній § 21
 Торквáто Tácco § 140
 торфогній § 36, п. 1, 3
 торфоріз § 35, п. 2, 1
 торф'яний § 7, п. 1, прим.
 То Хоáй § 49, п. 4
 тóщо § 43, п. 1
 Táo Юаньмíнь § 146, п. 2, 5
 тéпло- § 36, п. 2, 4
- Т-подíбний § 35, п. 5, 9
 т. п. — тому подíбне § 62, п. 1
 трáвень § 9, п. 2, 1
 травíчка § 32, п. 8
 традициíний § 33, п. 1
 траєкторія § 126
 траєкторія § 130, п. 1
 трáктор «Слобожáнець» § 58, п. 2
 трансаціонáльна корпорація «Jysk» § 54,
 п. 4
 тратy § 26, п. 2, 3
 трáтьмо § 26, п. 2, 3
 трáтьте § 26, п. 2, 3
 трéте § 30, п. 1, 5, прим.
 третíрувати § 34, п. 3
 Третьякóв § 144, п. 13, 1, а
 трéтя § 30, п. 1, 5, прим.
 тривідсóтковий § 35, п. 4, 5
 триóксисень § 35, п. 2, 4
 трикілометрóвий § 35, п. 2, 4
 трикутник § 35, п. 4, 5
 трíлер § 124
 тримáти § 1
 тринíжок § 35, п. 2, 4
 трипíльська культура § 52, п. 2, прим. 3
 Трипíлля § 148
 Трипíлля § 154, п. 2, 2
 трипудóвий § 40, п. 1, 8
 три́ста § 38, п. 1, 1
 триáтомний § 35, п. 2, 4
 три-чотíри § 35, п. 5, 3
 триáрусний § 35, п. 4, 5
 Тriéст § 129, III, п. 4, прим. 2
 Тriéст § 130, п. 1
 триєстський § 129, III, п. 4, прим. 2
 Трíйця § 53, п. 2
 трíск § 28, прим.
 трíснути § 28, прим.
 трíумф § 129, I, п. 2
 Тriш § 140
 Трóїцьк § 149, п. 4, 2
 Трóїцьк § 151, п. 2, 2
 трлн (трильон). § 62, п. 1
 троїстий § 33, п. 5
 Троїстий соóз § 50, п. 7
 тýрок § 153, п. 2, 2
 троїорíдний § 35, п. 2, 4
 Троянда § 49, п. 7, 3
 троїнда «глорія-дей» § 59, п. 2
 Трубецькá § 144, п. 10
 Трубецькíй § 144, п. 10
 Трубецькíй § 144, п. 11

- Трубі́ж § 148
 трубо́клáд § 36, п. 1, 1
 трубоопрóвід § 9, п. 3, 5, д
 трьох § 8, п. 2
 трьох § 26, п. 1, 2
 трьохмíлья́рдний § 38, п. 1, 2
 трьохсóтій § 38, п. 1, 2
 трьохсotріччя § 36, п. 1, 5
 трьохсotріччя § 35, п. 3, 1
 трьохтýсячний § 35, п. 3, 1
Тýса § 148
Тéтерів § 148
Тéтерів § 153, п. 2
тéтерівський § 153, п. 2
т. — том § 62, п. 1
т — тонна § 62, п. 1
Tу-154 § 35, п. 5, 5
Tу-154, An-22, Il-62. § 61, п. 3, прим. 4
Tуancé § 140
туберкульоз § 121, п. 1, 2
тугоплáвкій § 40, п. 1, 4
тук-тúк § 35, п. 5, 4
Тулúза § 121, п. 1, 1
Тульчýн § 153, п. 1
тульчýнський § 153, п. 1
тумáн § 29, п. 1, 3
тумáнний § 29, п. 1, 3
тумáнний § 29, п. 1, 3
Тумáнний Альбíон § 50, п. 6, прим.
тумáнність § 29, п. 1, 3
тумáнно; § 29, п. 1, 3
тунгúс § 153, п. 2, 3
тунгúський § 153, п. 2, 3
Тупíй Нíж § 146, п. 1, 1
Тупíк § 149, п. 4, 3, д
Тургéнєв § 144, п. 2
турéцький § 22, 1
Турéччина § 22, 1
турнé § 140
Турсунзадé § 146, п. 3, 4, прим.
турéцький § 153, п. 2, 2
тутéшній § 33, п. 1
тýxo-тýxo § 41, п. 3, 5
Тýшино § 149, п. 4, 3, а
Тýшино § 153, п. 1
тýшинський § 153, п. 1
тьмáний § 7, п. 1, прим.
тьмáний § 27, п. 3
тьóхкати § 8, п. 2
тьóхкати § 26, п. 1, 2
тьох-тьóх § 35, п. 5, 4
ТЬóркіn § 144, п. 4, 2
тиóгівець § 61, п. 2
TİЮГом. § 61, п. 2
TİЮГу § 61, п. 2
тиольпáн Рéмбрандта § 59, п. 3
Тюмéнєв § 144, п. 13, 1, в, прим.
тиóрки § 153, п. 2, 2
тиóркський § 153, п. 2, 2
тиóрмá § 27, п. 1
Тягнýбíк § 36, п. 1, 4
- У**
- уайт-спíрит** § 124
УАПЦ § 63, п. 9
Убíйвóвк § 146, п. 2, 1
убíк § 41, п. 1, 2
убíк § 41, п. 1, 9, прим.
у бíк § 41, п. 1, 9, прим.
Убíйвовк § 36, п. 1, 4
убóгий § 19, п. 1, 2
убóзтво § 19, п. 1, 2
уболíвáльник § 32, п. 1
уболíвáльник § 32, п. 1
увáга § 23, п. 3
у вагонí § 23, п. 1, 4
(у) велíкому § 9, п. 1, 1, а
увертóра § 23, п. 3
увéчері § 10, п. 1
увéчері § 41, п. 1, 2
у відповíдь на Ваш запит... § 60, п. 2
уvi сní § 41, п. 2, 1
у воду § 23, п. 1, 4
уволю § 23, п. 1, 4
увóлю § 41, п. 1, 2
у (в) разí § 42, п. 3
УВЧ-терапíя, НВЧ-випромíнювання. § 61, п. 3
у гвардíї § 23, п. 1, 4
у Гвíнеї § 23, п. 1, 4
Углич § 149, п. 4, 3, д
угóлос § 41, п. 1, 2
у горí § 23, п. 1, 2
угорí § 41, п. 1, 2
угóру § 41, п. 1, 2
Угóрщина § 23, п. 3
Угóрщина § 50, п. 6
Угля § 6, п. 2
удárник § 23, п. 3
удáча § 23, п. 3
у дверí § 23, п. 1, 4
удвóе § 41, п. 1, 5
удвóх § 41, п. 1, 5
удéнь § 41, п. 1, 2

а́удіо- § 36, п. 2, 4
 Удовичéнко § 23, п. 3
 удо́сконáлення § 32, п. 5
 удрóгє § 41, п. 1, 5
 удóсвіта § 41, п. 1, 7
 Уéльс § 124
 Ўжгород § 152, п. 1
 у житí § 23, п. 1, 1
 узберéжжя § 9, п. 3, 2, а
 узберéжжя § 23, п. 3
 узбéк § 153, п. 2, 2
 узбéцький § 153, п. 2, 2
 узýмку § 41, п. 1, 2
 узнакý § 41, п. 1, 2
 ука́з § 23, п. 3
 у Киéві § 23, п. 1, 5
 уклáд § 23, п. 3
 Украíна § 23, п. 3, прим.
 Украíна § 50, п. 6
 Україна-нéнька § 37, п. 1, 1
 українка § 49, п. 6
 Українська грéко-католицька цéрква
 § 53, п. 5
 Українська лютерáнська цéрква § 53, п. 5
 Українська правослáвна церква § 53, п. 5
 Український музéй § 54, п. 3
 укрáй § 41, п. 1, 2
 Укрзalізñиця § 61, п. 1, 1
 Укрпрофráда § 61, п. 1, 1
 укр. — український § 62, п. 1
 укуpí § 41, п. 1, 2
 у купi § 41, п. 1, 9, прим.
 улáд § 41, п. 1, 2
 улéсливий § 28
 у лíсі § 23, п. 1, 2
 Улáн-Удé § 154, п. 3, 3
 улíтку § 41, п. 1, 2
 у Львовi § 23, п. 1, 4
 ультимáтум § 23, п. 3
 ультраерóзія § 130, п. 1
 ультразвúк § 35, п. 4, 3
 ультрамодний § 35, п. 4, 3
 Ўманцина § 27, п. 2
 умíсний § 28, прим.
 умóва § 23, п. 3
 у наслíдок § 23, п. 1, 2
 унáслíдок § 42, п. 1, 1
 унíз § 41, п. 1, 2
 унizу § 41, п. 1, 2
 унíчию § 41, п. 1, 6
 уночí § 41, п. 1, 2
 Ўнтер-ден-Лíнден-штрáсе § 50, п. 5

унтерофíцér § 35, п. 4, 4
 ун-т (університет) § 62, п. 2
 У Ny Мунг § 146, п. 1, 6
 упакóваний § 34, п. 1
 упакóвання § 34, п. 1
 упакувáння § 34, п. 1
 упакувáти § 34, п. 1
 упéнь § 41, п. 1, 2
 уперéд § 41, п. 1, 2
 уперéміш § 41, п. 1, 3
 уплáв § 41, п. 1, 3
 уплáч § 41, п. 1, 3
 упáм'ятку § 41, п. 1, 3
 уподóвж § 41, п. 1, 7
 уподóвж § 42, п. 1, 1
 у пóміч § 41, п. 2, 1
 упóперек § 41, п. 1, 2
 упráва § 23, п. 3
 Управління освіти Шевчéнківської в
місті Киéві держáвної адміністрáції
§ 54, п. 1
 у присмерку § 23, п. 1, 3
 упритул підійшли до юрби § 23, п. 1, 3
 уprodóвж § 42, п. 1, 1
 упóру § 41, п. 1, 2
 упérше § 41, п. 1, 5
 урáз § 41, п. 1, 2
 Урáл § 23, п. 3
 Урбáна § 135
 Урбáнчик § 144, п. 13, 2, прим. 1
 урívní § 41, п. 1, 2
 урóзкид § 41, п. 1, 3
 урóзліт § 41, п. 1, 3
 урóзспіл § 41, п. 1, 3
 урóзтíч § 41, п. 1, 3
 урíвень § 41, п. 1, 2
 урánци § 41, п. 1, 2
 уручнú § 41, п. 1, 4
 урéшті § 41, п. 1, 2
 уряд § 41, п. 1, 2
 Усвáтцев § 144, п. 3, 3
 усé ж таки § 44, п. 3, 1, прим. 1
 усерéдинi § 41, п. 1, 2
 усерединi § 41, п. 1, 9, прим.
 у серединi § 41, п. 1, 9, прим.
 усé-такí § 44, п. 3, 1
 услíд § 41, п. 1, 2
 усмáк § 41, п. 1, 2
 уста́лення § 23, п. 3
 устанóва § 23, п. 3
 устанóвлювати § 11, п. 1
 у стокrát § 41, п. 2, 1

у́стрий § 9, п. 1, 1, а
у структурі § 23, п. 1, 3
усту́п § 23, п. 3
Усть-Каменогорськ § 154, п. 3, 4
у́стъ-каменогорський § 154, п. 3, 4
утім § 41, п. 1, 9, прим.
у тім § 41, п. 1, 9, прим.
утім § 41, п. 1, 6
утопія § 23, п. 3
у́треня § 53, п. 8
утроє § 41, п. 1, 5
утрічі § 41, п. 1, 1
утроє § 23, п. 1, 3
утрёте § 41, п. 1, 5
утрьох § 41, п. 1, 5
у т. ч. — у тому числі § 62, п. 1
у фое § 23, п. 1, 4
у формуванні § 23, п. 1, 4
у хвилях § 23, п. 1, 4
у хвою § 23, п. 1, 4
у ЦУМі § 61, п. 2
ученіця § 32, п. 4
у́ченъ § 10, п. 1
у́ченъ § 32, п. 3
учитель § 23, п. 1, 1
учите́ль-фізик § 37, п. 1, 3
учителюва́ти § 34, п. 1
учоти́рьох § 41, п. 1, 5
учётве́ро § 41, п. 1, 5
ущे́рть § 41, п. 1, 2
у́ява § 23, п. 3

Ф

фа § 140
фа́брика § 129, III, п. 1
фавн § 49, п. 7, 2, прим. 1
фа́вна § 131
файл § 121, п. 1, 1
фан-клуб § 36, п. 2, 2, а
Фараон § 49, п. 8
Фарах § 140
фармпрепарат § 35, п. 4, 1
Фа́стів § 9, п. 1, 1, г
Фатъянов § 144, п. 13, 1, а
фауна § 131
Фа́уст § 131
фахіве́ць § 9, п. 3, 1, а
фаянс § 126
Федін § 144, п. 2
Федір § 143, п. 2, прим. 1
Федоро́в § 144, п. 4, 2

Федера́ція незалéжних профспілóк
України § 54, п. 1
Фéдір § 32, п. 11, прим.
Фéдорівна § 32, п. 11, прим.
Фéдорович § 32, п. 11, прим.
Фéдченко § 27, п. 6
Федчишин § 27, п. 6
Феербáх § 126
феервéрк § 126
феервéрк § 130, п. 1
Фессáлія § 123
фéя § 49, п. 7, 2, прим. 1
Ф'éзоле § 138, п. 1, 1
Филип § 144, п. 6
фіálка § 129, I, п. 2
фігури́стка § 32, п. 4
фíзик § 32, п. 1, прим.
фíзика § 140
фíзик-учите́ль § 37, п. 1, 3
фíзичний § 129, III, п. 1
Фікрем-кизý § 146, п. 3, 4
філé § 130, п. 1
Філіппíни § 152, п. 2
Філіппíни § 153, п. 1
філіппíнський § 153, п. 1
філологíя § 32, п. 4
фільм § 139, п. 1, 2
фін § 128, п. 1
фінáнси § 129, I, п. 6
фіни § 128, п. 1
Фінляндія § 121, п. 1, 2
фіолéтовий § 129, I, п. 2
Фірдоусí § 140
фíрма «Імідж» § 54, п. 5
фітнес-клуб § 36, п. 2, 2, а
фітоме́рапія § 35, п. 4, 2
Фі́уме § 129, I, п. 2
ф-ка (фабрика) § 62, п. 2
флáер § 126
флеши́нтерв'ю § 35, п. 4, 3
Фліт-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
Флобér § 121, п. 1, 1
Флори́да § 129, III, п. 2
флот § 121, п. 1, 1
Фляйшер § 136, п. 1
Фінська затóка § 154, п. 1, 2
фоé § 126
фоé § 130, п. 1
фолкгúрт § 35, п. 4, 2
Фолл-Рíвер § 154, п. 3, 4
фолл-рýверський § 154, п. 3, 4
фолькму́зика § 35, п. 4, 2

Фольксвáген § 122, п. 1
«*Фольксвáген*» § 58, п. 2
«*фольксвáген*» § 58, п. 2
фон Бісмарк § 147, п. 3
Фонвíзін § 146, п. 1, 4, прим. 2
фон дер Гольц § 146, п. 1, 4
фонозáпис § 35, п. 4, 2
Фонтéн-сюр-Рон § 50, п. 2, прим.
фóрмула § 121, п. 1, 1
форпóст § 28, прим.
форпóстний § 28, прим.
фотогráфія § 5
фотоспráва § 36, п. 1, 3
Франківська кімнáта § 49, п. 9, 3
франківські сонети § 49, п. 9, 3, прим. 1
франкознáвець § 49, п. 5
Фра́нкфурт-на-Майні § 50, п. 2, прим.
францúз § 153, п. 2, 1
францúзький § 153, п. 2, 1
француз § 49, п. 6
Францúзька Респубúліка § 50, п. 6
фрау § 140
Фрідріх-Вільгельм § 146, п. 3, 1
фрéken § 140
Фра́нкфурт-на-Майні § 152, п. 6
Фра́нкфурт-на-Майні § 154, п. 3, 5
фра́нкфуртський-на-Майні § 154, п. 3, 5
фрóйляйн § 136, п. 1
фрóйляйн § 140
Фур'е § 138, п. 1, 1
футбóл § 121, п. 1, 1
Фúчик § 144, п. 6, 2
фюзелáж § 138, п. 2, 2

X

Хаїм § 129, II
хáкер § 134
Хакім § 122, п. 4
халvá § 121, п. 1, 1
Хаммурáni § 122, п. 4
ханýм § 122, п. 4
ханýм § 140
хапáти § 11, п. 1
харакíрі § 122, п. 4
харакíрі § 129, I, п. 5
Хáра-Нур § 50, п. 4, прим.
Хárків § 9, п. 1, 1, г
Хárків § 27, п. 1
Хárківський тráктормий завóд § 54, п. 4
хáтнíй § 33, п. 1
Хаям § 126
хвастлиvий § 28

хвастnúти § 28
Хеєрдáл § 126
хýжсо § 10, п. 2, 4, прим.
химéра § 129, I, п. 6
хiбá ѹцо § 44, п. 1, 10
хiджáб § 122, п. 4
хímістерапія § 35, п. 2, 4
хímіk § 32, п. 1, прим.
хімічно стíйкíй § 40, п. 1, 4, прим. 1
хімія § 129, I, п. 6
хiрург § 129, I, п. 6
Хліб § 49, п. 7, 3
хлібодáр § 36, п. 1, 1
хлібозаготівельний § 40, п. 1, 1
хліборíз § 36, п. 1, 1
хліборóб § 9, п. 3, 5, д
хліборóбство § 9, п. 3, 5, д
хліб-сíль § 35, п. 5, 2
хлóпець-богатíр § 37, п. 1, 1
хlopчíсько § 32, п. 10
хлорбензóл § 35, п. 3, 1
хлорвíніл § 35, п. 3, 1
хлорфенольний § 40, п. 1, 7
хлóпчик-мíзинчик § 37, п. 1, 1
хмелівськíй § 153, п. 2
хіміко-бактеріологíчний § 40, п. 2, 2, 6
Хмелеве § 153, п. 2
хóбі § 122, п. 4
ходиv-ходиv § 35, п. 5, 1
ходíти § 32, п. 5
хóдитъ § 26, п. 2, 3
ходíння § 9, п. 3, 4
ходíння § 32, п. 5
хóдять § 26, п. 2, 3
хокéй § 122, п. 4
хол § 122, п. 4
хóлдинг § 122, п. 4
холóдний § 33, п. 1
Холóдний Яр § 154, п. 1, 1
Хомíч § 32, п. 11
Хомівна § 32, п. 11
Хóмович § 32, п. 11
хорíст § 32, п. 14
хорт § 9, п. 2, 2
Хотýнський замок § 55, п. 2
хочá б § 43, п. 2, 1
хóч би § 43, п. 2, 1
хоч-не-хóч § 41, п. 3, 5
Хо Шí Мін § 146, п. 1, 6
Хо Шí Мін § 146, п. 1, 6, прим.
храм Васíлія Блажéнного § 55, п. 2,
прим.

храм Христá Спасítеля § 53, п. 7
хребéт § 50, п. 1
хребéт § 154, п. 2, 1, прим.
хréсний хід § 53, п. 8
Хрест Івáна Мазéпи § 57, п. 1
хрестóві похóди § 52, п. 2, прим. 3
християнство § 129, I, п. 6
Християнсько-демократичний союз
 Німéччини § 54, п. 2
Хárків § 148
Хárків-Товáрний § 154, п. 3, 1
хárків-тováрний § 154, п. 3, 1
Хrýстов § 144, п. 6
Хрущóв § 144, п. 4, 3
хтóзна-колí § 44, п. 3, 2
хтóзна при кóму § 39, п. 2
хтóзна-який § 44, п. 3, 2
хто-бу́дь § 39, п. 2
хтóзна-де § 41, п. 3, 3
хтóзна-як § 41, п. 3, 3
хтóзна-який § 39, п. 2
хто-нéбудь § 44, п. 3, 2
хто-нéбудь § 39, п. 2
хтось § 39, п. 1
хтось § 44, п. 2, 4
худóжник-карикатурист § 36, п. 2, 1, а
худóжњо-реставрацíйни § 40, п. 2, 2, а
худóжник-пейзажист § 37, п. 1, 3
худóжníй § 33, п. 1
худ. — *художníй* § 62, п. 1
Хусаíнов § 129, II
Хárма § 151, п. 1, прим.

Ц

Цап- Відбувáйло § 36, п. 2, 1, в
цар § 56, прим. 2
Царíця Небéсна § 53, п. 2
царкá § 27, п. 1
царьóк § 26, п. 1, 2
царьóк § 27, п. 1
Цвíк § 144, п. 11
цвях § 7, п. 1, прим.
цвях § 27, п. 3
цéбто § 43, п. 1
целулóїд § 3
цементобетонни § 40, п. 1, 1
цементовóз § 35, п. 2, 1
центр § 127
Центрáльний автовокзál § 54, п. 4
церк. — *церковни* § 62, п. 1
Цецилін § 144, п. 7, 3, а
Циганкóв § 144, п. 8

цигаркí «Украíнські» § 58, п. 1
циліндр § 127
Цимлянськ § 149, п. 4, 3, а
Циндáо § 129, III, п. 3
цистéрна § 129, III, п. 1
цифра § 129, III, п. 1
Цицерón § 144, п. 7, 3, а
цианіd § 129, I, п. 2
Ціолкóвський § 144, п. 7, 3, а
ципíльно § 27, п. 4
циúкро-протеїнови § 40, п. 2, 2, в
Цéнкій § 144, п. 2
Цíрліць § 144, п. 13, 2, прим. 1
цикéрки «Асортí» § 58, п. 1
ц — центнер § 62, п. 1
циогó § 8, п. 2
Цюй Юáнь § 146, п. 2, 5, прим.
Цóрих § 19, п. 1, 3
циóрихський § 19, п. 1, 3
Цюрупинськ § 153, п. 1
циюрупинський § 153, п. 1
Цявлóвський § 144, п. 13, 1, в, прим.

Ч

чаєнá § 32, п. 7
Чан Кайшí § 146, п. 1, 6, прим.
Чан Кайши § 146, п. 2, 5, прим.
Чáпліn § 134
чар-зíлля § 36, п. 2, 2, а
Чáрльз § 139, п. 1, 2
час від ча́су § 41, п. 2, 2
частíвка § 32, п. 12
чáсто-густо § 35, п. 5, 2
чáт § 134
чв. — *чверть* § 62, п. 1
Чебокса́ри § 149, п. 5
Чебокса́ри § 152, п. 2
чекáння § 11, п. 2
чекáти § 11, п. 2
Челябíнськ § 149, п. 4, 1, в
Чéмберлен § 133
Черевóна Шáпочка § 49, п. 7, 3
чевоногарáчий § 40, п. 2, 2, г
чевóно-зелéно-сíннý § 40, п. 2, 2, г
чевононíжска § 36, п. 1, 2
чевонопíрка § 36, п. 1, 2
чевр'як § 7, п. 1, прим.
чедедá § 9, п. 3, 2, а
чéрез § 9, п. 2, 3
чeрeзplíчник § 31, п. 2
чéрез сíлу § 41, п. 2, 1
чéрез te ишo § 43, п. 2, 2

- Череповéць § 151, п. 2, 1
 Череповéць § 153, п. 2, 2
 череповéцький § 153, п. 2, 2
 Черкаське староство § 50, п. 8
 чerkéс § 153, п. 2, 3
 Черкаси § 153, п. 2, 3
 черкаський § 153, п. 2, 3
 чerkéський § 153, п. 2, 3
 Чернігів § 148
 Чернігів § 153, п. 2
 чернігівський § 153, п. 2
 чернéтка § 10, п. 1
 чернéтка § 10, п. 1
 Чернишóв § 144, п. 8
 Чернівцí § 148
 Чернівцí § 152, п. 2
 Чернігів § 9, п. 1, 1, г
 Чернéць § 142, п. 1
 Чéрчилль § 135
 чéсний § 28
 честь § 28
 Честь § 60, п. 3
 честь чéстю § 35, п. 5, 2, прим.
 чéський § 19, п. 1, 3
 четвéртий § 10, п. 1
 четвéртий § 10, п. 1
 чех § 153, п. 2, 3
 чех § 19, п. 1, 3
 Чигирíн § 153, п. 1
 чигирíнський § 153, п. 1
 чий-бúдь § 39, п. 2
 чий-нéбудь § 44, п. 3, 2
 чий-нéбудь § 39, п. 2
 чийого § 8, п. 1, 1
 Чикáго § 122, п. 1
 Чикáго § 129, III, п. 3
 Чиковáni § 144, п. 7, 3, а
 Чýлі § 129, III, п. 3
 чилíйський § 129, III, п. 3
 чималéнький § 44, п. 2, 1
 чимáло § 41, п. 1, 9
 чимало § 41, п. 1, 9, прим.
 чи мало § 41, п. 1, 9, прим.
 чимáло § 44, п. 2, 1
 чýм би то § 44, п. 3, 1, прим. 1
 чимdúж § 41, п. 1, 8
 чимráз § 41, п. 1, 8
 Чингíсхáн § 146, п. 3, 4
 Чингíсхáн § 144, п. 7, 3, а
 чин чýном § 35, п. 5, 2, прим.
 числéнний § 29, п. 3, 1
 числéнність § 29, п. 3, 2
- числéнно § 29, п. 3, 2
 Чистовóдне § 154, п. 2, 1
 чистовóднівський § 154, п. 2, 1
 Читá § 153, п. 1
 читýнський § 153, п. 1
 чи то § 44, п. 1, 11
 чичерóне § 129, III, п. 1
 чiабáта § 129, I, п. 2
 óчи-намистýнки § 37, п. 1, 1
 член-кореспондéнт § 36, п. 2, 1, а
 член-кореспондéнт § 56, прим. 1
 чл.-кор. — член-кореспондент § 62, п. 1
 чоловíк § 10, п. 1
 чому́сь § 10, п. 1
 чорнózem § 35, п. 1
 чорнózem § 36, п. 1, 2
 чóрний § 10, п. 1
 чóрний § 10, п. 2, 4
 чорнýло § 10, п. 2, 4
 чорнýти § 10, п. 2, 4
 чорнýцí § 10, п. 2, 4
 чорнýти § 10, п. 2, 4
 чорнозéмний § 40, п. 1, 1
 чорнóліс § 36, п. 1, 2
 чорнорóб § 9, п. 3, 5, д
 Чорнотíнь § 142, п. 1, прим. 2
 чорнóслив § 36, п. 1, 2
 чотíри § 10, п. 1
 чотирибáльний § 35, п. 2, 4
 чотириколíсний § 40, п. 1, 8
 чотириактний § 35, п. 4, 5
 чотирикутник § 35, п. 2, 4
 чотиримíсячний § 35, п. 4, 5
 чотириосъювíй § 35, п. 2, 4
 чотириохмíльйóнний § 35, п. 3, 1
 чотириохмíльйóнний § 38, п. 1, 2
 чотириохмíлья́рдний § 35, п. 3, 1
 чотириохсопрíчя § 35, п. 3, 1
 Чáпек § 144, п. 2
 Чóрне мóре § 154, п. 1, 2
 чéський § 153, п. 2, 3
 чítко окréслений § 40, п. 1, 4, прим. 1
 чувáський § 153, п. 2, 3
 чувáши § 153, п. 2, 3
 Чумáцький Шлях § 51
 Чусовá § 152, п. 3
 Чхве Чхвівóн § 49, п. 3
 Чýчиков § 144, п. 7, 3, а

III

- шалé § 140
 шалéний § 29, п. 3, 2, прим.

- шалівка* § 32, п. 12
Шампáнь § 139, п. 1, 2
шампúнъ «Олівковий» § 58, п. 1
Шантíй § 125
Шантíй § 129, I, п. 2
Шантíй § 140
шардонé § 130, п. 1
шарудíння § 32, п. 5
шарудíти § 32, п. 5
шасí § 128, п. 1
шасí § 129, I, п. 5
шах § 19, п. 1, 3
шах. § 56, прим. 2
шахíд § 122, п. 4
шáхський § 19, п. 1, 3
Шáши § 49, п. 8
Швеїцáрія § 136, п. 1
Швець § 141
Швець § 142, п. 1
швидкохíд § 9, п. 3, 5, д
швидкохíдний § 9, п. 3, 5, д
шевролé § 130, п. 1
шевцíв § 9, п. 1, 1, в
шевченкíана § 49, п. 5
Шевчéнківська прéмія § 49, п. 9, 3
шевчéнківський стиль § 49, п. 9, 3,
 прим. 1
Шевчéнко § 33, п. 6
Шевчéнкова § 33, п. 6
Шевчéнкове § 33, п. 6
Шевчéнкові поéзii § 49, п. 9, 1
Шекспíр § 133
Шекспíр § 142, п. 1, прим. 3
шéлест § 9, п. 2, 3
Шéллі § 140
Шепетíвка § 148
Шепетíвка § 152, п. 1
шéніт § 1
шепотíти § 1
Шеремéтьєво § 152, п. 3, прим.
Шéрлок § 128, п. 4
шестí § 10, п. 1
шестидéнка § 10, п. 1
шестидéнка § 36, п. 1, 5
Ширóкий Яр § 154, п. 1, 1
ши́рма § 129, III, п. 1
ширóкий § 1
широко § 1
шифр § 129, III, п. 1
шихтíвка § 32, п. 12
Шіофок § 129, III, п. 3
шістдесятп'ятимільйонний § 38, п. 1, 2
- шістнáдцять* § 28
школáр § 27, п. 1
шлакобло́к § 36, п. 1, 3
шлях § 50, п. 11
ШмелЬбóв § 144, п. 2
Шýмчак § 144, п. 6, 2
шовк § 9, п. 2, 2
шоколáд «Свítоч» § 58, п. 1
шосé § 140
шóстий § 10, п. 1
шóу § 133
шóу § 140
шпíлька – шпíльцí § 26, п. 1, 3, прим.
шприц § 27, п. 7
штабскапітáн § 35, п. 4, 4
штат Texács § 50, п. 9
Штóкманн § 128, п. 4
штрейкбрéхер § 136, п. 1
Шáхти § 149, п. 5
Шáхти § 153, п. 1
шáхтинський § 153, п. 1
Шýшикін § 144, п. 7, 3, а

Щ

- щаслíвий* § 28
щáстя § 27, п. 3
щáстя § 28
щемíти § 10, п. 1
щетíна § 10, п. 1
Щиглóв § 144, п. 7, 3, а
Щигрí § 149, п. 4, 3, а
Щипачóв § 144, п. 4, 3
Щóкіно. § 149, п. 2, 3
щоб § 43, п. 1
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб § 43, п. 1, прим.
що б § 43, п. 1, прим.
що-бýдь § 39, п. 2
що-будь § 44, п. 3, 2
щовéчора § 41, п. 1, 9
щовéчора § 44, п. 2, 1
щогодíни § 41, п. 1, 9
щогодíни § 44, п. 2, 1
щодáлі § 41, п. 1, 9
щодéнник § 44, п. 2, 1
щодéнно § 41, п. 1, 9
щоднá § 41, п. 1, 9
щоднá § 44, п. 2, 1
щодобí § 44, п. 2, 1
щодúху § 41, п. 1, 9
щодúху § 44, п. 2, 1
щó ж до § 44, п. 1, 10

щокá § 10, п. 1
щомісяця § 41, п. 1, 9
щомóга § 41, п. 1, 9
щонайбільше § 41, п. 1, 9
щонайдобвіше § 41, п. 1, 9
щонайдужче § 41, п. 1, 9
щонайкрайце § 41, п. 1, 9
щонайкрайций § 44, п. 2, 1
щонаймéние § 41, п. 1, 9
щонайши́рше § 41, п. 1, 9
що-нéбудь § 39, п. 2
щонóчі § 41, п. 1, 9
щопráвода § 41, п. 1, 9
щопráвода § 44, п. 2, 1
щорáz § 41, п. 1, 9
щорáзу § 41, п. 1, 9
щорáзу § 44, п. 2, 1
щорóку § 41, п. 1, 9
щосíли § 41, п. 1, 9
щосíли § 44, п. 2, 1
щось § 39, п. 1
щось § 44, п. 2, 4
що то § 44, п. 1, 11
що то за § 44, п. 1, 11
щохвилини § 41, п. 1, 9
Щýка § 49, п. 7, 3
Шéцин § 149, п. 1
юдині срібнякý § 49, п. 9, 3, прим. 2

ІО

юнак § 14, п. 2
ЮНЕСКО § 61, п. 2
юннáт § 29, п. 1, 2
Юнона § 126
Юпíтер § 51
Йóр'єв § 144, п. 12
Йóріївна § 32, п. 11
Йóрій Клен § 49, п. 1
Йóрійович § 32, п. 11
юродívий § 4, п. 1

Я

Яблóнський § 144, п. 11
Ягич § 144, п. 6
яéчко § 32, п. 8
яéчня § 21
яйцé § 21
Як-42 § 35, п. 5, 5
якась § 44, п. 2, 4
якбý § 43, п. 1
якбý § 43, п. 1, прим.
якби § 43, п. 1, прим.

як би § 43, п. 1, прим.
який-бúдь § 39, п. 2
який-нéбудь § 39, п. 2
якийсь § 44, п. 2, 4
Яківна § 32, п. 11
якісний § 28
якість § 4, п. 1
якість § 28
якийсь § 39, п. 1
якнайбільше § 41, п. 1, 9
якнайдобвіше § 41, п. 1, 9
якнайдужче § 41, п. 1, 9
якнайши́рдіше § 44, п. 2, 1
як-нéбудь § 41, п. 3, 3
як-не-як § 41, п. 3, 5
Якоб-Кáйзер-плац § 50, п. 5
Якович § 32, п. 11
якомóга § 41, п. 1, 9
якомóга § 44, п. 2, 1
якосъ § 41, п. 1, 9
якосъ § 41, п. 1, 9
якосъ § 41, п. 1, 9, прим.
як ось § 41, п. 1, 9, прим.
якосъ § 44, п. 2, 4
якосъ-то § 44, п. 3, 1
як-óт § 44, п. 3, 1
якраз § 41, п. 1, 9
якéсь § 44, п. 2, 4
як трéба § 41, п. 2, 1
яки҃о § 43, п. 1
яки҃о § 43, п. 1, прим.
як ишо § 43, п. 1, прим.
Ямпíль § 148
яр § 50, п. 11
Яропóлк § 146, п. 2, 4
Ярослáв Вал § 50, п. 11
Ярослáв Мýдрий § 49, п. 9, 2
Ярослáв § 143
Яр-пíд-Зáйчиком § 154, п. 3, 5
ярський-пíд-зáйчиком § 154, п. 3, 5
Ясна Поляна § 154, п. 2, 6
Ясногорóдка § 154, п. 2, 1
яснозóрий § 35, п. 1
ясполоянський § 154, п. 2, 6
ясполоянцí § 154, п. 2, 6
Я́сси § 52, п. 2, прим. 2
Я́сско-Кишинíвська операція § 52, п. 2, прим. 2
Яффа § 128, п. 3
Ях'я § 138, п. 1, 1
ячмíнний § 21
ячний § 21

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	2
I. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА.....	6
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	6
§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И	6
§ 2. Уживання І, И на початку слова	6
§ 3. І.....	6
§ 4. Я, Ю, є	7
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	7
§ 5. Буква Г	7
§ 6. Буква Г	7
§ 7. Апостроф.....	7
§ 8. ЙО, ЪО.....	8
Чергування голосних	8
§ 9. Чергування О — И, Е — И.....	8
О, Е, що не переходять в И.....	9
Відхилення в чергуванні О — И, Е — И.....	10
§ 10. Чергування Е — О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й	12
Чергування голосних у дієслівних коренях	12
§ 11. Чергування О — А.	12
Е (невипадний) — И (невипадний).....	13
Е (випадний) — И.....	13
Чергування приголосних	13
Чергування приголосних під час словозміни	13
§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С.....	13
§ 13. Чергування Г із м'яким З.....	14
§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш.....	14
§ 15. Чергування Д із ДЖ	14
§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ.....	14
§ 17. Чергування СТ із Щ	15
§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ.....	15
Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення	15
§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)	15
§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння	16
§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом -Н.....	16
§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення.....	16
§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів У та В	17
§ 24. Позиції вживання сполучників і часток І, Й та І, Й на початку слів	18

§ 25. Позиції вживання прийменника З та його варіантів	
ІЗ, ЗІ (ЗО)	19
Уживання м'якого знака (ь)	20
§ 26. Коли пишемо Ъ	20
§ 27. Коли не пишемо Ъ	21
Спрощення в буквосполученнях	22
§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-	22
-ЗКН-, -СКН-.....	23
-СЛН-	23
Подвоєння букв	23
§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу	23
§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних	24
ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ	25
§ 31. З- (ІЗ-, ЗІ-)	25
БЕЗ-, ВІД-, МІЖ- та ін.....	25
ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-.....	26
АРХІ-.....	26
АНТИ-, КВАЗІ-.....	26
ПРАВОПИС СУФІКСІВ	27
Іменникові суфікси	27
§ 32. -ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК	27
-ИВ-(О)	27
-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ.....	27
-К-, -ИЩ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС	27
-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я)	
-ІНН-(Я)	27
-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я)	28
-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А), -ЕЧК-(О)	
(-ЄЧК-(О), -ИЧОК-ИЧК-(А))	28
-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О) і -ЕНЬК-(О, А)	28
-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е)	28
-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А)	28
-ІВК-(А), -ОВК-(А)	29
-ОК	29
-ИР, -ИСТ, -ИЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ.....	29
Прикметників та дієприкметників суфікси	29
§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ЇЙ)	29
-ИЧН-(ИЙ), -ІЧН-(ИЙ) (-ЇЧН-(ИЙ)).....	30
-ИН, -ЇН.....	30
-ИН-(ИЙ), -ЇН-(ИЙ).....	30
-ИСТ-(ИЙ), -ЇСТ-(ИЙ)	30
-ЕВ-(ИЙ), -ЄВ-(ИЙ), -ОВ-(ИЙ).....	30
-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ)	31
Дієслівні суфікси	31
§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-	31
-ОВУВА- (-ЬОВУВА-).....	32

-ІР-, -ИР-	32
ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО	32
Загальні правила правопису складних слів.....	32
§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є)	32
Складні слова без сполучного голосного звука	33
§ 36. Складні іменники	36
§ 37. Прикладка	38
§ 38. Складні числівники	39
§ 39. Складні займенники.....	39
§ 40. Складні прикметники.....	40
§ 41. Прислівники.....	43
§ 42. Прийменники	46
§ 43. Сполучники	47
§ 44. Частки	47
УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ).....	50
§ 45. Велика буква на початку речення	50
§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках	51
§ 47. Велика та мала букви в рубриках	51
§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо	52
§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин	53
§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви.....	55
§ 51. Астрономічні назви	58
§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів	58
§ 53. Назви, пов'язані з релігією	59
§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств.....	60
§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо.....	62
§ 56. Назви посад, звань, титулів.....	63
§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій	63
§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів.....	64
§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин.....	64
§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні	65
§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах	65
§ 62. Графічні скорочення	66
ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ	69
§ 63. Орфографічні правила переносу	69
§ 64. Технічні правила переносу	70
ЗНАК НАГОЛОСУ (́).....	70
§ 65.	70
ІІ. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ	72

ІМЕННИК.....	72
§ 66. Поділ на відміни.....	72
§ 67. Поділ на групи.....	73
§ 68. Зразки відмінювання іменників	76
Уваги до правопису відмінкових форм.....	84
I відміна	84
А. Однина	84
§ 69. Родовий відмінок	84
§ 70. Давальний відмінок	84
§ 71. Знахідний відмінок	84
§ 72. Орудний відмінок.....	84
§ 73. Місцевий відмінок	85
§ 74. Кличний відмінок.....	85
Б. Множина	85
§ 75. Називний відмінок	85
§ 76. Родовий відмінок	86
§ 77. Давальний відмінок	86
§ 78. Знахідний відмінок	87
§ 79. Орудний відмінок	87
§ 80. Місцевий відмінок	87
§ 81. Кличний відмінок	87
II відміна.....	88
А. Однина	88
§ 82. Родовий відмінок	88
§ 83. Давальний відмінок	92
§ 84. Знахідний відмінок	93
§ 85. Орудний відмінок	93
§ 86. Місцевий відмінок	94
§ 87. Кличний відмінок	95
Б. Множина	97
§ 88. Називний відмінок	97
§ 89. Родовий відмінок	97
§ 90. Давальний відмінок	98
§ 91. Знахідний відмінок	98
§ 92. Орудний відмінок	99
§ 93. Місцевий відмінок	99
§ 94. Кличний відмінок	99
III відміна	100
§ 95. Однина.....	100
§ 96. Множина	101
§ 97. Відмінювання слова МÁТИ	101
IV відміна	101
§ 98. Однина.....	101
§ 99. Множина	102
§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини	103

ПРИКМЕТНИК	104
§ 101. Тверда група прикметників	104
§ 102. М'яка група прикметників	104
§ 103. Зразки відмінювання прикметників.....	105
§ 104. Ступенювання прикметників	107
Вищий ступінь прикметників	107
Найвищий ступінь прикметників	107
ЧИСЛІВНИК.....	107
КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ	107
§ 105. Відмінювання кількісних числівників	107
ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ	109
§ 106. Відмінювання порядкових числівників	109
ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ	110
§ 107. Відмінювання дробових числівників.....	110
ЗАЙМЕННИК	110
§ 108. Особові займенники	110
Відмінювання особових займенників	111
§ 109. Зворотний займенник	111
Відмінювання зворотного займенника	111
§ 110. Присвійні займенники	111
Відмінювання присвійних займенників	111
§ 111. Вказівні займенники	112
Відмінювання вказівних займенників	112
§ 112. Питальні займенники	112
Відмінювання питальних займенників.....	113
§ 113. Означальні займенники.....	113
Відмінювання означальних займенників	113
§ 114. Складні займенники (неозначені заперечні)	114
Відмінювання складних займенників	114
ДІЄСЛОВО	115
§ 115. Дійсний спосіб	115
Теперішній час.....	115
Поділ дієслів за дієвідмінами.....	115
Перша дієвідміна	115
Друга дієвідміна.....	115
Зміни приголосних у дієсловах, дісприкметниках	
і віddієслівних іменниках	118
Відмінювання дієслів ДАТИ, ЙСТИ,	
ВІДПОВІСТИ (та ін. з компонентом -ВІСТИ), БУТИ	118
Майбутній час.....	119
Минулий і давноминулий час	120
§ 116. Наказовий спосіб	120
§ 117. Умовний спосіб	121
§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив)	121
§ 119. Дієприкметник	122
§ 120. Дієприслівник	122

ІІІ. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	124
Приголосні звуки і букви на позначення приголосних.....	124
§ 121. Звук [l]	124
§ 122. Звуки [g], [h].....	124
§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження	125
§ 124. Букви w, th у словах англійського походження	125
§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження.....	125
§ 126. Звук [j].....	126
§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr	126
§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних	126
Голосні звуки і букви на позначення голосних	127
§ 129. Голосний [i].....	127
§ 130. Голосні [e], [u].....	129
§ 131. Буквосполучення au, ou	129
§ 132. Букви та буквосполучення ё, ø, eu, oe.....	130
§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження.....	130
§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження	130
§ 135. Звук [э:] у словах англійського походження.....	130
§ 136. Буквосполучення ei, eu у словах німецького походження. Буквосполучення ij та буква u в словах нідерландського походження.....	131
§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних.....	131
§ 138. Апостроф.....	131
§ 139. М'який знак (ъ)	131
ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	132
§ 140	132
Невідмінювані іменники іншомовного походження	132
Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження.....	133
ІV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ	134
§ 141. Українські прізвища та імена.....	134
§ 142. Відмінювання прізвищ.....	134
§ 143. Відмінювання імен	138
§ 144. Слов'янські прізвища та імена.....	143
Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями	145
Апостроф	146
М'який знак (ъ)	146

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена	147
СКЛАДНІ І СКЛАДЕНИ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА	
Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ	147
§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)	147
§ 147. Похідні прикметники	149
ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ	150
§ 148. Українські географічні назви	150
§ 149. Географічні назви інших країн	150
§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями	152
§ 151. Апостроф, м'який знак	153
§ 152. Відмінювання географічних назв	154
§ 153. Правопис прикметниківих форм від географічних назв і від назв народів	155
Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ИНСЬК(ИЙ)	155
Суфікси -ОВСЬК(ИЙ) [-ЬОВСЬК(ИЙ)], -ЕВСЬК(ИЙ) [-ЄВСЬК(ИЙ)], -ІВСЬК(ИЙ) [-ЇВСЬК(ИЙ)]	156
§ 154. Правопис складних і складених географічних назв	157
V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ	161
§ 155. Крапка (.)	161
§ 156. Знак питання (?)	163
§ 157. Знак оклику (!)	164
§ 158. Кома (,)	165
I. Кома в простому реченні	165
II. Кома в складному реченні	178
§ 159. Крапка з комою (;)	182
I. Крапка з комою в простому реченні	182
II. Крапка з комою в складному реченні	182
§ 160. Двокрапка (:)	184
I. У простому реченні	184
II. У складному реченні	185
§ 161. Тире (–)	185
I. У простому реченні	185
II. У складному реченні	190
III. У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)	193
§ 162. Три крапки, або крапки (...)	194
§ 163. Дужки (), [], < >	195
§ 164. Лапки (« », “ ”, „ „, рідше „ ”)	197
§ 165. Скісна риска (/)	199
§ 166. Комбіноване вживання розділових знаків	199
§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат	200
§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку	204
ПОКАЖЧИК	206